

4

ПРИЏАЗИ РАДОВА

С ДИМИТРИЈЕВИЋА

II

T

Radovan Samardžić
ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE, I izdanje
Knj. 2, (Zagreb 1956), s. 703

DIMITRIJEVIĆ

Sergije, istoričar (Piroć, 19. III. 1912—). Gimnaziju završio u Leskovcu 1930, Pravni fakultet u Beogradu 1934, više pravno-ekonomske studije u Parizu 1938 (*Institut des hautes études internationales*). Kao jugoslovenski antifašist uhapšen 1939 u Parizu, do aprila 1945 zatvoren u koncentracionim logorima Francuske i Nemačke. Bio direktor Ekonomskog instituta FNR (1946—51), od 1946 je honorarni nastavnik na Pravnom fakultetu; 1954 izabran je za naučnog saradnika Istoriskog instituta SAN.

BIBL.: Socijalna struktura sela i agrarna reforma u Leskovačkom okrugu, Leskovac 1946; Karakteristike industrije i rudarstva bivše Jugoslavije, Beograd 1949; Dimitrije Tucović, marksistički neimar srpske social-demokratske stranke, Istoriski glasnik, 1949. 4; Agrarni odnosi za vreme Turaka u leskovačkom kraju, Leskovac 1951; Andra D. Banković (1857—1911), Istoriski glasnik, 1951, 1—2; Dušan A. Popović (1884—1918), Beograd 1951; Strani kapital u privredi bivše Jugoslavije, Beograd 1952; Socijalističke radničke organizacije u Srbiji na kraju XIX veka, Beograd 1953; Radovan V. Uragović (1878—1905), Beograd 1954; Istorija radničkog pokreta Leskovca i okoline 1903—1914, Leskovac 1954; O nacionalizmu leskovačke buržoazije, Leskovac 1955.
R. S.

Sima Ćirković
ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE, II izdanje
Knj.3, (Zagreb 1984), s. 450—451

DIMITRIJEVIĆ, Sergije, istoričar, numizmatičar i politički radnik (Piroć, 19. III 1912). Pripadao radničkom pokretu od rane mladosti. Školovao se u Leskovcu, Beogradu i Parizu (*Institut des hautes études internationales*). U Francuskoj je 1935—37. bio sekretar jugoslovenske partijske organizacije, zastupao KPJ u međunarodnom komitetu za formiranje internacionalnih brigada i vršio druge odgovorne funkcije. Od oktobra 1939. do aprila 1945. u koncentracionim logorima Francuske i Nemačke. Po završetku rata na više odgovornih dužnosti u zemlji: direktor Ekonomskog instituta Privrednog saveta Vlade FNRJ 1946—51, nastavnik političke ekonomije na Pravnom fakultetu 1946—52. Naučnu aktivnost razvio naročito u periodu rada u Ekonomskom institutu Srbije, Istorijskom institutu i Institutu za izučavanje radničkog pokreta. D. je bio po obrazovanju ekonomista (doktorirao 1957), ali je glavni doprinos dao u istorijskim naukama. Proučavao je istoriju privrede, radničkog pokreta, regionalnu istoriju Leskovca i srednjovekovni srpski novac. U njegovim radovima se spajaju izvanredna dokumentovanost sa jasnim idejama vodiljama. U numizmatici se istakao kao kolekcionar i istraživač, koji je najviše unapredio poznavanje srednjovekovnog srpskog novca.

BIBL.: Gradska privreda starog Leskovca, Leskovac 1952; Socijalističke radničke organizacije u Srbiji na kraju XIX veka, Beograd 1953; Strani kapital u privredi bivše Jugoslavije, Beograd 1958; Dubrovački karavani u Južnoj Srbiji u XVII veku, Beograd 1958; Privredni razvitak Jugoslavije od 1918. do 1941, Beograd 1962; Novac kneza Lazara, Kruševac 1971; Radovan Dragović i stvaranje klasnog radničkog pokreta i Socijaldemokratske stranke u Srbiji, Beograd 1978; Socijalistički radnički pokret u Srbiji 1870—1918, Beograd 1982; Istorija Leskovca i okoline 1918—1928, Leskovac 1983.
S. Ć.

Библиотека
Српске академије наука и уметности

има част да Вас замоли да присуствујете
представљању књиге

Сергије Димитријевић
КАТАЛОГ ЗБИРКЕ СРПСКОГ
СРЕДЊОВЕКОВНОГ НОВЦА СЕРГИЈА
ДИМИТРИЈЕВИЋА. - Београд; САНУ:
Завод за уџбенике и наставна средства, 2001

У Београду, уторак 9. априла 2002. у 13 сати
Салон Клуба САНУ
Кнез Михаилова 35/међусобно

Говоре

академик Дејан Медаковић
академик Сима Ђирковић
академик Слободан Душанић

Ова позиција важи као улазница

Oslobodjenje 28/I 1963

Studija dra Sergija Dimitrijevića prevedena na njemački

Berlin, 27. januara (Tanjug)
Istočnoberlinska izdavačka kuća »Riten und Lening« izdala je ovih dana knjigu beogradskog istoričara dra Sergija Dimitrijevića »Strani kapital u bivšoj Jugoslaviji« koju je preveo docent katedre za istoriju na berlinskom Univerzitetu Martin Celer. To je prva jugoslovenska knjiga iz područja istorije koja je poslije 1945. godine prevedena na njemački jezik.

U predgovoru izdavača se navodi da će ovo djelo poslužiti razrađivanju posljedica sistema vladavine korumpiranog režima u službi fašističke Njemačke.

Martin Celer preveo je do sada pored ovog i nekoliko Andrićevih djela.

Sergije Dimitrijević: *Das ausländische Kapital in Jugoslawien vor dem zweiten Weltkrieg.* Rütten & Loening, Berlin 1963, 286 S.

988

Besprechungen

Das nach der nationalen und sozialen Revolution der Völker Südosteuropas gefundene dokumentarische Material über den Kampf des internationalen Finanzkapitals unter den verschärften Bedingungen vor dem zweiten Weltkrieg eignet sich besonders gut, einige imperialistische Herrschaftsformen in wirtschaftlich und politisch abhängigen Ländern zu erkennen und aufzudecken. Dem jugoslawischen marxistischen Historiker *Sergije Dimitrijević* ist es in dem zu besprechenden Titel unter sorgfältiger Verwendung dieses Materials gelungen, die hintergründige und widerspruchsvolle Politik des internationalen Finanzkapitals und der imperialistischen Staaten auf dem Gebiet seines Landes, das bis 1941 unter Mitwirkung der herrschenden Bourgeoisie zu einer Halbkolonie herabgesunken war, ans Licht der Öffentlichkeit zu bringen.

5000 Aktenbände aus Betriebsarchiven, aus Geheimtresoren der Banken und getarnter Betriebe ausländischer Monopole, ein umfangreicher Fonds ungedruckten und veröffentlichten Archivmaterials staatlicher Archive sowie ein Teil der in- und ausländischen Fachliteratur wurden für die vorliegende Arbeit ausgewertet. Im ersten Teil der Monographie, von Kap. I bis XVI, werden das Eindringen des ausländischen Kapitals, sein Standort und seine Positionen in den einzelnen Wirtschaftszweigen des Landes dargestellt. Um zu dem in 67 Tabellen¹ und 8

graphischen Darstellungen² kommentierten Ergebnis zu gelangen, wandte der Vf. eine in den Vorbemerkungen erläuterte originelle Methode zur Ermittlung von fehlenden Grundwerten an. Im zweiten Teil des Buches, in den größeren Kap. XVII und XVIII, untersucht der Vf. sehr gründlich das Herrschaftssystem des ausländischen Kapitals und den Klassenantagonismus auf jugoslawischem Territorium unter den Bedingungen vor dem zweiten Weltkrieg.

Der Vf. verzichtet auf eine chronologische Darstellung des Eindringens des ausländischen Kapitals in das 1918 entstandene Staatswesen. Neben dem Kapital traditioneller Herkunft³ erschien nach dem ersten Weltkrieg, alle Konkurrenten überragend, zunächst das englische Kapital. Ihm folgte das Schweizer, und nach 1936 kam infolge der forcierten Aufrüstung das deutsche hinzu, das gezwungen war, in den wirtschaftlich zurückgebliebenen Ländern besonders aggressiv vorzugehen, um erfolgreich den Konkurrenzkampf mit den Kolonialländern führen zu können. Außer Japan waren in Jugoslawien alle imperialistischen Länder mit Kapitalanlagen vertreten. Die ersten 6, die Schweiz, England, Deutschland, Frankreich, die Tschechoslowakei und die USA, vereinigten schon allein $\frac{4}{5}$ des gesamten ausländischen Kapitalanteils auf sich.

Das Schweizer Kapital spielte auch in Jugoslawien eine interessante Vermittlerrolle, da sich die Schweiz mit dem Herannahen des Krieges immer mehr in eine wichtige finanzstrategische Basis des internationalen Kapitals verwandelte. Oft war es auf diese Weise nicht

möglich, die wahre Herkunft des Kapitals festzustellen.⁴ Hervorzuheben ist noch die große Rolle der Tschechoslowakei als Kreditgeber Jugoslawiens, die nach der Schweiz noch vor dem klassischen Kreditgeberland Frankreich rangierte, dessen Anteil vor dem Kriege schon von den faschistischen Achsenmächten stark reduziert worden war.

Uns interessiert im folgenden in erster Linie das Wirken der deutschen Monopole, der imperialistischen deutschen Politik und Diplomatie, der 5. Kolonne in Wirtschaft und Politik auf jugoslawischem Boden. In dieser Hinsicht bietet das Buch reichliches Material. Darin liegt die spezielle Bedeutung dieser Monographie für den deutschen Leser.

Durch die Übernahme des österreichischen, teilweise des tschechoslowakischen Anteils 1938 und 1939 sowie einiger Teile der belgischen, holländischen und französischen Positionen 1940 war der Einfluß des deutschen Kapitals in Jugoslawien sprunghaft angewachsen. Die Steigerung des deutschen Aktienanteils von 1935 bis 1940 betrug nicht ganz 400 Prozent (S. 187);⁵ der Außenhandel erhöhte sich von 8 Prozent des Jahres 1928 auf etwa 48 Prozent im Jahre 1939 (S. 191). Das Jahr 1940 weist eine weitere Steigerung auf.

Die wahre Rolle der deutschen Konzerne, besonders die der I. G.-Farben, in der Wirtschaft Jugoslawiens war lange nach 1945 nicht bekannt. An mehreren Stellen weist der Vf. auf die deutschen Archive hin, die mehr Licht in bestimmte Vorgänge bringen können.⁶ Krupp,

⁴ Der Vf. fügte seiner Studie einen Anhang „Über die Vermittlerrolle der Schweiz bei ausländischen Kapitalinvestitionen“ bei, der ein weitverzweigtes Netz von Querverbindungen zeigt.

⁵ In der Literatur der westdeutschen Südostforschung zu Jugoslawien, wie in dem von Werner Markert 1954 in Köln herausgegebenen Osteuropa-Handbuch Jugoslawien, S. 221, rangiert Deutschland auf einer Tabelle damit an letzter Stelle. S. D. mußte natürlich nach den in Jugoslawien geöffneten Tresoren der Monopole zu anderen Ergebnissen kommen. Leider hat er diese Publikation nicht ausgewertet, um den apologetischen Charakter der Südostforschung in diesem westdeutschen Standardwerk aufzudecken.

⁶ Die Durchsicht des Aktenbestandes zu Jugoslawien u. a. im DZA Potsdam ergab in der Tat viele Hinweise zur Ergänzung dieser Vorgänge. Das gilt auch für die Betriebsarchive ehemaliger Konzerne auf dem Territorium der DDR, z. B. I. G.-Farben, Wolfen, das heutige Wirtschaftsarchiv der Kaliindustrie, Staßfurt, Mansfeld-AG. Hans Radandt hat in seinem Buch *Kriegsverbrecher-Konzern Mansfeld*, Berlin 1957, für ein Kapitel über Jugoslawien (S. 243-258) das Mansfeld-Archiv in Eisleben ausgewertet.

Rechenfehler eingeschlichen, die, soweit es möglich war, in der deutschen Ausgabe vermieden wurden.

² Sie bieten ein instruktives Bild über das Anteilnetz in Jugoslawien und die internationalen Verflechtungen einzelner Konzerne. U. a. werden dargestellt: Zivnostenská banka - Prag; General Electric Co. - New York; I. G. Farbenindustrie; STAB-Stockholm; „Bata“ - Zlin.

³ Das in den Gebieten der ehemaligen Donaumonarchie von österreichischen und ungarischen Banken und Industriekreisen angelegte Kapital gehörte nunmehr auch zur Kategorie des ausländischen Kapitals. In Serbien war vor 1914 hauptsächlich französisches und belgisches Kapital investiert, und in Montenegro war, was weniger bekannt ist, in geringerem Ausmaß italienisches, österreichisches, holländisches, russisches, deutsches und englisches Kapital angelegt worden. Vgl. DZA Potsdam, Auswärtiges Amt, Lieferungen nach Montenegro bis 1914, Nr. 2929, Bl. 4-18; auch: Durović Mirčeta, *Trgovački kapital u Crnoj Gori u 19. i u početku 20. veka*, Cetinje 1958, S. 178 ff.

¹ Leider haben sich in die Tabellen im Original (S. 33, 39, 41 u. a.) einige vermeidbare technische

der mehrere Betriebe in Jugoslawien besaß, baute nach Meinung des Vf. (S. 79) das große Stahl- und Walzwerk in Zenica nach Übereinkunft mit dem faschistischen Generalstab, da dieser das jugoslawische Territorium zum strategischen Hinterland Deutschlands zählte. Die 24 Betriebe der I. G.-Farben plünderten nicht nur Jugoslawien aus (vgl. Kapitel I. G.-Farben, S. 99 ff.), sie waren nicht nur Zentren der deutschen Wirtschafts- und Militärspionage, sondern über sie wurden auch die ausländischen Agenten bezahlt (S. 266). Auch die AEG, die Siemens A. G., die Hermann-Göring-Werke, die deutschen Großbanken und weitere deutsche Firmen waren Stützpunkte zur Errichtung der wirtschaftlichen und politischen Herrschaft Hitlerdeutschlands in Jugoslawien.

Die verstärkte Tätigkeit dieser Stützpunkte als der Kern, um den sich auch die reaktionären Kräfte des Landes sammelten, führte zur Umorientierung der anfangs zu England und Frankreich tendierenden Regierungskreise auf Hitlerdeutschland. Am deutlichsten spiegelt sich das in dem Verhalten des Ministerpräsidenten Stojadinović wider, der als Direktor der Belgrader Britischen Handelsbank Regierungschef wurde, um sich in seiner 4jährigen Amtszeit (1935–1939) auf Hitlerdeutschland umzuorientieren. Sein korrupter Nachfolger Cvetković verfolgte schon einen ganz offensichtlich achsenfreundlichen Kurs, um seine Karriere mit dem Beitritt zum Dreimächtepakt zu besiegeln. Nichts zeigt die Korruptheit dieser Kreise deutlicher als das Anerbieten Cvetkovićs an den deutschen Chefspion, Generalkonsul Neuhausen⁷, für die deutschen Konzerne von den Engländern das Bergwerk Trepča, eines der größten europäischen Blei- und Zinnbergwerke, mit allen dazugehörigen Betrieben mit Devisen aus dem Staatsfonds zu kaufen. Nach dem Kauf sollte die Rückzahlung der Devisen auf einen späteren Zeitpunkt verschoben werden.⁸ Nach Beginn des Krieges gegen England wurden mit der jugoslawischen Regierung Geheim-

verträge abgeschlossen, die einen selbständigen Außenhandel Jugoslawiens ausgeschlossen haben.⁹ Wenn Jugoslawien, um alte Verbindungen aufrechtzuerhalten, Lieferungen an die Schweiz, an Griechenland und die Türkei vornahm, die für England bestimmt waren, intervenierten die deutschen Stellen auf die Hinweise Neuhausens besonders heftig, vor allem, wenn es sich um Konto-„C“-Lieferungen (Kriegsgeräte) handelte.¹⁰ Obwohl durch die geheimen Abmachungen dem faschistischen Deutschland Einblick in den Verteidigungsstand der jugoslawischen Armee gegeben war, hielt sich die einheimische 5. Kolonne im Dienste des deutschen Generalstabs im Offizierskorps¹¹ und in dem jugoslawischen Generalstab ständig zur Verfügung.¹² Selbst der jugoslawische Kriegsminister von 1940/41, Nedić, war Spion des deutschen Generalstabs.¹³ Daher erscheint es unwahrscheinlich, daß die faschistische Wehrmachtsführung von der jugoslawischen Armee vor dem Überfall auf Jugoslawien, am 6. April 1941, keine klare Vorstellung hatte, wie dies in der bürgerlichen Literatur hervorgehoben wird.¹⁴

Die Aktenbestände im Potsdamer Zentralarchiv, die über Verbindungen der deutschen Reichsstellen zur 5. Kolonne, die sich aus den Angehörigen der deutschen Minderheit rekrutierte, Aufschluß geben, bieten nicht so viel Material, um über die Ergebnisse hinauszukommen, zu denen bereits de Jong in seinem Buch über die 5. Kolonne gelangt ist.¹⁵ In einem erbitterten Kampf zwischen den deutschen und englischen Monopolen wurde Jugo-

⁹ Ebenda, Nr. 68803, Bl. 3–6.

¹⁰ Ebenda, Nr. 68803 und 68437.

¹¹ Vgl. DZA Potsdam, Auswärtiges Amt, Geheime Reichssache des Oberst Grujičić, 1941, Nr. 48037, Bd. 3, Bl. 176, 179, 182, 194, 257, 294.

¹² Marjanović / Morača, Nač oslobodilačevki rat i narodna revolucija 1941–1945, Beograd 1958, S. 19.

¹³ Cubelić i Milostić, Pregled historije NOB, Zagreb 1959, S. 68.

¹⁴ Selbst der gut informierte de Jong übernimmt in seinem Buch, Die 5. Kolonne im zweiten Weltkrieg, Stuttgart 1959, S. 216, diese Version der Militärs aus der Memoirenliteratur Westdeutschlands.

¹⁵ Ebenda, S. 214–219. Der Versuch, das relativ gut entwickelte Genossenschaftswesen der etwa 700 000 Deutschen in Jugoslawien mit den Interessen Hitlerdeutschlands zu koordinieren, läßt sich aus den in Jugoslawien liegenden Akten deutlich erkennen; vgl. J. Durman, Zadrugarstvo Nemaca u Jugoslaviji do Drugog svetskog rata, in: Zadrugni arhiv, 1954, Nr. 2, S. 115–182.

⁷ Von Neuhausen sagt der Vf. auf S. 221, er sei das Haupt der deutschen Wirtschaftsexpansion in Jugoslawien gewesen. Die im Potsdamer Zentralarchiv vorhandenen Akten bestätigen diese Feststellung; vgl. Ausw. Amt, Jugoslawien-Handel 1936–1945, Nr. 68803, Bl. 6 ff.; Nr. 68437, Geheimes Protokoll vom 5. 10. 1939.

⁸ Vgl. DZA Potsdam, Ausw. Amt, Geheime Reichssache, 1936–1941, Nr. 68437, Bl. 98 – Bericht Neuhausens.

slawien nach der vom Vf. geschilderten Entwicklung von 1939–1940 in die faschistische Großraumwirtschaft einbezogen und in strategisches Hinterland der faschistischen Achsenmächte verwandelt. Dieser Zustand sollte zur Sicherung der Südostflanke vor dem Überfall auf die Sowjetunion, der ursprünglich für den 15. Mai 1941 geplant war, durch einen politischen Akt äußerlich bestätigt werden. Auf ultimatives Drängen Hitlers unterschrieb die reaktionäre Regierung Cvetković am 25. März 1941 den Beitritt zum Dreimächtepakt Berlin-Rom-Tokio.

Zwei Tage danach hatte, wie es in der gesamten bürgerlichen Literatur heißt, ein Putsch in der Hauptsache englandfreundlicher militärischer Kreise die Regierung Cvetković gestürzt. In Wirklichkeit waren es die Volksmassen, die Völker Jugoslawiens mit der Kommunistischen Partei Jugoslawiens an der Spitze, die durch gewaltige Aktionen diese bürgerlichen Kräfte gezwungen hatten, die alte Regierung abzulösen.

Hitler dachte bis dahin, Jugoslawien politisch und wirtschaftlich fest in seiner Hand zu haben, so daß eine militärische Eroberung noch nicht vonnöten gewesen wäre. Nach den explosionsartigen Ereignissen vom 27. März beschloß er aber sofort, „Jugoslawien als Staatsgebilde zu zerschlagen“. 10 Tage danach überzog er Jugoslawien und Griechenland mit einem „Blitzkrieg“. Dieser nicht vorgesehene Jugoslawienfeldzug zwang Hitler, den Überfall auf die Sowjetunion um etwa sechs Wochen zu verschieben.¹⁶

Jugoslawien wurde nach diesem faschistischen Überfall in 10 Teile zerschlagen, und einige Gebiete davon betrachtete das faschistische Deutschland dann vollends als seine Kolonien.¹⁷ Doch mit diesem Prozeß der endgültigen Umwandlung in eine Kolonie setzte parallel ein anderer ein: der Prozeß der nationalen und sozialen Befreiung der südslawischen Völker, der mit der definitiven Niederlage der Imperia-

¹⁶ Der Nürnberger Prozeß, Bd. 2, Berlin 1957, S. 229.

¹⁷ Über die Ausplünderung dieser Gebiete ab 1941, wobei man nunmehr den Schein der Souveränität ehemaliger Gebiete Jugoslawiens nicht mehr zu wahren brauchte, geben auch einige Bände im DZA Potsdam Aufschluß: Auswärtiges Amt, Berichte deutscher Stellen im Südosten, Nr. 68915, 68628, 61153, 68437; außerdem Hermann Neubacher, Sonderauftrag Südost 1940–1945, Berlin/Frankfurt 1956, S. 122–196.

lungen

listen und ihrer bürgerlichen jugoslawischen Verbündeten 1945 endete.

Mit einer kurzen Beschreibung dieses Prozesses schließt der Vf. seine wertvolle Studie ab.

Martin Zöllner

Sergije Dimitrijević:

Nove vrste srpskog srednjevekovnog novca

(Poseban otisak iz Starinara - organa Arheol. instituta Srpske akademije nauka. Nova Serija. Knjiga IX—X, Beograd 1958—1959)

Dr Sergije Dimitrijević, odličan poznavalac srpskog srednjovjekovnog novca, koji već dulje vremena priprema Corpus nummorum Serbiae (Pregled celokupne srednjovekovne srpske numizmatike), objavljuje na temelju proučavanja 43 numizmatičke zbirke 25 novih vrsta srpskog srednjovjekovnog novca. Te su vrste bile do sada nepoznate, odnosno pogrešno dodjeljene pojedinim vladarima.

U svemu je opisano: 4 vrste novca cara Dušana, 1 despota Jovana i Vukašina, 1 poludinar nepotpuno određene pripadnosti (kraj vladavine Dušana ili Uroša), 4 vrste cara Uroša, 1 carice Jelene, 4 kralja Vukašina, 1 Andreaša Vukašinovića, 1 Nikole Altomanovića, 1 kneza Lazara, 1 despota Stevana Lazarevića, 1 kneza Stevana Lazarevića, 2 Đurđa Branokvića, 1 grada Skadra Balše II Balšića, 2 neizvjesnih vladara.

Ovaj zanimljiv prikaz je novi doprinos marljivog autora boljem upoznavanju srednjovjekovnog novca.

Inž. Gj. Krasnov

Politika 7/IV 63

Изишла из штампе књига »Преглед историје Савеза комуниста Југославије«

Из штампе је изишао „Преглед историје Савеза комуниста Југославије“ у издању Института за изучавање радничког покрета из Београда. Обећање, дато крајем децембра прошле године, када је књи-

силев, др Драгослав Јанковић, Перо Морача, др Најдан Пашић и Јулијана Врчинац обавио је тежак и одговоран задатак и пружио дело које ће моћи да послужи као први озбиљан корак ка научној синтези, ка изради праве и потпуне научне историје радничког покрета у Југославији.

Књига је подељена на осам глава и обухвата период од оснивања КПЈ 1919. године до одржавања Седmog конгреса Савеза комуниста Југославије. На крају је дат и кратак приказ Програма СКЈ, усвојеног на Седмом конгресу.

га била спремљена за штампу, сада је испуњено. Коначно смо добили књигу која даје целовит приказ настанка и развојног пута Комунистичке партије, односно Савеза комуниста Југославије.

Колектив аутора који су чинили Родољуб Чолаковић, Перо Дамјановић, др Сергије Димитријевић, Ки-ро Хаџи Василев, Мито Хаџи Ва-

Преглед историје Савеза комуниста Југославије

Издање Института за изучавање радничког покрета, Београд, 1963.

У циглих 44 године свога постојања Савез комуниста Југославије је остварио део свог програма изевши социјалистичку револуцију и обезбедивши власт радничкој класи која је почела изградњу социјалистичких друштва њих односа. Постигао је, дакле, онај врхунски резултат због кога је пре нешто више од четири деценије настао као, уосталом, и толике друге комунистичке политичке организације у свету. Али, тиме он, наравно, није ставио тачку на своју историју пошто основни постулат свог Програма изражава већ чувеном максимом да „ништа што је створено не сме за нас бити толико свето да не би могло бити превазиђено

и да не би уступило место ономе што је још напредније, још слободније, још људскије.“ Савез комуниста Југославије дакле наставља револуцију исто онако предано као што ју је припремао и извео сматрајући својим коначним циљем остварење комунизма.

Писати историју такве партије представља, захваљујући али изванредно сложен и, дакако, одговоран задатак. Јер, та партија није увек остваривала свој програм у зрелим условима па је и то не само у прво време њеног постојања, често присиљавана да прво навикава околи-

ну, која није превазишла ни своју садашњост, на будућност, на потребу да јој корак којим хода мора да буде и бржи и дужи.

Историја Савеза комуниста Југославије је, истовремено, и историја природне, егзистенцијалне тежње народа који живе на нашем делу Балканског полуострва за браћством и јединством, за животом у једној заједничкој држави. Та парола је била стожер око кога је Савез комуниста у једном одсудном тренутку наше историје једини успео да мобилише масе и да их навикавајући их под том паролом у готово немогућим условима на будућност поведе у социјалистичку револуцију. Утолико је наша револуција оригинална и као објекат за историчара Партије битна, предомна тачка која објашњава целокупни досадашњи ток њене досадашње историје.

Наравно, дефинитиван, синтетизовани текст историје такве Партије која је у оригиналним условима оригинално морала да примењује марксизам захтева дужи, темељнији рад којим се једино и могу да дају поуздане научне оцене. За данашњег историчара уз то представља, свакако, и непремостиву пре преку недостатак поуздане историјске документације и грађе. Јер, Савез комуниста Југославије је деловао преко две деценије у илегалности у којој је често једини документ о њеном раду представљало само памћење војника њене револуције.

Стога је тај, за историјске релације иначе кратак али буран период од укупно 44 године, изванредно деликатан и сложен за проучавање јер је изванредно шаржиран догађајима пошто су се, у ствари, у њему одиграле промене за које су за наше тадашње тле нормално потребни векови.

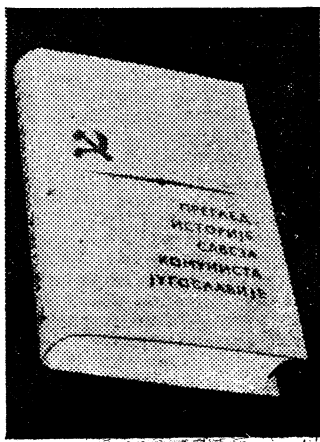
„Преглед историје Савеза комуниста Југославије“ је целивит приказ њених 39 година. Он је на моменте овлаштан, на моменте готово дефинитиван опис историјских догађаја којима неће и најновијих проучавања, историчари можда ништа ново да додају. Као такав он је по себи документ тог нашег из-

ванредног брзог хода у коме нисмо имали никада довољно времена да сагледамо прегледни пут. „Преглед“ је, ипак, дефинитивна скица историје тих 39 година којој ће будући историчари само додавати нове чињенице, нове анализе и поузданије оцене.

Колектив аутора у коме су Родољуб Чолаковић, Перо Дамјановић, Др. Сергије Димитријевић, Кири Хаџи Васиљев, Мито Хаџи Васиљев, Др. Драгослав Јанковић, Перо Морача, Др. Најдан Пашић и Јулијана Врчицац припремио је на иницијативу ЦК СКЈ, „Преглед“ на 614 страна уобичајеног формата који обухвата период од оснивања Комунистичке партије Југославије до Седмог конгреса Савеза комуниста Југославије, дакле, период од 39 година. У предговору они сами наглашавају да су „аутори (писању Прегледа) приступили без великих претензија, свесни да је сада могуће дати само један општи преглед а никако синтезу“ зато што још увек није прикупљена и сређена сва основна грађа, што још нису изучене и научно обрађене појаве које су утицале на развитак нашег радничког покрета, што још увек немамо довољно кадрова који би изучавали ту историју и што „још није написано научно дело о најновијој националној историји народа Југославије, без чега је немогуће дати историјску синтезу о радничком покрету у нашој земљи.“

Ипак, предајући данас јавности „Преглед историје Савеза комуниста Југославије“ његови аутори, нормално, очекују критику и то у првом реду од генерације револуционара који су били живи сведоци догађаја описаних у овој књизи. Тако ће се колектив аутора историје СКЈ проширити, умногостружити. Стога није заслуга овог колектива аутора само то што су уопште написали „Преглед“ већ још више околност да су рад на њему тако брзо завршили да дају довољно времена за оцену и поуздану притику и онима који у овој историји учествују од њеног почетка.

Д. М. Марковић

Sergije Dimitrijević, Nove vrste srpskog srednjevekovnog novca (Neue Arten serbischer mittelalterlicher Münzen), Starinar, Revue de l'Institut Archéologique de l'Académie Serbe des Sciences N. F. Vol. 9/10, 1958/59, S. 137-168, 105 Textabb. (franz. Résumé).

Ogleich der ma. serbische Staat, der durch das Vordringen der Osmanen nach Europa um die Mitte des 15. Jhds. sein allmähliches Ende fand, nicht ganz zwei Jahrhunderte prägte, gehören doch seine Gepräge zufolge ihrer Mannigfaltigkeit und ihrer Beziehungen zum venezianischen Münzwesen zu den interessantesten Erscheinungen der ma. Numismatik. Es gibt zwar eine größere Zahl neuerer Beiträge zur altserbischen Münzkunde, die allerdings meist in serbischer Sprache geschrieben sind, doch ist man auch heute noch auf das 1875 erschienene, umfassende Werk von Šime Ljubić, Opis jugoslavenskih novaca (Beschreibung der südslawischen Münzen), angewiesen, das in der 54 Seiten umfassenden Einleitung mehr bietet, als eine einfache Beschreibung der Münzen. Im 13. Band der Südost-Forschungen (München 1954) S. 22-61 (vgl. HBN. H. 9/10, 1955/56, S. 281 f.) habe ich einen kurzen Überblick über die Entwicklung des altserbischen Münzwesens gegeben, der insbesondere was den Beginn und das Ende dieser Prägungen anbelangt, über Ljubić hinaus geht. Das 1956 im Verlag der Serbischen Akademie erschienene umfangreiche Buch von Rastislav Marić, Studije iz srpske numizmatike (Studien aus der serbischen Numismatik), das starker Kritik bezeugt ist, bietet nur einzelne Studien zu verschiedenen Problemen und Einzelfragen, sowie im zweiten Teil einen Katalog von sieben neueren Münzfunden. Diesem Mangel eines neueren Corpus der serbischen Münzen will nun D. durch einen neuen „Überblick über die gesamte mittelalterliche serbische Numismatik“, durch ein „Corpus nummorum Serbiae“ abhelfen. Die vorliegende, im Starinar erschienene Arbeit ist eine Frucht seiner geplanten Bearbeitung aller in Betracht kommenden öffentlichen und privaten Sammlungen. Sie enthält insgesamt 25 unbekannte, bzw. bisher schlecht bestimmte Typen altserbischer Münzen, beginnend mit einem Dinar des Zaren Duschan zu Pferde (Nr. 1), weiterer Gepräge desselben Zaren auf dem Thron (Nr. 2-3) oder mit der Zarin (Nr. 4). Eine eingehende Behandlung erfährt ein Dinar eines Despoten Jovan (Nr. 5), der zugleich mit Vukašin prägte, der später den Königstitel annahm. D. weist dieses Gepräge dem Despoten Jovan Oliver zu. Es folgen zunächst eine in mehreren Exemplaren bekannte Münze, deren Zuweisung an Duschan und dessen Sohn Urosch V. strittig ist (Nr. 6), sodann Prägungen des Zaren Urosch V. (Nr. 7-10). In der Randlegende einer bereits von Ljubić, jedoch als unbestimmbar angeführten Münze (Nr. 11) möchte D. eine griechische Aufschrift erkennen,

448

Besprechungen

die die Zarin Hellena (Jelena) erwähnt — es wäre die erste bekannte serbische Münze mit griechischer Aufschrift, wenn man von den schüsselförmigen Kupfermünzen byzantinischen Gepräges absieht, die K. Stockert dem Kg. Radoslav zuteilen möchte. Es folgen neue Varianten von Münzen des Kg. Vukašin und seines Sohnes Andreas (Nr. 12-15, 16), eine Münze des Nikola Altomanović (Nr. 17), der in der Zeit des Niederganges und nach dem Zusammenbruch des altserbischen Königtums weite Gebiete Westserbiens unter seiner Herrschaft vereinigen konnte, und schließlich Gepräge aus der Zeit des serbischen Despotats, das dem Untergang des Königtums folgte: Ft. Lazar (Nr. 18), Despot Stefan Lazarević (Nr. 19 und 20), Despot Djuradj Branković (Nr. 21, 22), ein Dinar der Stadt Skadar (Skutari) geprägt von Balša III. Balšić (Nr. 23). Am Schlusse führt D. noch zwei nicht bestimm- bare Gepräge auf (Nr. 24 und 25).

D. bietet von den von ihm veröffentlichten Münzen im Gegensatz zu Ljubić, dessen Tafeln nur Umzeichnungen enthalten, ausgezeichnete, manchmal freilich zu dunkel geratene Großaufnahmen (etwa 2 $\frac{1}{2}$ -fache Vergrößerung). Es fragt sich allerdings, ob für eine rasche Orientierung nicht doch gute Umzeichnungen, wie sie Ljubić auf seinen in Kupferstich hergestellten Tafeln in hervorragender Weise — und D. zumindest für die Aufschriften — bietet, besser sind. Daß daneben Großaufnahmen insbesondere für die Kenntnis des Stils und der Technik wertvoll sind, soll nicht geleugnet werden. Eine französische Zusammenfassung wird der der serbischen Sprache nicht mächtige Leser gerne begrüßen.

Saria

✓
Sergije Dimitrijević, Srpski srednjevekovni bakarni novac (Serbische mittelalterliche Kupfermünzen), Istoriski Časopis Bd. 8, 1959, S. 27—45, 6 Tfln.

Ders., Hronologija Dušanovog carskog novca (Chronologie der Gepräge Duschans als Kaiser), Istoriski Časopis Bd. 9—10, 1959, S. 113—138, 8 Tfln.

Als weitere Ergebnisse seiner Forschungen hat unterdessen D. zwei neue Arbeiten veröffentlicht. Das ma. serbische Münzwesen kennt bekanntlich nur Silbermünzen. Nun veröffentlicht D. hier 14 Kupfermünzen, die bekannte Silberprägungen nachahmen. D. hält diese Münzen mit Recht für gleichzeitige Fälschungen und nimmt an, daß diese Kupferstücke ursprünglich wie gewisse spätrömische Münzen mit einer dünnen Silberhaut überzogen waren, die jedoch allmählich verschwand. Interessant ist seine Vermutung, daß gerade diese Fälschungen der Anlaß zu dem bekannten Protest der Regierung Venedigs gegen die serbische Münzprägung gewesen seien. Bei der großen Seltenheit dieser Fälschungen, die zum Teil Kontremarken aufweisen, scheint mir jedoch D.s Vermutung wenig wahrscheinlich. Der Protest erfolgte wohl eher deshalb, weil, wie ich in den Südost-Forschungen Bd. 13, S. 34 f., ausgeführt habe, um 1282 eine Reduktion des Münzgewichts bei den serbischen Nachahmungen der Venezianer Matapane erfolgte.

Zu diesen nichtoffiziellen Kupfermünzen kommen jedoch die offiziellen Gepräge der süddalmatinischen und albanischen Küstenstädte Skadar (Skutari), Svač, Drivast, Bar, Ulcinj (Dulcigno) und Kattaro, von welchen D. eine Reihe neuer Varianten veröffentlicht.

Mittelalter (Europa)

449

Die zweite Arbeit stellt den Versuch dar, die Münzen, die Duschans als Zar prägte, chronologisch zu ordnen, wobei sich D. auf die großen Münzfunde von Kosovo, Novi Banovci, Belovo, Uroševac, Nova Varoš und Bosanska Rača stützt. Insbesondere der Fund von Kosovo, der bereits vor 90 Jahren gehoben wurde und den größten, bisher bekannt gewordenen Fund altserbischer Münzen (2431 Stück) darstellt, konnte D. durch die in die Sammlung Bogišić gelangten Stücke ergänzen. D. unterscheidet bei Duschans kaiserlichen Geprägten vier Perioden, die sich in weitere Unterabteilungen gliedern. D. hält die kleinen Münzen Duschans nicht für Halbdinare, sondern für Drittel (*grossi de tercio*, erwähnt in einer Ragusaner Urkunde: Div. Canc. XVIII, 27 vom 22. VII. 1354).

Beide Arbeiten sind wieder mit ausgezeichneten Großaufnahmen auf Kunstdruckpapier ausgestattet.

Saria

Borba 16/III 1964

ТЕМЕЉИТИЈЕ ИЗУЧАВАЊЕ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ПРОШЛОСТИ

(Уз први број »Прилога за историју социјализма«)

У издању Института за изучавање радничког покрета изашла је из штампе прва свежа нова публикације „Прилози за историју социјализма“. Појавом ове публикације, која ће у будуће излазити повремено, попуњава се осетна празнина у нашој историографији и научно-политичкој литератури. И поред видљивог успона историографије нашег радничког покрета последњих година, проучавању међународног радничког покрета и социјалистичке мисли није се посвећивало онолико пажње колико та проблематика заслужује. Фрагментарно проучавање, више према индивидуалним афинитетима и специјалним истраживачким преоккупацијама за ову специфичну тематику није, истина, никада било запостављено. Међутим, све доскора није било услова да се тај рад постави на систематскије и дугорочније планске основе, нити да резултати првих истраживачких покушаја буду објављивани у искључиво тој материји намењеној публикацији. Управо, у томе видимо и значај појаве Прилога.

Разлози за покретање једне овако конципиране публикације озбиљно су и прихватљиво образложени у њеном предговору. Дефинишући своје интенције прилично широко, али по нашем мишљењу сасвим реално, редакција је пошла од неоспорне чињенице да упознавање социјалистичке прошлости омогућаје лакше разумевање савремених процеса и откривање њихових основних тенденција. У време када социјализам више није везан за једну земљу или групу земаља него представља светски систем, занемаривање овог истраживачког подручја је управо немогуће.

Савремене противуречности у свету социјализма намећу са своје стране, као што то и редакција подвлачи, потребу утврђивања историјске генезе садашњих супротности, испитивање друштвено-политичких околности које су их условљавале, континуиране одређене теоријске и политичке праксе, првенствено са становишта инаугурисања принципа и ефективности њихове примене.

Потреба за тим ретроспективним изучавањем потенцирана је и чињеницом да се у нашем политичком животу све више пажње посвећује проучавању појава у социјалистичком свету и другим прогресивним политичким и синдикалним покретима. Значајне импулсе томе дао је и

У пленум ЦК СКЈ, Оријентација на темељитије истраживање историје међународног радничког покрета и социјалистичке мисли допринос је, као вид компаративног изучавања, и дубљем сагледавању историје националног радничког покрета, пошто је и његов развој интегрални део развитка међународног радничког покрета, не само у прошлости него и у савременим релацијама. У узајамно повезаном проучавању најбоље се и сагледавају „идејне, организационе и акционе повезаности ових покрета и теоријске основе њихове акције“.

Мада претежно историјског карактера, јер акценција проучавање међународног радничког покрета у прошлости, ова, у нашој периодици јединствена публикација, не може да испушта из вида ни нека фундаментална теоријска питања марксизма и начин њи-

хове практичне реализације у борби за социјализам. Уосталом, практичну акцију социјалистичких снага немогуће је у оваквој врсти истраживања одвојити од идеолошких погледа који представљају програмски основ политичке акције.

Радови у Прилозима ће уједно значити и озбиљан допринос нашој општој историји, чији је саставни део и историја међународног радничког покрета. А познато је колико је историја I, II и III Интернационале у нашој историографији необрађивана. Потребно је да највећ нека јубиларна година, као овога пута стогодишњица оснивања Прве интернационале, па да се то увиди још осетије.

С друге стране, Прилози постоје отворена трибина за саопштавање свих нових, озбиљних стручних и научних резултата рада не само кадрова који се групишу око издате публикације него и сарадника других институција, универзитета, политичких школа, укључујући и најмлађе истраживаче, као и стране научнике.

Публикација већ у првом броју доноси неколико студија и чланака, затим делове мемора, графе, низ осврта и приказа, као и већи број занимљивих и корисних информација из области проучавања међународног радничког покрета код нас и у свету.

У расправи др Маријана Бригоније о Марксу и Енгелсу у револуцији 1848—1849. и њиховим тактичким ставовима излажу се нека сазнања до којих су они дошли већ у току револуције, а која имају актуелни значај и данас. Теорет-

ске поставке Маркса и Енгелса о перманентној револуцији у условима буржоаско-демократске револуције, о савезу индустријског радништва са сеоским пролетаријатом, као и ставови о националном питању и формирању радничке партије саставни су делови њихове тактике, сматра Бритишек. Ове поставке специјално откривају колико су Маркс и Енгелс имали смисла за реалност, за процењивање историјске условљености ситуације и колико им је било страна свако доктринерство.

Рад др Сергеја Димитријевића третира питање улоге и држања балканских социјалиста у првом светском рату питање посебно важно и интересно, јер су социјал-демократске партије независних балканских земаља обновиле своју антиратну борбу, која је још за време балканских ратова служила као пример међународног радничког покрета. Значајан је и прилог Дајидија Путника о неким про-

блемима развитка синдикалног покрета у првим годинама совјетске власти (1917—1921.), тим пре што је врло мало писаца проучавало овај период, посебно Лењинове идеје о синдикалним групама.

Два рада посвећена су проблематици немачког радничког покрета, која до сада у нашој политичкој и историјској науци углавном није ни додиривана, упркос свом значају. Владан Панчић расправља важно питање карактера новембарске револуције у Немачкој 1918—1919. у светлости дискусија које су о томе вођене или се воде, док се Вера Мујеговић задржава на I Конгресу Комунистичке интернационале и КП Немачке „која ће бити један од стубова будуће Комунистичке интернационале“.

На бази анализе Адлерових и Зауер-Ренерових ставова др Радосав Ратковић разматра схватање аустромарксиста о појму демократије и диктатуре. Чланак Ахмета Назеџића представља реконструкцију рада југословенских одбора за помоћ гладнима у Русији, с тим што у аналитичкој разради писац посебан значај придаје утицају спољних и унутрашњих фактора на развој ове акције.

У рубрици „Документи и сећања“ Прилози доносе преписку Филипа Филиповића и Димитрија Туцовића, док Стеван Белић, на основу забележака из грађанског рата у Шпанији, неких докумената и сећања, пише о стварању батаљона „Ђаковић“.

Рубрика осврта и приказа садржи такође неколико интересних прилога: о издавању извора за историју радничког покрета и социјализма (Перо Дајидовић), о међународној научној афирмацији историје покрета отпора (Душан Иленић) о издавању историјске гра-

ђе о мађарској совјетској републици 1919. године (Вујица Ковачев), о југословенској социјал-демократији према II и III Интернационали (М. Зечевић).

Последња рубрика бележи низ актуелних и занимљивих саспешта о разним аспектима проучавања међународног радничког покрета.

Богатим садржајем и разноврним избором ова публикација привлачи најширу пажњу, наговештавајући себе као трајно гласило за саопштавање резултата, конфронтирање мишљења и разјашњавање многих историјских, теоријских и других проблема из прошлости социјализма, али који су највећим делом и данас од озбиљног научног и политичког значаја.

Др Бранко Петрановић

ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ СОЦИЈАЛИЗМА

Институт за изучавање радничког покрета издао је први том Прилога за историју социјализма. Редакција истиче да је у нашој историографији и научно-политичкој литератури историја социјализма, као специфична историјска материја, заступљена у веома скромном обиму. Ови Прилози омогућиће објављивање стручних и научних радова из историје социјалистичког покрета и марксистичке мисли, који су резултат екипног или појединачног истраживања, а такође ће обавештавати о значајним остварењима на овом подручју историјске науке код нас и у свету, објављивати документа, мемоаре итд. У првом тому, поред низа докумената, критичких приказа, саопштења и информација, објављени су прилози: Маркс и Енгелс у револуцији 1848—1849. године и њихови тактички ставови (др Маријан Вритовшек), Балкански социјалисти и први светски рат (др Сергије Димитријевић), Неки основни проблеми развоја синдикалног покрета у првим годинама совјетске власти (Путник Дајић), Поводом дискусије о карактеру новембарске револуције у Немачкој 1918—1919. године (Владан Пантић) и др. Сваки прилог има и резиме на страном језику. Одговорни уредник је Перо Дамјановић.

Институт за изучавање радничког покрета, Београд, 1964, страна 482.

мере и користити разноврсне методе рада с циљем да униште организатора и руководиоца ослободилачке борбе — Комунистичку партију. Поред редовног апарата Гестапоа створене су посебне гестаповске организације специјализоване за подземну борбу против устаничког покрета. Бранислав Вожовић у свом делу одговара на питања: какве је све ударце оваквог непријатеља требало да избегне, какве је преке, тешкоће, замке, подмудле покушаје искусних гестаповских стручњака за подземну борбу морао на свом путу ослобођења да савлада народноослободилачки покрет? Посебну драж овој књизи дају аутентични документи приложени на крају дела. Б. Вожовић је раније објавио: Поруке стрељаног града, 1961. и Нацистичка обавештајна служба, 1963.

„Седма сила“, Београд, 1964, библиотека Време и догађаји, уредник Бранко Пеић, страна 215.

ПУБЛИКАЦИЈЕ

»Прилози за историју радничкој покрета
и социјалистичке мисли« ^{Б0269}
16 V 1964

Нова публикација Института за изучавање радничког покрета

Институт за изучавање радничког покрета покреће по времену публикацију под називом „Прилози за историју радничког покрета и социјалистичке мисли“. Излазила би у свескама једном годишње. Намера издавача је да у овим публикацијама, према могућностима, објави третирање најважнијих и досад мање изучених проблема из историје међународног радничког покрета, актуелних проблема развоја

социјалистичке мисли, неких питања односа и сарадње југословенског радничког покрета са другим покретима у свету, као и поједина теоријска питања од значаја за савремену марксистичку мисао. Поред тога настојаће се на систематском праћењу и критичком приказивању квалитетније литературе са овог подручја. Већи број прилога у зборнику садржавао би резимеа на једном или два страна језика.

Прва свеска ове нове публикације доноси разноврсне материјале распоређене по сталним рубрикама. У рубрици „Расправе — прилози — чланци“ садржани су материјали: Драгутин Лековић — Актуелни теоријско-методолошки проблеми Марксовог „Капитала“; Маријан Бритовшек — Маркс и Енгелс у револуцији 1848—1849. и њихови тактички ставови; Путник Дајћ — Совјетски синдикати у периоду 1917—1921.; Владан Пантић — Осврт на оцене карактера новембарске револуције у Немачкој; Вера Мујбеговић — Комунистичка партија Немачке и оснивање Коминтерна; Ахмет Назећ — Рад југословенских одбора за повољним условима у Русији од 1921—1923.; Др Радослав Ратковић — Аустромарксисти о појму диктатуре и демократије.

У рубрици „Осврти и прикази“ објављује се чланак Пере Дамјановића „Запажања о издавању историјских извора у нас“ у рубрици „Документи и сећања“ напис Стевана Белића „Стварање батаљона „Ваковић“ у Шпанији“, а у рубрици „Осврти“ напис Момчила Зечевића „Југословенска социјалдемократија према II и III интернационали“. У рубрици „Саопштења“ су прилози Душана Пленче — Међународна научна афирмација историчара покрета отпора, др Сергија Димитријевића — О конференцији балканских социјалиста, Здравка Кучинара — Сточетрдесетогодишњица Карла Маркса и, најзад, прилог Драгоја Живковића — Седница поводом годишњице Филипа Филиповића.

Поред овога прва свеска нове публикације доноси још неколико занимљивих прилога у рубрикама „Критике и прикази“ и „Белешке и информације“ као и кратке приказе појединих актуелних публикација Института. Прва свеска штампана је на финој бездрвној хартији и повезана у тврди повез. Цена једног примерка у претплати је 1.600 динара, а у продаји 2.000 динара. Претплата је отворена од 15. маја 1963. године.

Друга свеска биће посвећена обележавању стогодишњице Прве интернационале.

Вести из Лековца

Прва изложба 15-11-1930

ПРВА ХИГИЈЕНСКА ИЗЛОЖБА ДОМА НАРОДНОГ ЗДРАВЉА

ЛЕСКОВАЦ, 12. септембра. — (Б. М. изв. „Правди“). — Дом народног здравља у Лековцу, приликом почетка свог рада, отворио је у недељу своју прву изложбу и уопште прву хигијенску изложбу у Лековцу.

За изложбу је резервисан цео горњи спрат зграде, снабдевен различитим сликама и муљама. Слике и муље илуструју до детаља негу одојчади и мале деце, развитак и дејство туберкулозе, утицај алкохола на живот и венеричне болести.

Изложба је отворена празником, четвртком и недељом од 9—12 пре и 3—6 после подне.

ЛЕПА АРХЕОЛОШКА И МУЗИКАТИЧКА ЗБИРКА ЈЕДНОГ ГИМНАЗИСТЕ

ЛЕСКОВАЦ, 12. септембра. — (Б. М. изв. „Правди“). — У Лековцу постоји једна симпатична и доста богата приватна збирка која припада Сергију Димитријевићу, свршеном ма туранту. Имајући наклоности за археологију, историју — уопште за науку — он је још раније, као млади гимназист, почео да скупља старине из околине, знамените ископине, минералске и зоолошке реткости, стари новац, који сељаци из околине често ископавају. Он их је морао каткада по врло скупу цену куповати, правећи често за то експедиције по околини. Тако је његова збирка расла, употпуњавана новим налазима, да постигне сада размере једног малог музеја, у коме су представљене: музикатика, археологија, зоологија (примерима врло ретких и са разних страна земље), минералологија. Све је уређено, умерисано, и са њерама да се сачува од квара.

Највећу интересантност и вредност представљају историјске знаменитости из археологије, нарочито из богате музикатичке збирке. Ту су прстенови различитог облика и разнолике карактере, из римског доба са иницијалима и камењама у ониксу и карнеолу. Један је мисирски прстен са богом Харусом, са финијанским натписом, а има и неколико старохришћанских прстенова. Једну целу серију сачињавају позлаћени римски прстенови с примитивнијом орнаментиком, поред збирке старинских прстенова од пре 100 година. После тога долазе друге ствари: тепедуци, пафте. Засебну групу сачињавају ствари нађене у Копацници: бронзани делови опреме и кућних ствари; оруђа: два чекића из каменог доба, нога од камена, копље, фибула, клинчи и друге ствари из бронзаног доба, које датирају из 13. века пре Христа. Нарочито је интересантан један фрагмент оруђа по свој прилици дршка од неког мача, — с обнујском главом. Међу овим стварима се на

Numizmatički vjesnik br. 14, 1960

Dimitrijević Sergije: Problemi srpske srednjovekovne numizmatike
(Istorijski Glasnik, Beograd 1957.) Sa 4 table slika.

Knjiga dra Rastislava Marića »Studije iz srpske numizmatike« (472 strane i 9 tabla slika) izazvala je dosada svojom tematikom već nekoliko osvrta. I ova Dimitrijevićeva rasprava je u najužoj vezi s Marićevom knjigom i predstavlja vrlo iscrpnu ocjenu i kritiku te naveliko zasnovane radnje. Cijela rasprava je podijeljena na četiri dijela. Najopsežniji je prvi dio (str. 69–115). Tu je autor raspravio i ispravio čitav niz pitanja, koja je Marić u svojoj radnji postavio a nije pravilno riješio. Upravo iznenađuje, s kolikim je bogatstvom detaljnih navoda istupio Dimitrijević u pitanjima na pr. 1. Pitanje latiničnih natpisa na srp. novcu, ili 2. Kojim vladarima pripadaju neke značajnije vrste starog srp. novca, gdje je naveo čitav niz korektura u dodjeljivanju pojedinih vrsta novca drugim vladarima, nego što je to učinio na pr. još Ljubić, a za njim i Marić i još neki drugi autori. Nije moguće u ovom prostorno ograničenom prikazu navesti ni samo manji broj tih ispravaka. Za to je potreban naročiti studij ove rasprave. Pod 3. s naslovom »O Marićevoj« novoj klasifikaciji »srednjovjekovnog srp. novca« iznio je Dimitrijević kritiku Marićeva »pregleda svih osnovnih vrsta i podvrsta srpskog srednjovekovnog novca«. Tu je podvukao sve slabe strane Marićeva opisivanja pojedinih komada novca, nepravilno čitanje legendi i prema svemu tome nekorektno određivanje raznih varijanata, pa konstatira, da »Marićev pregled srp. numizmatike ili pojedinih vladara daleko izostaje za sličnim radovima Ljubića i J. Petrovića, mada je upotpunjen sa nekoliko novih vrsta i ispravki. On nesumnjivo predstavlja unazađenje na ovom polju«. — U tre-

— 33 —

ćem dijelu pod naslovom »Katalog ostava« s pohvalom spominje autor Marićev način rada, pa ističe: »Ovaj se deo knjige posebno ističe pažljivom i visokokvalitetnom obradom. Njegovim objavljivanjem dobili smo dragoceni izvorni materijal za dalje proučavanje srednjovekovne srpske numizmatike.« — Četvrti, najmanji dio rasprave završuje Dimitrijević riječima: »Na ovu Marićevu knjigu stavili smo dosta ozbiljnih zamerki. Pa ipak, one su sasvim dobronamerne i prijateljske. One mu u daljem radu mogu samo koristiti. S obzirom na materijalne mogućnosti, kojima raspolaže, Marić će nesumnjivo dati i u buduće značajne priloge našoj numizmatiki.« — Ovom raspravom pokazao je autor Dimitrijević da raspolaže dubljim i temeljitijim poznavanjem stare srpske numizmatike. Zato će naročito oni, koji se bave specijalnim proučavanjem srpske numizmatike, tu studiju s velikim interesom čitati.

(J. Rendjeo)

Dimitrijević Sergije: Srpski srednjovekovni bakarni novac. (Istor. institut Srp. akademije nauka). Beograd 1959. Sa 6 tabla slika.

U prvom dijelu ove studije autor je obradio 23 vrste bakrenog novca, koje su svojim tipološkim izgledom, likovima i natpisima podjednake i čak istovjetne s istovremenim srebrnim novcem pojedinih srpskih vladara: Uroša I., Uroša II. Milutina, kralja Dušana, cara Dušana, Đurđa Brankovića, grada Smedereva i grada Novog Brda. Autor je mišljenja, da to nisu bile emisije redovnog srpskog državnog novca, nego falsifikati redovnih emisija. Za to govori i slučajnost, da se na nekim očuvanim falsifikatima nalaze tragovi srebra, na temelju čega bi se moglo zaključiti, da su ti falsifikati bili i posrebreni tankom prevlakom srebra. — U drugom dijelu studije Dimitrijević obrađuje bakrene novce gradova u Primorju, Svača, Drivasta, Ulcinja, Bara, Skadra i Kotora, u svemu 23 vrste, odnosno 83 podvrste novca tih primorskih gradova. Novce tih gradova je već obradio i austrijski numizmatičar Stockert. Dimitrijević sada iznosi i neke ispravke i izmjene, na pr. o početku kovanja nekih primorskih gradova, što je Stockert stavljao čak u XI. ili XII. vijek, a Dimitrijević zastupa mišljenje, da se ti novci nisu kovali prije XIV. stoljeća. Ova se radnja ističe mnogim novim i zanimljivim pogledima na pitanja, koja su u najužoj vezi sa srednjovekovnim srpskim bakrenim novcem.

*Numizmatičar vj. Lek
br. 19, 1960*

— 34 —

(Ivo Randoš)

Numizmatičar vj. Lek, god. XVI, br. 17, 1969, Zagreb, str. 98-50
LITERATURA
Dr SERGIJE DIMITRIJEVIĆ: Kontramarke na srednjovekovnim srpskim i bosanskim dinarima — otisak iz Istorijskog časopisa XII—XIII, organa Istorijskog instituta, Beograd, 1963. godine

49

Autor opisuje, analizira i rekonstruira srpski nalaz iz sela Ruždavice u Čustendilskom kraju nakon 25 godina po iskapanju, te na osnovu solidnog proučavanja iznosi svoje mišljenje.

Prve podatke o ovom nalazu objavio je 1938. godine Todor Gerasimov, vodeći bugarski numizmatičar. On je konstatirao da je u nalazu bio 101 primjerak novca, te da se isti nalazio u zbirci tadanjeg direktora Praške banke dr Emanuela Lesića.

1961. godine o ovom nalazu pisao je također bugarski numizmatičar Kuzev. Dr Sergije Dimitrijević uložio je mnogo truda putujući po zemlji i inozemstvu, sakupljajući dragocjene podatke o srpskim srednjovekovnim novcima, pa mu je taj materijal vrlo dobro poznat. Osim 100 primjeraka za koje autor drži da su iz Ruždavice ima i 3 primjerka iz Dobrogleda. U opisu je zastupljeno 85 kontramarkiranih primjeraka srpskog, 3 bosanska, te 5 djelomično određenih novaca. Od nekontramarkiranih 10 je primjeraka srpskog novca. U opisu susrećemo 3 vrste kontramarki: ptica, slovo T, dvije koncentrične kružnice. Nalaz se sastoji iz slabo očuvanih srebrnih dinara Stevana Dečanskog, Dušana kralja i cara, kralja Uroša, te Stjepana II Kotromanića.

Dinari imaju natpise latinicom, samo je 1 primjerak s natpisom ćirilicom. Preokupaciju latinskih natpisa u periodu dominacije novaca s natpisom ćirilicom autor tumači namjenom tog novca primorskim i zapadnim oblastima, te ne isključuje mogućnost da je taj novac namijenjen Zahumlju koje je 1350. godine zauzeo car Dušan i kraće vrijeme zadržao.

U radnji se razmatraju razlozi kontramarkiranja. Utvrđeno je da 51% sačinjavaju obrezani komadi, 75% su prilično izlizani primjerci, pa bi to mogli biti razlozi kontramarkiranja. Pošto je novac nađen u istočnom dijelu tadanje srpske države, autor pretpostavlja da ga je donio neki trgovac sa zapada.

Što se tiče vremenskog perioda kada je kontramarkiranje vršeno autor ga ograničava od Dušanove krunidbe do sredine njegove vladavine kao cara. Također se utvrđuje da je najstarija kontramarka s dvije koncentrične kružnice, zatim slijedi ona sa slovom T, a najmlađa je s pticom. Ima novaca i s dvije vrste kontramarki. Kontramarkiranje su izvršili Bosanci nakon povratka Zahumlja.

Na kraju ove vrijedne i interesantne radnje (sa 61 stranicom teksta i 8 tabli s fotosima u prilogu), u kojoj su sistematski i svestrano razmotreni svi problemi vezani uz taj nalaz, autor se općenito osvrće na razloge stavljanja kontramarki te prikazuje zanimljiv komparativni materijal.

Inž. Gjuro Krasnov

Зборник о Српској социјалдемократској партији

Недавно је изишао из штампе Зборник радова који је издао Институт за раднички покрет Србије. Зборник обухвата радове који су поднети на научном скупу у Београду новембра 1964. Овај научни скуп је организовао Завод за историју радничког покрета, сада Институт, поводом 50-годишњице смрти Димитрија Туцовића.

Зборник радова Српске социјалистичке партије обухвата 19 реферата и 13 усмених излагања која су на научном скупу поднели научни радници из скоро свих наших република. Део радова припада млађим научним радницима, чији су прилози за изучавање модерног радничког покрета у Србији првих деценија XX века од велике важности за историју југословенског радничког покрета.

Проблематика коју третирају радови веома је широка. Она се креће од првих покушаја стварања Српске социјалдемократске партије последњих година XIX века (Вићентије Ђорђевић), па до доприноса српских социјалиста за стварање КПЈ 1919. (др Сергије Димитријевић); од веза српског и бугарског радничког покрета у периоду 1903. до 1918. (Елена Атанасова и Миленко Топаловић) па до става Српске социјалдемократске партије према фебруарској и октобарској револуцији у Русији 1917—1918. године (др Богумил Храбак).

Највећи број радова у Зборнику претежно се односи на рад и личност Димитрија Туцовића, као творца модерног, марксистичког радничког покрета у Србији и дугогодишњег радничког покрета у Србији до 1914. године. Један одраз кореспонденције Димитрија Туцовића и др Душана Недељковића: Димитрије Туцовић и СОДП у марксизму), затим на став Српске социјалдемократске партије

према најактуелнијим питањима тога времена: Став социјалистичког покрета (Цветка Кнапчић—Кожен) и други.

Овим проблемима аутори су пришли са доста озбиљности и критичности и кроз разноврстан архивски и други материјал покушали су, и добрим делом успели, да осветле са многих страна читаву епоху рада и борбе Српске социјалдемократске партије, а посебно рада и борбе Димитрија Туцовића.

У рефератима који су пуни нових, до сада непознатих чињеница и оцена ипак нису обухваћени, или пак нису довољно осветљени, многи проблеми који су стајали пред Српском социјалдемократском партијом. О томе најбоље говори дискусија на научном скупу која чини други део зборника. Овај део обухвата дискусију у којој је најинтересантније излагање Родољуба Чолаковића, који се посебно осветлио на неговање критике у нашој историографији. Поред овог, интересантно је излагање и др Васе Чубриловића, који је указао на значај научног проучавања социјалдемократског периода у којем леже и корени југословенске социјалистичке револуције од 1941. године. Поред ових, важна су излагања др Јована Марјановића, др Богумила Храбака, др Сергија Димитријевића, др Душана Недељковића и друга.

Све у свему, Зборник радова представља несумњиво велики допринос даљем проучавању југословенског радничког покрета, а посебно социјалдемократског покрета у Србији у периоду 1903.—1918.

Књига је технички лепо опремљена, са потребним научним апаратом, предметним и личним регистром.

Жарко ЈОВАНОВИЋ

Споменица радничког покрета Лесковца

Избор материјала и редакција Сергија Димитријевића, технички уредник Аристомена Ристића, издање Одбора за прославу педесетогодишњице радничког покрета при СС Већу у Лесковцу. Обим књиге 25 $\frac{1}{2}$ штампаних табака, тираж 3000 примерака. Штампарија „Напредак“, Лесковац 1953 — 1954 година.

Споменицу је издао Одбор за прославу педесетогодишњице радничког покрета Лесковца и околине који је формиран при Среском синдикалном већу 1953 године. Избор материјала и редакцију дао је Сергије Димитријевић, научни сарадник Економског института НРС уз техничку редакцију Аристомена Ристића.

Књига је подељена у 4 дела који садрже:

I — Сергије Димитријевић: „Историја радничког покрета Лесковца и околине од 1903 до 1914 год.“ (стр. 7 до 189); овај одељак још садржи и преглед најважнијих података из историје лесковачког радничког покрета од 1903 до 1914, као и кратке биографске податке најистакнутијих руководилаца лесковачког радничког покрета пре Првог светског рата;

II — Избор чланака и материјала из историје радничког покрета Лесковца и околине од 1903 до 1914 године са прилозима Косте Стевановића, Димитрија Туцовића, Трише Кацлеровића, Драг. М. Тодоровића и других (стр. 221 до 258); одељак

садржи и правила Лесковачког и Власоиначког радничког друштва, као и цртеже о лесковачким капиталистима и радницима.

III — Прилози за историју лесковачког радничког покрета од 1918 до 1941 г. са чланцима Петра Мигића, Светозара Крстића, Косте Стаменковића, Сергија Димитријевића, Миљивоја Ђорђевића, Зарије Поповића, Милоша Јовића, Аристомена Ристића и др. (стр. 267 до 320); овај одељак садржи и чланак о раду друштва „Абрашевић“ од 1919 до 1929 године, споразум обућарских радника и мајстора, колективне уговоре између графичких радника и послодавца, одлуку о забрани радничких организација у Лесковцу и др.

IV — Лесковачки раднички плакати: „Спас света лежи у комунизму“, позив на прославу радничког празника Првог маја, кандидатске листе, изборне плакате, прогласи лесковачким радницима и сиротињи, плакат за прославу 20-то годишњице растурања радничке штампе Драгољуба Цветковића „Социјала“, прогласи поводом кандидације Косте Стаменковића, прогласи штрајкова текстилних радника и др. (стр. 351 до 402).

У посебном додатку Споменице дате су фотографије најистакнутијих руководилаца лесковачког радничког покрета (стр. 193 до 216) и групе лесковачких радника, учесника на првомајским прославама и штрајковима (стр. 321 до 348).

Споменица је лепо и укусно сређена и опремљена са текстом на доброј, а сликама на финој глаткој хартији, броширана. Може се добити у продаји код Одбора за прославу у СС Већу и свима градским књижарама по цени од 500 динара за 1 примерак.

М. Т

70

Dimitrijevič, S.

**Das ausländische Kapital in Jugoslawien
vor dem zweiten Weltkrieg**

Aus dem Serbokroatischen übersetzt von M. Zöllner
1962, 288 Seiten, (14 E), Ganzleinen,

DM 29,-

„Die vorliegende Publikation stellt eine detaillierte Untersuchung der ausländischen Kapitalanlagen im Jugoslawien der Vorkriegszeit dar, aus der ersichtlich wird, daß dieses an Rohstoffen so reiche Land noch vor nicht allzulanger Zeit ein wahrer Tummelplatz internationaler Interessengruppen war . . . Alles in allem eine sich auf ein umfangreiches Quellenstudium stützende und äußerst instruktive wirtschaftsgeschichtliche Untersuchung der Praktiken des internationalen Finanzkapitals.“

(„Neue Zeit“, Berlin)

Zur
Geschichte
Ost-
und
Südosteuropas

(Bücher- und Zeitschriftenverzeichnis)

VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften Berlin W 8

Handwritten: Handed over Bertelè and J. Ostrogorsky Bd. VI

S. Dimitrijević, Zajednički novac careva Jovana V Paleologa i Jovana VI Kantakuzina, Zbornik Radova Vizantološkog Instituta Bd. 8, 2, 1964 (= Mélanges Georges Ostrogorsky II), S. 47-52.

*Handwritten: 1366
S. 721*

Dimitrijević describes a silver coin in the Romanian national collection and attributes it to John V with John VI. He reads the reverse inscription as ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΕΝΟΣ. He dates the coin between 1347, when John VI was recognized by John V, and re-crowned, and 1348, when the two emperors fell into disagreement. The mandorla of the obverse type shows the influence of the coinage of Stefan Dušan.

The inscription is clearly preserved, and the attribution will not be challenged. Dimitrijević's claim that this is the only known coin of John VI was presumably made when volume 1 of the Mélanges Ostrogorsky was still in the press; this only serves to emphasize the wealth of rarities known to Bertelè (cf. HBN 6, 322). The style of some of Bertelè's coins deserves to be considered in the light of that published by Dimitrijević. The closest parallels are nos. 7 and 15. Metcalf

Dimitrijević Serg.: Hronologija Dušanovog carskog novca. (Istorijski časopis, IX–X, Beograd 1959). – Mnogobrojne i bogate vrste Dušanova novca prema danas fiksiranom naučnom stavu dijele se na njegov kraljevski i carski novac, a carski novac dijeli se, nadalje, na novac sa srpskim i latinskim legendama. Ovom studijom dao je autor novu podjelu Dušanova specijalno carskog novca. Ta je podjela izrađena na osnovu proučavanja nekoliko važnijih nalaza Dušanova novca, uz to je Dimitrijević uzeo u obzir i neke navode iz Ljubićeva Opisa. Tako je prema podacima, s kojima je raspolagao, Dimitrijević utvrdio četiri različita perioda Dušanova carskoga novca, a to su: 1. period, ujedno najstariji, od kratkog trajanja: on obuhvata emisije novca, kovanog od Dušanova proglašenja za cara Romanije do njegove krunidbe za cara; 2. period počinje s vremenom Dušanove krunidbe za cara; 3. period je obilježen pojavom cara na konju; 4. period sačinjavaju brojne pojave malih novčanih vrsta, dosada nazivanih poludinarima. – Ova interesantna studija popraćena je sa 16 odabranih i povećanih slika Dušanova novca. Time je Dimitrijević i opet dao dobar prilog u proučavanju bogate stare srpske numizmatike.

I. R.

Ivo Rendjeco

ЗАВОД ЗА УЏБЕНИКЕ
И НАСТАВНА СРЕДСТВА
БЕОГРАД

*позива Вас да присустивујете
промоцији књиџа*

**ЗАКОНИК
ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА**

**СРЕДЊОВЕКОВНИ
СРПСКИ НОВАЦ**
Серије Димитријевић

О књиџама ће говорити академици:

*Мирослав Панић
Божидар Феријанчић
Миодраг Јовичић
и представник издавача*

25. октобар (субота) у 17 часова, *1957*
штанџ Завода за уџбенике
и наставна средства,
Сајам књиџа, хала I – Арена

**Прилози за историју
социјализма**

Пета свеска Прилога у целости је посвећена годишњици октобарске револуције и лењинским идејама Октобра. Међу текстовима објављеним у овој периодичној публикацији која, по свему, има карактер књиге у неколико томова, највише је радова југословенских научника, саопштених пре две године на московском научном скупу „Међународни значај велике октобарске револуције“. Расправе, чланци и саопштења највећма разматрају октобарску револуцију као преломни моменат у савременој историји, почетак епохе социјализма, али у исти мах указују на утицај Октобра на поједине револуционарне покрете и, уопште, на ток међународних односа. Три прилога совјетских научника и историчара говоре о учешћу интернационалиста у борби за совјетску власт у Русији 1917—1920. (А. Манушевич), о историјском месту октобарске револуције (И. И. Минц) и о легендама и стварности у биографији Алексе Дундића (В. В. Зеленин и М. М. Сумарокова). Расправа др С. Димитријевића анализира однос октобарске револуције и разитка класне борбе и револуционарног покрета на југословенским територијама у току првог светског рата и у новоствореној заједничкој држави, а у раду др С. Живанова дело револуције посматра се у светлу радничког учествовања у управљању производњом у периоду конституисања совјетске власти. Никола Поповић, у дужем тексту, приказује делатност југословенске централне комунистичке организације у Русији, од 1918. до 1921, посебно у агитационо-пропагандном раду. Прилози објављују саопштења Н. Петровића, др И. Катарцијева, др И. Бабића, Б. Зихерла, П. Дамјановића, др Д. Вујовића и С. Цветковића, а у рубрици „Документи и грађа“ радове др В. Кризмана, У. Вујошевића, П. Дајића, В. Ивановича Анањева и Д. Кеџића. Милан Весовић даје опсежну библиографију југословенских књига и брошура о октобарској револуцији, штампаних

после другог светског рата. (Институт за изучавање радничког покрета, Београд, 1968, главни и одговорни уредник Перо Дамјановић, цена —?)

Dr. Sergije Dimitrijevič, Srpski socialisti i ujedinenje Jugoslavije. »Arhivski almanah«, Beograd, broj 2-3 za 1960 godinu.

Čeprav kratek, vendar vsebinsko bogat, zasluži članek dr. Sergija Dimitrijeviča, da v skopih beležki seznanimo z njim naše bralce.

Pisec, ki so mu pri srcu široki zgodovinski problemi, najprej predoči stališče, ki so ga imeli srbski socialisti do nacionalnega vprašanja na Balkanu v začetku dvajsetega stoletja, do leta 1914. Reševali so nacionalno vprašanje »v okviru revolucije, z ustvaritvijo balkanske socialistične federacije«. Dalje se niso spuščali, zlasti niso postavili naloge o razkosanju Avstro-Ogrske, o katerem pravi pisec, da »ni dozorelo« tedaj in da bi to pomenilo podpirati zavojevalna stremljenja lastne srbske buržoazije, njeno velikosrbsko politiko in »nacionalistično-militaristično organizacijo«.

Ko preide k prvi svetovni vojni, se pisec solidarizira s stališčem Dušana Popovića, sekretarja srbske socialnodemokratske stranke, ki je gradil partijsko

~~Napaka je nastala pri prepisu iz Gaberščekovih Goriških Slovencev, ki navaja~~
~~točno ime.~~

~~Kakor smo ugotovili, tudi ne drži trditve Šalamunove, da se »Jednakopravnost«~~
~~ni ohranila. Kompletno izdajo »Jednakopravnosti« hrani knjižnica Narodnega~~
~~muzeja v Ljubljani.~~

327

328

politiko na temeljnem dejstvu — na imperialističnem značaju svetovne vojne. Od tega osnovnega dejstva je izhajal Dušan Popović, ko je pisal leta 1915: »... v bistvu Srbija brani svoje življenje, svojo neodvisnost, ki jo je ogrožala Avstrija nenehno tudi pred sarajevskim atentatom. In če bi socialna demokracija kakšne dežele imela sploh pravico, da glasuje za vojno, bi predvsem to veljalo za Srbijo. Toda pri nas je odločalo dejstvo, da je vojna med Srbijo in Avstrijo le majhen delček, le uvod k evropski in svetovni vojni, ta pa po našem mnenju ni mogla imeti drugega značaja kakor izrazito oster imperialistični, kapitalistični značaj.«

In ker so se leta 1915 v mednarodni politiki pojavile že tendence za nacionalno osvoboditev južnih Slovanov, za zedinjenje Jugoslovanov, je partijsko glasilo »Radničke novine«, ustrezno omenjenemu gledišču, poudarjalo, da zahteva po zedinjenju ne sme postati »srbijski ratni cilj«, temveč zahteva samih južnih Slovanov, ki živijo v Avstro-Ogrski.

Memorandum srbske socialnodemokratske stranke za tako imenovano stockholmsko konferenco leta 1917 razvija zgornja načela v novih pogojih ruske revolucije. Glede nacionalnega vprašanja pričakuje memorandum rešitev le od proletarske revolucije, hkrati pa vsebuje delne zahteve in sicer: zedinjenje Srbije s Črno goro, ustanovitev avtonomne Makedonije kot federalne enote. Ni pa memorandum zahteval nacionalne osvoboditve južnih Slovanov, ki jih je podjarmljala Avstro-Ogrska, kot rezultat svetovne vojne, kakor je to delala bojaželjna srbska buržoazija. Priznaval je južnim Slovanom pravico do samoodločbe in nikakor ni prejudiciral njihovega sklepa.

Sergije Dimitrijevič pravi o tem: »Leta 1917, oktobra, so bili napredni samotisti družbeni činitelji, ki so se bojevali proti vojni, ne pa tisti, ki so se bojevali za dosego določenih ciljev na račun druge države.« Ne da bi zanikal pomen in vlogo socialističnih sil znotraj Avstro-Ogrske na nacionalno in socialno osvobojenje južnih Slovanov v povezavi z borbo za mir, pravi pisec: »Iz tega sledi, da pridobiva boj za ustvaritev Jugoslavije revolucionarni značaj samo tedaj, kadar zajame same narode znotraj Avstro-Ogrske. Če se boj za Jugoslavijo vodi onstran fronte, če je odvisen od boja antante, dobiva povsem drugačen značaj.« Ta izvajanja Sergije Dimitrijeviča so na II. kongresu zgodovinarjev Jugoslavije vzbudila nasprotovanje zgodovinarjev starega kova.

Pisec razlaga nadalje, kako se je v srbski socialnodemokratski stranki pojavil socialpatriotizem, kako so se Dušan Popović in tovariši upirali tem tendencam in jih premagali. Dialektično razmotrivajoč dogodke, ki so se z naglico vrstili in privedli do revolucionarnih sprememb ob koncu vojne, pisec zaključuje:

»Srbska socialnodemokratska stranka je vodila dosledno marksistično politiko borbe proti vojni, v nasprotju z buržoazijo, ki je bila za vojno. Rešitev nacionalnega vprašanja je videla v boju samega naroda in ga ni pričakovala od zmage zaveznikov vojskujoče se Srbije... Da je to bila daljnovidna politika tudi v vprašanju nacionalne osvoboditve, pričča dejstvo, da zmaga zaveznikov, in ustanovitev kraljevine SHS, ki je bila z njo v zvezi, nista jugoslovanskim narodom prinesli nacionalne svobode in da je nacionalno osvoboditev uresničila šele naša ljudska revolucija.«

Sonderdruck aus:
 Numismatische Literatur
 Ost- und Südosteuropas und des Balkans, II, 1963

BALDUIN SARIA:

Die Erforschung des altserbischen Münzwesens

I.

ÜBERBLICK ÜBER DIE BISHERIGE FORSCHUNG

Die Kenntnis des mittelalterlichen serbischen Münzwesens kann seit der Gründung des jugoslawischen Staates auf mancherlei Fortschritte hinweisen. Trotzdem finden sich in der westeuropäischen und amerikanischen numismatischen Literatur nur gelegentlich Abhandlungen über dieses Gebiet, obwohl gerade diese Gepräge sich durch ihre Mannigfaltigkeit, ihre gegenüber den gleichzeitigen mitteleuropäischen Münzen hervorragende Ausführung, insbesondere aber auch durch ihre - zumindest am Beginn - engen Beziehungen zum venetianischen Münzwesen auszeichnen.¹

Es ist daher begreiflich, daß sich gerade die Venetianer als erste für das altserbische Münzwesen interessierten. Allerdings war es ein Franzose, Charles du Fresne, der in seiner "Historia Byzantina" (1680) erstmalig eine serbische Münze, einen Dinar König Stefan Dragutins (1276-1316), in stark vergrößertem Maßstab veröffentlichte, den dann der in Ragusa gebürtige, in Paris wirkende Byzantinist Anselm Banduri in seinem 1718 erschienenen Werk "Numismata Imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Paleologos" neuerlich herausgab.

Eingehender befaßten sich jedoch, wie erwähnt, die Venetianer mit dem altserbischen Münzwesen, war doch die Markus-Republik gegen Ende des 13. Jhs. mit den serbischen Königen wegen deren, die Venetianer Matapane nachahmenden Münzen in Konflikt geraten, worauf noch zurückzukommen ist.

Es sei zunächst der zu seiner Zeit beste Kenner der italienischen Numismatik, Gerolamo Fr. Zanetti, erwähnt, der 1750 in Venedig eine eigene Abhandlung "De nummis regum Mysiae seu Rasciae ad Venetos typos percussis commentariolum" schrieb. Die Zuteilung der einzelnen serbischen Gepräge ist allerdings bei der Unkenntnis der serbischen Geschichte seitens des Verfassers meist falsch. Ein weiterer, für die erste Kenntnis der altserbischen Numismatik verdienter Venetianer ist Bernardo Nani, der 1750 ein kleines Büchlein "De duobus imperatorum Rasiae nummis" herausgab, das zwei Jahre später eine neue, vermehrte Auflage erlebte.

Neben den Venetianern waren es vor allem die Ungarn, die sich für die altserbischen Gepräge interessierten, gab es doch zwischen den serbischen und ungarischen Herrschern, vor allem gegen Ende der serbischen Selbständigkeit im Mittelalter, lebhafteste politische Beziehungen. So erwähnt z.B. der 1807 in Pest erschienene "Catalogus Nummorum Hungariae ac Transilvaniae instituti nationalis Széchényiani" im 3. Band 13 südslawische Münzen des dortigen Museums. Ein Deutsch-Ungar, der Kustos des Pester Nationalmuseums, Johann Luczenbacher, war es auch, der in seinem 1843 in Ofen erschienenen Buch "A Szerb zsupánok, királyok és czárok penzei" in die damals bekannten serbischen Münzen eine gewisse

3

Ordnung zu bringen suchte. Leider weist die Arbeit eine starke politische Tendenz auf, da der Verfasser in ihr die Abhängigkeit des serbischen Volkes vom madjarischen zu beweisen sucht. Das ungarisch geschriebene Werk fand übrigens im Westen wenig Beachtung. Überdies fehlte dem Autor eine entsprechende Kenntnis der serbischen Geschichte. Luczenbacher, der später seinen Namen in Érdy madjarisieren ließ, gab 1857 ein weiteres Werk über die südslawische Numismatik heraus "A Boszna és Szerb régi érmek". Es ist besser und vollständiger als das erste und beschreibt 76 serbische und 17 bosnische Prägungen. Unterdessen war allerdings schon von berufenerer Seite die erste, grundlegende Arbeit über diese Münzen erschienen.

Der erste Serbe, der sich - wenn auch nur nebenbei - mit den altserbischen Münzen beschäftigte, war der aus Semlin stammende Journalist und spätere serbische Unterrichtsminister Dimitrije Davidović. Auch der Verfasser der ersten serbischen Geschichte, Jovan Rajić, veröffentlichte in seinem Werk zwei serbische Münzen.

Einen wesentlichen Fortschritt machte die altserbische Numismatik, als der Slowake Dr. Janko Šafarik² die Leitung des damals noch sehr bescheidenen Belgrader Nationalmuseums übernahm und später Vorstand der Serbischen Wissenschaftlichen Gesellschaft (Srbsko Učeno Družtvo), der Vorläuferin der heutigen Akademie der Wissenschaften, wurde. Im dritten Jahrgang der von dieser Gesellschaft herausgegebenen Zeitschrift "Glasnik Družtva Srbske Slovesnosti" 1851, S. 191-261 veröffentlichte Šafarik die erste wichtige und für lange Zeit grundlegende Arbeit über die mittelalterlichen südslawischen Münzen (14 bulgarische, 192 serbische und 18 bosnische). In späteren Jahrgängen folgten kleinere Nachträge. Wir haben also bereits hier dieselbe Beschränkung auf bulgarische, serbische und bosnische Münzen, wie später bei Ljubić. Šafariks Bedeutung liegt ohne Rücksicht auf die weit höhere wissenschaftliche Befähigung schon darin, daß er die südslawische Münzkunde nicht als eine Wissenschaft für sich betrachtete, sondern zeigte, daß diese eine der wichtigsten Quellen für die serbische Geschichte bildet. Natürlich sind viele seiner Münzbestimmungen heute dank neuer Forschungen und neuer Funde nicht mehr haltbar, vor allem aber auch deshalb, weil er sich doch nicht ganz von Luczenbacher frei machen konnte.

Den bedeutendsten und trotz mancher neuer Erkenntnisse bis heute nicht übertroffenen Beitrag zur altserbischen Numismatik leistete der kroatische Historiker Šime Ljubić. Ljubić³ stammte aus Dalmatien, aus Starigrad auf der Insel Hvar, wo er frühzeitig mit den Münzen der dortigen griechischen Kolonien bekannt wurde. Ursprünglich Theologe widmete er sich daher bald historischen und numismatischen Studien. Bereits 1851 übergab er der Wiener Akademie sein erstes numismatisches Werk "Nummographia dalmata", das im folgenden Jahr auch in kroatischer Übersetzung unter dem Titel "Staro dalmatinsko pjenezoslovlje" (Altdalmatinische Münzkunde) erschien. Entscheidend war es für seine weiteren numismatischen Arbeiten, daß ihm die neugegründete Südslawische Akademie der Wissenschaften die Leitung der Antiken- und numismatischen Abteilung des Kroatischen Nationalmuseums in Agram übertrug, das eine verhältnismäßig reiche Sammlung südslawischer Münzen besaß. So entstand sein noch heute grundlegendes großes Werk "Opis jugoslavenskih novaca" (Beschreibung der südslawischen Münzen), das 1875 mit Unterstützung der Wiener Akademie und des serbischen Fürsten und nachmaligen Königs Milan, erschien. Das Werk umfaßt 167 bulgarische, gegen 1000 serbische und 261 bosnische Gepräge. Ähnlich wie bei Šafarik werden die ragusanischen Münzen und die slawonischen Banaldenare ausgelassen sowie die Prägungen der autonomen dalmatinischen Städte. Erstere hatte Ljubić wohl als Gepräge der ungarischen Könige, bzw. deren

Statthalter, weggelassen, während die Prägungen der dalmatinischen Städte - Ragusa ausgenommen - im allgemeinen erst durch die Arbeiten von K. Stockert⁴ bekannt wurden.

Mit unglaublichem Fleiß hat Ljubić das ungeheure Material aus öffentlichen und privaten Sammlungen zusammengetragen und aus dem damals bekannten Archivmaterial alle Nachrichten über Münzsorten, Maß- und Gewichtssystem, Münzregal, Prägestätten usw. herangezogen und in einer umfangreichen Einleitung zu seinem Werk verarbeitet. Seine Zuweisungen an die einzelnen Prägeherren sind im großen Ganzen heute noch gültig, obwohl gerade hinsichtlich der Anfänge der serbischen Münzprägung, wie weiter unten ausgeführt werden soll, und auch sonst durch wichtige Neufunde wesentliche Fortschritte über ihn hinaus erzielt worden sind.

Nach dem Erscheinen von Šime Ljubićs mit vielem Fleiß und großer Sachkenntnis verfaßtem Werk wurde es - wie das zumeist nach dem Erscheinen eines grundlegenden, den Stoff erschöpfend behandelnden Werkes der Fall ist - um die altserbische Numismatik zunächst stille. Nur der Historiker an der Belgrader Hochschule, der jetzigen Universität, und spätere serbische Unterrichtsminister Ljubomir Kovačević hatte sich damit beschäftigt und auf Grund seiner eigenen Sammlung eine altserbische Numismatik vorbereitet, die jedoch nie erschien. In seiner akademischen Antrittsrede, die 1894 im Belgrader "Delo", allerdings nur im Auszug, erschien, hatte er u. a. auch den Beginn der mittelalterlichen serbischen Prägung entgegen Ljubićs Annahme mit König Uroš I. (1243-1276) angesetzt, dafür jedoch leider keine nähere Begründung gegeben. Ich komme auf diese Frage noch zurück.

Zuvor möchte ich nur bemerken, daß alle bisherigen Arbeiten zum altserbischen Münzwesen nur auf Einzelstücken beruhen, die aus dem Fundzusammenhang gelöst sind. Wenn die serbischen Münzen auch meist sog. redende Gepräge sind, so kann bei der vielfachen Namensgleichheit der serbischen Könige doch nur die Untersuchung ganzer Hortfunde weiterführen und solche fehlten bisher. Erst bei der Bearbeitung des wichtigen, aber einer späteren Periode angehörigen Fundes von Kičevo im Belgrader "Starinar"⁵ wurde hier der erste Anfang gemacht. Leider sind viele wichtige Funde zerrissen worden, ohne daß sie wissenschaftlich ausgewertet worden wären. Die Funde von Kosovo, Rudnik, Zaječar, Studenica, Smederevo, Gostivar und andere, die überhaupt nie bekannt geworden sind, gingen so der Wissenschaft mindestens zum Teil verloren.⁶ Der wichtige Fund von Sofia blieb unpubliziert, doch besitze ich eine kurze Zusammenstellung desselben.⁷

Es sei hier auch noch der Arbeiten eines Gelehrten gedacht, der zwar nicht selbst Numismatiker war, aber durch seine Werke doch Wesentliches beigetragen hat: Konstantin J. Jireček, der beste Kenner südosteuropäischer Geschichte.⁸ Eines seiner frühesten Werke "Die Handelsstraßen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters"⁹ bildet noch heute die Grundlage für die Erforschung des mittelalterlichen Bergbaus in Serbien und Bosnien, dessen Aufblühen die unmittelbare Ursache für die Entwicklung eines selbständigen Münzwesens in Serbien bildet. Dazu kommt die für die damalige Zeit ausgezeichnete Zusammenfassung über das serbische Münzwesen im Mittelalter in Jirečeks "Geschichte der Serben" und in seiner Wiener Akademieschrift "Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien".¹⁰

Die Neuordnung des Belgrader Nationalmuseums, das im ersten Weltkrieg mancherlei Verluste erlitten hatte, gab der Beschäftigung mit der serbischen Numismatik neuen Auftrieb. Die in diesem Zusammenhang erfolgte, schon erwähnte Veröffentlichung des Fundes von Kičevo bildet den Anfang einer neuen Erforschung

dieses im Westen so wenig bekannten Gebietes. Der seinerzeitige Kustos des Belgrader Museums. Jozo Petrović, hatte die Möglichkeit neben einzelnen geschlossenen Funden auch eine Reihe bisher unbekannter Einzelstücke zu erwerben und im "Starinar", dem Organ der Serbischen Archäologischen Gesellschaft, zu veröffentlichen.¹¹ Da sich auch auf Seite privater Sammler ein starkes Interesse für dieses Gebiet zeigte, gründete Petrović in Belgrad eine eigene numismatische Zeitschrift "Numizmatičar", die es jedoch nur auf zwei Nummern brachte.¹²

Nach dem zweiten Weltkrieg, der eine Neugestaltung Jugoslawiens mit sich brachte, wurden dem Belgrader Nationalmuseum, das auch weiterhin der Mittelpunkt für die Erforschung des altserbischen Münzwesens bildete, wesentlich reichere Mittel zur Verfügung gestellt als vorher. Die Leitung der numismatischen Abteilung übernahm Dr. Rastislav Marić.¹³ Auch er ging, wie Ljubić und ich, von der Beschäftigung mit der antiken Numismatik aus. Nach verschiedenen kleineren Arbeiten erschienen 1956 seine umfangreichen "Studije iz srpske numizmatike" (Studien zur serbischen Numismatik).¹⁴ Die "Studien" bilden seit Ljubić den umfangreichsten Beitrag zu diesem Thema, doch handelt es sich hier nicht um eine systematische Darstellung des gesamten altserbischen Münzwesens, sondern wie schon der Titel des Buches besagt, um Studien zu einzelnen Problemen und im zweiten, umfangreicheren, allerdings sehr spärlich gedruckten Teil um den Katalog neuer, im Belgrader Nationalmuseum verwahrter Münzfunde. Beide Teile zusammen geben aber doch ein einigermaßen geschlossenes Bild der gesamten altserbischen Münzprägung.

Der erste Teil der Studien, für den der Verfasser auch eine kurze französische Zusammenfassung bietet, befaßt sich mit der Frage, warum sich auf den altserbischen Münzen fremdsprachige Aufschriften finden. Die nächsten drei Kapitel beschäftigen sich mit dem schwierigen Problem, welchen Königen die Münzen mit den Aufschriften, "Stefan Vladislav" und "Urosius" zuzuteilen sind. Auf Grund neuer Funde und Untersuchungen glaubt Marić die von Lj. Kovačević im Gegensatz zu Ljubić vorgenommene Zuteilung der Münzen mit den serbischen Aufschriften "Stefan rab Hristou", "Stefan Vladislav" und "Vladislav rab Hristou" an K. Dragutin und dessen Sohn K. Wladislaw II. bestätigen zu können. Schwieriger ist die Zuteilung der Münzen mit den lateinischen Aufschriften "Stefanus Urosius" und "Urosius" an Uroš I. und Milutin. Kap. V bringt eine zusammenfassende Übersicht der mittelalterlichen serbischen Münztypen. Marić unterscheidet dabei drei Perioden: die Periode der serbischen Könige bis 1346, die Zeit der Zaren, 1346-1402, und die der Despoten, 1402-1459. Innerhalb dieser Perioden bietet er in sehr übersichtlicher Form eine vielfach neue Klassifikation.

Kap. VI sucht die verschiedenen Zeichen und Buchstaben auf den Denaren zu deuten. Kap. VII befaßt sich schließlich mit dem Gewicht und dem Wert der Münzen. Für diese Frage bieten meine Ausführungen in den Südost-Forschungen XIII 1954, 22 ff., die dem Verfasser damals noch nicht bekannt waren, einige Ergänzungen. Der zweite Teil des umfangreichen Bandes bringt, wie erwähnt, einen sehr sorgfältig gearbeiteten Katalog mehrerer, noch nicht veröffentlichter Münzfunde: Kragujevac (Dragutin, Wladislaw II. und Milutin), unbekannter Fundort (Uroš I., Dragutin, Milutin, echte und gefälschte Venetianer Matapane), Žabar (Milutin, Stefan Dečanski), Novi Banovci (Dragutin, Stefan Dečanski, Duschan, dazu ungarische Gepräge), Belovo bei Debar (Stefan Dečanski, Zar Duschan) und Stari (Stefan Dečanski, Zar Duschan, Zar Uroš, Despot Oliver, Vukašin, Venetianer Matapane).

Marićs "Studien" sind allerdings starker Kritik begegnet. Insbesondere hat Sergije Dimitrijević im "Istoriski Glasnik" unter dem Titel "Probleme der serbischen mittelalterlichen Numismatik" eine sehr eingehende, nicht weniger als 78

Seiten umfassende, sehr kritische Besprechung veröffentlicht.¹⁵ Angesichts der Tatsache, daß sich die Herrscher aus dem Hause der Nemanjiden auf ihren Münzen mit geringen Ausnahmen als Stefan bzw. Stefanus Urosius nennen, bleibt die Zuteilung der Gepräge an die einzelnen Herrscher immer mehr oder weniger unsicher. Hier konnte also eine Kritik leicht ansetzen, und diesen Fragen ist auch der Hauptteil von Dimitrijevićs Kritik gewidmet. Eine Zuteilung lediglich auf Grund der Herrschernamen ist bei diesen Münzen nicht möglich. Maßgebend sind Münztypen und Münzgewicht, das bei den ältesten Geprägten dem Gewicht der Venetianer Matapanes entspricht, wie noch gezeigt wird. Freilich sind verlässliche Gewichtsbestimmungen bei der damaligen al marco-Prägung nur auf Grund von geschlossenen Münzfunden - soweit diese nicht durch Seigerung bereits an Gewicht verloren haben - möglich.

Ein weiterer gewichtiger Einwand gegen Marićs "Studien" - und zwar wohl mit Recht - wurde gegen das Kapitel über die nichtserbischen Münzaufschriften vorgebracht. Marić hatte die These aufgestellt, daß die Aufschriften - er wollte sogar spanische erkennen! - mit Rücksicht auf den Außenhandel erscheinen. Eine Analyse von Funden serbischer Münzen außerhalb und innerhalb der Grenzen Serbiens zeige dies. Dimitrijević weist nun nach, daß sich Münzen mit lateinischen oder italienischen Aufschriften ebenso häufig in Heimatfunden finden. Ich möchte meinen, daß diese nichtserbischen Aufschriften mit der Verwendung italienischer und Ragusaner Münzmeister in Serbien in Verbindung stehen.

Einen weiteren Angriffspunkt bietet Marićs Behauptung, daß die einzelnen Buchstaben und Zeichen, die gelegentlich auf mittelalterlichen serbischen Münzen gefunden werden, die Münzstätten bezeichnen. Marić waren derartige Zeichen als Bezeichnungen der Münzstätte von den spätrömischen Münzen her gut bekannt. Vielleicht bedeuten sie auch bei den altserbischen Münzen zum Teil die Münzstätte, in den meisten Fällen werden sie aber die Münzmeister bezeichnen.¹⁶ Jedenfalls sind einzelne Deutungen Marićs sehr problematisch, wie z. B. die Buchstaben A - M auf der Vorderseite von Münzen Dragutins, die Marić mit einer angeblichen, nirgends bezeugten Münzstätte Ahilije Moravički zusammenbringt. Schon allein die Tatsache, daß weit über 200 verschiedene Zeichen und Buchstaben bekannt sind, spricht gegen Marić.

Trotz aller dieser Einwände ist das Werk ein sehr wertvoller Beitrag zur altserbischen Numismatik, nicht zuletzt durch den Katalog neuer Münzfunde und die in Kap. V gegebene neue Klassifikation, die es verdiente, in eine Weltsprache übersetzt zu werden.

Neben Marić hat sich vor allem der Belgrader Historiker Mihailo J. Dinić durch verschiedene Arbeiten auf diesem Gebiet verdient gemacht.¹⁷ Nebst einzelnen Abhandlungen ist im besonderen seine Arbeit zur Geschichte des mittelalterlichen serbischen Bergbaus zu nennen, auf die ich in anderem Zusammenhang zurückkomme.

Sergije Dimitrijević, von Haus aus Nationalökonom und Jurist, der sich jedoch im Besonderen mit der altserbischen Numismatik befaßt, bereitet, wie er im "Starinar" mitteilt, ein "Corpus nummorum Serbiae" vor und erforscht zu diesem Zweck systematisch die in Frage kommenden öffentlichen und privaten Sammlungen. Als erste Frucht dieser Arbeit veröffentlichte er im "Starinar" 25 bisher unbekannte Gepräge mit guten Großaufnahmen. Weitere Artikel sollen folgen.¹⁸

Abschließend kann festgestellt werden, daß die Beschäftigung mit den mittelalterlichen serbischen Münzen seit dem Kriege einen erfreulichen Aufschwung genommen hat. Vielleicht ist die Zeit nicht mehr ferne, die uns ein Handbuch der alt-

serbischen Münzkunde beschert. Freilich wäre zu wünschen, daß dieses auch in einer Weltsprache erscheint, denn auch im Westen beginnt man sich für dieses reizvolle Gebiet mittelalterlichen Münzwesens in steigendem Maße zu interessieren.

Im Folgenden soll über einzelne Probleme des altserbischen Münzwesens berichtet werden. Es ist natürlich nicht möglich, im Rahmen dieses Berichtes auf alle Fragen einzugehen. Für einzelnes darf auf meine eingangs erwähnte Arbeit in den Südost-Forschungen verwiesen werden, wie z.B. auf die Frage der Münzreduktionen usw.¹⁰

ANMERKUNGEN

1. Über die Geschichte der Erforschung des altserbischen Münzwesens - bis etwa 1875- hat Š.Ljubić in der Einleitung zu seinem weiter unten ausführlicher zu besprechenden Werk "Opis jugoslavenskih novaca" S. I ff. erstmals gesprochen. Vgl. dazu meinen Artikel "Numizmatika jugoslovenska" (Jugoslawische Numismatik) in der Narodna Enciklopedija Srpsko-hrvatska-slovenačka Bd.III s.v., ferner meinen Artikel "Die Entwicklung des altserbischen Münzwesens" in den Südost-Forschungen XIII, 1954, S.22 ff, auf den ich mich im folgenden weitgehendst stütze. Einen kurzen Überblick über die altserbische Numismatik habe ich auch in der Wiener Numism.Zeitschr. 60. Bd. 1927, S.15 ff. gegeben.
2. Über den auch um die Gründung des Belgrader Nationalmuseums verdienten Janko Šafarik vgl. den Nekrolog von St.Novaković im Rad 41, 1877, S.190 ff. und N.Radojčić in der Narodna Enciklopedija Bd. IV s.v.
3. Über Š.Ljubić: Narodna Enciklopedija II s.v. Über seine numismatischen Arbeiten im besonderen: F.Politeo, Numizmatičar II, 1935, 37 ff.
4. Insbesondere seine grundlegende Arbeit über die Gepräge von Split (Spalato): Le monete del comune di Spalato, im Suppl. Bd. des Bull.dalm. 1917-19. Diese Münzen sind heute übersichtlich erschienen bei Iv.Rengjeo, Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slawonien, Dalmatien und Bosnien (Graz 1959), S.56 ff.
5. Starinar III. Ser. Bd.3, 1924/25, S.73 ff. Eine deutsche Fassung sollte in der Wiener Numism.Zeitschr. erscheinen, doch ist das Manuskript seinerzeit in der Schriftleitung verloren gegangen. Eine Übersicht über diesen Fund auch in den Südost-Forschungen XIII S.43 ff.
6. Der Fund von Kosovo (2145 St.) ist zwar von Ljubić a.a.O. S.IV kurz erwähnt, die einzelnen Gepräge in seinem Werk unter den verschiedenen Herrschern angeführt, doch ist der Fund in seiner Gesamtheit nicht systematisch bearbeitet. Auf einige unpublizierte Funde weist S.Dimitrijević, Istoriski Glasnik 1957. S.128 hin, dem es jetzt auch gelang, den ursprünglichen Bestand des Fundes von Kosovo auf Grund eines Verzeichnisses der Bogišić-Bibliothek in Cavtat vollständig zu rekonstruieren (Istoriski Časopis LX-X, Belgrad 1959, S. 127 ff., Anm.48).
7. Über den Fund von Sofia vgl. meine Bemerkungen in den Südost-Forschungen XIII 53 f.
8. Über K.Jireček: Enciklopedija Jugoslavije IV S.529 f. sowie die von N.Radojčić stammende Einleitung zum 1. Band des Zbornik Konstantina Jirečeka, der Übersetzungen der für die Geschichte Serbiens wichtigen Arbeiten Jirečeks bringt.
9. Die Handelsstraßen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters. Historisch-geographische Studien, erschienen in den Abhandlungen der königl.böhm. Gesellschaft d.Wissenschaften, VI. Folge, Band 10, Prag 1879. Nach dem Kriege erschien zunächst eine serbokroatische Übersetzung in Sarajevo und 1959 eine neue in dem oben erwähnten Zbornik K.J. S.205-303.
10. Denkschriften der kaiserl.Akademie d.Wissensch. in Wien, phil. hist. Kl.Bd. LVI, 1912, 63 ff. In der von J.Radonić besorgten serbischen Übersetzung unter dem Titel "Istorija Srba" (Geschichte der Serben) III 239 ff., in der 2. Aufl., Belgrad 1952, Bd. II, S.201 f.

11. Nekoji retki stari srpski novci (Einige seltene alte serbische Münzen) Starinar 3. Ser. VII, 1932, 5 ff.;

Veoma retki srpski srednjevekovni grošići iz sela Malo Bonjince kod Vlasotinaca (Sehr seltene serbische mittelalterliche Groschen aus Malo Bonjince bei Vlasotinci) Starinar 3. Ser. VIII-IX, 1933-34, 14 ff. (Mit Geprägten des Čelnik Smil, eines Jakob, der Stadt Prizren und eines nicht näher genannten Patriarchen);

Despot Djuradj Branković u svetlu numizmatike (Der Despot Dj. Br. im Licht der Numismatik) Numizmatičar I 10 ff.; Novac despota Stefana Lazarevića, in: Narodna Starina 1940, Nr. 4-5.

12. Numizmatičar, Časopis za antički i stari jugoslovenski novac, 1. Heft, Belgrad o. J., 2. Heft 1935.

13. Dr. Rastislav Marić, Kustos der epigraphischen und numismatischen Abteilung des Belgrader Nationalmuseums starb unerwartet am 25. Dezember 1961.

14. Studije iz srpske numizmatike, Belgrad, Serb. Akademie d. Wiss. 1956 (Posebna izdanja knj. CCLIX, odelj. društvenih nauka knj. 20). Von Marić stammt auch eine kurze Übersicht über die mittelalterlichen serbischen Gepräge in englischer Sprache in: The Numismatist, Juni 1959, S. 649 ff. Dazu einige kleinere Arbeiten und Berichte über Neufunde.

15. S. Dimitrijević, Problemi srpske srednjevekovne numizmatike (Probleme der serbischen mittelalterlichen Numismatik) I. Teil, Istoriski Glasnik, Belgrad 1957, Nr. 1-2, 69-99 und 4 Taf., II. Teil, ebenda. Nr. 3-4, S. 104-50. - Eine weitere ausführliche Kritik von Svet. St. Dušanić in: Vesnik Muzejsko-konzervatorskog društva NR Srbije VI, Nr. 4-5, 1957, S. 8 f.

16. So auch S. Dimitrijević in der Anm. 15 angeführten Abhandlung S. 113.

17. Außer dem wichtigen Werk über den mittelalterlichen Bergbau in Serbien und Bosnien, von dem weiter unten noch gesprochen werden soll, seien hier nur noch folgende Arbeiten von M. Dinić genannt: Srpski novac u Sremu početkom XIV veka (Serbische Münzen in Syrmien zu Beginn des 14. Jhs.), Glasnik Ist. društva u Novom Sadu III S. 459.; Stefan Dragutin rex Serviae, Glasnik Novi Sad IV S. 436.; Krstati groševi (Grossi de cruce), Zbornik radova XXI, Vizantološkog instituta SAN Bd. 1, Belgrad 1952, 86 ff.; Veliki bosanski zlatnik (Eine große bosnische Goldmünze), Istoriski časopis Istor. Inst. SAN Bd. III, 1951-52, S. 41 ff.

18. S. Dimitrijević, Nove vrste srpskog srednjovekovnog novca (Neue Varianten der serbischen mittelalterlichen Münzen) Starinar NS. IX-X 1958-59, S. 157-168 (mit franz. Résumé).

Zwei weitere Beiträge sind unterdessen erschienen:

Im Istoriski Časopis VIII S. 27 ff. befaßt sich S. Dimitrijević mit der Frage der altserbischen Kupfermünzen. Bekanntlich hat der mittelalterliche serbische Staat - abgesehen von König Radoslav - nur Silbermünzen geprägt. D. veröffentlicht nun 14 Kupfermünzen, Nachprägungen bekannter Silbermünzen. D. hält diese Stücke mit Recht für gleichzeitige Fälschungen. Vgl. auch weiter unten S. 70 Anm. 23. Im zweiten Teil dieses Beitrages bringt D. eine Reihe von neuen Varianten der von den süddalmatinischen und albanischen Küstenstädten geprägten Kupfermünzen, die seinerzeit K. Stockert in der Wiener Numismatischen Zeitschrift N. F. III, 1910 veröffentlicht hat.

In einem zweiten Beitrag, Istoriski Časopis IX-X S. 113 ff. versucht D. eine neue Chronologie der Münzen Stefan Dušans als Zaren.

Beide Beiträge sind, wie auch der erste im Starinar, mit ausgezeichneten Großaufnahmen der serbischen Münzen ausgestattet.

19. Leider sind mir auch manche neuere Arbeiten gegenwärtig nicht zugänglich.

Südostforschungen Band XXXI, 1972, 423

Bücher- und Zeitschriftenschau

Dimitrijević, Sergije: Novac kneza Lazara: Kruševac: Bagdala 1971. 79 S., 63 Abb. auf Taf. (Biblioteka istočnik.)

Der Verfasser dieses kleinen Buches hat sich durch unermüdete editorische Aktivität zum führenden Fachmann für mittelalterliche serbische Numismatik gemacht. Die Untersuchung der Münzmissionen des Fürsten *Lasar* war sein Beitrag zum *Lasar-Symposium* in Kruševac 1971, der aus technischen Gründen erst später erschien. Dimitrijević ermittelte, daß *Lasar* neben dem vollen Dinar einen um 20% verminderten und eine dritte Münze, die dem Halbdinar von Dubrovnik entsprach, schlagen ließ. Daß das Geldwesen unter *Lasar* eng mit Dubrovnik und dem Adriaandel verflochten war, zeigt sich auch an den lateinisch-italienischen Inschriften („Conte Lasaro“; „Novomonte“ für Novo Brdo, u. a.), die die kyrillischen Signaturen mehr und mehr verdrängten.

Sobald der Verfasser den Boden realer numismatischer Beschreibung verläßt, gerät er in Widerspruch zu gesicherten Forschungsergebnissen. So erklärt er, *Lasar* habe zunächst auf die Nachfolge des serbischen Zartums präbendiert und sich im byzantinisch-serbischen Kaiserornat abbilden lassen, später habe er darauf verzichten müssen und sich im gewöhnlichen Kleid des adligen Landesherrn auf den Münzen gezeigt. Dieser Schluß ist auf Grund einer unsicheren Chronologie der Emissionen (die der Autor in seiner Schrift methodisch nicht begründet) nicht erlaubt. Wie das Material zeigt, ist es für die Herrscherdarstellung entscheidend, ob sie sich auf Münzen mit kyrillischer oder lateinischer Inschrift befindet. Soweit sich Kleidung und Insignien noch beurteilen lassen, hat *Lasar* auf allen kyrillisch signierten Dinaren den byzantinischen Ornat, auf den lateinisch beschrifteten eine kaum spezifizierte Kleidung an sich. Am Beispiel des häufigsten Novo-Brdo-Dinars (Dimitrijević Nr. 20, Abb. 49, 50), der mit der Umschrift „Conte Lasaro“ den Fürsten in vereinfachtem Ornat darstellt, erkennt man deutlich den Übergang vom byzantinischen zum unbestimmten Kleidungs-
typ. Anscheinend gingen die Münzwerkstätten unter *Lasar* in die Hände von Pächtern und Münzmeistern aus Dubrovnik über, die westlichen Vorbildern folgten. Die These des Verfassers, *Lasar* habe vorübergehend die türkische Oberherrschaft anerkannt und deswegen auf „zarische“ Darstellung verzichten müssen (S. 56), ist auf der gebotenen schmalen Basis unhaltbar.

Eine andere Hypothese ist mit einem Münztyp verbunden, der einen bartlosen Männerkopf im Profil zeigt (Nr. 14, Abb. 31, 32). Diesem „Porträt“ *Lasars* schreibt Dimitrijević Realismus zu und charakterisiert es an anderer Stelle wie folgt: „Dieses Profil drückt persönliche Eigenschaften des Fürsten *Lasar* aus, innere Stärke, Nachdenklichkeit und Entschlossenheit. Sein Blick hat einen visionären Zug.“ (Zeitschrift *Bagdala* 13 (1971) Heft 6/7, S. 34). Wenn dem auch nicht so sein wird, ist diese Münze doch für die serbische Kulturgeschichte von hohem Interesse. Die Kombination eines antiken Münz- und Bildnistyps mit einem heraldischen Zeichen auf der Rückseite (ein gehörnter Stechhelm) und einer kyrillischen Inschrift (auf beiden Seiten „*ŕ* gospodina kneza Lazara“) trägt ein wenig vom Geist der Zeit in sich, die bald darauf die Renaissance gebären sollte.

Mit der vergleichenden Zusammenstellung der Münzmissionen *Lasars* hat der Verfasser den Historikern eine Quellengruppe vorgelegt, die bisher zu Unrecht vernachlässigt worden ist. Für die Untersuchung der in allen Beziehungen noch unerforschten Zeit *Lasars* ist dieses kleine Buch ein wichtiger Beitrag.

Heidelberg

Frank Kämpfer

c) Novac kneza Lazara

Iz pera jednog od naših najboljih poznavalaca srpskog srednjevekovnog novca Sergija Dimitrijevića, izašla je u izdanju "Balgdale" iz Kruševca, knjiga pod nazivom "Novac kneza Lazara". Njeno izdavanje je prilog proslavi "Šest vekova Kruševca" koja je obavljena prošle godine.

Knjiga sadrži podatke o 22 vrste Lazarevih novaca, u koje se svrstavaju preko 830 komada registrovanih u preko 290 javnih ili privatnih zbirki u zemlji i inostranstvu.

Knjiga pored teksta sadrži i 63 fotosa.

Važnost knjige ne treba posebno naglašavati naročito onima koji se bave srpskom srednjevekovnom numizmatikom. Može se nabaviti na sastancima Srpskog numizmatičkog društva u Beogradu - Maršala Birjuzova br. 53.

»Prilozi za istoriju
 socijalizma«, br. 3

 (Institut za izučavanje radničkog
 pokreta, Beograd, 1966)

Već dobro poznati u našoj političko-kulturnoj i naučnoj javnosti, »Prilozi« u trećoj svesci donose više veoma značajnih studija, prikaza i bibliografiju za 1965. Raspon interesovanja je veoma širok — studije su posvećene istoriji jugoslovenskog radničkog i socijalističkog pokreta, istoriji međunarodnog radničkog pokreta i savremenom socijalističkoj misli.

Sergije Dimitrijević (*Učešće balkanskih socijalista u Drugoj internacionali od njenog stvaranja do Međunarodnog socijalističkog kongresa u Kopenhagenu, 1889—1910*) prikazuje rad srpske, bugarske, a donekle i drugih balkanskih socijaldemo-

SOCIJALIZAM

138

kratskih partija u Drugoj internacionali, nastojeći da osvetli pre svega stvarnu ulogu ovih partija u rešavanju gorućih međunarodnih pitanja toga doba. Sergije Dimitrijević je svakako onaj naš naučnik koji je proučavanje srpskog socijalističkog pokreta ne samo uzdigao na normalnu naučnu visinu nego u to proučavanje ušao široko i sa velikom strašću i interesovanjem. Koristeći materijal nekadašnjeg Međunarodnog socijalističkog biroa i nepoznate zapisnike partijske uprave srpske socijaldemokratije, Sergije Dimitrijević je dao vrlo impresivnu sliku o postepenom ulasku balkanskih socijalista u Internacionalu, o njihovom međusobnom zbliženju i o njihovom učešću u zajednici evropske socijaldemokratije, a posebno u diskusijama o tadašnjim bitnim problemima Internationale (pitanje rata). Po S. Dimitrijeviću, balkanski socijalisti su imali kontinuiranu klasnu progresivnu ulogu i davali su svoj doprinos borbi levih snaga protiv oportunitizma u međunarodnim razmerama.

Na I kongresu Internationale 1889. učestvovala su petorica Rumuna i jedan Bugarin, a srpski delegat se pojavljuje na kongresu u Cirihi 1893, kada je učestvovao i hrvatski delegat Ivan Anceľ. Po svom formiranju 1903, srpska socijaldemokratija odmah je pristupila Međunarodnom socijalističkom birou Internationale. Srpska partija je odmah zauzela stav o Makedoniji (za autonomnu Makedoniju), koji je Biro usvojilo. Na kongresu u Štutgartu 1907. balkanske partije su učestvovala u donošenju rezolucije protiv rata; one su ostale u manjini u svom naprednom stavu o kolonijalnom pitanju. Osobito je interesantno prikazivanje spora srpskih socijalista sa austrijskim socijaldemokratima oko aneksije Bosne i Hercegovine

1908. Srpska partija je zastupala stav o samoopredeljenju naroda Bosne i Hercegovine, ali se odmah videlo da V. Korać, oportunistički predsednik hrvatsko-slavonske partije, ne ustaje protiv austro-ugarske politike. Srpska partija je osudila austrijsku kolonijalnu politiku u Bosni, ali i ratnu politiku srpske vlade. Internacionala je povela borbu protiv ratne opasnosti, pri čemu je srpska socijaldemokratija pokazivala da bi za rat bila kriva pre svega Austro-Ugarska, koja nagoni Srbiju na otpor. Austromarksiisti nisu videli gaženje prava naroda u Bosni, pa je došlo do poznate polemike, u kojoj je srpska socijaldemokratija na međunarodnom planu suzbijala oportunitizam.

Studija S. Dimitrijevića pokazuje veoma zanimljivo kako je srpska socijaldemokratija nastupala u porodici evropskih radničkih partija. Šteta je što autor nije proučio i nešto rumunske i mađarske literature; isto tako je šteta što autoru nisu bila pristupačna neka novija dela o onoj »drugoj Srbiji«, studije o politici srpske buržoazije, iz kojih bi još bolje mogao videti da li je i kolika je bila opasnost od rata; takođe je šteta što nije izneo i spor srpskih i nemačkih socijalista 1875—1878, kada su srpski socijalisti zastupali interese naroda u Bosni i Hercegovini, a nemački socijalisti (već tada!) imali oportunističke stavove (o tome je nedavno pisao Maklelan). Mogao se primeniti i metod Jemnica, poznatog mađarskog istoričara ovog perioda, koji je čitao i zapadnoevropsku socijalističku štampu, govore itd. da bi utvrdio da li su pojedini stavovi uticali (i koliko) i van raznih kongresa. Jer socijalističke partije nisu nikako živele u nekoj imaginarnoj socijalističkoj kuli od slonove kosti (što inače tvrde buržoaski istoričari); oni

su živeli u okviru buržoaskog društva, koje su nastojali da sruše, a buržoaskom državom su tada odlučivale razne zakulisne mahinacije, o kojima socijalisti nisu uvek sve znali (to se videlo i u leto 1914). Čuveni Kacelerovičev govor (zašto ga autor citira po »Radničkim novinama« kada je u svetu običaj da se parlamentarni govori citiraju po stenografskim beleškama Narodne skupštine?) ne bi trebalo toliko hvaliti kada se jedan drugi govor ismejava (str. 28, 40); ne treba suviše naglašavati »skretanja« Rakovskog, nego više reći kada su ona otkrivena, a ne treba suviše insistirati na prisustvu Košanina i Tucovića nekim skupovima, kada o tome nigde ne piše ništa (str. 20, 58). Trebalo je, dakle, videti koliki je uticaj naših ljudi postojao i van kongresa, u svakodnevnoj politici, u štampi evropske socijaldemokratije i koliko su teze srpske socijaldemo-

mokratije odgovarale realnoj situaciji u Srbiji, a obavezno se moralo naglasiti da »spor povodom Bosne« nije prvi spor srpskih i zapadnih socijalista oko ovog pitanja. Ove sitne zamerke nimalo ne smetaju, te ovaj pregledan, detaljan i veoma lepo napisan prikaz učešća balkanskih socijalista u evropskom socijalističkom pokretu, kao i otkrivanje njihovih dosledne revolucionarne borbe, ostaje kao najznačajniji naučni prilog ovog broja »Priloga«.

Od posebnog je značaja studija D. Pešić o srpskoj socijaldemokratiji i selu (*Dragiša Lapčević i »seljačko pitanje« 1903—1904*). Autor veoma dobro prikazuje kako je Lapčević, u stvari srpska socijaldemokratija, u početku imao negativan stav prema selu, zazirući od uticaja »konzervativnih sitnosopstveničkih duša«, dok najzad nije otpočeo sa agitacijom i na selu. Osobito dobro autor pokazuje uticaj evropske socijaldemokra-

PRILOZI

139

tije na Lapčevića i uzroke rezervisanosti prema selu.

Zanimljiva su saopštenja o pokušaju osnivanja anarhističko-komunističke kolonije u Duboviku kod Slavovskog Broda 1909—1910 (I. Kovačević), novi dokumenti o životu F. Filipovića 1917—1919, koje je majstorski iznela Ubavka Vujošević, objašnjenje o nekim članicama F. Filipovića (N. Jovanović), fragmenti za biografiju A. Cesarca (Lj. Radulaški) i zanimljiv napis R. Čolakovića o susretu sa Cesarcem iz 1935. Potrebno je posebno istaći sažet, kristalno jasan, značajan po bogatstvu materijala i solidnosti obrade — rad S. Cvetkovića (*O odnosima SKOJ-a i KPJ u periodu 1919—1928*).

U grupi članaka iz istorije međunarodnog radničkog i socijalističkog pokreta zanimljiv je pregled N. Vojinovića (*Nastanak i razvoj sovjeta radničkih deputata u Rusiji 1905*). Iako rađen samo na osnovu standardne ruske literature, ovaj rad predstavlja za našeg čitaoca interesantnu studiju. Autor pokazuje kako su sovjeti nastali kao samoinicijativna tvorevina radničke klase, najpre kao organ štrajkačke borbe, i kako su nastojali da prerastu u organe revolucionarne radničke vlasti. Boljševici su ih prihvatili tek kada su sovjeti već bili u usponu, a Lenjin se zalagao da sovjeti postanu široke, vanpartijske, opštepitičke borbene organizacije.

Studija S. Živanova (*Kontroverzije u radničkom i socijalističkom pokretu Rusije u određivanju karaktera i uloge sindikata 1917—1919*) veoma dobro ulazi u neke već jednostrano načete probleme iz delokruža rada sindikata u doba stvaranja socijalističke vlasti. Boljševička partija je sindikatima namenila

ulogu organizatora privrede i zato išla ka podržavljenju sindikata, ali u tom smislu da to bude prvi korak u radničkom

SOCIJALIZAM

140

upravljanju privredom; autor analizira i Lenjinove stavove da sindikati ne treba da upravljaju privredom, nego da budu veza između državnih, upravljačkih organa i radničkih masa.

Kratak prikaz M. Kozmana (*Gramšijev dolazak na čelo KP Italije*) iznosi popularno i pregledno istorijat formiranja rukovodeće grupe KPI 1923—1924. Ali Hadri (*Stvaranje Komunističke partije Albanije*) daje veoma dobru i solidnu studiju, koja se odlikuje bogatom literaturom i svestranošću u prikazivanju razvoja, događaja i različitih uticaja.

Od posebnog je značaja studija Mirjane Janković (*Strukturalne reforme u koncepciji revolucije Komunističke partije Italije*). Italiju, kao što je poznato, karakteriše visok stepen organizovanosti radničke klase, gde dominira uticaj KPJ, ali i vitalnost i velika ekspanzivnost kapitalističkog razvoja. KPI usvaja tezu o mogućnosti mirnog, nenasilnog puta u socijalizam i zahteva »strukturalne reforme«, mere koje bi već sada nekako razbile ekonomsko-političku vlast velikih monopola i već sada stvorile vladu levice, »progressivne demokratije«. Ove reforme bi se sprovodile u okviru primene Ustava (koji je posle rata nastao pod snažnim dejstvom antifašističke borbe). KPI želi da se svojom akcijom uklopi u današnje, postojeće stanje u ekonomsko-društvenu strukturu Italije i da je transformišu u socijalističkom pravcu. Revolucionarni preobražaj bi se vršio u samom sistemu, a ne bi se dugo iščekivao »revolucionarni momenat«.

Zorica Priklmajer-Tomanović
(*Prilog diskusiji o diktaturi pro-*

letarijata i demokratiji u komunističkom pokretu zapadnoevropskih zemalja) pokazuje da u uslovima već prihvaćene navedene teze o mirnom putu u socijalizam ipak pitanje vlasti ostaje osnovno pitanje i da marksističko učenje o karakteru države u potpunosti ipak ostaje na snazi kod zapadnih partija. Baš u osloncu na to učenje one nastoje da sagledaju obeležja sadašnje države, ali se u samom prilazu diktaturi proletarijata nešto menja (komunisti zbog zlog glasa staljinizma sada manje insistiraju na paroli zavodjenja diktature proletarijata). Ideja zapadnih partija je u tome da buržoasko-parlamentarnu demokratiju iskoriste i u osloncu na njeno krajnje razvijanje podu dalje i stvore dalje oblike nove, socijalističke demokratije; pri tome neke zapadne partije ističu i ideju budućeg višepartijskog socijalističkog uređenja, u kome će ipak biti prisutne osnovne funkcije diktature proletarijata.

Na kraju sveske date su informativne beleške o nekim naučnim kongresima, više pregleda literature i jugoslovenska bibliografija o radničkom pokretu u 1965.

Treća sveska »Priloga« predstavlja seriju zaista bogatih priloga iz svih oblasti radničkog i socijalističkog pokreta i prošlosti i sadašnjosti. Glavni urednik Pero Damjanović je uspeo da ova sveska bude zanimljiva, da bude zadovoljeno i naše interesovanje za aktuelnost i naša radoznalost za prošlost, da sve bude na solidnom naučnom nivou. a opet izvanredno interesantno i bogato.

VUK VINAVER

Економист, орган Друштва економиста Србије, излази двомесечно; уређује редакциони одбор — Београд.

Крајем ове године часопис **Економист** навршава пет година свога излажења. У протеклом периоду овај је часопис, носећи претежно карактер теоретске публикације, одиграо значајну улогу како у третирању низа питања из области општих теоретских проблема економских наука, тако и појединачних проблема из области економике ФНРЈ. Револуционарне промене у економици наше земље нужно захтевају и теоретску обраду и анализу, тако да је ово био један од првих задатака које је часопис **Економист** у досадашњем раду третирао, а које као стални задатак и даље пред њим стоји. Задаци које је **Економист** решавао нису били лаки, већ напротив и сложени и крупни и одговорни. Јер, теоретско уопштавање искустава социјалистичке изградње у ФНРЈ, истовремено је и допринос развоју теорије социјализма, а то је питање од интереса за све напредне људе широм света, који желе и воле социјализам.

Посебно, поред потребе за разрадом и изграђивањем економске теорије, постоји и потреба за економским образовањем широких маса наших трудбеника, у чему је била даља улога овога часописа.

Кроз рубрике **Економиста**, како то већ и њихова спољашња схема говори, прилазило се решавању основних проблема, који су се као циљ поставили пред овај часопис.

Упоредо са третирањем општих теоретских проблема економских наука, датих углавном у рубрици „Чланци“, долази одмах и низ радова теоретских и аналитичких из области економике ФНРЈ, у рубрици „Економски преглед“. У овој се рубрици посвећује пажња и чланцима, који обрађују питања из области међународних економских односа, што самој рубрици даје бољи садржај.

У рубрици „Прикази и осврти“, доносе се углавном прикази и критички осврти на књиге и остале економске публикације, док рубрика „Привредна хроника ФНРЈ“, садржи изванредан број мање-више информативних прегледа о најновијим догађајима у нашем привредном животу. Рубрика „Библиографија“ добро употпуњује овај садржај **Економиста**.

Идући од рубрике до рубрике, а гледајући их кроз низ бројева почев од 1948 године до данас, види се напредак како у избору радова, њиховом квалитету тако и у међусобном бројном односу према врсти проблематике којом се баве. Примећује се пак да поједини бројеви доносе још увек доста уопштене ствари, без конкретнијег и посебног осврта на поједине догађаје и промене, баш у области економике ФНРЈ. Динамика наше привреде, која се свакодневно оцртава кроз бројне новонастале проблеме и

појаве, намеће, по нашем мишљењу, више материјала за анализу, дискусију и борбу мишљења. У најновијим бројевима има корака у овоме правцу, али би свакако било пожељно да их је више. Таква би промена допринела скретању од оне линије писања усбицајених чланака, оди приказивања ствари на један одређени начин, са уско стручним погледом на одређено питање, а без неког ширег повезивања са теоријом, или посматрања тога одређеног питања у низу других. Слична би се примедба могла дати и на рубрику „Прикази и осврти.“ И овде најновији бројеви показују већу разноврсност у избору приказаних дела, но ипак би можда и са неколико редова требало пропатити све значајније публикације из економских наука. Таквих је дела било доста у протеклом периоду, а добар део ових није нигде био регистрован ни у дневној штампи, ни недељним, ни месечним публикацијама, па ни у овоме часопису. С обзиром на велики интерес који за дела ове врсте, како уско стручне природе, тако и популарно-научног карактера, постоји код читалачке публике, мишљења смо да је баш овакав часопис позван да их региструје. И не само дела публикована на територији НР Србије, већ и осталих република.

Као знатан допринос разноврсности и садржајности **Економиста** претстављао би и већи број радова из области привредне историје. Из садржаја досадашњих бројева види се да је овим проблемима дато најмање простора. Изузев студије Сергија Димитријевића „Историја и рударство

у старој Југославији“, и чланка Стевана Куколече „Однос између пољопривреде и индустрије у Југославији пре рата“, других радова није било. Сматрамо да би значај радова ове врсте био утолико већи у овоме часопису уколико би били изложени компаративним начином излагања проблематике социјализма и евентуално капитализма. Самим тим да би се у рубрици „Економски преглед“ успоставила нека врста равнотеже у односу на рубрику „Чланци“, где увек има скоро подједнак број чланака, ради компаративног излагања како из области социјализма тако и капитализма. Потреба за радовима из области привредне историје, можда не толико опсежним, колико важним по проблематици коју би обрађивали, постоји, — и систематско разматрање низа питања у оваквом једном часопису — допринело би и њиховом добром постављању и раширивању.

Са искуством стеченим у досадашњем успешном раду, Економист ће свакако и убудуће оправдати своје место и улогу у нашој економској јавности.

Даница Миљковић

ДАНАС У ЛЕСКОВЦУ НАУЧНИ СКУП // 1881 83

ПЛОДНИ НАУЧНИ ОПУС

- СКУП ПОСВЕЋЕН ЖИВОТУ И РАДУ ДР СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА — ОБЕЛЕЖАВАЊУ 50. ГОДИШЊИЦЕ ПЛОДНОГ НАУЧНОГ РАДА

У Лесковцу се данас, у сали Радничких савета Дома синдиката, у 17 часова, одржава скуп о животу и раду др Сергија Димитријевића, посвећен обележавању 50. годишњици његовог плодног научног рада. Организатори су Народни музеј и Народна библиотека „Радоје Домановић“. Свестрана научна делатност др Сергија Димитријевића значајан је допринос историографији у ширим размерама.

На данашњем скупу др Славољуб Цветковић поднеће саопштење „Допринос др Сергија Димитријевића раду на историји СКЈ“, др Добросав Бијетић „Сергије Димитријевић као историчар социјализма у Србији“, др Милан М. Миладиновић „Научно и револуционарно стваралаштво Сергија Димитријевића“, др Вићентије Борђевић „Сергије Димитријевић о Радовану Драговићу“, др Живан Стојковић „Допринос Сергија Димитријевића проучавању става српских социјалиста према рату“, др Миливој Татић „Сергије Димитријевић о обнављању организације КПЈ у Србији после шестојанварске диктатуре“. Др Станиша Новаковић имаће саопштење „Научна активност Сергија Димитријевића на подручју нумизматике“, др Никола Цветковић „Сергије Димитријевић — прилог биографији“, Драгиша Кнежевић „Сергије Димитријевић

— гимназијски, међуратни и поратни дани“. Власта Стоја новић „Живот и деловање Сергија Димитријевића у концентрационом логору Бухенвалд“.

На данашњем скупу др Срећко Димитријевић поднеће саопштење „Сергије Димитријевић о привреди старог Лесковца“. Хранислав А. Ракић „Допринос Сергија Димитријевића у проучавању радничког покрета Лесковца и околине“. Драгојла Цветковић „Активност Сергија Димитријевића у формирању партијских и сколевских организација у Лесковцу и Вучју“. Саопштења ће поднети и Јован В. Јовановић „Сергије Димитријевић у „Недељним новинама“, др Слободан А. Младеновић „Сарадња Сергија Димитријевића у „Нашем стварању“, Вељко Пешевски „Улога Сергија Димитријевића у повезивању партијских организација Лесковца и Куманова“, Драган Радовић „Рад Сергија Димитријевића на прикупљању народних пословица“, Градимир Илић „Народно предање о Стрели у функцији откривања његове личности и доба“, др Тихомир Петровић „Осврт на збирку црногравских и лесковачких партизанских песама Сергија Димитријевића“ и Ненад Кражић „Одјаци грабе Сергија Димитријевића у фактографском и литерарном погледу.“

х.

Оп. Историјски преглед, год. 1968, кн. 5

ПРЕГЛЕД

СРЕЩИ С ЈУГОСЛАВСКИ ИСТОРИЦИ

Новата југославска историографија е недостајачно позната у нас. Сџцото се оtfнася и до българската историчеcka литература след 9. IX. 1944 г., която в својата цялост не е добре известна в Југославија. А взаимното познавање и използване на достиженията на историческата наука в нашите две страни е въпрос не само на добра научна информация. Историческото развитие на южните славяни, икономическите, политическите и културните процеси в миналото, независно от својата специфика за всеки едни от южнославянските народи, носят редица общи черти. Взаимотношенията на тия народи и политиката на великите сили на Балканите са били постоянни фактори в историјата на всяка една от южнославянските страни. И през Средновековието, и в периода на турското робство, и в националноосвободителното движење, и в епохата на капитализма, та чак до наши дни много събития от историјата на даден южнославянски народ могат да бъдат правилно изяснени и разобрани само в тесна врска с миналото на другите южни славяни.

Отгук и голјомото значење на југославските исторически изследвания за българската историја. От освобождението през 1945 г. до днес југославските историци от по-старото поколение, както и оформените след револуцијата научни работници създадоха значителна по обем и съдържание литература. Армијата на историците в Југославија е многобројна. Нејните представители ще срещнете не само в историческите институти и висшите учебни заведения. С активна научноизследователска дейност се занимават историци, които работят в библиотеките, в архивите, в музеите, в училищата, в армијата, в големите центрове и в по-малките селища.

Новата југославска историографија насочи силите си към проблематика и тематика, различна от онај, която господствуваше в историческите изследвания до войните. Сега на преден план стоят борбите на народа за свобода, народоосвободителната борба против фашистките окупатори през Втората световна война и социјалистическата револуција, борбата на работническата класа и на селските маси в Србија,

Хърватско, Босна и Херцеговина, Словенија, Македонија и Черна гора. Издават се многотомни документални сборници за партизанската война, за работническото и социјалистическото движење. Разбира се, револуционната тематика не изчерпва научноизследователската работа в Југославија.

Между НРБ и СФРЈО бе сключена конвенцијата за научно сџтрудничество, която предвижда сџзместна работа и по неколку исторически теми. Тя ми даде възможност да посети Југославија и да се запознаја поблизо с новата историчеcka литература и с научното дело на някои југославски историци. По време на работата си в историческите институти библиотеките и архивите на Белград, Цетина, Титоград, Нови Сад и Загреб навсякъде среџах дружелюбне, готовност за сџтрудничество и интерес към България и българската историчеcka наука. Дружеската атмосфера, която напихах и в Сџюзнијата сџвет за научна работа, и в научните учреждения, непосредственијат контакт с југославските колеги задълбочија онова топло чувство за братската близост на нашите народи, което обхваща човек още при крачнанаването на југославската граница и при първите думи, разменени със случайните спътници-југославяни.

С настоящата информация не си поставям за цел да анализирам разглежданите трудове. В някои от тях има положенија, схващанија и преценки, с които би могло да се спори. От друга страна, много от изследванията, които само споменавам, заслужават всестранен анализ и преценка както поради научните си качества, така и с оглед на българската историја. Но това тук не е възможно. Продължителната ни слаба взаимна осведоменост налага предп всичко да се опознаем по-добре, да имаме реална представа за проблематиката, насоките и обема на научноизследователската работа.¹

¹ При изработването на библиографско-информационнијат преглед за творчеството на някои југославски историци сџм ползувала југославските исторически издания, както и следните библиографски справочници: Библиографија Југославије (сериите за

в отделна студия.³⁶ Стремешките на австрийският капитал да проникне в изостаналите балкански страни са показани на примера на Сърбия във връзка с търговските преговори през 1869—1875 г.³⁷

Студиите и монографиите на д-р Дим. Джорджевич са разработени въз основа на богат архивен материал и литература от национален и чужд произход. Проучванията във виенските архиви са му дали възможност да осветли всестранно редица въпроси от сръбската история и външната ѝ политика в началото на ХХ в.

Историята на работническото, социалистическото и комунистическото движение в Югославия, народоосвободителната борба и социалистическата революция са обект на много изследвания. Проблемите на работническото движение се проучват в общоюгославски и републикански мащаб. В Белград се намира Институтът за изучаване на работническото движение в Югославия, чиято научноизследователска дейност е насочена главно към работническото движение след 1918 г. Борбите на работниците, създаването и развитието на социалдемократически партии до 1918 г. имат свой облик във всяка република и даже в отделни области на днешна Югославия. Поради това историята на националното работническо движение до създаването на кралство Югославия се изучава главно в съответните републики, където са създадени институти или комисии за изучаване на работническото движение. Към тях се числят архивни отделни.

Институтът за изучаване на работническото движение в Югославия е подготвил «Преглед на историята на Съюза на югославските комунисти», написан от авторски колектив. През 1963 г. книгата излезе от печат.³⁸ Уводната глава, която дава в обобщен вид разволя на работническото движение до създаването на КПЮ, е написана от д-р Драгослав Янкович, глава първа от д-р Сергие Димитриевиц. Редактори на тома са Родолуб Чолакович, Драгослав Янкович и Перо Морача. Перо Морача е автор и на две глави от книгата. Той издаде отделна монография за народо-

³⁶ Д. Ђорђевић, Пројект Јадранске железнице у Србији (1896—1912) — «Историски гласник», 1956 г., књ. 3—4, стр. 3—35.

³⁷ Д. Ђорђевић, Трговински преговори Србије и Аустроугарске 1869—1875 — «Историски гласник», 1958 г., књ. 3—4, стр. 51—73.

³⁸ Преглед историје Савеза Комуниста Југославије, Београд, 1963 г., стр. 614.

освободителната борба през 1941—1945 г.,³⁹ редактира многотомните сборници от спомени на участници в югославското революционно движение⁴⁰ и публикува статии по историята на народоосвободителната борба.

Работническото движение до 1918 г. е една от проблемите, по които работи д-р С. Димитриевиц. Той публикува редица статии върху живота, схващанията и делата на видните дейци на сръбското социалистическо движение: Андра Банковиц,⁴¹ Димитрие Туцовиц,⁴² Душан Поповиц,⁴³ Радован Драговиц.⁴⁴ Трябва да споменим тук, че С. Димитриевиц изучава и дейността на българската социалистка Цанка Драгнева-Иовановиц, работила в Сърбия, и написа статия за нея в новата югославска енциклопедия.⁴⁵

Д-р С. Димитриевиц издаде и две библиографии върху сръбското работническо движение. Едната от тях обхваща развитието на социализма в Сърбия до 1919 г. и отразява отделните публикации върху социалистическото и работническото движение в страната.⁴⁶ Втората библиография, публикувана от С. Димитриевиц, е озаглавена «Српска социјалистичка преводна литература» и е придружена от аналитичен предговор, в който авторът се спира на въпроса за чуждите идейни влияния в сръбското социалистическо движение, на най-значителните сръбски преводи на Маркс и Енгелс

³⁹ П. Морача, Ослободилачки рат и револуција народа Југославије 1941—1945. Кратак преглед, Београд, 1961 г., стр. 102; Преломна година народно-ослободилач ког рата, Београд, 1957, стр. 447 (лат.). Вж. също П. Морача, Преглед устанка народа Југославије и развитак ЈНА, Београд, 1957 г., стр. 46.

⁴⁰ Четрдесет година (1917—1957), књ. 1—V, Београд, 1960—1961 г., Одговорни уредник П. Морача.

⁴¹ С. Димитриевић, Андра Д. Банковић (1875, 1911) — «Историски гласник», 1951 г., књ. 1—2, стр. 73—78.

⁴² С. Димитриевић, Дим. Туцовић, марксистички неимар Српске социјалдемократске странке, «Историски гласник», 1949 г., књ. 4, стр. 7—19.

⁴³ Душан Поповић, Изабрани списи, Београд, 1951 г. (Уводна статия от С. Димитриевиц.)

⁴⁴ Радован Драговић, Избор чланова, Београд, 1954 г. (Уводна статия от С. Димитриевиц.)

⁴⁵ Енциклопедија Југославије, т. 4, стр. 545.

⁴⁶ С. Димитриевић, Библиографија социјалистичког и радничког покрета у Србији са освртом на остале крајеве наше земље, Београд, 1954 г., стр. 95.

и на Лениновите статии в предвоенната сръбска социјалистическа литература. Представива интерес за нас фактът, че в сръбскиот социјалистически печат среќаваме преводни статии од бугарски автори: Д. Благоев, Г. Димитров, Г. Георгиев, Г. Кирков, Хр. Раковски, Г. Бакалов, Хр. Кабакчиев и др.⁴⁷

Друга проблемна, по која работи д-р С. Димитриевиќ, е икономичката историја на Југославија до 1941 г. Резултат од истражувањата во оваа област се монографијата врху индустријата и рударството во Југославија,⁴⁸ книгите му, посветени на чуждиот капитал⁴⁹ и на икономичкото развојно на Југославија до 1941 г.,⁵⁰ и одделни статии.⁵¹

Дубровничката трговија исто така занимава д-р С. Димитриевиќ. Тој публикува книгата «Дубровничките каравани во Јужна Србија през XVII в.»⁵² и статијата за дубровничката трговија во Лесковац и околината му.⁵³ На минатото на Лесковацкиот крај С. Димитриевиќ е посветил голем број свои работи, во кои се разгледани различни страни и прашања од историјата: Лесковац во периодот на турско владичество, аграрните односи и градското стопанство през тоа време, почетокот на работничкото движење, национализмот на местната буржоазија, аграрната реформа, културното развојно на Лесковац, местни предања за исторически настани.⁵⁴ С. Ди-

митриевиќ е издал и материјали за Лесковац, собрани од стари периодични издания и малко достапни книги.⁵⁵ Извон тези прашања д-р С. Димитриевиќ се занимава и с нумизматика.

Во ежедневноста си работа во архивите и библиотеките на Белград се запознах и с други научни работници, некои од кои се добро познати во Бугарија. Исте спомена на прво место проф. Божиќар Ковачевиќ, раководител на Архива при САН. Неговите истражувања врху бугаро-србските културни и политически врзки заемат важно место во научната литература по прашањето. Исте през 1927 г. проф. Б. Ковачевиќ публикува статијата «Културни односи меѓу срби и бугари»⁵⁶, раширена по-късно во одделна студия. Неговите проучувања за врзките на бугарските револуционери Г. С. Раковски и Л. Каравелов със сръбската општественост и с револуционните среќи⁵⁷ допринасят за јаснувањето на врзките меѓу двата народа.

Но интересите на проф. Б. Ковачевиќ се тврде широки. Пое, литературен историк, познавач и преводач на произведенията на световната литература, особено на руската литература (Пушкин, Лермонтов, Гогол, Чехов), редактор на исторически и литературни издания, учен с разностранна ерудисија, проф. Б. Ковачевиќ трудно може да биде опознат во неколку среќи или од сухите данни на библиографијата. Впрочем и тези данни сами по себе си говорат многу, кога се има пред вид, че во творчеството

⁴⁷ С. Димитриевиќ, Српска социјалистичка преводна литература, Белград, 1958 г., стр. 144.

⁴⁸ Д-р С. Димитриевиќ, Карактеристике индустрије и рударства бивше Југославије, Белград, 1949 г.

⁴⁹ Д-р С. Димитриевиќ, Страни капитал у привреди бивше Југославије, Белград, 1958 г., стр. 222 (лат.).

⁵⁰ Д-р С. Димитриевиќ, Привредни развојни Југославије од 1918—1941 г., Белград, 1962 г., стр. 176.

⁵¹ Вж. например «Владавина страног капитала у бившој Југославији» — 36. «Из историје Југославије 1918—1945», Белград, 1958 г. (лат.).

⁵² Д-р С. Димитриевиќ, Дубровачки каравани у Јужној Србији у XVII в., Белград, 1958 г., стр. 5 + 207. САН, Посебна издања, књ. 304, Исторически институт, 10.

⁵³ Д-р С. Димитриевиќ, Дубровачка трговија у Лесковацу и околината и улога дубровачке колоније у Прокупљу, 1955, стр. 54.

⁵⁴ Д-р С. Димитриевиќ, Лесковацки пашалук, Лесковац, 1952 г., 43 стр.; Како је изгледало Лесковац во време Турске, Лесковац, 1952 г., 43 стр.; Аграрне односи во време Турске у Лесковацком крају, Лесковац, 1953 г., 38 стр.; Градска при-

вредна старог Лесковаца, Лесковац, 1953 г., 78 стр.; Почети радничког покрета у Лесковацу, Лесковац, 1951 г., 31 стр.; О национализму лесковацке буржоазије, Лесковац, 1955 г., 29 стр.; Социјална структура и аграрна реформа у лесковацком округу, Лесковац, 1946 г., 23 стр.; Стари Лесковац као просветни и културни центар, Лесковац, 1950 г., 21 стр.; Борба с турцима под Скобљичем: историја и предање, Лесковац, 1951 г., 42 стр.; Стрелба Лесковацанин у првом српском устанку: историја и предање, Лесковац, 1954 г., 47 стр.

⁵⁵ Д-р С. Димитриевиќ, Граѓа за проучавање Лесковац и околината, I, Лесковац, 1951 г., стр. 36.

⁵⁶ Проф. Б. Ковачевиќ, Културне односи Срба и Бугара, 1927 г.; вж. исто Из историографије Јужних словена—Гласник Југ. проф. др. 1939—1940 г.

⁵⁷ Проф. Б. Ковачевиќ, Г. С. Раковски у Новом Саду и Белграду, Зборник радова Института за проучавање књижевности, II, 1952 г., стр. 309—338; Л. Каравелов и Св. Марковиќ — «Летопис Матице Српске», 1946 г., 358, стр. 198—206.

публикува работи върху революцията от 1848—1849 г.¹²¹ Той се насочва главно към участието на славянските народи в революцията, като изяснява народното движение сред чехите и словаците¹²² и събитията в Хърватско през 1848 г.¹²³ Проф. Шидак изследва националното движение на славяните в Австрия по време на революцията и след нея,¹²⁴ спира се и на отзвука на Парижката комуна в Хърватско и на въстанието в Раковина през 1871 г. начело с Е. Кватерник.¹²⁵ Проф. Яр. Шидак взема участие в конгреса на славистите в София с доклад върху илиризма.¹²⁶

стр. 384—397; Из босанске средновековие нумизматике — «Годишњак Истор. друштва Босне и Херцеговине, 1954 г., стр. 36—49.

¹²¹ Ј а р. Ш и д а к, Революција у 1848—1849 — «Хисториски зборник», 1948 г., № 1—4, стр. 25—42; Листопадска револуција у Бечу 1848 — пак там, 1952 г., № 4, стр. 323—329 (лат.).

¹²² Ј а р. Ш и д а к, Чешки народни покрет 1848—1849 г. — «Хисториски преглед», 1961 г., № 3—4, стр. 188—200; Народни покрет Словака 1848—1849 — пак там, 1962 г., № 2, стр. 97—106.

¹²³ Ј а р. Ш и д а к, Прилози историји страначких односа у Хрватској уочи 1848, пак там, 1960, № 1—4, стр. 167—207; Посланство Хрватског сабора аустријском парламенту г. 1848 — «Радови филолошког факултета», 1960 г., № 3, стр. 5—37.

¹²⁴ Ј а р. Ш и д а к (с Ф. Цвигер и д-р В. Богданов), Les problèmes nationaux dans la monarchie de Habsburg, 1960 г.; Национални проблеми у Хабсбуршкој монархији — «Хисториски преглед», 1961 г., № 2, стр. 111—128; Аустрославизам и словенски конгрес у Прагу 1848, пак там, 1960 г., 3—4, стр. 204—218.

¹²⁵ Ј а р. Ш и д а к, Париска комуна. Хрватска у вријеме Париске комуне (Увод към работата на А. Цесарец «Криза странке права и наши «комунари» 1871 г.», Загреб, 1951 г., стр. 5—21 (лат.); Значење Раковичке буне у аустријској политици год. 1871, «Хисториски преглед», 1961 г., № 1, стр. 26—43 (лат.).

¹²⁶ Ј а р. Ш и д а к, Јужнословенска идеја у илирском покрету — Југосл. историски часопис, 1963, бр. 3, стр. 31—42, вж. също Хрватски народни препоред — «Настава историје», 1951, књ. 1—2 (лат.).

Срещите с югославски историци, които започнаха в хода на работата ми в Югославия и продължиха в библиотеките над техните трудове, ме въведоха в проблематиката на на днешната югославска историография, разкриха ми нейните общи тенденции и особености. Заедно с това в творческите разговори с представителите на историческата наука в Социалистическа федеративна република Югославия се прояви ясно стремежът към взаимно опознаване и необходимостта от сътрудничество във всички области на историята на България и Югославия.

Съгласно досегашната конвенция за научно сътрудничество между двете страни историческите теми за съвместна разработка обхващат периода на турско владичество и работническото и социалистическо движение до 1918 г. Но връзките между южните славяни и общността в тяхното развитие засягат, разбира се, много повече проблеми. Ако вземем за пример само богомилството на Балканите или въпросите из новата история, това ще стане съвсем очебийно. Южнославянските взаимоотношения в периода на борбите за национално освобождение през XIX в., връзките между българското революционно движение и революционните среди в Сърбия, Черна гора, Хърватско, общите закономерности и особеностите на развитието на капитализма в отделните южнославянски страни, нахлуването на чуждия капитал в нашите земи през XIX и XX в., политиката на великите сили на Балканите, сходството и спецификата в развитието на политическите партии в България, от една страна, и Сърбия и останалите югославски земи, от друга, идейно-политическите и организационните връзки между работническите и селските движения в периода на тяхното зараждане, развитие и в хода на антифашистката борба, опитите за сближение на южнославянските страни и причините за тяхното трагично разединение, тези и още много други въпроси из икономическата, политическата и културната история на България и Югославия в ново време предполагат и до голяма степен налагат сътрудничеството между българските и югославските историци.

Взаимното опознаване, размяната на мнения и съвместната работа над общите проблеми на нашето минало ще бъдат само от полза за развитието на историческата наука в България и Югославия.

К р у м к а Ш а р о в а
научен секретар на Института
за история

Sonderdruck aus
 Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte 1963 · Teil IV
 Akademie-Verlag · Berlin 1964

Über die Politik des imperialistischen Deutschland
 gegenüber Jugoslawien bis zum 6. April 1941
 Zum Erscheinen eines Buches von Sergije Dimitrijević*

VON MARTIN ZÖLLER

Auf jugoslawischem Boden und auf Kosten der jugoslawischen Völker lieferten sich die Monopole der imperialistischen Länder zwischen beiden Weltkriegen eine große Schlacht. Ende der dreißiger Jahre erreichten hier die Gegensätze zwischen dem deutschen und englischen Kapital, „die ein Teil der riesigen Auseinandersetzungen um die Neuaufteilung der Welt“¹ vor dem zweiten Weltkrieg waren, den Höhepunkt. Der Verlust der Kolonien im ersten Weltkrieg veranlaßte die Imperialisten Deutschlands, sich als Ersatz neue halbkoloniale Interessensphären zu erschließen und auf der Balkanhalbinsel feste ökonomische, politische und später strategische Positionen zu erkämpfen. Dies war ohne einen scharfen Kampf gegen die anderen Imperialisten nicht möglich. Es war auch nicht möglich, solche Gebiete einer Konkurrenzmacht abzujagen, ohne die Unabhängigkeit der betreffenden kleinen Staaten stark zu gefährden und schließlich zu beseitigen.

Da auf dem Balkan die Rohstoffbasis vorhanden war, die dem deutschen Imperialismus fehlte, orientierte er sich auf die dortigen wirtschaftlich zurückgebliebenen Staaten, die große Naturreichtümer aufzuweisen hatten. Hier stieß er aber auf das englische und französische Kapital. Besonders letzteres hatte sich auf dem Balkan schon vor dem ersten Weltkrieg etabliert; es sollte aber von dem deutschen und englischen kurz vor dem zweiten Weltkrieg besonders auf dem Territorium Jugoslawiens mehr und mehr zurückgedrängt werden, so daß sich der englische und deutsche Imperialismus in letzter Entscheidung gegenüberstanden. Die Wirtschaft Jugoslawiens wurde im Verlauf dieses Konkurrenzkampfes, unter Mithilfe der Regierungen Stojadinović und Cvetković (von 1935 bis 1941), in die faschistische „Großraumwirtschaft“ einbezogen und das jugoslawische Territorium in strategisches Hinterland der Kriegswirtschaft vornehmlich Hitlerdeutschlands verwandelt. Dieses Resultat sollte, als vorläufiger Abschluß des im Riesenausmaß geführten jahrelangen Kampfes zwischen dem deutschen und englischen Imperialismus um die definitive wirtschaftliche Unterordnung Jugoslawiens, durch einen politischen Akt bestätigt werden. Die achsenfreundliche jugoslawische Regierung Cvetković hatte, auf ultimatives Drängen Hitlers, am 25. März 1941 den Beitritt zum Dreimächtepakt Berlin-Rom-Tokio vollzogen. Damit sollte auch England in der Hauptsache ausgeschaltet sein.

* *Dimitrijević, Sergije*, Das ausländische Kapital in Jugoslawien vor dem zweiten Weltkrieg, Berlin 1963.

¹ Ebenda, S. 271.

Jugoslawien brauchte, entgegen früheren, gesonderten und auch gemeinsamen Plänen beider Achsenmächte, nach Meinung der Hitlerregierung zu diesem Zeitpunkt noch nicht mit Waffengewalt erobert zu werden. Es genügte ihr angesichts des für den Frühling des Jahres 1941 geplanten Überfalls auf die Sowjetunion vorläufig die Unterordnung der Wirtschaft durch die deutschen Monopole mit Hilfe der einheimischen sowie der deutschen und italienischen fünften Kolonne. Das jugoslawische, von Deutschland abhängige und durch die Unterzeichnung des Dreimächtepaktes an die Achsenpolitik gebundene Regime, das im Lande mit der Polizei regierte, galt vorläufig als Garantie für die Wahrung der Interessen des deutschen Imperialismus.

Aber diese Beitrittserklärung der kompromittierten jugoslawischen Regierung zum Dreimächtepakt sollte sich sehr bald als deutscher Pyrrhussieg erweisen. Die Ereignisse auf dem Gebiet Jugoslawiens, die der Unterzeichnung des Paktes im Wiener Schloß Belvedere folgten, die Aktionen der Volksmassen am 27. März 1941, waren für das Land selbst wie auch für den ganzen Verlauf des zweiten Weltkriegs von weittragender Bedeutung. Die Regierung wurde durch explosionsartige Aktionen in Belgrad und in vielen Städten und Gebieten des Landes, in denen die Arbeiterklasse starke Positionen hatte, kaum zwei Tage nach der Unterzeichnung des Paktes durch Cvetković und Außenminister Cincar-Marković, gestürzt. Englandfreundliche Militärkreise um den General Simović übernahmen die Regierung und verhinderten, daß die Unzufriedenheit der Massen zu weiteren Konsequenzen für die herrschenden Kreise führte.

Hitler entschied nach diesen dramatischen Belgrader Ereignissen, gegen Jugoslawien einen „Blitzkrieg“ zu führen und es zu zerschlagen.

Am 6. April, nur zehn Tage danach, wurde Jugoslawien von den Armeen der Achsenmächte ohne Kriegserklärung überfallen. Der Widerstand der schlecht geführten und von der fünften Kolonne durchsetzten jugoslawischen Armee brach schnell zusammen und wurde nach weiteren dreizehn Tagen ganz aufgegeben. Unter Hinzuziehung der faschistischen Regierungen Ungarns und Bulgariens teilten die Achsenmächte danach das jugoslawische Territorium auf. Nach 22jährigem Bestehen wurde der bürgerliche Einheitsstaat aufgelöst.

Das am 1. Dezember 1918 gegründete Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen umfaßte die südslawischen Gebiete der ehemaligen Donaumonarchie und die ehemals selbständigen Staaten Serbien und Montenegro. Diese Gebiete sind reich an Rohstoffen, die lange vor dem ersten Weltkrieg die imperialistischen Kreise der europäischen Mächte anzogen. Durch die imperialistische Politik Österreich-Ungarns wurde vor 1914 in Bosnien und in der Herzegowina, in Kroatien, Slowenien und in der Wojwodina von Wiener und Budapester Finanzkreisen in größerem Umfang Kapital angelegt. In Serbien und Montenegro waren Monopole beinahe aller imperialistischen Staaten ebenfalls mit relativ umfangreichen Kapitalanlagen vertreten. Um dem Leser das Verständnis für die hier behandelte Problematik zu erleichtern, soll im folgenden der historische und, soweit dies hierbei möglich ist, der wirtschaftsgeschichtliche Hintergrund der Entwicklung dieser Gebiete näher beleuchtet werden. Den Angaben über die Verhältnisse in Montenegro liegen zum großen Teil unveröffentlichte Materialien aus den DDR-Archiven zugrunde. Sie können in bescheidenem Maße unser Balkanbild ergänzen. Die Bestrebungen der deutschen Kapitalisten vor dem ersten Weltkrieg in diesem Raum sollen dabei näherer Betrachtung unterzogen

werden. Dimitrijević gibt in einer knappen Einleitung von nur einer Seite einen flüchtigen Überblick über das ausländische Kapital in den Gebieten Jugoslawiens, die vor 1914 zur Doppelmonarchie gehörten oder selbständige Staaten süd-slawischer Völker waren.²

Zwei Jahre vor Beginn des ersten Weltkrieges drängten die Armen der jungen bürgerlichen Nationalstaaten Serbien, Bulgarien, Griechenland und Montenegro den jahrhundertealten Unterdrücker, die Türkei, im ersten Balkankrieg weit in Richtung Bosphorus zurück. Lenin hat diesem serbisch-bulgarischen Sieg über die feudale Türkei große Bedeutung beigemessen.³ Einen großen Teil der Gebiete Mazedoniens und seiner Bewohner, deretwegen Serbien, Griechenland und Bulgarien im zweiten Balkankrieg in Streit gerieten, schlug die aus beiden Kriegen siegreich hervorgegangene serbische und griechische Bourgeoisie ihrem Staat einfach zu. Dasselbe Schicksal widerfuhr den Montenegrinern nach Beendigung des ersten Weltkrieges im Jahre 1918, als sie, ebenfalls als Serben deklariert, Serbien angegliedert wurden.

Gegenüber den anderen süd-slawischen Völkern, den Kroaten und Slowenen, verfuhr die großserbische herrschende Klasse 1918 und später wie jede führende nationale Bourgeoisie in einem bürgerlichen Nationalitätenstaat. Als politisch stärkste Bourgeoisie unterdrückte sie die übrigen Völker und zum Teil auch deren Bourgeoisie, so daß die werktätige Bevölkerung der nichtserbischen Gebiete einer doppelten Ausbeutung unterworfen war. Damit wurde schon der Keim zu den späteren sozialen und nationalen Erschütterungen des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen und nachmaligen Jugoslawien gelegt.

Das 1918 entstandene Staatswesen setzte sich aus wirtschaftlich und politisch heterogenen Territorien zusammen.

Die Türken hinterließen nach ihrem Abzug die wirtschaftlich und kulturell zurückgebliebensten Gebiete im Südosten des Landes. In der Landwirtschaft hemmte das feudale Čiflijstvo-System bis 1912 die Entwicklung Mazedoniens. Außer einigen Betrieben, in denen primitiv Tabak verarbeitet und zubereitet wurde, gab es hier keine Industrie.

Die von Österreich-Ungarn beherrschten Gebiete waren in sich ebenfalls sehr differenziert. Bosnien und die Herzegowina sind reich an Wäldern und Erzen. Ende des 19. Jahrhunderts, gleich nach der Besetzung dieser Gebiete auf Grund des Berliner Kongresses von 1878, begannen Wiener und Budapester Kapitalisten mit der Ausbeutung der Reichtümer dieses Landesteils. Holzfabriken begannen zu arbeiten, und Bergwerke wurden in Betrieb genommen. Das erste Kohlenbergwerk, Kreka, lieferte ab 1885 Kohle und hatte 1914 über 1000 Arbeiter.⁴ Hinzu kamen die Bergwerke Zenica, Kakanj, Mostar, Banjaluka und andere.

Auch im waldreichen Kroatien entstanden zuerst Holzfabriken und holzverarbeitende Betriebe, in die ebenfalls Wiener und Budapester Kapital floß. Im Süden, an der adriatischen Küste, wurde in die aufblühende Zementindustrie italienisches Kapital investiert. Eine größere Chemiegesellschaft — die Aktienvereinigung für Chemieindustrie — wurde in Mittelkroatien gegründet, an der

² Ebenda, S. 15.

³ Lenin, W. I., Die soziale Bedeutung der serbisch-bulgarischen Siege, in: Werke, Bd 18, 4. Ausg., Berlin 1903, S. 390—392.

⁴ Vgl. Vujatović, Jovan, Husinska buna (Husiner Aufstand), Sarajevo 1955, S. 9.

ebenfalls kein einheimisches kroatisches Kapital beteiligt war. Die kroatische Bourgeoisie mußte sich meist, sofern sie sich nicht mit den österreichischen oder ungarischen Kapitalisten oft unter Aufgabe der Nationalität geschäftlich verbunden hatte, auf kleinere Betriebe beschränken.

Die Wojwodina, der fruchtbarste nordöstliche Landesteil der Pannonischen Ebene, wies die ersten Fabriken zur Verarbeitung landwirtschaftlicher Produkte, unter anderem Zuckerfabriken, auf. In dieses Gebiet floß in der Hauptsache Budapester Kapital. Die einheimische serbische Bourgeoisie bestand hauptsächlich aus Kaufleuten, die über weitreichende Handelsverbindungen verfügten.

Slowenien, der nordöstlichste Teil des Landes, war ökonomisch am weitesten fortgeschritten. Die Reichtümer dieses Landesteils und die enge Berührung mit Wien und seiner näheren Umgebung führten dazu, daß relativ früh Betriebe verschiedener Industriezweige gegründet wurden.⁵

Vor dem ersten Weltkrieg hatten die Serben und Montenegriner je einen unabhängigen Staat. Die Großbourgeoisie der Habsburger Monarchie betrachtete die südslawischen Gebiete als von Natur aus für Österreich-Ungarn bestimmte Kolonialgebiete. Ein Teil dieser Kreise, die Kriegspartei, betrieb eine Politik der gewaltsamen Okkupation Serbiens. Auf Grund eines Geheimvertrages zwischen der Wiener Regierung und dem serbischen Königshaus der Obrenovići von 1881⁶, dessen Realisierung praktisch einer Auslieferung des Landes gleichkam, beherrschte Österreich-Ungarn das serbische Fürstentum beinahe unumschränkt. In dieser Zeit gingen 9/10 des serbischen Exports in oder über die benachbarte Donaumonarchie.⁷ Nach dem Sturz der Obrenovići im Jahre 1903 setzte sich die Annäherung Serbiens an Rußland durch. Selbst der den Obrenovići ergebene langjährige Ministerpräsident Serbiens Vladan Djordjević kam zur Erkenntnis, daß Österreich-Ungarn immer der Hauptfeind des serbischen Staates gewesen war. Djordjevićs ganze politische Tätigkeit war der Annäherung zwischen Serbien und der Donaumonarchie gewidmet gewesen. 1905 schrieb er, dies sei durch die Unvernunft Österreich-Ungarns nicht möglich gewesen.⁸ Um sich aus der österreich-ungarischen Umklammerung zu lösen und um seinen Export ungehindert von der Donaumonarchie auf den westeuropäischen Markt zu bringen, vereinbarte Serbien mit Bulgarien eine Zollunion, die aber von Österreich-Ungarn bald wieder hintertrieben und vereitelt wurde. Der Zollkrieg⁹, der daraufhin 1906 zwischen Serbien und der Habsburger-Monarchie ausbrach und mehrere Jahre andauerte, veränderte bald die außenpolitische Lage Serbiens grundlegend. Französische und belgische Finanzkreise sprangen sogleich ein, gaben Anleihen, lieferten Waffen und investierten Geld zum Bau von Kühlhäusern für die Lagerung von Fleisch und Obst. Nach den französischen und belgischen

⁵ Slowenien ist auch im heutigen Jugoslawien die ökonomisch am weitesten entwickelte Sozialistische Republik.

⁶ Nach den Geheimklauseln der Konvention war u. a. die serbische Regierung verpflichtet, über jeden außenpolitischen Schritt die österreichische-ungarische Regierung zu konsultieren. Vgl. *Prolić, Stojan*, *Tajna konvencija između Srbije i Austro-Ugarske* (Geheimkonvention zwischen Serbien und Österreich-Ungarn), Beograd 1909.

⁷ Vgl. *Todorović, M.*, *Naša ekonomska politika* (Unsere ökonomische Politik), Beograd 1925, S. 58.

⁸ Vgl. *Djordjević, Vladan*, *Das Ende der Obrenovitch*, Leipzig 1905.

⁹ Auch „Schweinekrieg“ genannt, weil die Donaumonarchie auf Betreiben der ungarischen Großagrarier die Einfuhr des serbischen Viehs und den Transit für serbische Waren gesperrt hatte. Vgl. *Markov, Walter*, *Serbien zwischen Österreich und Ungarn 1897–1908*, Stuttgart 1934, S. 68 ff., und *Hallgarten, George W. F.*, *Imperialismus vor 1914*, Bd 2, München 1951, S. 75–77.

profitierten die deutschen Kapitalisten von den eingetretenen Umständen am meisten. Krupp war vorher schon in Serbien auf den Plan getreten.¹⁰ Der Anteil Österreich-Ungarns am Handel Serbiens ging nach Abschluß des Zollkrieges von 90 Prozent auf 16 Prozent zurück.¹¹ 1909 war der deutsche Anteil an der Ausfuhr bereits von 11,75 Prozent auf etwa 40 Prozent gestiegen.¹² Das deutsche Interesse an dem entwicklungsfähigen Serbien war stark angewachsen.

Serbien hatte sich mit dieser Umorientierung wohl dem Zugriff der Großbourgeoisie Österreich-Ungarns entzogen, wurde aber im gleichen Zuge von den Imperialisten der Entente unterjocht.¹³ Bereits 1912 hatte es, obwohl der Handelsumsatz seit Beginn des Zollkrieges von 61 auf 98 Millionen Golddinar gestiegen war¹⁴, 664 Millionen Franken Staatsschulden¹⁵, wiewohl sich die Zahl der Fabriken um ein Drittel, auf 450, erhöhte und die Zahl der Arbeiter auf das Fünffache anwuchs.

Das Ansehen Serbiens als das „Piemont“ der südslawischen Völker war nach dieser Entwicklung, nach der Hinwendung zu Rußland unter der Dynastie der Kradjordjevići und nach den erfolgreichen Balkankriegen weiter gewachsen. Die Schüsse eines Anhängers des großserbischen Nationalismus in Sarajevo, des Bosniers serbischer Nationalität Gavrilo Princip, waren der Auftakt zum ersten, imperialistischen Weltkrieg, in dessen Ergebnis die Abrechnung mit dem Feind der südslawischen Freiheit, mit Österreich-Ungarn, möglich wurde. Seit dem Berliner Kongreß von 1878 hatte es die Donaumonarchie zu verhindern verstanden, daß Serbien und Montenegro eine gemeinsame Grenze erhielten.¹⁶ Durch einen von beiden Völkern und vom montenegrinischen Fürstenhaus damals erstrebten Einheitsstaat hätte die serbische Bourgeoisie die Möglichkeit erhalten, den montenegrinischen Zugang zum Adriatischen Meer ohne Behinderung für ihre Ein- und Ausfuhr zu nutzen. Eines der Hauptanliegen der österreichisch-ungarischen Außenpolitik auf dem Balkan bestand bis 1914 darin, Serbien von der Adria fernzuhalten.

Das Bergland Montenegro, der zweite freie südslawische Staat, hatte einen schmalen Ausgang zum Adriatischen Meer westlich des Skutarisees¹⁷ und war eines der wirtschaftlich rückständigsten, aber auch interessantesten Länder Europas¹⁸, dessen Geschichte heute noch viele Historiker und Völkerkundler in Jugoslawien wie im Ausland zu immer neuen Studien anregt.¹⁹

¹⁰ Vgl. Deutsches Zentralarchiv Potsdam (im folgenden: DZA Potsdam), Auswärtiges Amt, Nr 3111, Lieferungen der Firma Krupp für die serbische Regierung bis 1912.

¹¹ Vgl. *Sosnoski, A.*, Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866, Bd 2, Stuttgart 1914, S. 191.

¹² Ebenda. ¹³ *Новая история, 1870—1918*, Bd 3, Moskau 1960, S. 506 f. ¹⁴ Ebenda.

¹⁵ Zwei Drittel davon entfielen auf Frankreich. Vgl. DZA Potsdam, Auswärtiges Amt, Nr 16983, Bl. 39.

¹⁶ Die herrschenden Kreise in Wien und Budapest bedienten sich dabei des Sandschaks Novi Pazar, den sie seit 1878 als Keil zwischen Serbien und Montenegro getrieben hatten. Nach dem ersten Balkankrieg erhielten beide Staaten eine gemeinsame Grenze, aber die nunmehrige serbienfeindliche Politik des montenegrinischen Königs Nikola kam den diesbezüglichen Bestrebungen der Donaumonarchie entgegen, so daß Serbien, nicht zuletzt durch die Gründung Albanien, von der Adria weiterhin ferngehalten wurde.

¹⁷ Montenegro hatte vor dem ersten Weltkrieg eine Fläche von 9080 km² und etwa 300 000 Einwohner; die Bevölkerung beschäftigte sich vornehmlich mit Viehzucht und Landwirtschaft.

¹⁸ Gerhard Gesemann behandelt in einigen Werken die Verhältnisse in Montenegro bis 1914, in denen er mit viel Sachkenntnis und Wärme den montenegrinischen Menschen in seiner geschichtlichen Entwicklung darstellt. Vgl. *Gesemann, Gerhard*, Heroische Lebensform, Berlin 1943; *Der montenegrinische Mensch*, Prag 1934; *Heiden, Hirten und Hajduken*, München 1935.

¹⁹ Aus einer langen Reihe von Publikationen seien nur einige montenegrinische Arbeiten genannt, deren Anliegen es ist, Montenegro nicht nur als „ideales Land der Helden“ darzustellen, sondern die gesellschaftlichen

Das kleine Land der schwarzen Berge war in der Periode des Vorkriegs-Imperialismus unter die Herrschaft des ausländischen Kapitals geraten. Im Lande selbst wurde außer Agrarprodukten nichts produziert, so daß alle Industriegüter eingeführt werden mußten.²⁰ Der österreichisch-ungarische Hafen Triest war der Umschlagplatz für die montenegrinische Ein- und Ausfuhr, die, ähnlich wie im Falle Serbiens vor dem Zollkrieg von 1906, zu 75 Prozent von österreichischen Gesellschaften und Kaufleuten kontrolliert wurden.

Bereits vor 1900 strömte ausländisches Kapital nach Montenegro, zunächst englisches, dann italienisches. Schon 1894 wurde mit englischem Kapital die Anglo-Montenegrin Trading Co Limited, Podgorica, gegründet.²¹ Einige Jahre später baute die Compagna d'Antivaria, hinter der die Banca Commerciale Italiana stand, nicht ohne politische und strategische Hintergründe, den einzigen montenegrinischen Hafen Antivari aus. Hinter diesem Unternehmen standen die Regierungskreise Italiens, die Montenegro vor dem ersten Weltkrieg dazu benutzen wollten, sich das „mare nostro“ am anderen Ufer zu erschließen. Der Bau einer Eisenbahnlinie von Antivari in das Landesinnere Montenegros, der mit italienischem Kapital erfolgte, verriet ebenfalls strategische Ziele.²²

Eine russische Firma baute aus ähnlichen Erwägungen der zaristischen Regierung eine Eisenbahnlinie, die nach Antivari führte, wo sich russische Schiffe wie in einem Freihafen bewegten. Traditionelle, über zweihundert Jahre alte Beziehungen, dynastische Verbindungen zwischen Rußland und Montenegro und Bindungen der montenegrinischen orthodoxen Kirche an die russische führten bis kurz vor Beginn des ersten Weltkrieges zu jahrzehntelangen periodischen finanziellen Zuwendungen für das kleine Land auf dem Balkan.²³ Dafür befehligte eine russische Militärmission die montenegrinische Armee.

Französisches und belgisches Kapital beutete das Eisenerzlager von Sočina aus. Ein holländisches Syndikat erhielt von der montenegrinischen Regierung das Schürfrecht für Erze auf einer Fläche von 219 Quadratkilometern.²⁴

So waren hier beinahe alle imperialistischen Mächte Europas vertreten, und auf der relativ kleinen Fläche Montenegros widerspiegelten sich vor dem ersten Welt-

Verhältnisse, die Türkennot, das am montenegrinischen Volk begangene Unrecht und den Kampf um die Befreiung richtig zu beleuchten: *Pavičević, Branko*, Stvaranje Crnogorske države (Die Schaffung des montenegrinischen Staates), Beograd 1955; *Durković u. Jakšić*, Istorija Samozvanaca (Geschichte der „Samozvancan“), Cetinje 1958; *Durović, Mirčeta*, Trgovački kapital u Crnoj Gori u 19. i u početku 20. veka (Das Handelskapital in Montenegro im 19. Jh. und zu Beginn des 20. Jh.), Cetinje 1958; *Хитроша, Н. И.*, Социално-економическое развитие Черногории в конце XIX. начале XX века (Sozial-ökonomische Entwicklung Montenegros Ende des 19., Anfang des 20. Jh.), in: Краткие сообщения института славяноведения, Nr 20, Moskau 1956, S. 85–95. — Auch die westdeutsche Südostforschung widmet Montenegro ihre Aufmerksamkeit; vgl. *Konstantinović, Zoran*, Deutsche Reisebeschreibungen über Serbien und Montenegro, München 1960.

²⁰ Nach *Stanojević, St.*, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatko-slovenačka (Serbisch-kroatisch-slowenische Volkszyklopädie), Bd 2, Beograd 1924, S. 30, gab es vor 1914 in Montenegro 2 Sägewerke mit Dampf-antrieb, 1 Bierbrauerei und 10 Sägewerke, die mit Wasserkraft betrieben wurden.

²¹ Vgl. *Durović, Mirčeta*, a. a. O. — Auf die Geschäftstätigkeit dieser Firma wird in einem speziellen Kapitel eingegangen (S. 227–233).

²² Nach der Darstellung des deutschen Gesandten in der montenegrinischen Hauptstadt Cetinje sah die Donaumonarchie darin eine starke Gefährdung ihrer Interessen und Sicherheit, da Antivari in der Nähe des k. u. k. Kriegshafens Cattaro lag und die Eisenbahnlinie auch das Hinterland von Cattaro erschloß. Vgl. DZA Potsdam, Auswärtiges Amt, Nr 2929, Bl. 16, Bericht des Gesandten Pilgrim-Balzatti im Herbst 1905.

²³ Vgl. *Djordjević, Vlada*, Crna Gora i Rusija (Montenegro und Rußland), Beograd 1914.

²⁴ Vgl. DZA Potsdam, Auswärtiges Amt, Nr 16977, Bl. 32; Nr 2929, Bl. 4–12.

krieg die Widersprüche der Imperialisten verschiedener Gruppen. Die deutschen waren auch in Montenegro zu spät gekommen. Deutschland hatte erst 1907 mit dem Fürstentum ein Handelsabkommen abgeschlossen, kurz bevor der montenegrinisch-österreichisch-ungarische Zollkrieg ausgebrochen war. Dieser Zollkonflikt löste, wie kurz vorher der serbisch-österreichisch-ungarische „Schweinekrieg“, große Aktivität der übrigen imperialistischen Gruppen in Montenegro aus. Besonders die italienischen, aber auch französische und englische Unternehmerkreise sahen darin eine Möglichkeit, den Geschäftsanteil der k. u. k.-Konkurrenten zu übernehmen.²⁵

Aber auch Deutschland sah hier eine Chance, seinem nächsten Bündnispartner Österreich-Ungarn die Kundschaft abzujagen. Ganz in diesem Sinne schrieb 1908 der deutsche Gesandte in der montenegrinischen Hauptstadt Cetinje, es dürfte sich jetzt für das deutsche Kapital die Gelegenheit bieten, „einen Teil dieses Marktes an sich zu bringen“²⁶. Er mahnte zur Eile, da bereits von den Unternehmerkreisen anderer Länder Anstrengungen in derselben Richtung gemacht würden. Wie nach dem österreichisch-ungarischen Zollkrieg veränderte sich auch im Außenhandel mit Montenegro die Lage zugunsten Deutschlands. Unter anderem übernahmen deutsche Exporteure die gesamte Zuckerlieferung für Montenegro von ihren österreichisch-ungarischen Konkurrenten.²⁷ Fürst Nikola, absolutistischer Landesherr Montenegros und einer der gerissensten Kaufleute und Börsenspekulanten unter den Dynasten²⁸, erklärte, er werde auch deutsche Industrieerzeugnisse bevorzugen, die bis dahin von Österreich-Ungarn geliefert werden sollten. Beim deutschen Gesandten ließ er durchblicken, daß er sich zunächst gern einige Dampfpflüge deutscher Herkunft für die neuartige Bewirtschaftung seiner Güter schenken lassen würde.²⁹

Eine weitere günstige Gelegenheit ergab sich für das deutsche Kapital in Montenegro mit der Übernahme des Landwirtschaftsministeriums durch den Diplomatlandwirt Tatar, der sein Studium in Deutschland, in Halle, absolviert hatte. Der Gesandte Pillgrim schrieb, die deutsche Industrie habe in Tatar einen Verbündeten. In der Tat ließ Tatar in den nachfolgenden Jahren relativ umfangreiche Bestellungen von Industrieerzeugnissen in Deutschland vornehmen, für deren Einfuhr nach Montenegro er Zollfreiheit erwirkte.³⁰

²⁵ Ebenda, Nr 16977, Bl. 18.

²⁶ Ebenda, Reichsamt des Inneren, Nr 4386, Bd 1, Bl. 28.

²⁷ Der deutsche Anteil am montenegrinischen Außenhandel betrug 1905 etwa 1 Prozent (der Österreich-Ungarns im gleichen Jahr 72 Prozent). Das waren Geschäfte mit einem Umsatz von 4614 Kronen. Im Jahre 1910 lieferte Deutschland bereits allein für 514 000 Kronen Zucker, der vorher aus der Donaumonarchie kam. Die Gesamteinfuhr Montenegros im Jahre 1905 betrug 5 648 711 Kronen, die Gesamtausfuhr nur 1 705 139 Kronen. Vgl. DZA Potsdam, Reichsamt des Inneren, Nr 4387 Bd 3, Bl. 5 v.

²⁸ Fürst Nikola (1831–1921), seit 1910 König Nikola (auch Nikita), war nicht nur der Schwiegervater zweier Könige (des italienischen und serbischen seit 1903), sondern auch zweier russischer Großfürsten. Nikolai Nikolajewiç war Oberster Befehlshaber der zaristischen Armee im ersten Weltkrieg. Über die Töchter Nikolas, die in Rußland verheiratet waren und vor 1914 zum Kriege hetzten, weiß Hallgarten Interessantes zu berichten; vgl. *Hallgarten, George*, Imperialismus vor 1914, Bd 2, S. 255 Anm. 2 u. 3. Außer Hallgarten a. a. O., S. 269, 300, gibt auch W. Markov eine treffende Charakteristik Nikolas, die ahnen läßt, zu welchen Manipulationen dieser Monarch fähig war, wenn es um Geldgewinn ging. (*Markov, Walter*, Akteure der Balkandiplomatie von 1878 bis 1912, in: Jahrbuch für Geschichte der deutsch-slawischen Beziehungen und Geschichte Ost- und Mitteleuropas, Bd 2, Halle 1958, S. 227 f.)

²⁹ Vgl. DZA Potsdam, Auswärtiges Amt, Nr 2929, Bl. 10.

³⁰ Ebenda, Reichsamt des Inneren, Nr 4386, Bd 1, Bl. 121. Schreiben des Gesandten Pillgrim-Balzatti vom 12. Sept. 1908 an das Auswärtige Amt.

Die Balkankriege von 1912 und 1913 durchkreuzten weitere Pläne deutscher Industrie- und Finanzkreise in Montenegro, und der erste Weltkrieg vereitelte sie dann vollständig. Auch die österreichisch-ungarischen Unternehmerkreise verloren durch den Zerfall der Habsburger-Monarchie ihre Positionen in Montenegro, die nach dem ersten Weltkrieg im jugoslawischen Staat von italienischen und französischen Konkurrenten übernommen wurden.

Seit die Imperialisten in Montenegro erschienen waren, herrschte durch die doppelte Ausbeutung der montenegrinischen Bevölkerung im Lande großes Elend. Sehr spät, erst Ende des 19. Jahrhunderts, hatte sich die Geld- und Warenwirtschaft endgültig durchgesetzt. Parallel damit bildete sich eine Handelsbourgeoisie heraus, die durch einen besonders räuberischen Wucher, die „Vadjevina“, gekennzeichnet war.³¹ Der Fürst und spätere König Nikola befand sich durch die Abkehr von Rußland und durch die Hinwendung zu Österreich-Ungarn auch zum größten Teil der Bourgeoisie im Widerspruch. Er inszenierte Bombenattentate gegen sich, ließ sich nach fünfzigjähriger Herrschaft zum König krönen und versuchte, über seine dynastischen Verbindungen sein Prestige zu retten. Nach dem ersten Weltkrieg starb er, vom Volk vergessen, im Exil.

Das tapfere, intelligente montenegrinische Volk, das in zahlreichen Türkenkriegen große Opfer gebracht hatte, wurde auch im alten Jugoslawien wieder unterdrückt. Daß es mit der Art der Regelung seiner sozialen und nationalen Frage nicht einverstanden war, beweist die Tatsache, daß Montenegro zu den Wahlen 1921 zu 50 Prozent kommunistisch gewählt hatte. Nach dem zweiten Weltkrieg erhielt es seine eigene Volksrepublik in der jugoslawischen Föderation und seine Freiheit, die es sich von 1941 bis 1945 wieder unter großen Opfern gegen den deutschen und italienischen Faschismus erkämpfte.

Nach dem ersten Weltkrieg bauten die Monopole der Entente-Mächte ihre Positionen in Serbien weiter aus. Aber schon in den ersten Jahren nach 1918 floß französisches, englisches, belgisches und USA-Aktienkapital in die Gebiete der ehemaligen Donaumonarchie, wo das von Wiener und Budapester Banken vor 1914 angelegte Kapital nunmehr zur Kategorie des ausländischen Kapitals gehörte. S. Dimitrijević verzichtet auf eine chronologische Übersicht des Eindringens ausländischen Kapitals in das 1918 entstandene Staatswesen und geht in der Hauptsache von dem Stand in der Mitte der dreißiger Jahre aus. Er vermerkt nur, daß nach dem Kriege die Investitionen und die Zahl der Aktien große Ausmaße angenommen hatten, und schreibt weiter: „Die billige Arbeitskraft in Jugoslawien, das heißt die Rechtlosigkeit der Arbeiterklasse und ihr niedriger Lebensstandard ebenso wie das Schutzzollsystem — besonders aber der neue Zolltarif von 1925 —, bot große Möglichkeiten, Extraprofiten auf Kosten der jugoslawischen Arbeiter und Verbraucher zu erzielen. Dieser Umstand spornte viele ausländische Firmen an, in Jugoslawien jene Konsumgüter zu produzieren, die bis dahin . . . eingeführt worden waren.“³² Außerdem bedingten die hohe Marktkonjunktur und der Stand der Auslandswährung gegenüber dem jugoslawischen Dinar in der Zeit vor der Weltwirtschaftskrise einen Massenzustrom von ausländischem Kapital in alle Wirtschaftszweige. Während der Krisenzeit erhöhte sich der Besitzanteil des ausländischen Kapitals, der ausländischen Betriebe und Firmen noch mehr.

³¹ Die Entwicklung des Kapitalismus untersucht sehr gründlich *Durović, Mirčeta*, a. a. O.

³² *Dimitrijević, Sergije*, a. a. O., S. 16.

Neben dem Kapital traditioneller Herkunft erschien in dieser Zeit auf jugoslawischem Gebiet in größerem Ausmaß, alle Konkurrenten überragend, das englische Kapital. Ihm folgte das schweizerische, und nach 1935 kam das deutsche hinzu. Der Schwerpunkt der Untersuchungen Dimitrijevićs liegt somit in der Zeit von 1935 bis einschließlich 1940.

In der Beweisführung des offenbar etwas in Eile geschriebenen Buches, das besonders im tabellarischen Teil des Originals einige durchaus vermeidbare, rein technische Fehler aufweist³³ (die jedoch soweit wie möglich in der deutschen Fassung behoben wurden³⁴), wird von einem sehr umfangreichen Quellenfonds ausgegangen, der bis 1945 in den Geheimtresoren der Monopole und Firmenfonds verwahrt wurde. Wie der Autor im Vorwort ausführt, handelt es sich dabei um 5000 Aktenbände, die nach der nationalen und sozialen Befreiung des Landes in die Hände des Volkes fielen und über fast alle Betriebe des ehemaligen Jugoslawien Auskunft geben. Das vorliegende Buch stellt somit den Extrakt bisher meist unbenutzter und unveröffentlichter Materialien aus diesen 5000 Bänden dar.

Der Autor, Dr. Sergije Dimitrijević, einer der bekanntesten jugoslawischen Historiker, Mitarbeiter der Serbischen Akademie der Wissenschaften in Belgrad, Verfasser einer Reihe von Büchern recht verschiedener Thematik³⁵, ehemaliger Spanienkämpfer und Häftling des Konzentrationslagers Buchenwald, hat im vorliegenden Buch erschöpfend und analytisch die Positionen dargestellt, die das ausländische Kapital in den einzelnen Wirtschaftszweigen des Landes einnahm. An zahlreichen Beispielen hat er allseitig den folgenschweren negativen Einfluß gezeigt, den das ausländische Kapital auf die Entwicklung der Produktivkräfte und die gesellschaftlichen Verhältnisse in Jugoslawien ausübte.

Die umfangreichen Archivmaterialien und die Literatur³⁶, die der Autor zur Fertigstellung der vorliegenden Monographie heranzog, ergeben mit den 67 Tabellen und den 8 graphischen Darstellungen eine solide und umfassende analytisch-synthetische Darstellung der Positionen, des Platzes und der Rolle des ausländischen Kapitals, dessen Expansion um 1940/41 das Maximum in der Wirtschaft des ehemaligen Jugoslawien erreichte.

Im synthetischen Teil des Buches wird dem Herrschaftssystem des ausländischen Kapitals, den Trägern und Organisationen, auf die es sich dabei stützte, um seine Interessen zu realisieren, besondere Aufmerksamkeit gewidmet. Damit wird

³³ Unter anderem handelt es sich um Additionsfehler und Fehler ähnlicher Art; im Original in den Tabellen S. 33, 39, 41; die Tabelle auf S. 150 weist gegenüber dem Text auf S. 149 unterschiedliche Werte auf; beide Werte stimmen nicht, richtig = 126,7; Anm. 107 zeigt falsche Tabelle an (38 nicht 34) u. a. m.

³⁴ Fehler wie u. a. auf S. 137 des Originals und auf S. 135 der deutschen Ausgabe, wonach sich in einer Berechnung 100,3 Prozent ergeben, konnten nicht beseitigt werden. Dasselbe gilt für die Zahl der Aktien auf S. 138 der deutschen Fassung.

³⁵ *Srpska socijalistička prevodna literatura* (Serbische sozialistische Übersetzungsliteratur), Beograd 1958; *Dubrovački karavani u Južnoj Srbiji u 17. veku* (Die Dubrovniker Karawanen in Südserbien im 17. Jh.), Beograd 1958; *Dimitrije Tucović*, Beograd 1956; *Radovan Dragović*, Beograd 1954. Die letztgenannten Arbeiten sind Biographien bedeutender sozialdemokratischer Führer Serbiens vor dem ersten Weltkrieg.

³⁶ Trotz des breiten Raumes, den das deutsche Kapital in der Darstellung einnimmt, sind nicht alle Möglichkeiten der Auswertung deutscher Literatur erschöpft worden. Einige Spezialpublikationen deutscher Wirtschafts- und Wissenschaftskreise zur „Erschließung“ des Balkanraumes von vor 1941 fehlen, z. B. die des „Weltwirtschaftlichen Archivs“ in Jena von 1933 bis 1941. Es handelt sich um die Beiträge in den Heften Nr 37, 39, 43 von Otto Frangeč. Man vermißt besonders im Literaturverzeichnis die Standardpublikation der westdeutschen Südostforschung zu Jugoslawien von *Werner Markert*. (Osteuropa-Handbuch Jugoslawien, Köln 1954).

beleuchtet, wie das Monopolkapital sich mit der einheimischen Bourgeoisie verbindet, um seine Herrschaft in den halbkolonialen und wirtschaftlich abhängigen Gebieten zu errichten und zu erhalten.

Der Autor konstatiert für den Fall Jugoslawiens, daß der entscheidende Einfluß, den das ausländische Kapital auf die wirtschaftliche Entwicklung Jugoslawiens ausübte, dazu geführt hat, daß sein Land in halbkoloniale Abhängigkeit geriet. Die Richtung, die die wirtschaftliche Entwicklung unter diesen Bedingungen, angesichts der scharfen Widersprüche zwischen dem englischen und deutschen Kapital von 1935 bis 1940 nahm, trug die Gefahr in sich, daß Jugoslawien gänzlich in eine Kolonie verwandelt wurde. Die Aufrechterhaltung der formalen Souveränität Jugoslawiens hätte dabei eine untergeordnete Rolle gespielt.

Eine Untersuchung wie die vorliegende ist nur möglich, wenn die Archive in die Hände der mit dem Volke verbundenen Wissenschaftler gelangen, die die verschleierte Bilanzen; die falschen Statistiken, die getarnten Beteiligungen, die Strohmänner und ihre Manöver aufdecken und entlarven. Insofern hat das Buch Dimitrijevićs auch aktuelle Bedeutung für die Völker, die heute noch kolonial unterdrückt werden. Die vom Kolonialismus befreiten Völker, die vorläufig ausländischer Hilfe bedürfen, finden viele Hinweise darin, die die neokolonialistische Variante und die wahren Absichten der Neokolonialisten offenbaren.³⁷

Dem Leser wird die Arbeit mit dem vorliegenden Buch durch seinen systematischen Aufbau sehr erleichtert. So wie das ganze Buch in einen tabellarischen und einen analytischen Teil zerfällt, so hat auch jedes Kapitel seiner Provenienz nach einen statistischen und einen kommentierenden Textteil. Nach den Vorbemerkungen und der Einleitung werden von Kapitel I bis XV alle Wirtschaftszweige behandelt. Dazu wird zumindest je eine Tabelle über den Anteil des ausländischen Kapitals in dem angeführten Wirtschaftszweig, aufgliedert nach den Herkunftsländern, gegeben.

Ein größeres Kapitel (XVI) behandelt den ausländischen Kapitalanteil allgemein, wobei die Anteile der einzelnen Wirtschaftszweige zusammengezogen werden. Besondere Bedeutung kommt hierbei jenem Abschnitt zu, in dem Veränderungen der ausländischen Anteile untersucht werden. Das Kapitel XVII behandelt das Herrschaftssystem des ausländischen Kapitals, wobei besonders die außerordentlich große Rolle der Kartelle im Kampf um das Marktmonopol in der jugoslawischen Vorkriegswirtschaft analysiert wird.³⁸ Im Kapitel XVIII werden die wirtschaftlichen und politischen Auswirkungen des ausländischen Kapitals auf das gesamte staatliche und gesellschaftliche Leben Jugoslawiens untersucht.

Die acht graphischen Darstellungen bieten eine instruktive Übersicht über das Anteilnetz und die internationalen Verflechtungen einzelner Finanzkolosse. Die Darstellungen von 1 bis 8 umfassen folgende Komplexe: Živnostenska banka — Prag, General Electric Co — New York, I. G. Farbenindustrie — Frankfurt a. M., STAB — Stockholm, „Bata“ — Zlin; das Anwachsen des prozentualen Anteils Deutschlands am jugoslawischen Gesamthandel; Finanzgruppe Morgan; Verbindungen der großen Weltkonzerne untereinander und ihre Beteiligung an der jugoslawischen Wirtschaft.

³⁷ Vgl. *Nationaler Befreiungskampf und Neokolonialismus*. Referate und ausgewählte Beiträge, Berlin 1962.

³⁸ Dimitrijević, *Sergije*, a. a. O., S. 215 ff.

Da für das Jugoslawien der Zwischenkriegsperiode, außer einigen Darstellungen der westdeutschen Ostforschung³⁹, wenig Spezialliteratur vorhanden ist und auch in der Sowjetunion und in den Volksdemokratien, soweit dem Verfasser bekannt ist, nach 1945 keine bedeutenderen einschlägigen Arbeiten — außer Handbüchern, in denen Jugoslawien als eines der Balkanländer mitbehandelt wird — erschienen sind⁴⁰, dürfte das vorliegende Buch mit seiner Materialfülle für die marxistische Forschung von großem Wert sein. Die Balkanstaaten waren am Vorabend des zweiten Weltkrieges gegenüber dem europäischen Imperialismus im allgemeinen und dem aggressiven deutschen Imperialismus im besonderen in wirtschaftliche Abhängigkeit geraten. Die von S. Dimitrijević dargestellte Abhängigkeit Jugoslawiens vom imperialistischen Deutschland steht gewissermaßen stellvertretend für die der übrigen Staaten Südosteuropas. Der Autor schließt mit seiner instruktiven Darstellung eine Lücke, und darin liegt ein weiteres Verdienst seiner Monographie.

Uns interessierten freilich in erster Linie das Wirken deutscher Monopole und Konzerne, das Wirken der imperialistischen deutschen Politik, das Wirken der fünften Kolonne in Wirtschaft und Politik auf jugoslawischem Boden. In dieser Hinsicht finden wir reichlich Material, so daß eigentlich das Buch in einem Untertitel diesem Umstand Rechnung tragen müßte. Gerade unter diesem Aspekt verdient Dimitrijevićs Monographie so große Beachtung.

S. Dimitrijević setzt sich an mehreren Stellen mit den Vorkriegsapologeten des ausländischen Kapitals in seiner Heimat auseinander, besonders mit den einheimischen Vertretern der fünften Kolonne in der jugoslawischen Wirtschaftswissenschaft, Bajkić und Pliverić, die die Notwendigkeit des ausländischen Kapitals für den Aufbau der Wirtschaft eines ökonomisch zurückgeblieben Landes propagierten.⁴¹ Leider vermißt man, wie bereits erwähnt, unter anderem im Literaturverzeichnis das von Werner Markert 1954 in Köln herausgegebene Jugoslawien-Handbuch, in dem die wirtschaftliche Expansion des faschistischen Deutschland in Jugoslawien völlig ignoriert wird. In dem Kapitel über die wirtschaftliche Entwicklung Jugoslawiens zwischen den beiden Weltkriegen findet man bei Markert nur einmal als einzigen Hinweis auf die Teilnahme deutschen Kapitals an der jugoslawischen Wirtschaft den Namen Krupp.⁴² Dem Außenhandel mit Deutschland wird jedoch breiter Raum gegeben, dem man eine günstige Einwirkung auf die Entwicklung der jugoslawischen Gesamtwirtschaft zuschreibt. Interessant ist der Vergleich der Tabellen in beiden Büchern. Auf einer der Tabellen im westdeutschen Jugoslawien-Handbuch rangiert Deutschland unter den imperialistischen Staaten mit seinem in-

³⁹ Piper, Wolfgang, Grundprobleme des wirtschaftlichen Wachstums in einigen südosteuropäischen Ländern in der Zwischenkriegsperiode, Berlin-München 1961; Markert, Werner, Osteuropa-Handbuch, Jugoslawien, Köln 1954.

⁴⁰ Балканские страны, Moskau 1946.

⁴¹ Vgl. Dimitrijević, Sergej, a. a. O., S. 120; Bajkić tritt hier für den Bata-Konzern ein; auf S. 221 u. 142 verteidigt er das Zementkartell. Bajkić war im Vorkriegs-Jugoslawien einer der bekanntesten Wirtschaftswissenschaftler, veröffentlichte seine Publikationen im Eigenverlag, in denen er immer deutlicher Partei für das ausländische Kapital ergriffen hat. Seine Zugehörigkeit zur fünften Kolonne bestätigt seine sofortige Kollaboration mit dem deutschen Okkupanten in Serbien nach dem 6. April 1941. Er war Berater des ehemaligen deutschen Chefagenten in Jugoslawien, Neuhausen, der nach dem Überfall auf dieses Land durch die Hitlerwehrmacht Wirtschaftsbevollmächtigter für Serbien wurde.

⁴² Vgl. Markert, Werner, a. a. O., S. 221.

vestierten Kapitalanteil an letzter Stelle. Diese Tabelle geht auf amtliches statistisches Material von 1937 bzw. 1938 zurück, das in Jugoslawien bzw. in Deutschland veröffentlicht wurde. S. Dimitrijević mußte zu anderen Ergebnissen über den deutschen Kapitalanteil kommen als der Autor in Markerts Buch. Dimitrijević wertete das Archivmaterial aus, das in den Geheimtresoren der Monopole und ihrer getarnten Betriebe in Jugoslawien nach 1945 gefunden wurde. Es gibt Auskunft über falsche Bilanzen, mehrstufige Beteiligungen und die wahre Herkunft des Kapitals. Aber Dimitrijević ließ sich die Gelegenheit entgehen, mit seinem Material den apogetischen Charakter der westdeutschen Südostforschung zu entschleiern, indem er diese westdeutsche Standardpublikation nach 1945 nicht zur Kenntnis nahm.

Zu den großen Vier, die in der jugoslawischen Wirtschaft vor dem Kriege geherrscht haben, gehörte, neben dem deutschen, englischen und französischen, das Schweizer Kapital. Mit dem Herannahen des Krieges verwandelte sich die Schweiz in eine wichtige finanzstrategische Basis des internationalen Kapitals, und außerdem war sie seit jeher der Sitz großer europäischer Holding-Gesellschaften. Da sich angesichts der Kriegsgefahr das Kapital vieler Länder auf die Schweiz zurückzog, erhielt dieses Land bei Kapitalinvestitionen eine interessante Vermittlerrolle. Oft war es auf diese Weise nicht möglich, die wahre Herkunft des Kapitals festzustellen. Der Autor gibt in einem Anhang des Buches „Über die Vermittlerrolle der Schweiz bei ausländischen Kapitalinvestitionen“ einen Überblick, der ein weitverzweigtes Netz von Querverbindungen vor unseren Augen entstehen läßt.

Unter Schweizer Flagge segelndes Kapital, das in Wirklichkeit englischer Herkunft war, arbeitete mit dem deutschen Okkupanten, das heißt mit dem Kriegsgegner Englands, in Jugoslawien zusammen. Im konkreten Fall handelte es sich um die Textilfirma Metz AG, Zagreb, die zum Schein der Schweizer Seige AG, Glarus, gehörte; in Wirklichkeit handelte es sich aber um Besitz der I. P. CORTS Ltd, Glasgow, die mit 86,5 Prozent am Aktienkapital der Seige beteiligt war.⁴³

Die deutschen diplomatischen Vertretungen registrierten solche Vorgänge, ohne ihren Hintergrund zu kennen, und meldeten von „Umtrieben“ Schweizer Firmen, die entweder selbst direkt oder über ihre Auslandsstützpunkte durch neutrale Staaten an Feindmächte Lieferungen vornahmen, meist getarnt, um die deutsche Kontrolle zu umgehen.⁴⁴

Außerdem war über die Allgemeine Jugoslawische Bankgesellschaft — ein Bankkoloß, von den deutschen Monopolen gegründet, um die verstreuten deutschen Anlagen in Jugoslawien zusammenzufassen — das deutsche mit dem in Jugoslawien auftretenden Schweizer Kapital verbunden, das seinerseits wieder enge Verbindungen zum englischen und nordamerikanischen unterhielt.

Die Schweiz trat Jugoslawien gegenüber mit 34,9 Prozent auch als der größte Kreditgeber auf. Vor dem klassischen Kreditgeberland Frankreich nahm nach der Schweiz die Tschechoslowakische Republik den zweiten Platz ein. Die tschechoslowakischen Anleihen und ihr Gesamtanteil an der jugoslawischen Wirtschaft waren erstaunlich hoch. Die Živnostenska banka, deren Rolle in der

⁴³ Vgl. *Dimitrijević, Sergej*, a. a. O., S. 92.

⁴⁴ Vgl. DZA Potsdam, Auswärtiges Amt, Nr 61652, Bl. 55–59, Berichte der Gesandtschaft in Bern aus den Jahren 1940/41.

graphischen Darstellung I gezeigt wird, übte eine weitverzweigte Tätigkeit aus.⁴⁵ Besondere Positionen hatte das tschechoslowakische Kapital in der Lederindustrie, im Maschinenbau, in der Lebensmittel- und Chemieindustrie.

Bemerkenswert ist der von S. Dimitrijević registrierte Rückgang des französischen Anteils, der nichts mit der Übernahme französischer Gesellschaften und Betriebe durch das deutsche Kapital nach der Besetzung Frankreichs 1940 zu tun hatte. Bereits 1937 begann das französische Kapital, größere Positionen an Deutschland abzutreten. Später verkauften die Franzosen mit den Bergwerken Bor und Trbovlje und den dazugehörigen Betrieben sehr wichtige Objekte an die deutschen Konkurrenten.⁴⁶

Außer Japan waren alle imperialistischen Länder in Jugoslawien vertreten. Es handelt sich um folgende: Deutschland, England, die Schweiz, Frankreich, die Tschechoslowakei, die USA, Italien, Ungarn, Belgien, Schweden, Holland. Die ersten sechs vereinigten allein schon $\frac{4}{5}$ des gesamten ausländischen Anteils an der jugoslawischen Wirtschaft auf sich. Es war die konkretisierte „Handvoll . . . besonders reicher und mächtiger Staaten . . . — die die ganze Welt ausplündern“⁴⁷. Wenden wir uns dem deutschen Kapital in Jugoslawien zu.

Am Vorabend des zweiten Weltkrieges war der Anteil des deutschen Kapitals in Jugoslawien sprunghaft angestiegen. Die Übernahme österreichischer und tschechoslowakischer Anteile 1938 und 1939, desgleichen die Übernahme großer Teile der französischen, belgischen und holländischen Positionen durch die deutschen Monopole nach den Eroberungszügen der faschistischen Wehrmacht in Westeuropa 1940, vergrößerten den Einfluß des deutschen Kapitals in Jugoslawien beträchtlich.

Die Steigerung des deutschen Aktienanteils von 1935 bis 1940 betrug annähernd 400 Prozent.⁴⁸ Von 1933 bis 1939 stiegen der deutsche Einfuhranteil am jugoslawischen Außenhandel um 361,4 Prozent und der Ausfuhranteil um 229,5 Prozent.⁴⁹ Das Jahr 1940 wies eine weitere Steigerung auf. S. Dimitrijević hat festgestellt, daß Deutschland mit der Beteiligung an 186 von 740 Betrieben, die mit ausländischem Kapital arbeiteten, den entscheidenden Einfluß auf die jugoslawische Wirtschaft ausübte, da die wichtigsten Wirtschaftszweige und Objekte von den deutschen Monopolen kontrolliert und geleitet wurden. Sicher würden die in den Betriebsarchiven der DDR liegenden Materialien weitere Ergänzungen auf diesem Gebiet ergeben, wie sich dies schon im Falle des Wirtschaftsfacharchivs der Kali-Industrie erwiesen hat.⁵⁰ Noch deutlicher zeigen sich diese Ergänzungsmöglichkeiten im Jugoslawienkapitel des Buches von Hans Radandt, zu dem das Archiv des Mansfeld-Konzerns sehr interessantes Material geboten hat.⁵¹ Unter dem Aspekt des Jugoslawiengeschäfts könnte auch eine Durchsicht

⁴⁵ Vgl. *Dimitrijević, Sergej*, a. a. O., S. 80 a.

⁴⁶ Ebenda, S. 55.

⁴⁷ *Lenin, W. I.*, *Der Imperialismus als höchstes Stadium des Kapitalismus*, Ausgewählte Werke in 3 Bänden, Bd 1, Berlin 1961, S. 773.

⁴⁸ Vgl. *Dimitrijević, Sergej*, a. a. O., S. 187.

⁴⁹ Ebenda, S. 189.

⁵⁰ Der Archivar Ohlendorf aus Staßfurt teilte dem Verfasser mit, daß im erwähnten Archiv einige Bände vorhanden sind, die über die Konzessionen des Kupferbergwerk-Reviers von Bor und über die Geschäftstätigkeit einiger Gesellschaften Aufschluß geben.

⁵¹ *Radandt, Hans*, *Kriegsverbrecher-Konzern Mansfeld*, Berlin 1958, Kapitel über Jugoslawien, S. 243–258; ausgewertet wurden Materialien des Archivs des Mansfeld-Kombinats „Wilhelm Pieck“, Eisleben, die das Kupferbergwerk Bor betreffen.

des in der DDR vorhandenen Archivmaterials der IG-Farben zu Ergebnissen führen, die einige Vermutungen S. Dimitrijevičs bestätigen⁵² und über die in Westdeutschland publizierten Erkenntnisse hinausgehen dürften.⁵³ Die wahre Rolle der IG-Farben in Jugoslawien war vor dem Kriege, aber auch lange nach 1945, nicht bekannt. Nach der Zerschlagung der Tschechoslowakei durch Deutschland hatte sich die IG-Farben auch den Aussiger Chemieverband und die Dynamit Nobel unterworfen, die in Jugoslawien größere Stützpunkte hatten. Der mächtige Trust, der im Hintergrund von 24 Betrieben stand, hatte durch sein Verkaufs- und Versorgungsnetz in Jugoslawien verhindert, daß neue chemische Fabriken im Lande gebaut wurden. Der einzige dennoch aufgebaute Betrieb, der mit seiner Produktion den jugoslawischen Stickstoffbedarf gedeckt hatte, wurde im Zuge der mit dem deutschen Generalstab koordinierten Wirtschaftspolitik nach 1941 demontiert und in Deutschland von der IG-Farben wieder aufgebaut. S. Dimitrijevič schreibt darüber folgendes: „In der Vorkriegsperiode organisierte die I. G. Farben die Wirtschafts- und Militärspionage des faschistischen Deutschland in der chemischen Industrie.“⁵⁴ Über den gleichen Konzern heißt es weiter: „Die Betriebe der I. G. Farben waren in Jugoslawien nicht nur Zentren der deutschen Spionage, sondern über sie wurden sogar die ausländischen Agenten bezahlt.“⁵⁵

Krupp hatte mehrere Betriebe in Jugoslawien, aber der wichtigste, in dem er den größten Einfluß hatte, war das Stahl- und Walzwerk Zenica-Jugočelik, das formal gesehen einheimischem Kapital gehörte, weil das Gesetz solche Besitzverhältnisse in diesem Zweig forderte. S. Dimitrijevič vermutet, daß der Ausbau und die Erweiterung des Walzwerkes in Zenica durch Krupp vom deutschen Generalstab angeregt wurden. In dem vom OKW zum strategischen Hinterland bestimmten Jugoslawien sollte das Zenica-Werk ein wichtiges Objekt zur Erweiterung des Rüstungspotentials werden. Nach Meinung des Autors könnten deutsche Archive darüber Auskunft geben.⁵⁶

Die AEG, die nach einer Abmachung zwischen amerikanischen und deutschen Großkonzernen schon 1907 den Balkan als Interessensphäre zugesprochen bekommen hatte, die Siemens A. G. und die Hermann-Göring-Werke waren die wichtigsten deutschen Konzerne, die ebenfalls in der jugoslawischen Wirtschaft Positionen hatten. Das deutsche Kapital hatte unter anderem im Bankwesen den größten Anteil. Neben der Dresdner Bank ist als die bedeutendste Institution auf diesem Gebiet die Allgemeine Jugoslawische Bankgesellschaft hervorzuheben.

Freilich wären darüber hinaus noch mehr deutsche Gesellschaften, Firmen, Betriebe und Banken zu nennen, die Kapital in die Wirtschaft Jugoslawiens investiert hatten. Aber die angeführten Großkonzerne und der Bankkoloß übten den größten Einfluß von deutscher Seite auf Jugoslawien aus.

⁵² Die Arbeit von S. Quilitzsch, Zur verbrecherischen Rolle der IG Farben während der faschistischen Aggression gegen die Sowjetunion, in: Juni 1941, Berlin 1961, läßt diesen Schluß zu.

⁵³ In den westdeutschen Publikationen nach 1945 spielen die Außenhandelsprobleme die wichtigste Rolle. (Vgl. u. a. die Bände des Südosteuropa-Jahrbuchs, München 1957 ff.) Der Kieler Professor Hermann Gross als ehemaliger Leiter der IG-Farben in Wien von 1938 bis 1945 und Kenner der Tätigkeit der Konzerne in Jugoslawien unterläßt auch in seinen zahlreichen Veröffentlichungen, darüber mehr zu schreiben.

⁵⁴ Dimitrijevič, *Sergije*, a. a. O., S. 101.

⁵⁵ Ebenda, S. 266.

⁵⁶ Ebenda, S. 79.

Das ausländische Kapital, das mit der einheimischen Finanzoligarchie eng verbunden war, stellte den Kern dar, um den sich in Jugoslawien alle reaktionären Kräfte sammelten. Die Vertreter in der Regierung unterstützten die volksfeindliche Politik der ausländischen Monopole. Um Konzessionen und Zollschutz zu erhalten, um ungestraft die Steuergesetze hintergehen und Riesenbeträge transferieren zu können, mußten die einzelnen Vertreter der herrschenden Klassen durch das ausländische Kapital korrumpiert werden. Ein Skandal jagte den anderen, und einer war größer als der andere. Der anfangs englisch-französisch orientierte Teil der Bourgeoisie wurde von der „germanophilen“ in der Führung der Regierungsgeschäfte abgelöst. Am deutlichsten manifestierte sich dieses Umschwenken in der Person des Ministerpräsidenten Milan Stojadonović selbst (1935 bis 1939), der in München studiert hatte, der Direktor der englischen Handelsbank in Belgrad war und als solcher Regierungschef wurde, um während seiner vierjährigen Amtszeit auf das deutsche Pferd umzusatteln. Sein Nachfolger Cvetković (1939 bis 1941) steuerte schon einen ganz offensichtlichen achsenfreundlichen Kurs; er erbot sich sogar, von den Engländern eines der größten Bergwerke seines eigenen Landes für die deutschen Monopole zu kaufen und das Geschäft mit Devisen aus dem Staatsfonds abzuschließen.⁵⁷ Es verwundert dann auch nicht, daß der Bruder Hermann Görings, Albert, der Generaldirektor der Škoda-Werke für den Balkan war, mit einer solchen Regierung einen Vertrag über den Aufbau einer modernen Werft durch die Donauschiffsbau A. G. abschloß, über den S. Dimitrijević schreibt: „Der vom Staat mit der Donauschiffsbau-A. G. abgeschlossene Vertrag ist ein typisches Beispiel für jene räuberischen Abmachungen, die das internationale Finanzkapital mit den korrumpierten Regierungen halbkolonialer Länder trifft.“⁵⁸

Geheime Verträge und Abmachungen und die diesbezügliche Rolle der herrschenden Klasse in Belgrad spiegeln sich in den Archivmaterialien im Deutschen Zentralarchiv Potsdam wider. In vielen Fällen versuchten sich die jugoslawischen Regierungskreise dem Würgegriff der aggressiven Monopolisten und Diplomaten zu entziehen, um ihren Vorteil bei anderen zu suchen. Oft taten sie es auch, weil sie wußten, daß die Erfüllung der deutschen Wünsche die Wirtschaftssituation im Lande weiter verschlechtern und die Unzufriedenheit der Massen zu einer Explosion führen konnte.

Nach dem 3. September 1939 verstärkte Deutschland den Druck auf Jugoslawien. Die deutsche Politik war darauf ausgerichtet, dieses wichtige Rohstoffland unbedingt und mit allen Mitteln bei der Stange zu halten. Die im Herbst 1939 in Geheimverhandlungen zwischen beiden Regierungen getroffenen Abmachungen boten die Handhabe zu permanenten Interventionen von deutscher Seite, weil Jugoslawien, alte Verbindungen aufrechterhaltend, Lieferungen an die Schweiz, an Griechenland und an die Türkei vornahm, die für England bestimmt waren.⁵⁹ Besonders empfindlich reagierten die deutschen Stellen im Hinblick auf das Konto „C“ – Handel mit Kriegsgerät. Jugoslawien durfte keine kriegswichtigen Rohstoffe an die Staaten ausführen, die sich mit Deutschland im Kriegszustand befanden. Deutschland kontrollierte somit den gesamten jugoslawischen Außenhandel. Am 28. 5. 1940 wurde durch ein weiteres geheimes Zusatzabkommen in

⁵⁷ Vgl. DZA Potsdam, Auswärtiges Amt, Geheime Reichssache, Nr 68487, Bl. 98, Handel mit Kriegsgerät v.o. 1936 bis 1941.

⁵⁸ *Dimitrijević, Sergej*, a. a. O., S. 83.

⁵⁹ Vgl. ebenda, DZA Potsdam, Auswärtiges Amt, Nr 48036/1, Bl. 136.

scharfer Form ausdrücklich festgelegt, daß über Lieferungen vorher eine Verständigung notwendig sei und daß künftighin strenger danach verfahren werden müsse.⁶⁰

Was nicht auf diesem staatlichen Kontrollwege eriaßt wurde, das hatten die Stützpunkte der fünften Kolonne ausgekundschaftet, an deren Spitze Generalkonsul Neuhausen, offiziell der Leiter des deutschen Reisebüros, stand. Von den einheimischen Vertretern der fünften Kolonne in der Wirtschaft wurde an anderer Stelle schon gesprochen. Es dürfte keinem Zweifel unterliegen, daß nach den angeführten Beispielen Vertreter der einheimischen fünften Kolonne wichtige Positionen in der Regierung und in den Regierungsorganen innehatten. War den deutschen Stellen schon durch die geheimen Regierungsarrangements ein völliger Einblick in den Verteidigungsstand der jugoslawischen Armee gegeben, so stellten sich zudem noch korrupte Vertreter des Offizierskorps⁶¹ und des Generalstabs der deutschen Militärspionage zur Verfügung⁶², ja selbst der ehemalige Kriegsminister Nedić war Spion des deutschen Generalstabs.⁶³ Er stellte sich gleich nach dem Krieg 1941 der deutschen Besatzungsmacht als Regierungschef für Serbien zur Verfügung und verblieb bis zum Abzug der deutschen Truppen auf diesem Posten.⁶⁴ Es erscheint daher unwahrscheinlich, daß der deutsche Generalstab über die jugoslawische Armee keine klare Vorstellung hatte, als Hitler am 27. März beschloß, Jugoslawien zu überfallen, wie Louis de Jong in seinem Buch über die fünfte Kolonne im zweiten Weltkrieg meint.⁶⁵ Für Neuhausens Tätigkeit als Chefspion, der auch NSFK-Obergruppenführer war und von dem S. Dimitrijević sagt, er sei das Haupt der deutschen Wirtschaftsexpansion gewesen⁶⁶, finden sich in den Aktenbeständen in Potsdam nur verstreut Anhaltspunkte, die jedoch die obige Charakteristik bestätigen.⁶⁷ Welche Verbindung zu jener Gruppe der fünften Kolonne bestand, welche sich aus den Angehörigen der deutschen Minderheit rekrutierte, müßte noch näher untersucht werden, wie dies zum Teil schon hinsichtlich Rumäniens und Ungarns geschehen ist.⁶⁸ Für die kritische Zeit nach dem 27. März gibt de Jong einige Anhaltspunkte.⁶⁹

Enge Beziehungen und Verbindungen bestanden vor und nach 1941 zwischen den Genossenschaften der wirtschaftlich starken „Volksdeutschen“ und den Wirtschaftsorganen Deutschlands. Diese Wechselbeziehungen und die Versuche

⁶⁰ Ebenda, Nr 68803, Bl. 3-6.

⁶¹ Ebenda, Geheime Reichssache, Akte des Obersten Grujičić, Nr 48037, Bl. 176, 179, 182, 194 u. 294.

⁶² Vgl. Marjanović, Jovan/Morača, Pero, Naš oslobodilački rat i narodna revolucija 1941-1945 (Unser Volksbefreiungskrieg und unsere Volksrevolution 1941-1945), Beograd 1958, S. 19.

⁶³ Vgl. Cubelić i Milostić, Pregled historije NOB (Überblick zur Geschichte des Volksbefreiungskampfes), Zagreb 1959, S. 68.

⁶⁴ Über die Tätigkeit Nedićs als Chef der serbischen Marionettenregierung nach dem Jugoslawienfeldzug gibt H. Neubacher einen längeren Bericht. (Sonderauftrag Südost, Berlin u. Frankfurt a. M. 1956, S. 134-138 u. 155-155.)

⁶⁵ Vgl. Jong, Louis de, Die deutsche fünfte Kolonne im zweiten Weltkrieg, Stuttgart 1959, S. 216.

⁶⁶ Vgl. Dimitrijević, Sergije, a. a. O., S. 221.

⁶⁷ Vgl. DZA Potsdam, Auswärtiges Amt, Nr 68803, Bl. 6-9; Nr 68437, Geheimes Protokoll v. 5. 10. 1939 u. Bl. 98, 99, 101.

⁶⁸ Vgl. Hegemann, Margot, Die „Deutsche Volksgruppe in Rumänien“ — eine fünfte Kolonne des deutschen Imperialismus in Südost-Europa, in: Jahrbuch für Geschichte der UdSSR und der volksdemokratischen Länder Europas, Bd 4, Berlin 1960, S. 371-382; Arató, Endre, Der „Volksbund der Deutschen in Ungarn“ — eine fünfte Kolonne des Hitlerfaschismus, in: ebenda, Bd 5, 1961, S. 289-297.

⁶⁹ Vgl. Jong, Louis de, a. a. O., Kapitel über Jugoslawien, S. 214-219.

deutscher Stellen, das Genossenschaftswesen unter ihren Einfluß zu bekommen, weist J. Durman anhand archivalischer Quellen nach, die im Genossenschaftsarchiv in Novi Sad liegen.⁷⁰

Die politischen Präntensionen der „volksdeutschen“ Führung Jugoslawiens jedoch, welche mit dem „Volksgruppenführer“ Dr. Sepp Janko an der Spitze heute zu einem großen Teil in Westdeutschland versammelt ist und dem donauschwäbischen Revanchistenbund angehört⁷¹, schlugen sich damals in einem geliebten Traumbild nieder, das gleichzeitig Programm war: Donaudeutschland. Gemeint waren die mit Deutschen besiedelten fruchtbaren Gebiete der Pannonischen Ebene, die einstmals, nach der faschistischen Neuordnung Europas, großdeutsches Kolonialgebiet werden sollten. Den Kern dieses Donaudeutschland bildete zunächst der fruchtbare jugoslawische Banat, der nach dem Überfall auf Jugoslawien 1941 einem deutschen Okkupationsregime unterstellt wurde, an dem die „Volksdeutschen“ unter der Leitung von Janko großen Anteil hatten.⁷² Dies war dann auch von 1941 bis 1944 ein faschistisches Deutschland im kleinen, mit allen Attributen, mit SS-Mordkommandos, Gefängnissen und Zuchthäusern für die um ihre Freiheit kämpfenden jugoslawischen Patrioten.

Hitler wollte Ende 1940 unbedingt die wirtschaftliche und politische Unterordnung Jugoslawiens unter die Interessen des imperialistischen Deutschland und Italien nach außen hin durch einen Vertrag dokumentieren. Unter Anwendung aller möglichen Mittel war ihm dies Anfang 1941 gelungen. Auf sein Drängen, das einer ultimativen Forderung gleichkam, unterzeichneten Ministerpräsident Dragiša Cvetković und Außenminister Cincar-Marković im Namen der jugoslawischen Regierung am 25. März 1941 in Wien den Beitritt zum Dreimächtepakt Deutschland—Italien—Japan.

Nach der wirtschaftlichen und politischen Unterordnung des Landes glaubte Hitler, zunächst von einer militärischen Besetzung absehen zu können.⁷³ Das achsen- und in erster Linie deutschlandfreundliche, korrupte jugoslawische Regime erschien als ausreichende Garantie für die Wahrung der Interessen des deutschen Imperialismus. So war vor allem Deutschland an der Erhaltung des jugoslawischen Staates interessiert. Die Interessen Deutschlands und Italiens deckten sich indessen darin nicht ganz.⁷⁴

Von einer Liquidierung Jugoslawiens mußte vor allem Italien profitieren, das damit Gebiete und Reichtümer erhielt, die auszubeuten für Deutschland schwieriger war.⁷⁵

⁷⁰ Vgl. Durman, J., Zadrugarstvo Nemaca u Jugoslaviji do Drugog svetskog rata (Genossenschaftswesen der Deutschen in Jugoslawien bis zum zweiten Weltkrieg), in: Zadrugni arhiv 2/1954, S. 115—182.

⁷¹ Janko sollte 1945 als Kriegsverbrecher an Jugoslawien ausgeliefert werden, aber es gelang ihm, zu fliehen und sich in Südamerika bis 1955 versteckt zu halten. In Westdeutschland aufgetaucht, veröffentlicht er seitdem in den dortigen donauschwäbischen Publikationsorganen Aufsätze über politische und wirtschaftliche Probleme der deutschen „Volksgruppe“ vor 1944.

⁷² Vgl. Višnjić, Perica, Nemački okupacioni sistem u Srbiji 1941 god (Das deutsche Okkupationssystem in Serbien im Jahre 1941), in: Istoriski glasnik, 3—4/1956, S. 77—84.

⁷³ Vgl. Simić, Sima, Tujjinske kombinacije oko NDH (Fremde Kombinationen um den „Unabhängigen Staat Kroatien“), Titograd 1958, S. 22.

⁷⁴ Zur Konzeption der deutsch-italienischen Balkanpolitik siehe auch Rezension von Kalbe/Hegemann über Hermann Neubacher, Sonderauftrag Südost, Berlin u. Frankfurt a. M. 1956, in: Deutsche Außenpolitik, 7/1957, S. 704.

⁷⁵ Nach der Zerschlagung und Aufteilung Jugoslawiens trat dieser Umstand dann auch ein. Die Widersprüche zwischen den beiden Achsenmächten brachen schon Mitte 1941 offen aus, als Italien das Trepča-Bergwerk für sich beanspruchte und großalbanische Umtriebe inszenierte, um das Mitrovica-Gebiet Albanien anzu-

Da ein Krieg gegen Jugoslawien in diesen Monaten von deutscher Seite nicht beabsichtigt war, kauften deutsche Monopole noch kurz vor dem Jugoslawienfeldzug von der französischen Majoritätsgruppe die Aktien des Kupferbergwerkes von Bor, eines der größten seiner Art in Europa. In der gleichen Zeit meldete Neuhausen dem Auswärtigen Amt in Berlin, er stehe in Verhandlung mit der jugoslawischen Regierung wegen des Kaufes des nicht minder wichtigen Blei- und Zinkbergwerkes Trepča, das sich in englischem Besitz befand. Wie schon erwähnt, erklärte sich der jugoslawische Ministerpräsident Cvetković in Belgrad bereit, im Namen der jugoslawischen Regierung, mit Dollar aus dem jugoslawischen Devisenfonds, den Kauf abzuschließen und das Bergwerk den deutschen Monopolen abzutreten. Über die Frage der Rückzahlung könne man sich auch später noch einigen, äußerte Cvetković.⁷⁶ Einige der größten Objekte des Landes gelangten auf diese Weise um die Jahreswende 1940/41 in den Besitz der deutschen Monopole.

Italien brauchte in dieser Situation ebenfalls den Frieden in der jugoslawischen Flanke, wiewohl auch Mussolini zuletzt noch im August 1940 vorhatte, jugoslawisches Territorium zu annektieren bzw. es später als Durchmarschgebiet gegen Griechenland zu benutzen.⁷⁷ Dieser Frieden war wegen des ohne Billigung Hitlers⁷⁸ am 28. Oktober 1940 begonnenen Krieges gegen Griechenland notwendig geworden, der sich in ein völliges Fiasko und in eine Katastrophe für die italienische Aggressionsarmee zu verwandeln drohte. Nach der Landung der englischen Luftstreitkräfte auf griechischem Boden, seit dem 3. März 1940, waren die für Deutschland außerordentlich wichtigen rumänischen Erdölfelder bedroht. Hitler hatte außerdem bereits geplant, die Sowjetunion zu überfallen und den Termin für Mitte Mai 1941 festgelegt. Das „Unternehmen 25“ — „Marita“ —, der am 13. Dezember beschlossene Überfall auf Griechenland, mußte vorher „abrollen“, damit der Balkan „befriedet“ wäre. Jugoslawien sollte gezwungen werden, von seiner Politik der Neutralität zu einer Politik der aktiven Unterstützung der Achsenmächte überzugehen. Das war im Hinblick auf die „Regelung der griechischen Frage“ und im Hinblick auf den „Fall Barbarossa“ von großer Wichtigkeit. Hitler schrieb deshalb am 20. November 1940 an Mussolini: „Ohne eine Garantie von der jugoslawischen Seite zu haben, ist es müßig auf dem Balkan Operationen zu beginnen. Sie wären zu einem Mißerfolg verurteilt.“⁷⁹ Beide faschistischen Mächte sahen den Ausweg im Beitritt Jugoslawiens zum Dreimächtepakt, wenn auch unter mildereren Bedingungen als im Falle der anderen Staaten Südosteuropas.⁸⁰

schließen. (Vgl. DZA Potsdam, Auswärtiges Amt, Geheime Reichssache um Mitrovica-Gebiet, Nr 61153, Bd 1.) Später vertieften sich diese Widersprüche, die sich an den Bänden ablesen lassen, welche von Klageberichten deutscher Stellen angefüllt sind und im Zentralarchiv in Potsdam ihrer Auswertung harren. Vgl. Auswärtiges Amt, Politische Abteilung Nr 68028, Bd 1 u. 2; im Winter schrieb 1941/42 der deutsche Gesandte in Zagreb, Kasche: Die Italiener wollen mit einem Gewaltakt wirtschaftliche Rechte durchsetzen (Nr 68628, Bd 1, Bl. 126); an anderer Stelle heißt es: Die Italiener plündern Buntmetalle und Öl (ebenda, Bd 2, Bl. 18—23); die Akte Nr 68437 enthält den Streit um 20 Kisten Gold, das die Italiener aus dem jugoslawischen Goldschatz an sich gebracht hatten.

⁷⁶ Vgl. DZA Potsdam, Auswärtiges Amt, Nr 68437, Bl. 98.

⁷⁷ Culinović, *Ferdo*, *Slom stare Jugoslavije* (Der Zusammenbruch des alten Jugoslawien), Zagreb 1958, S. 119.

⁷⁸ *Križman, Bogdan*, *Hitlerov „Plan 25“ protiv Jugoslavije* (Hitlers „Plan 25“ gegen Jugoslawien), Zagreb 1953, S. 44.

⁷⁹ Zit. nach ebenda, S. 49.

⁸⁰ Als größten Erfolg schrieben sich die jugoslawischen Vertragspartner das Zugeständnis Deutschlands zu, Jugoslawien nicht als Aufmarschbasis gegen Griechenland zu benutzen und nicht wie bei den übrigen Paktstaaten des Südostens das Durchmarschrecht für die deutschen Truppen zu verlangen.

Ungarn und Rumänien waren schon Ende des Jahres 1940 dem Dreimächtepakt beigetreten.⁸¹ Als letztes der Nachbarländer Jugoslawiens schloß sich am 1. März 1941 Bulgarien der Achse an, obwohl seine Außen- und Wirtschaftspolitik schon viel früher auf Deutschland festgelegt war. Hitler und Ribbentrop hatten Kenntnis davon, daß der Beitritt zum Pakt sicher in der Bevölkerung Jugoslawiens großen Widerspruch auslösen würde und einflußreiche Kreise der Bourgeoisie in Belgrad den Beitritt scharf ablehnten; dennoch setzte Berlin die jugoslawische Regierung weiter unter Druck.⁸² Man drohte und machte Versprechungen. Möglicherweise hat die Regierung in Belgrad nach langem Hin und Her schließlich eingewilligt, weil ihr von Hitler ein Ausgang zur Ägäis und der Hafen von Saloniki versprochen wurde.⁸³

Als der Beitritt Jugoslawiens zum Pakt endlich am 25. März 1941 in Wien in einer etwas gedrückten Stimmung unterzeichnet wurde, führte Ribbentrop zufrieden aus, daß dieser Schritt für Deutschland deshalb von besonderer Bedeutung sei, „weil damit nunmehr der ganze neutrale Balkan sich im Lager der Ordnung . . . befindet. Vor unseren Augen vollzieht sich mitten im Krieg die Umordnung Europas, von der England noch immer glaubt, . . . mit seinen Intrigen bestimmte Kräfte des Landes (Jugoslawiens — M. Z.) gegen diese Ordnung mobilisieren zu können.“⁸⁴ Hitler, der zu gleicher Zeit in Wien war, sprach aus, was auch Ribbentrop dachte. Der Akt der Unterzeichnung selbst käme einem Begräbnis gleich, äußerte er.⁸⁵

Das damalige jugoslawische Regierungsorgan „Politika“ behauptete zwei Tage danach, am 27. März: „In allen Kreisen der Bevölkerung herrscht große Befriedigung über den Schritt der Regierung. Die Lage auf dem Balkan hat sich nunmehr geklärt. Ganz Jugoslawien atmet auf.“ In Wirklichkeit rief der Schritt der Regierung eine tiefe Verbitterung hervor. Der „Völkische Beobachter“ berichtete, in Belgrad hätten am Morgen des 26. März viele Einwohner demonstrativ die Zeitungen zerrissen und sich zusammengerottet.⁸⁶ Im ganzen Lande, hauptsächlich im östlichen Teil, war die erregte Bevölkerung auf die Straße gegangen und hatte ihren Unwillen demonstriert.

Am 27. März nahmen dann die Dinge ihren Lauf, die zum Sturz der Regierung Cvetković führten. In der gesamten bürgerlichen Literatur ist dabei lediglich von einem Putsch der englisch orientierten, mit der Achsenpolitik unzufriedenen Kreise Belgrads die Rede, an deren Spitze sich Militärs gesetzt hatten. Das ist aber nur die eine Seite. Die Ereignisse dieses Tages, die gewaltigen Aktionen

⁸¹ Ungarn am 20. Nov. 1940, Rumänien am 23. Nov. 1940. Zur „Gleichschaltung Rumäniens“ vgl. *Hegemann, Margot*, Das Diktat von Wien 1940 und seine Bedeutung für die Umwandlung Rumäniens in eine militärische Aggressionsbasis Hitler-Deutschlands, phil. Diss. Leipzig 1961 (MS). Siehe auch *Neubacher, H.*, a. a. O., Kapitel über Rumänien, S. 28–60.

⁸² Über den Verlauf der Verhandlungen vgl. *Gregorič, Danilo*, So endete Jugoslawien, Leipzig 1943, S. 117 ff. Die Darstellung ist mit Reserve aufzunehmen, da der Verfasser der einheimischen fünften Kolonne angehörte. Er war inoffizieller Verhandlungspartner der jugoslawischen Regierung, der mit den Stellen des auswärtigen Amtes ständigen Kontakt hatte.

⁸³ Der Ministerpräsident Cvetković hat nach dem Kriege im Exil lange Zeit bestritten, um Saloniki gefeilscht zu haben (vgl. *Tsvetkovitch, Dragiša*, Prince Paul, Hitler and Saloniki, in: *International affairs*, 4/1954, S. 462–469). Bestätigt wird Saloniki als Verhandlungsgegenstand auch von der deutschen Regierung in: *Ämliche Dokumente zum Konflikt mit Jugoslawien und Griechenland*, Berlin 1941, S. 7.

⁸⁴ *Völkischer Beobachter* v. 26. 3. 1941.

⁸⁵ Vgl. *Krizman, Bogdan*, a. a. O., S. 150.

⁸⁶ *Völkischer Beobachter* v. 27. 3. 1941.

21 Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte IV/63

der breiten Volksmassen mit den Kommunisten an der Spitze, die großen Demonstrationen, die gewaltigen Sprechchöre — „Lieber tot als Sklave“ (bolje grob nego rob), „Nieder mit dem Pakt“, „Wir wollen den Pakt mit der Sowjetunion“⁸⁷ — und die Demolierung der Einrichtungen des deutschen Reisebüros waren Ausdruck der revolutionären Stimmung, die sich der Massen, besonders der revolutionären Jugend bemächtigte, als der Beitritt zum Dreimächtepakt bekannt wurde. Darin bestand die andere Seite der Ereignisse vom 27. März 1941. Beide Erscheinungen sind miteinander eng verbunden. Die Militärs und der neue Ministerpräsident, General Simović, hatten den Putsch gerade im Hinblick auf die Unzufriedenheit der Massen durchgeführt. Die revolutionäre Situation hatte erst die Voraussetzung zu diesem Militärputsch geschaffen. Der jugoslawische Historiker F. Čulinović charakterisiert die Ereignisse vom 27. März 1941 wie folgt: „In ihnen überwiegt der revolutionäre Charakter, während der Regierungswechsel als mittelbarer Ausdruck und gleichzeitig als Bestätigung dieser antifaschistischen Stimmung erscheint.“⁸⁸

Nach den Meldungen des gleichen Tages aus Belgrad entschied Hitler, „Jugoslawien militärisch und als Staatsgebilde zu zerschlagen“. Man müsse sich damit beeilen, um der neuen Belgrader Regierung keine Gelegenheit zu bieten, Loyalitätserklärungen abzugeben.⁸⁹ Der deutschen Propaganda oblag das schwierige Amt, den Freund und Bündnispartner von gestern zum Feind zu erklären, denn schon zehn Tage später, am 6. April, sollte sich die faschistische Kriegsmaschine ohne Kriegserklärung gegen Jugoslawien und Griechenland in Bewegung setzen. Hitler bezog in das Geschäft der Liquidierung Jugoslawiens noch andere faschistische Nachbarstaaten mit ein. In der Lagebesprechung des OKW am 27. März 1941 führte er dazu folgendes aus: „Der Krieg gegen Jugoslawien könnte sehr populär werden in Italien, Ungarn, Bulgarien, weil man diesen Ländern einige Territorien in Aussicht stellen sollte.“⁹⁰

Belgrad wurde an diesem Sonntagmorgen des 6. April von Tausenden von Flugzeugen bombardiert. Der durch soziale und nationale Kämpfe erschütterte Staat brach unter den Schlägen der Hitlerwehrmacht in knapp zwei Wochen zusammen.⁹¹ Derselbe Cincar-Marković, der im gleißenden Licht des Schlosses Belvedere in Wien als Außenminister den Beitritt zum Dreimächtepakt mit unterzeichnet hatte, setzte im zerstörten Belgrad seinen Namen unter die Kapitulationsurkunde der jugoslawischen Armee.

Hatten sich vor dem 27. März die deutschen Monopole und die deutsche Diplomatie noch Zurückhaltung auferlegt, um nach außen hin den Schein der völligen

⁸⁷ Nachdem die Regierung Simović erkannt hatte, daß sie durch die Beteuerung, den deutschfreundlichen Kurs weiterverfolgen und den Dreimächtepakt nicht kündigen zu wollen, Hitler in seiner Kriegsabsicht gegen Jugoslawien nicht umzustimmen vermochte, entwickelte sie in den Tagen vor dem Überfall eine große diplomatische Aktivität (vgl. Čulinović, *Ferdo*, a. a. O., S. 157 ff., sowie Gregorić, *Danilo*, a. a. O., S. 95 ff.). In der Nacht vom 5. zum 6. April schloß die jugoslawische Regierung unter dem Druck der Ereignisse und der Lage im Lande einen Freundschaftspakt mit der Sowjetunion ab, der freilich nur noch symbolischen Charakter haben konnte.

⁸⁸ Čulinović, *Ferdo*, a. a. O., S. 133.

⁸⁹ Der Nürnberger Prozeß, in 2 Bänden, hg. v. *Alfons Steiniger*, Bd 2, Berlin 1957, S. 229.

⁹⁰ Ebenda.

⁹¹ Noch während des zweiten Weltkrieges erschienen in Deutschland mehrere Bücher, die das Ende Jugoslawiens von der faschistischen Position darstellen. Vgl. *Dauer, Helmut*, Ein Vielvölkerstaat zerbricht. Werden und Vergehen Jugoslawiens, Leipzig u. Berlin 1941; *Gärtner, Emil R.*, Kroatien in Südslawien. Historisch-politische Studie, Berlin 1944; *Gregorić, Danilo*, a. a. O.

Unabhängigkeit des jugoslawischen Staates zu wahren, so streiften sie nach der Zerschlagung Jugoslawiens in zehn Teile die Skrupel ab und behandelten diese Gebiete offen wie Kolonialgebiete.⁹² Im verkleinerten Serbien wurde der General Milan Nedić, ehemals schon als Generalstabschef der jugoslawischen Vorkriegsarmee in deutschen Diensten, von der deutschen Militärverwaltung zum Ministerpräsidenten berufen. Der Chefspion im alten Jugoslawien, Neuhausen, übernahm als Generalbevollmächtigter für die Wirtschaft Serbiens die oberste Leitung der Ausbeutung des Landes. Im serbischen Banat nördlich der Donau beließ man Teile der SS-Division „Das Reich“ und ein Regiment der Division mit dem für dieses Gebiet symbolischen Namen „Großdeutschland“ als Besatzung. Im Zusammenwirken beider faschistischer Achsenmächte Deutschland und Italien mit dem Vatikan wurde der am 10. April 1941 in Zagreb unter der Schutzherrschaft deutscher Panzereinheiten vom ehemaligen k. u. k. Oberst und Vertreter der Ustaši, Slavko Kvaternik, ausgerufene „Unabhängige Staat Kroatien“ aufrechterhalten und gefördert. Dieser Staat, der nach den Worten Kvaterniks „... durch göttliche Vorsehung und den Willen unserer Verbündeten...“ ins Leben gerufen wurde⁹³, sollte ein antikommunistisches Bollwerk darstellen, in dem von den klerikalfaschistischen Führern und ihren Organisationen mit dem „Kreuz und der Maschinenpistole“ Hunderttausende orthodoxe Serben dem katholischen Glauben zuzuführen waren. Der wegen geistiger Urheberchaft des Mordes an König Alexander von Jugoslawien und dem französischen Außenminister Barthou von den Gerichten Jugoslawiens und Frankreichs zum Tode verurteilte Ante Pavelić — Führer der Ustaši in italienischer Emigration — wurde von Mussolini und Hitler als Chef dieses Staates eingesetzt. Der Minister für Kirchenfragen der Pavelić-Regierung faßte im Sommer 1941 das Regierungsprogramm wie folgt zusammen: „Einen Teil der Serben werden wir umtaufen, einen Teil erschlagen und ein Drittel aussiedeln.“⁹⁴ Über 240 000 Serben wurden ermordet⁹⁵, und im Konzentrationslager Jasenovac, dessen Kommandant der Franziskanerpater Filipović war, wurden weitere 600 000 Menschen umgebracht.⁹⁶ Die „Judenfrage“ lösten die klerikalfaschisten nach deutsch-faschistischem Vorbild. Die Urheber der Pogrome und die wahren Herren dieses „unabhängigen“ Staates waren die faschistischen Besatzungsmächte und ihre Zentralen, deren Werk im Missionsland „Heiliges Kroatien“ vom Papst Pius XII. gesegnet wurde. Auch in diesem „unabhängigen“ Kroatien plünderte man nun in den dalmatinischen Bauxitfeldern und in den Bergwerken Bosniens, von kriegswirtschaftlichen Interessen geleitet, rücksichtslos die Naturreichtümer des Landes. Die

⁹² Slowenien wurde zwischen Deutschland und Italien aufgeteilt. Ungarn erhielt die Bačka (das Zwischenstromland zwischen Donau und Theiß), die Baranya und das Zwischen- und Übermurgebiet; Bulgarien erhielt einen Teil Mazedoniens und Ostserbiens; Großalbanien wurden südwestliche Teile Serbiens und ein Teil Montenegros zugeschlagen. Die dalmatinischen Küstengebiete des „mare nostrum“ bekam Italien; Montenegro wurde als italienisches Gouvernement „selbständig“, Kroatien wurde, von Deutschlands und Italiens Gnaden „unabhängig“, in zwei Zonen aufgeteilt, die von den deutschen und italienischen Truppen besetzt wurden.

⁹³ Vgl. Simić, *Sima*, a. a. O., S. 15.

⁹⁴ Novak, *Viktor*, *Velika optužba* (Die große Anklage), in 3 Bänden, Zagreb 1960, Bd 3, S. 54.

⁹⁵ Ebenda, S. 140; vgl. auch Simić, *Sima*, *Prekrštanje Srba za vreme Drugog svetskog rata* (Umtaufaktionen der Serben im zweiten Weltkrieg), Titograd 1958.

⁹⁶ Vgl. Novak, *Viktor*, *Magnum crimen*, Zagreb 1948, S. 645–653, und Nikolić, *Nikola*, *Jasenovački logor* (Das Lager in Jasenovac), Zagreb 1948.

Berichte der deutschen Diplomaten aus Belgrad und Zagreb über Zusammenstöße mit den italienischen Verbündeten wegen der Beute füllen einige Bände im Deutschen Zentralarchiv Potsdam, genau so wie die Bestrebungen deutscher Gesellschaften, sich hier zu etablieren und Betriebe zu „arisieren“, um, wie es immer wieder stereotyp heißt, den deutschen Einfluß zu sichern, um deutschen Firmen ein weiteres Einsatzgebiet zu geben usw.⁹⁷ Doch schon sind in diese diplomatischen und militärischen Berichte von 1941 an mehr und mehr Meldungen eingesprenkelt von Kämpfen gegen eine neue Kraft, die von Tag zu Tag anwuchs: den Widerstand der Völker Jugoslawiens gegen Unterdrückung, Okkupation und Ausplünderung. Denn mit dem Prozeß der beabsichtigten endgültigen Verwandlung der Einzelgebiete Jugoslawiens in Kolonialsphären begann auch ein anderer: der Prozeß der endgültigen Befreiung der süd-slawischen Völker.

Als die geschlagene Regierung des 27. März mit dem Ministerpräsidenten Simović den Flug ins Exil antrat, bedeutete dies nicht, daß damit auch Jugoslawien selbst verschwunden war. Von der Landkarte verläufig wohl. Das Volk aber, das sich gegen die Politik der von deutschen Monopolen gekauften Regierungskreise in vielen Aktionen gewehrt, das sich der Umwandlung Jugoslawiens in eine Halbkolonie und der doppelten Ausbeutung tapfer widersetzt hatte, war nicht geschlagen. Wenn es ihm auch nicht gelang, 1941 die faschistische Okkupation zu verhindern, so stellte es mit an Wunder grenzender Opferbereitschaft später den Okkupanten zum Kampf und nahm so auf den ganzen Kriegsverlauf von 1941 bis 1945 starken Einfluß.

Der siegreiche Volksbefreiungskampf von 1941 bis 1945 unter der Führung der Kommunistischen Partei Jugoslawiens war gleichzeitig ein revolutionärer bewaffneter Kampf gegen die verräterische einheimische Bourgeoisie, mit deren Sturz die Herrschaft des ausländischen Imperialismus gebrochen wurde.⁹⁸

⁹⁷ Vgl. DZA Potsdam, Auswärtiges Amt, Berichte der deutschen Gesandtschaft in Agram, Nr 68915; Beteiligung deutschen Kapitals in Kroatien, Nr 68915; deutsch-italienische Widersprüche, Nr 61142, 61153, 68437.

⁹⁸ Vgl. *Markov, Walter*, Ein Aktenwerk über den jugoslawischen Volksbefreiungskrieg 1941–1945. Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, Beograd 1949 ff., in: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 6/1956, S. 1270–1296.

Ново у изложима књижара

Дела српских социјалиста

Сабрана дела Димитрија Туцовића

У серији Дела српских социјалиста објављена је друга књига Сабраних дела Димитрија Туцовића (1881—1914), крцата писмима, телеграмима, саопштењима, ставовима, чланцима, одлукама и другим „ситнијим списима“, ако се тако може рећи за ове борбене редове исписане руком истакнутог вође српских социјалиста. Већ на почетку књиге у „Белешки о писмима Карла Маркса Зоргеу“, Фридриху Алберту Зоргеу (1828—1906) немачком марксисти и саборцу К. Маркса и Ф. Енгелса, Туцовић пише да у Марксовим писмима Зоргеу „има и таквих места која су леп одговор самих учитеља социјализма оним шарлатанима који следбеницима Марксовим подмећу да су проповедници „догма“... ови критичари и штребери, опортунисти и проповедници компромисерства (Скерлић, нпр.) позивају се на саме Маркса и Енгелса, да ти „генијални учитељи“ потврде њихово незналачко схватање. Ништа природније него да оснивачи једне најмање догматичне доктрине, каква је марксизам, нису били догматичари“. Туцовић наводи две Енгелсове реченице: „Наша теорија није догма, већ излагање једног процеса развића“ и „Наша је теорија еволу-

ДИМИТРИЈЕ ТУЦОВИЋ

циона, не догма која се напамет научи и механички понавља“.

Цела књига одише животом, борбеношћу, бескомпромисним ставом овог неуморног и неумрлог борца за социјализам, за ново и праведније друштво. Необично занимљива као штиво, ова књига је добродошла свима који се баве историјом нашег радничког покрета и нашој новијом историјом уопште.

Приређивачи: М. Топаловић, С. Димитријевић, Ж. Јовановић, Л. Ива-

новић — Институт за историју радничког покрета Србије, издавач „Рад“, Београд 1975, страна 577, цена 140.

Ново у изложима књижара

Дела српских социјалиста

Прва књига сабраних дела Душана Поповића

Прву књигу Сабраних дела Душана Поповића (1885—1919) приредио је опробани зналац историје радничког покрета Србије, др Сергије Димитријевић, чија је опежна студија (Душан Поповић и Српска социјалдемо-

ДУШАН ПОПОВИЋ

кратска партија, стр. 7—115) налази на уводном месту у овој књизи. Заједно са Р. Драговићем и Д. Туцовићем, Поповић спада међу најзначајније идеологе српског социјалистичког покрета XX века. После Р. Драговића, као оснивача Партије и Д. Туцовића, који јој је дао политички лик, Д. Поповић је био трећи значајни секретар Партије. Он је стајао на њеном челу у тешким условима првог светског рата, када су се водиле борбе за одржање њене социјалистичке консеквентности и постављали темељи њеног преображаја у праву револуционарну партију. Њих тројица представљали су главне пионири марксистичке изградње — српског социјалистичког покрета.

С. Димитријевић констатује да је пораст броја утврђених радова Д. Поповића довео до објављивања 56 нових, досад непознатих Поповићевих текстова само у првом тому Сабраних дела. Затим истиче да је Поповић наш први значајни марксистички критичар и есејиста, итд. да је пленио читаоце дубином своје интелектуалне мисли, простом и јасном, у правом смислу народном логиком, квалитетом своје марксистичке анализе и својом духовитошћу.

Радови Д. Поповића — „који је повео и водио југословенске социјалисте стазама интернационализма и пролетерске револуције и наоружавао их идеолошки и политички за даљу борбу у том смеру, спада поред Р. Драговића и Д. Туцовића у ред најзначајнијих градитеља и утемељива-

ча класног револуционарног радничког покрета у Југославији, међу оснoвополагаче Комунистичке партије Југославије” — из периода 1905—1910. читају се и данас са несмањеним интересовањем, а међу њима, такође, и текстови о Лаву Толстоју, Карлу Кауцком, Августу Бебелу и др.

Прва књига Сабраних дела Д. Поповића изашла је у серији Дела српских социјалиста коју припрема Институт за историју радничког покрета Србије а издаје Рад, Београд 1975, страна 830, цена 160.

Оштро перо, убијачна реч

Душан Поповић: „Сабрана дела“, књига I, „Рад“, Београд, 1975.

У едисији дела српских социјалиста, која издаје Институт за историју радничког покрета Србије и издавачко предузеће „Рад“, изашла је из штампе прва књига „Сабраних дела“ Душана Поповића, једног од истакнутих социјалистичких агитатора и мислилаца, теоретичара и секретара Српске социјалдемократске партије до 1918. године.

Душан Поповић, један од првих професионалних новинара у Србији тога периода, заједно са Радованом Драговићем и Димитријем Туцовићем, оснивачима Српске социјалдемократске партије и пионирима марксистичке изградње српског радничког покрета, спада међу значајније идеологе тога покрета у првим деценијама XX века. Као секретар Партије Душан Поповић се налазио на њеном челу у тешким данима и условима првог светског рата, када се водила оштра борба за одржање њене социјалистичке консеквентности и постављали темељи њеног преображаја у праву револуционарну партију.

За разлику од Радована Драговића, Димитрија Туцовића и Драгише Лапчевића, који су, поред осталог, много радили на организационим питањима, Душан Поповић је свој рад претежно усмерио на пропагирање социјалистичких идеја и у ратном периоду на формирање партијских ставова и политике. Изванредном новинарском способношћу да уочи политичке поенте, широком културом и ерудицијом, интересантним и духовитим начином обраде, богатим и живописним стилем, умелношћу да срочи језгровите и убијачне наслове, кратким и кристалним реченицама, оригиналним, брзим и оштрим пером за своје противнике, привлачио је и пленио пажњу читалаца. Због тога је био један од најомиљенијих новинара у социјалистичком покрету, а и новинар од кога су зазирали многи грађански политичари тога времена. Поред тога, Душан Поповић се убраја и међу најпродуктивније новинаре свога доба који је био у стању да једно време испуњава целе „Радничке новине“ а делом и партијски часопис „Борбу“ бројним и разноврсним, актуелним, друштвеним, културним и политичким чланцима. То је само потврда његових огромних новинарских способности и веома широке културе која му је омогућила да се бави веома широким дијапазоном проблема. Једно од подручја његовог широког интересовања била је и култура, посебно есејистика заснована на социолошким освртима, затим књижевна критика итд.

Приређивач прве књиге „Сабраних дела“ Душана Поповића, др Сергије Димитријевић је, на преко 820 страна лепо и укусно опремљене књиге, изложио 117 текстова Душана Поповића, насталих од 1905. до 1916. године, међу којима и 16 његових превода. Остали текстови и преводи Душана Поповића биће дати у наредним књигама које се налазе у припреми.

Изложени текстови и преводи Душана Поповића у првој књизи „Сабраних дела“ дати су у јединственом хронолошком низу, уз њихову потпуну библиографску обраду (утврђивање потпуног наслова појединих текстова, датума њиховог настанка и ауторства). Поред потписаних текстова дат је и велики број непотписаних, чије је ауторство приређивач утврдио. Душан Поповић, из скромности, ретко је потписивао своје чланке. Међу његовим чланцима налази се и знатан број уводника који се нису потписивали. У ову књигу ушли су и неки чланци који је био коаутор. Међу-

тим, партијски извештаји, међу којима се потписницима налазио и Душан Поповић, нису унети у ову књигу, већ се приређивач, уместо њих, позирао на „Историјски архив КПЈ“, где су они објављени. Прештампани текстови нису унети као посебне јединице (сем у библиографији), али се они помињу у коментарима дотичних текстова.

Уз обрађене текстове дати су веома опсежни студијски историјски коментари. На крају текстова и коментара налазе се живописне белешке које омогућавају хронолошко праћење веома богате и интензивне делатности Душана Поповића. Поред тога дата је и библиографија радова и превода.

На почетку књиге, поред уводне напомене, приређивач је, на око 110 страна, дао опсежну студију социјалистичке делатности Душана Поповића. Не задржавајући се на чисто библиографским аспектима његова живота и конкретним детаљима из његове биографије, који су опширно дати у живописним белешкама, приређивач је настојао да осветли однос Душана Поповића према социјалистичком покрету и Партији и његову улогу у њеној историји.

Овај студијски предговор приређивач је зналачки тако укомпоновао са аналитичким коментарима и животописним белешкама да они сачињавају једну јединствену студијску целину и представљају солидну заједничку основу за сагледавање политичког карактера и улоге Душана Поповића у српском социјалистичком и радничком покрету, и даљег проучавања његовог дела.

Прикупљајући објављене и рукописне текстове Душана Поповића за ову књигу, приређивач је извршио систематски преглед приступачних и вероватнијих извора, архивских фондова специјализованих за историју српског радничког покрета и листова тога покрета, који су излазили у том времену. Коришће ни су и подаци из остале југословенске социјалистичке штампе. Различите вредности и провенијенције. Такође је извршен и систематски преглед неких иностраних социјалистичких извора, нпр. бугарских, архива Друге интернационале, архива Карла Кауцког, француских, немачких и аустријских социјалистичких листова до 1918. године. Међутим, не значи да су овим исцрпљене све могућности за изналажење нових, до сада непознатих текстова Д. Поповића и то не само у страним изворима, већ и у домаћим, посебно у листовима у којима, вероватно, постоји још доста његових непотписаних текстова. Овим се ни мало не умањује вредност учиненог напора приређивача, који нам је представио велики број мањих и већих радова овог великана социјалистичког и радничког покрета Србије.

Прикупљени, хронолошки сређени и аналитички обрађени материјал у овој књизи може послужити као веома солидна основа за даље изучавање, не само социјалистичке делатности Душана Поповића, већ и за проучавање историје српског па и југословенског социјалистичког радничког покрета у прве две деценије XX века. Због тога ова књига „Сабраних дела“ Душана Поповића, која представља велики допринос нашој историографији, значи драгоцену помоћ научно-истраживачким радницима кој се баве не само српским, већ и југословенским социјалистичким радничким покретом.

Др Жарко Јовановић

Из друге књиге Сабраних дела Димитрија Туцовића, Институт за историју

радничког покрета и „Рад“, Београд, 1975.

Едиција „Дела српских социјалиста“, као изузетно значајан издавачки подухват за историју радничког покрета Србије и предузећа „Рад“, обogaћена је ових дана другом књигом Сабраних дела Димитрија Туцовића. У књизи су објављени сви до данас познати и сачувани Туцовићеве списи настали од октобра 1907. до јуна 1909. године. Реч је о веома значајном и по много чему преломном временском периоду када је Димитрије Туцовић израстао у водећу личност радничког покрета Србије, задржавајући такву позицију, уз Драгишу Лапчевића и Душана Поповића, све до погибије, 1914. године. С друге стране, то је време Туцовићеве афирмације у круговима међународног радничког покрета, при чему је посебно значајан његов боравак у Берлину од октобра 1907. до априла 1908. године.

Приређивачи књиге — Миленко Топаловић, др Сергије Димитријевић, мр Жарко Јовановић и Лазар Ивановић — значајки су обавили веома сложен и од-

говоран посао. Захваљујући вишегодишњим истраживањима у земљи и иностранству, прикупили су обимну и разноврсну документацију о животу и раду Д. Туцовића и утврдили ауторство већег броја његових непотписаних чланака. Поред текстова и научних коментара књига садржи и животописне белешке у којима су хронолошким редом обрађени подаци из кратког, али интензивног и бурног живота и револуционарног рада Димитрија Туцовића.

Што се тиче Туцовићевих списа објављених у овој књизи, посебну драж и изузетну вредност представљају његова 53 писма настала у овом периоду. Мада су веома интересантна и значајна његова три писма Душану Поповићу и четири писма Карлу Кауцком, пажњу истраживача и шире читалачке публике нарочито привлачи 45 писама упућених Драгиши Лапчевићу.

Међу 155 тематски разноврсних Туцовићевих текстова, који су овде објављени, налазе се и списи о радничком зако-

нодавству, аустро-угарској политици на Балкану, анексији Босне и Херцеговине, циркуларна писма организацијама, говори, личне забелешке и друго. Ови текстови проширују наша сазнања о њиховом аутору и његовој доследној марксистичкој оријентацији. Веома је интересантна и данас актуелна следећа Туцовићева оцена учења Маркса и Енгелса, дата у једној досад необјављеној забелешци: „Ништа природније него да оснивачи једне најмање догматичне доктрине, какав је марксизам, нису били догматичари... Маркс и Енгелс тежили су у теорији непоколебљиво заступање принципа који су се показали као тачни, у пракси доследно одбијање сваког покушаја да се пролетаријат заведе од револуционарног принципа класне борбе у воде буржоаске демократије, надајући се својој ослобођењу од милости одозго“.

Др М. Вукомановић

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ „РАД“

Моше Пијаде 12, Београд

Говором 25. годишњице свота постојања и плодне издавачке делатности приређује свечану академију

ВЕЧЕ

»РАДОВИХ« ИЗДАЊА

Учествују:

Момчило Миланков, књижевник: Живот и дело Светозара Марковића.

Др Сергије Димитријевић, виши научни саветник Института за историју радничког покрета: Живот и дело Димитрија Туцовића, др Драго Милосављевић, виши научни саветник Балканолошког института Српске академије наука: Октобарске социјалистичке револуције.

Милан Кашанић, књижевник: Одломак из путописа.

Васко Попић, књижевник: Три песме.

Меша Селимовић, књижевник: Одломак из романа.

Драгољав Адамовић, уредник „Политике“: Разговор са драм. најдањом Пашкићем поводом књиге „Класа и политика“.

Драган Чоловић, уредник Радио Београда: разговор са драм. Миладином Кораћем поводом књиге „Политичка економија“.

Глумци: Милена Дравић, Бранко Плева, Снежана Никшић и Јован Милићевић говоре одломке из дела С. Марковића, Д. Туцовића, П. Нежруа, А. П. Чехова, Ф. Раблеа, М. Горьког, Т. Мана, В. Фокнера, и песме П. Неруде, О. Паза, Г. Мистрал, Ф. Т. Лорке, С. Јесењина, М. Ваљевина, Ту Фуа и Су Ши.

Редитељ и водитељ програма: Бранко Плева
Уводна реч: Бошко Богетић, главни уредник „Рада“

Свечана академија ће се одржати 21. маја, у 20 часова, у великој сали Коларчевог народног универзитета.

★
Монографије**Сергије Димитријевић:
Радован Драговић**

Радован Драговић спада у ред најзначајнијих фигура српског социјалистичког и радничког покрета. Као први образовани марксиста у Србији, касније као секретар Централног одбора, он је био на челу борбе за стварање и организовање класног радничког социјал-демократског покрета и Социјалдемократске странке. Ова књига др Сергија Димитријевића плод је дугогодишњих истраживања. Аутор је, наиме, већ био објавио неке радове о Драговићу. У међувремену је проучио нова архивска документа, сагледао многе нове моменте и дошао до богатијих сазнања која је изложио у књизи чији пун наслов гласи: „Радован Драговић и стварање класног радничког покрета и Социјалдемократске странке у Србији“.

Књига С. Димитријевића садржи

многе податке из историје социјалистичког и радничког покрета тога времена и, у ствари, представља њен сажети приказ. Аутор је посебну пажњу посветио идеолошко-политичкој борби коју је марксистичка група, са Драговићем на челу, водила са малограђанским струјама у покрету, процесу организационе изградње класног радничког покрета социјалдемократске оријентације као и личности самог Радована Драговића. Књига свакако представља крупан допринос изучавању историје радничког покрета у Србији. Њене посебне одлике су методолошка систематичност, документарност и јасан стил. Зато ће ова књига др Димитријевића подједнако бити привлачна за научне раднике и ширу читалачку публику.

Издавач: Радничка штампа, Београд, 1978., стр. 304.

Ж. М.

★

[Зина Мисовић]

Београд 2 IX 78

Монографија о Радовану Драговићу

(Београд, 1. новембра, Танјуг) — Поводом стогодишњице рођења Радована Драговића и 75 година од оснивања Српске социјал-демократске странке и Главног радничког савеза Србије, у издању новинске издавачке организације „Радничка штампа“ изашла је данас Монографија о Радовану Драговићу.

Аутор ове Монографије, коју је „Радничка штампа“ издала у сарањи са Већем синдиката Србије и Одбором за обележавање стогодишњице рођења Радована Драговића, је др Сергије Димитријевић.

НОВЕ КЊИГЕ

Свестранија историјска шумачења

Др Сергије Димитријевић: „Радован Драговић и стварање класног радничког покрета и Социјалдемократске странке у Србији“, НИРО „Радничка штампа“, Београд, 1978.

Поводом прославе стогодишњице рођења Радована Драговића, (6. децембра) једног од пионира марксистичког, класног и социјалистичког радничког покрета у Србији почетком XX века, НИРО „Радничка штампа“ у Београду објавила је, веома лепо опремљену, на више од 300 страна, студију др Сергија Димитријевића: „Радован Драговић и стварање класног радничког покрета и социјалдемократске странке у Србији“.

Др Сергије Димитријевић је овом књигом настојао да на основу проучавања нове архивске грађе и детаљнијег прегледа радничке штампе од 1901—1905. године и нове литературе сагледа нове моменте и дође до нових сазнања и свестранијих погледа на личност и улогу Радована Драговића у српском социјалистичком и радничком покрету. Поред тога, желео је да шире прикаже различите аспекте Драговићеве активности, тако да се његова улога и активност изједначавају са развојем социјалистичког и радничког покрета у Србији тог времена.

Књига је подељена у 13 поглавља: Како је Радован Драговић постао социјалиста; Радничке организације у борби 1901. године; Улога марксистичке групе 1902. године; Борба са реакцијом; Стварање Српске социјалдемократске странке; Радован Драговић и радничке потрошачке кооперативе; Борба за јединство партије; Организациона изградња партије и синдиката; Борба са групом „Ново време“; Последњи месеци живота и борбе; Публицистичка делатност; Карактер и особине Радована Драговића и Значај Радована Драговића у историји српског радничког покрета.

Поред тога објављени су непознати чланци, партијски прогласи и извештаји ГП ССДС које је написао Радован Драговић и његова писма из Загреба друговима у Ужицу, затим из Сарајева, Београда и Груже. У прилогу књиге је и одељак Проблеми библиографије Радована Драговића као и библиографија најзначајнијих радова који се односе на Радована Драговића у време у коме је живео и радио.

Књига др Сергија Димитријевића је проширено и допуњено издање оног које је исти аутор објавио као предговор књизи: „Радован Драговић: — Избор чланака“, објављеној 1954. године у Београду. Аутор је третирао знатно већи број питања и дао већи број оцена и закључака, како о улози и значају Радована Драговића у развоју социјалистичког и радничког покрета у Србији, тако и о самом покрету, међу којима су многи потпуно нови. Стога је ова књига вредна пажње и значајан допринос историографији радничког и социјалистичког покрета у Србији.

Др Ж. ЈОВАНОВИЋ

130 р/1

КЊИГА

О ТВОРЦУ КЛАСНИХ СИНДИКАТА

САВРЕМЕНИК БУДУЋИХ ПОКОЉЕЊА: РАДОВАН ДРАГОВИЋ (РАД БРАНКА КОВАЧЕВИЋА)

Др Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ: „РАДОВАН ДРАГОВИЋ“, Радничка штампа, Београд, 1978.

КАДА се следи траг ка коренима класног радничког покрета у Србији и марксистички заснованом организационом и борбеном деловању у крилу српске социјалдемократије, увек се испоставља да — путеви воде ка Драговићу. Истовремено, у Драговићу је и одгонетка многих каснијих, историјски видљивих и снажних, прегнућа и оглашења напредног српског радничког покрета, као и неколико појава изузетних личности револуционара израслих и осведочених у крилу тог покрета. Иако се чинило у једном тренутку да ће бурне промене и широка превирања у овом веку можда оставити по страни, нешто у сенци, рано преминулог, двадесетседмогодишњег „првоборца класног покрета“ Радована Драговића, временом је постајало све јасније да се управо све промене, рачунајући ту и нашу савременост као логичну њихову револуционарну последицу, не могу у потпуности сагледати без осветљавања утемељивачког деловања Радована Драговића.

Књига др Сергија Димитријевића о Радовану Драговићу изузетно је драго-

цен допринос како осветљавању једног револуционарног периода, тако и самих корена доследне социјалистичке мисли у Србији. Расветљујући „стварање класног радничког покрета и Социјалдемократске странке у Србији“, како је књигу о Драговићу поднасловио, др Сергије Димитријевић је монографски доследно спровео паралелизам казивања о покрету и његовом родоначелнику. На тај начин се и најцеловитије овим делом добија слика њихове судбинске узајамности и недељивости.

Задивљујуће је колико је обиље података стало у књигу о Драговићу. Података који не само што документарно проширују знања о тренуцима живота и рада првог изграђеног марксисте у Србији, првог српског социјалистичког професионалног новинара и оснивача и руководиоца прве социјалистичке радничке школе, него, истовремено, творе подробну и живописну слику револуционарних токова првих година овог века, и њихових веза са временима која су уследила. Обиље је то података које не опте-

рећује, које је складни, прегледни, брижљиво склопљени мозаик једног тренутка револуционарне прошлости.

Истичући ову књигу као посебно значајан допринос обележавању стогодишњице рођења Радована Драговића, били бисмо неправедни ако не бисмо истакли истраживачку прилежност њеног аутора. Четврт века по објављивању своје студије о Радовану Драговићу, уз избор Драговићевих чланака, др Сергије Димитријевић се предано бавио изучавањем напредног радничког покрета да би, данас, ту своју студију која се темељила на тада расположивим подацима и доступним изворима приметно обогатио и методолошки проширио, претворивши је у монографски исцрпно дело о Радовану Драговићу.

Као што је настајало пре јубилеја, тако ће ово дело несумњиво трајати и после њега. Јубилеји су „округле годишњице“, а ово дело је по својој вредности и дометима трајно.

Миле НЕДЕЉКОВИЋ

Prikaz na Radio-Beogradu

emisija "Radioskop" **T**

22. novembra 1978.

od 11,35 do 11,45

monografija

"RADOVAN DRAGOVIĆ"

od dr Sergija Dimitrijevića

1. Članak Radovana Dragovića

„Starij~~ih~~ radnički list broj 3, Beograd,
11. avgust 1901. godine.

Današnji radnički pokret u Srbiji obuhvatio je gotovo sve slojeve radničke. ^{Do} izveštajima koje smo dobili sa svih strana Srbije izlazi da se srpsko radništvo bud^o, hoće samostalno da živi. Ono se malo pomalo, ali tek stalno, oslobadja ~~svih političkih~~ sv^oju političkih veza koje su ga vezivale s buržoaskim strankama, i ono ^{se}, nadamo ~~se~~ se, uskoro da se sasvim oslobodi uticaja buržoaskih partija i povešće samostalnu ekonomsku i političku borbu. Ono se jednako razuverava u filantropske sanjarije buržoaskih stranaka. Ono kida sve političke veze sa svojim eksploatatorima jer vidi da su sve buržoaske stranke, kako one konzervativne, tako i one nazovi demokratske, izneverile svoje, i onako skučene i nazadne programe i postale potpuno nesposobne da ih ostvare. I ovi štrajkovi, iako ne organizovani, koji se tako često u poslednje doba pojavljuju, jasno nam iznose da se otpočela buditi klasna svest kod srpskih radnika. Oni nam pored toga dokumentuju još i posve rdjavo, ~~radničko materijalno~~ ~~stanje~~ materijalno radničko ~~stanje~~ stanje. Ovo je čisto radnički pokret. Ovo nije ništa izveštačeno, već nužna posledica samih ekonomskih društvenih pogodaba. I to daje

dovoljno garancije da ovaj pokret ne samo što ne može ~~propasti~~ propasti već što je glavno on se mora sve više i više razvijati. U to mi ni najmanje ne sumnjamo.

Radovan Dragović

2. Uvodna reč - čitao spiker

Maločas smo čuli redove koje je pre tri četvrtine veka napisao Radovan Dragović, socijalista, revolucionar, socijalistički novinar. Likom i delovanjem ovog "vilinog konjica" radničkog pokreta, čiji je život protekao u strasnoj borbi za istinu i napredak koji se tek tada mogao slutiti, temeljno se bavi dr Sergije Dimitrijević u ~~monografiji~~ monografiji Radovan Dragović, koju je nedavno objavila "Radnička štampa" u Beogradu.

Novinar i teoretičar novinarstva Dušan Slavković smatra da je ova knjiga značajan doprinos izučavanju istorije radničkog pokreta i klasnog novinarstva u Srbiji.

2. Govorio Dušan Slavković

Radovan Dragović je, treba znati, prvi profesionalni socijalistički novinar u Srbiji, a to bi, po našim sadašnjim merilima, trebalo da znači da je primao platu za svoju saradnju i uređivanje u "Radničkim novinama". Ova konstatacija koliko god tačna, ipak nije potpuna i precizna.

Jer Radovan Dragović je pre svega borac za radnička prava. To je bio njegov život, i sa tog stanovišta njegova je profesija revolucionarna.

Smisao takvog života najpotpunije je po

svom uverenju mogao da izrazi kao novinar, kao agitator i propagator marksizma, odnosno radničkog pokreta. Na njegovom slučaju potvrđuje se Marksova misao o tome da pisac i novinar mora ~~se~~ ^{radjivati} da bi mogao živeti, ali on ~~nipšto~~ ne ~~sm~~ ^{može} živeti i pisati da bi zaradjivao.

Radovan Dragović je odrastao u sirotinji, pa je morao da napusti gimnaziju i ode na zanat, u stolare. Ali, u Zagrebu i Gracu gde je učio zanat, izučio je i marksizam. Ovaj tih i skroman i istinski veoma bolestan čovek bio je neobično uporan i istrajan i sistematičan, kako u životu tako i u svojoj životnoj orijentaciji u propagiranju socijalističke ideje preko novinarstva. I zato dr Sergije Dimitrijević konstatuje: Dragović je pisao sažeto, njegovi članci obiluju podacima i analizama, svaka postavka je produbljena a zaključak precizan. Ti članci ne deluju lepotom oblika, efektivnim frazama, burnim osećanjima, i ~~poljskim~~ ^{poljskim} zanosom. U njima je ~~izražena~~ ^{izražena} stvarnost i oličena misao. Njegov je stil logičan i jasan i sadržajan. Izlaganje je ~~činjeno~~ ^{činjeno} humorom i sarkazmom, ali se to pojavljuje samo uzgredno, ne remećući jasnoću i preciznost.

U knjizi Sergeja Dimitrijevića nije data ~~samo~~ ^{samo} ta publicistička delatnost Radovana Dragovića. Naprotiv, u knjizi je veoma pedantno, uz mnogobrojna dokumenta, prikazan sav život R Dragovića i njegovo mesto u klasnom radničkom pokretu u Srbiji. A to mesto nije bilo malo. Jer Radovan Dragović je bio prvi i izgradjeni marksist u Srbiji. On je istovremeno vodio žestoku borbu protiv buržoazije kao klasnog neprijatelja ali i protiv malogradjanštine kao neprijatelja proletarijata.

U toj borbi postavio je čvrste marksističke temelje Socijaldemokratskoj stranci u Srbiji kao stranci radničke klase i tako je poveo na put organizovanog otpora.

Radovan Dragović je umro od tuberkuloze vrlo rano, u 27. godini, a ipak za sobom je ostavio veoma značajno delo. I eto, sadašnje generacije mu se odužuju i ovom knjigom Sergija Dimitrijevića, koju je izdala "Radnička štampa" iz Beograda.

четвртак, 22. мај 1975. *отпушнице*

17

СИНОЋ У ГРАДУ

Јубилеј »Рада«

ПОВОДОМ 25 ГОДИНА ПОСТОЈАЊА И РАДА ИЗДАВАЧКОГ ПРЕДУЗЕЋА „Рад“, на Коларчевом универзитету је одржана свечана академија посвећена „Радовим“ издањима. У току ових четврт века „Рад“ је издао на хиљаде публикација и више од 28 милиона књига.

У препуној сали Коларчевог универзитета, у присуству чланова овог колектива њ. многих истакнутих јавних политичких и културних радника, после уводне речи главног уредника „Рада“ Бошка Богетића, о животу и раду Светозара Марковића говорио је књижевник Момчило Миланков, а о животу и делу Димитрија Туцовића др Сергије Димитријевић, виши научни саветник у Институту за раднички покрет.

У програму су учествовали и Милан Кашанин, Васко Попа, Меша Селимовић, професори Најдан Пашић и Миладин Кораћ. На крају програма одломке из дела најпознатијих писаца света читали су глумци Милена Дравић, Снежана Никшић, Бранко Плеша и Јован Милићевић.

Прослава ће бити увеличана и данашњом свечаном седницом радничког и програмског савета „Рада“ у великој дворани Дома синдиката.

Покровитељ ове прославе је Мика Шпиљак, председник Савеза синдиката Југославије.

Са свечане академије

НАГРАДЕ И ДЕЛА

Када се одлучивала да, поред већ афирмисане „Награде критике за роман године“, установи и награду за публицистику, редакција НИН-а се руководила жељом да стимулише ангажовану публицистику као посебан жанр коме су и предратни и послератни НИН посвећивали изузетну пажњу.

Та жеља и намера формулисана је и у Правилнику о наградама у коме је речено да ће се награда за публицистику додељивати ауторима чији радови буду „на најадекватнији начин одразили југословенски самоуправни социјалистички развој и његова стремљења и који, по дубини марксистичке анализе, ангажованости и снази публицистичког израза буду представљали оригиналан допринос публицистичком стваралаштву“.

У складу са таквом жељом и оријентацијом награди је дато име истакнутог српског социјалисте и теоретичара Димитрија Туцовића.

Изгледа, међутим, да је све то било много лакше формулисати него у пракси остварити. Колико је публицистика широк појам, или колико се широко тумачи, може се закључити по веома великом броју раскошних радова који су до сада конкурисали за награду „Димитрије Туцовић“.

Нема сумње да је пријатна и веома похвална чињеница што је сваки пут за три године од када се додељује награда „Димитрије Туцовић“ за ово признање конкурисао велики број радова. Жири састављен од познатих научника, теоретичара и публициста је методом селекције искључивао из конкуренције оне радове који нису испуњавали основни услов предвиђен Правилником, без обзира каква је био квалитет њиховог садржаја. Тако су отпале многе докторске дисертације, уџбеници, групни радови, збирке говора и чланака из разних периода и слично.

Али и међу оним делима која су испуњавала одређене услове није било лако утврдити шта је „чиста публицистика“ и где престаје наука а почиње публицистика и обратно. Тешко је било, у многим случајевима, разликовати и политичку од научноистраживачке публицистике, као што је било тешко одредити чврсту и прецизну границу између студија о идејним правцима у политици и расправа о идејним струјањима у другим областима.

Суочивши се с тим околностима, а руковођен пре свега жељом да наградом подстакне истинско стваралаштво у области публицистике, жири НИН-ове награде за публицистику је и по трећи пут искористио могућност да у изузетним случајевима додели две равноправне награде.

17. I 79 ПОЛИТИКА, среда

НИН-ова НАГРАДА ЗА ПУБЛИЦИСТИКУ

Добитници су
С. Димитријевић
и Р. Константиновић

Награда „Димитрије Туцовић“ коју додељује НИН за најбољу публицистичку остварења, припала је ове године, по једногласној одлуци жирија, др Сергију Димитријевићу и Радомиру Константиновићу. Награда је равноправна и износи 20 хиљада динара.

Др Сергије Димитријевић је награђен за монографију о Радовану Драговићу. То је научно публицистички рад, који је по оштри жирија, врло документовано, новим подацима и на систематичан начин осветлио и нашем програму приближио један од најзначајнијих ликова из историје нашег радничког покрета.

Радомир Константиновић је добио награду за радове из циклуса „Више и језик“, који су емитовани на Трећем програму Радио Београда и објављени у истоименом часопису у 1978. години. Жири је оценио да ови радови превазилазе оквире класичне уметничке критике и есејистике и на изразито креативан и ангажован начин третирају неке књижевне теме (ширег друштвено-историјског значаја и актуелности).

Иначе, за ову награду која се додељује по трећи пут (досад су награђени Едвард Кардељ, Мирослав Печујлић, Стеван Мајсторовић, Стипе Шувар) конкурисало је Р. Б.

СТВАРАЛАШТВО О СТВАРАЛАШТВУ

Ове године се по трећи пут додељује НИИН-ова награда за публицистику. И овога пута та награда се додељује равноправно двојци аутора за публицистичка остварења неоспорне вредности која су, по једногласној оцени жирија, у прошлој години највише обогатила овај род писаног стваралаштва. Мада једногласна, одлука није била нимало лака јер је требало направити избор између 27 књига од којих је свака с dobrим разлогом конкурисала за ово високо признање.

Између два награђена дела жири није ни могао ни желео да врши било какво рангирање јер су у питању разне области и различити жанрови публицистичког стваралаштва од којих сваки завређује у пуној мери друштвено признање, охрабрење и подршку.

Таква је, уосталом, и она публицистика коју је НИИН већ у свом кратком предатном веку почео да негује на својим страницама и која је, уз неизбежне падове и успоне, била и остала његова карактеристика, опредељење и амбиција. То није публицистика уског тематског дијапазона и једноличног израза, него борбена и ангажована реч присутна и активна на свим тачкама идејног, политичког и културног живота друштва где се бије нека од безбројних битака којима се освајају нови простори за критичку и креативну мисао али и остварује и потврђује континуитет прогресивних стремљења — веза прошлих и садашњих генерација стваралаца.

Овога пута НИИН-ова награда дата је делима која нису сродна ни по жанру

ни по тематици а ипак су, свако на свој начин, допринос нашем сазнању и разумевању друштва у коме живимо и вредности за које живимо.

Друг Сергије Димитријевић, научник и реномирани историчар нашег социјалистичког радничког покрета, добио је овогодишњу НИИН-ову награду за своју монографију о Радовану Драговићу у чијем се револуционарном лику испреплићу и складно уједињују диван занос младог човека до краја прожетог хуманом визијом социјализма који је живео за своју класу и своју земљу и рано sazрела мудрост, мисаона доследност и енергија идеолога и организатора радничког покрета у Србији, једног од првих образованих марксиста у нашој средини.

Социјалистички покрет у Србији има традицију Светозарове бунтовне, самоуправно-демократске мисли коју су продужили Мита Пенић, Драговић, Туцовић и читава плејада других бораца српске социјалдемократије. Та традиција је упућена у саме темеље револуционарног дела садашњих генерација, али ми је, у смислу темељног научног проучавања и упознавања, тек сада коначно освајамо. У том значајном послу интегрисања најбољих револуционарних традиција у садашњи идејни живот нашег друштва велики лични

допринос дао је и професор Сергије Димитријевић, који својом књигом о Драговићу још више утврђује свој ревноме значајног посленика, истраживача и писца у овој области.

Драговићев портрет — јединство личности и дела — дати су мирно, студиозно, без великих усплашених фраза, али са много прецизности у оцени значаја Драговићеве улоге у социјалистичком покрету Србије и уз компетентно

29

коришћење богате познате и непознате историјске грађе — и баш такав начин излагања допринео је много да лик Драговићев и време у коме је деловао оживе пред нашим очима јасно, импресиивно и уверљиво. Тако је, дакле, ове године једна од две додељене НИИН-ове награде за публицистику припала аутору научноисторијског портрета једног од најпознатијих публициста које је имао раднички покрет у Србији.

НИИН-ова награда за публицистику припала је ове године и већ познатом писцу Радомиру Константиновићу за

његов велики публицистички опус „Биће и језик“. Константиновић се латио амбициозног подухвата — да испита и преиспита поетске, друштвене, естетичке и етичке вредности као и стваралачке доприносе и значења у свом времену читавог низа наших песника у предатном као и поратном периоду.

Као резултат ових напора, у којима се знање и компетентност комбинују са талентом, студиозна марљивост са спрашћу истраживања, уметничка сензитивност са научном рационалношћу, настала је једна савремена публицистика која, вреднујући друге и њихово стваралаштво и сама досеже завидне вредности и стваралачке домете.

Сложеност Константиновићевих увида толико превазилази традиционалне естетичке и књижевно-историјске поступке да његову публицистику није лако разврстати, јер је истовремено и књижевна — и естетичка, и друштвена — и историјска, исто тако као што је и актуелна и ангажована.

Пишући о појединцима и њиховим доприносима, Константиновић у нашој најбољој књижевној и публицистичкој традицији, увек има у виду целину и њену еволуцију, широко здање наше културе. И обрнуто, пишући о нашој култури, он увек има у виду појединце који су ту културу градили и богатали је својим разноврсним личним даром и доприносима, својим тражењима и стваралачким налажењима исто тако као и својим стваралачким заблудама.

Ретко је, доиста, у нашој култури писане речи, посебно оној која изражава судове, наћи такав и толико убедљив спој личнога које би било и толико објективно, и објективног које би на најбољи начин било и толико лично, толико обојено једном стваралачком индивидуалношћу. А уз све то треба рећи да се та публицистика не устручава да прими на себе и интелектуалне ризике и преиспитује и ревидира устављене судове, или изналази и незапажене вредности код незаслужено потцењиваних и заборављених песника, или да анализира наш књижевни догматизам и његове корене. Најзад, нека буде поменута и још једна посебност ове публицистике — њен изванредан стил и језик који, поред већ поменутог, управо Константиновића квалификује

за суштилне анализе језика наших песника.

У оквиру циклуса „Биће и језик“ Константиновић је прошле године емитовао преко Трећег програма Радио-Београда своје радове о Марку Ристићу, Радовану Зоговићу, Милораду Панићу Сурепу, Божидару Ковачевићу, Пави Старчевићу, Душану Јерковићу, Јанку Ђоновићу, Борђу Лопичићу и Веселину Филиповићу. Прва три обимна рада објављена су и у истоименом часопису. Жири је једногласно одлучио да се овогодишња НИН-ова награда за публицистику додели и Радомиру Константиновићу, убеђен да његов публицистички рад представља значајан допринос нашој култури као и нашој књижевној и друштвеној мисији.

■ НАЈДАН ПАШИЋ

ДР СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

Социјалистички раднички покрет у Србији 1870-1918

АУТОР: СЕРГИЈЕ
ДИМИТРИЈЕВИЋ;
издавач: „Нолит“, 1982.

Поводом 10-годишњице смрти великана
наше националне нумизматике

У недељу 10. августа о. г. навршава се тужна десетогодишњица смрти Др Сергија Димитријевића, једног од оснивача Српског нумизматичког друштва (чланска карта бр. 5), а који је био један од најеминентнијих српских нумизматичара свих времена. Др Димитријевић био је такође председник СНД у 4-годишњем мандату 1966-1969.

Др Сергије Димитријевић (1912) написао је до сада низ студија из привредне и историје социјалистичког и комунистичког радничког покрета Србије, затим историје лесковачког краја и српске средњовековне нумизматике. Студија коју је Димитријевићу објавио „Нолит“ у својој познатој историјској библиотеци „Социјалистички раднички покрет у Србији 1870 — 1918“ синтеза је дугогодишњег проучавања изузетно значајног раздобља у нашој прошлости.

Димитријевић је приказао развитак социјалистичког покрета од његових зачетака, седамдесетих година прошлог века од његове трансформације у организоване социјалистичке покрет радничке класе револуционарне оријентације. Димитријевић даје услове у којима се покрет развијао, као и приказ личности и фактора који су на тај развој утицали.

Студија има петнаест поглавља, у којима се разматрају историјско-политичке и друштвено-економске прилике у Србији у време настанка и развитака социјалистичког радничког покрета и појаве социјалистичке мисли, потом настанак првих радничких организација, утицај међународног социјалистичког покрета, па све до оснивања и делатности социјалдемократских радничких организација и социјалдемократских партија у Србији и њихов значај до првог светског рата. Димитријевић разматра однос

социјалиста према сељаштву, као и према балканским ратовима, а у последњим поглављима дат је приказ деловања српских социјалиста у емиграцији.

Р. П.

Р. Пиромас

У Тањуговој вести, објављеној поводом смрти др Димитријевића 1987. године, сазнајемо да је он био истакнути револуционар, научни радник, професор правног факултета у Београду, потпуковник ЈНА у резерви, носилац партизанске споменице 1941. и признати нумизматичар.

О научном раду др Сергија Димитријевића на подручју нумизматике (са библиографијом) објављен је опширан чланак др С. Новаковића у нашем часопису „Нумизматичар“ бр. 2 (1979), стр. 233-240. О његовом нумизматичко-научним и колекционарским активностима објављени су бројни чланци и прикази у нашој и иностраној штампи. Напоменимо само неке од тих чланака: „Лепа археолошка и нумизматичке збирка једног гимназисте“ (Правда, Београд 15.11.1930); „Београђанин Сергије Димитријевић располаже највећом збирком средњовековно-српског и босанског новца“ (Спорт и свет, Београд 3.11.1959); „Il Dott. Dimitrijević: Uno del maggiori numismatici Jugoslavi“ (Panorama, Rijeka 18.7.1962); „Ризница старог новца - Из љубави према нумизматици пропутао 27 земаља“ (Политика Београд 21.2.1964); „Збирка којој би позавидели многи светки музеји“ (Дуга, Београд 8.2.1965); „Сергије и његово благо“ (Недељне новости, Београд 30.7.1968) итд. итд, такође прикази у Грону Хамбургу, Минхену, Загребу, Нијорку, Прагу...

Велика нумизматичка колекција српског средњовековног новца др Димитријевића поклоњена је САНУ, о чему је објављена вест у београдској „Политици“ 11.5.1992, где се, између осталог, каже: „Поштујући вољу свог покојног супруга др Сергије Димитријевића, госпођа Надежда Димитријевић поклонила је Српској академији наука и уметности изузетно вредну збирку српског средњовековног новца“. Каталог ове збирке Академија је највероватније објавити у току ове године међувремену је објављена књига Н. Цветковске „Живети пуним животом - Животопис Сергије Димитријевића“ (Лесковац 1996). Детаљан приказ ове књиге објавићемо у „dinari“ бр. 6.

НОВА ИЗДАЊА

Врба 5184

Сведочанство о времену

Др Сергије Димитријевић: „Историја Лесковца и околине (1918 — 1928)“, издање Народног музеја у Лесковцу, 1983.

Последњих година југословенска историографија бележи све већи пораст монографске обраде појединих градова, културних и привредних центара. Без обзира на поводе и подстицаје за такву појаву сматрамо да је она од многоструке користи јер такви радови, с једне стране, откривају и обрађују разне догађаје, појаве, личности и процесе из локалне историје чије би одсуство, непознавање значило велико сиромаштво за те средине и високу меру осиромашења историје земље у целини, јер такви радови истовремено доприносе бољем разумевању ширих појава, догађаја, процеса, показују богатство, разноврсност живота и слојевитост историје и обезбеђују податке за шире анализе и оцене, а с друге стране, такви радови играју значајну васпитно-образовну и идеолошко-политичку улогу у средини ма у којима настају.

У такве радове спада најновија монографија Сергија Димитријевића, једног од најистакнутијих савремених историчара — „Историја Лесковца и околине (1918—1928)“.

Да би написао ову вредну књигу аутор је користио све расположиве историјске изворе тако да је један од њених квалитета разноврсност и максимална истраженост извора на основу којих је написана.

У монографији, коју је посветио „радничкој класи и радном народу Лесковца“ и њиховој борби за револуцију и социјализам, аутор је учинио велики напор и у томе успео, да кроз осам поглавља — од обнове града после првог светског рата, преко пољопривредног и демографског потенцијала, развитка индустрије, банкарства, трговине, здравства, културе и класних односа, активности грађанских партија, настанка и развитака радничког и комунистичког покрета, — свестрано прикаже, служећи се при томе марксистичким методом, друштвену, привредну, културну, комуналну и политичку историју лесковачког краја.

Поред основног текста с богатим научним апаратом књига има регистре личних имена и насељених места, што знатно олакшава њено коришћење, као и више веома интере-

сантних факсимила докумената и ретких фотографија појединих личности и града Лесковца.

Ова вредна и интересантна монографија, која је аутентично и убедљиво сведочанство о једном времену и развитку једног града, због изнетих чињеница и нивоа њихове интерпретације, због ширине захвата, утемељености реконструкције догађаја и датих закључака представља не само прву комплексну историју Лесковца и његове околине у наведеном периоду, која је Лесковцу не сумњиво недостајала, већ и вредан прилог југословенској историографији.

Издавањем ове књиге, тридесет прве по реду, Библиотека Народног музеја у Лесковцу је још једном показала да својом бригом и напором да отме од заборава историју свога краја и презентира је својој и ширеј јавности може да послужи као позитиван пример другим срединама.

Др Мирољуб ВАСИЋ

туж
евит
уште
ан с
сви
седни

март
1930.
својим
тету у
се на
равном
сторску
е 1938.
вио се
акон II
вођење
овцу а

рти др
он био
јесор
с ЈНА у
1941. и

зића на
бјављен
нашем
233-240.
нарским
прикази
мо неке
матичка
Београд
тријевић
вековног
Београд
magioti
3.7.1962);
према
политика,
завидели
8.2.1968);
Београд
у Грацу,

српског
зклоњена
југословенској
југ, каже:
р Сергија
итријевић
уметности
овековног
маија ће
одине. У
ветковића
с Сергија
ан приказ

СВЕОБУХВАТНА КЊИГА

На почетку књиге је предговор и увод. Аутор у I делу (11-86) констатује да су у рату Лесковач и околна претрпели знатну штету и описује обнову. У II делу (87-282) је приказан развук привреде после обнове па се најпре говори о демографском потенцијалу лесковачког краја и каже да је ту 31. I 1921. било 150.170 становника. Димитријевић оштрино говори о стању и развоју занатства и индустрије, трговине, банкарства, задругарства, итд. „Друштвене прилике“ је наслов трећег дела (283-355) и у њему се поред осталог описују лесковачки богатшн и афере, друштвени живот, забаве и светковине, спортски живот Лесковца и др. У четвртном делу (357-447) су приказани просвета и културе и то најпре школе и просветне прилике, културне установе и приредбе, уметнички живот, лесковачка периодика, о књижевним ствараоцима и закључак о културном животу. Предмет истраживања V дела је: „Политички живот — грађанске партије“ (449-476). О синдикалном покрету од 1921—1928. се расправља у VI делу (477-567). Ту се, поред осталог даје забрана рада лесковачких радничких организација и општа осврт

на лесковачки раднички покрет 1922-1928. Седми претпоследњи одељак књиге носи наслов: „Комунистичка партија Југославије и њен рад“ (567-645). Ту се најпре говори о КПЈ као илегалној организацији и стварању легалне НРПЈ, о КПЈ од 1925-1928. и о везама КПЈ у 1928. и учешћу Благоја Николића на IV конгресу КПЈ. Последњи осми део (647-667) говори о радничкој омладини и Скоју и стварању и развоју месне организације СКОЈ-а у Лесковцу. Књига садржи и реги стар личних имена и насељених места, 80 фотоса и 11 факсимила докумената и штампе.

Дело Димитријевића је писано живо, лепим језиком и стилем. Оно садржи мноштво података о најразноврснијим догађајима, појавама, збивањима и процесима из историје Лесковца и околине. Књига је добро финансирана низом докумената углавном из Архива ЦК СКЈ, локалне и друге штампе и објављене литературе. Дело врло упечатљиво говори о приликама у самом Лесковцу, развоју индустрије и других грана привреде (његовим производним снагама и продукционим односима) и положају

радника и њихових организација, стању занатства, банкарства и трговине, као и положају на селу на коме долази до аутоорганације и стварања веома бројне армије пролетера, који јефтино нуде своју радну снагу, као и низ оних који као печалбари одлазе као сезонски радници у друге крајеве. Књига С. Димитријевића ће послужити као добар приручник за изучавања разноврсних облика живота из области економије, историје, социологије, етнографије, књижевности итд. Она може да послужи као пример како треба обрадити најразноврсније стране живота једног града и његове околине да би се створила објективна комплексна слика о његовим битним карактеристикама. Лепота језика и стила као и низ фотографија и факсимила штампе доприносе да се ово дело чита лако и с интересовањем, иако садржи многобројне бројчане податке како о развоју привреде, тако и о стању радничког и комунистичког покрета

Дело С. Димитријевића је изашло као 31. књига „Библиотеке На родног музеја у Лесковцу“.

Милица Бодрожић

„НАША РЕЧ“ • 10. фебруар 1984.

Мила 220, бр 7, 23 II 78

НОВОДОМ ДОДЕЉИВАЊЕ НИН-ОВЕ НАГРАДЕ
ДР СЕРГИЈУ ДИМИТРИЈЕВИЋУ

ПЛОДАН РАД И РАЗНОВРСНО ДЕЛО

За више од четири деценије научног рада, др Сергије Димитријевић се бавио изучавањем историје лесковачког краја, којој је посветио двадесетак већих радова, почев од привредне историје и историје радничког покрета, преко етнологије, минералогije до археологије. Димитријевићеве студије о друштвено-економској прошлости Лесковца и околине донеле су обиље новог материјала и мноштво оригиналних судова о привредно-политичким приликама на овом подручју, о развоју и токовима трговине у турско време, о сељачким покретима у Јужном поморављу итд.

Историја српског социјалистичког покрета Југославије посебна је област којом се др Сергије Димитријевић много и веома успешно бавио. Он је о радничком и социјалистичком покрету објавио тридесетак већих радова и безброј чланака у периодичној и енциклопедијској литератури. Димитријевић, то се без претеривања може рећи, један је од наших најбољих познавалаца ове проблематике. Уосталом, направљено дело — монографија о Радовану Драговићу — припада овом кругу научног интересовања др Сергија Димитријевића.

Димитријевић је свестрано проучавао и привредну историју Југославије. Иавесно време интересовао се и за привреду средњег века и то је као резултат дало његове познате студије о привредним односима градова јужне Србије са Дубровником. Три књиге Димитријевић је посветио привреди старе Југославије. У тим књигама он захвата проблеме индустрије, рударства и пољопривреде, функцију страног капитала итд. У тим својим делима Димитријевић је дао зрелу, интегралну и продубљену слику свих основних процеса и фактора који су деловали у овој области живота старе Југославије.

Веома је крупан Димитријевићев допринос изучавању српске средњовековне нумизматике. Објавио је велики број запажених радова из ове области у којима

Др Сергије Димитријевић

је анализирао нове и непознате врсте, чинећи веома важна открића. Примењујући оригиналну методологију, он све новчане врсте посматра са становишта њиховог значаја за националну историју. Зато се може рећи да Димитријевићев рад на изучавању српске средњовековне нумизматике има велики значај за познавање наше националне историје.

Данас др Сергије Димитријевић ужива углед једног од најеминентнијих стручњака и познавалаца историје радничког покрета, посебно балканских социјалдемократских партија, Српске социјалдемократске партије и КПЈ, затим за познаваоца привредне историје, као и веома истакнутог стручњака за српску средњовековну нумизматiku. Он је незаобилазан у свим изучавањима лесковачке прошлости. Тренутно завршава обиман рад из историје Лесковца на чијој припреми сакупљује већи број истакнутих историчара и стручњака више југословенских научних центара.

Дело др Сергија Димитријевића — обимно и значајно као научни резултат — још није завршено. Са њега се могу очекивати нове књиге и студије, а то значи нова открића и синтезе који ће обогатити нашу науку.

Мр Никола Цветковић

1019 225 47
2.1.11.70

МОНОГРАФИЈА О ГИМНАЗИЈИ

(РАДОШ ТРЕБЈЕШАНИН, ДР СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ, ХРАНИСЛАВ РАКИЋ И МР СЛОБОДАН МЛАДЕНОВИЋ: СТО ГОДИНА ЛЕСКОВАЧКЕ ГИМНАЗИЈЕ, ЛЕСКОВАЦ 1979)

Стогодишњица лесковачке Гимназије обележена је и издавањем опсежне монографије под горњим насловом. Редакциони одбор је у краткој напомени образложио појаву ове књиге значајем стогодишњег развоја ове ванредно корисне васпитно-образовне установе. Гимназија, каже се у тој напомени, била је средиште просвете и образовања али и средиште напредног омладинског покрета између два рата. Око Гимназије су се окупили најнапреднији људи читавог краја, а у социјалистичкој револуцији је учествовало много ученика Гимназије. За свој предани рад Гимназија је вишеструко одликована и награђена.

Редакциони одбор, са главним и одговорним уредником Храниславом Ракићем, уложио је велики напор приликом припремања ове монографије. Ангажована су четири стручњака (Радош Требјешанин, др Сергије Димитријевић, Хранислав Ракић и мр Слободан Младеновић) који су обрадили историју Гимназије од њених првих дана, 1879. године, када је почела да ради као ниска школа, до јубиларне године, када је прерасла у Образовни центар. Историја Гимназије испуњена је славним страницама борбе и отпора ненародном режиму, настојањима да пружи што више знања својим ученицима и да шири културу и образовање. Аутори су настојали да одговоре својим задацима што је могуће боље, мада су природне и чак и очекиване празнине у њиховом приказу. Тако и треба видети резултат овог научног и публицистичког напора: она је, како се и каже у напомени, покушај да се пружи допринос проsvетној и културној историји Лесковца.

Наравно, било би добро да пионирски захват Требјешанина, Димитријевића, Ракића и Младеновића послужи као основа за даља истраживања јер се има утисак да нису приказане неке веома занимљиве и драгоцене делатности Гимназије и њених ученика. Штета је да оне остану забележене; осим тога, то је у извесном смислу неправда према носиоцима тих акција и делатности. Исто тако, има се утисак да је тежиште интересовања свих аутора било у томе да покажу интегритетност Гимназије у опште токове напредног покрета Лесковца, а да су се знатно мање трудили да прикажу специфичне форме рада ученика и наставника, да опишу структуру гимназијског организма изнутра. Додуше, то су примедбе које имају пуно оправдање под условом да се ова монографија схвати као научно дело. Њена практична намена, нема сумње, мање је обавезивала ауторе, али су зато неке техничке прешке учиниле да уопштељивост ове књиге буде мања него што би била без њих (на пример, Регистар је непотпун и у списковима ученика који су матурирали поткрале су се извесне непријатне словне омашке).

Све у свему, ипак се може рећи да је монографија Сто година лесковачке Гимназије трајан споменик јубилеја ове установе и да је и својим изгледом и садржином верна слика и одраз и своје историје и прилика у којима је настала.

Dr Sergije Dimitrijević: Radovan Dragović

(»Radnička štampa«,

Beograd, 1978, strana 304)

Monografija o Radovanu Dragoviću (1879—1906) dr Sergija Dimitrijevića napisana je u težnji da se oduži istaknutom srpskom socijalističkom i radničkom borbom i najzaslužnijem osnivaču Srpske socijaldemokratske stranke i Glavnog radničkog saveza. O Dragoviću je pisano, kako ističe Dimitrijević, prigodno i fragmentarno, pa je ovo treća solidna monografija o njemu (jednu je napisao Triša Kaclerović, a drugu dr Sergije Dimitrijević — obe su objavljene 1954. godine). Povod za pisanje ove nove monografije je stogodišnjica rođenja Radovana Dragovića. I ova monografija je plod strpljivog prikupljanja novih podataka i temeljnog proučavanja doprinosa Radovana Dragovića razvoju radničkog i socijalističkog pokreta u Srbiji, pa i šire. Zbog toga je i dobila Ninovu nagradu za publicistiku u

282

1978. godini. Ova monografija nam je stigla u pravom trenutku, da se obeleži novoutvrđeni datum rođenja Radovana Dragovića — 6. decembar 1878. godine (po novom kalendaru).

Bilo je zaista potrebno da se životu i radu Radovana Dragovića pride znatno studioznije. Ako se Dragović posmatra kao novinar i publicist, može se zaključiti da je bio briljantno pero u istoriji novinarstva kod nas, a kad se ceni kao marksist uopšte — on predstavlja izuzetnu pojavu.

Delo Radovana Dragovića trebalo bi posmatrati i sa stanovišta razvika klasnog radničkog pokreta kod nas, a ne samo sa stajališta istorije socijalističkog pokreta u Srbiji. Na srpski radnički pokret krajem XIX i početkom XX veka veliki uticaj izvršili su klasici marksizma, to jest njegovi utemeljivači Marks i Engels, svojim radovima, a i pojedinci-marksisti koji su se školovali i delovali na strani, posebno u zapadnoevropskim zemljama.

Pored predgovora i uvodnog dela teksta, »Radovan Dragović i stvaranje klasnog radničkog po-

kreta i Socijaldemokratske stranke u Srbiji«, knjiga sadrži trinaest poglavlja: Kako je Radovan Dragović postao socijalista; Radničke organizacije i borbe 1901. godine; Uloga marksističke grupe 1902. godine; Borbe sa reakcijom; Stvaranje Srpske socijaldemokratske stranke; Radovan Dragović i radničke potrošačke kooperative; Borbe za jedinstvo partije; Organizaciona izgradnja partije i sindikata; Borba sa grupom »Novo vreme«; Poslednji

meseci života i borbe; Publicistička delatnost; Karakter i osobine Radovana Dragovića i Značaj Radovana Dragovića.

U prilogima su dati članci nedavno utvrđeni kao njegovi, partijski proglašeni i izveštaj Glavne partijske uprave, koje je napisao Radovan Dragović po ličnom nahođenju, njegova pisma, čiju je verodostojnost autor utvrdio, kao i bibliografija i najznačajniji novoizšli radovi što se odnose na njega i na period u kome je delovao.

Pomenuta studija o Radovanu Dragoviću, inače, ima svoje korene u predgovoru prve knjige dr Sergija Dimitrijevića: *Radovan Dragović, Izbor članaka*, Beograd, 1954. Ona sadrži mnoge podatke iz istorije radničkog i socijalističkog pokreta krajem XIX i početkom XX veka. Doduše, unesene su izmene i dopune teksta, koje u suštini ne menjaju ranije piščeve postavke i zaključke, već samo dopunjuju i obogaćuju novu studiju.

U knjizi je poboljšana argumentacija postavki i zaključaka u odnosu na prethodno izdanje i istaknut poseban značaj Radovana Dragovića u istoriji srpskog radničkog pokreta.

Organizovanju klasnog radničkog pokreta u Srbiji među prvima je pristupio Radovan Dragović još u jesen 1900. godine. To je uspešno obavio, jer je, pored poznavanja Marksovog revolucionarnog učenja, posedovao i druge uslove za ostvarivanje tog zadatka: upornost i oduševljenje za socijalizam. Bio je cenjen i omiljen u svojoj sredini, što mu je omogućilo da omasovi socijalistički pokret i težište socijalisti-

ke akcije prenesene na okupljanje i organizovanje radnika u sindikate, na vođenje borbe protiv poslodavaca i za rešavanje životnih pitanja radničke klase. On ističe političke zahteve i obogaćuje klasni radnički pokret savremenom revolucionarnom mišlju. Oko sebe je okupio veći broj mladih ljudi — intelektualaca i radnika — koji su pod njegovim uticajem prišli organizovanju marksističkog socijalističkog pokreta u Srbiji.

Naučni socijalizam je postao ideologija srpske radničke klase, upravo zahvaljujući Radovanu Dragoviću, Dimitriju Tucoviću, Dušanu Popoviću i drugim rukovodiocima Srpske socijaldemokratske partije.

Kada se ima na umu da su mnoge ličnosti iz našeg klasnog radničkog pokreta još nedovoljno osvetljene, ova monografija dr Sergija Dimitrijevića predstavlja veliki korak napred u njihovom proučavanju. I u daljem proučavanju potrebno je svestrano osvetliti mesto i ulogu Radovana Dragovića u razvoju klasnog radničkog pokreta u Srbiji. Nužno je utvrditi kakav je bio društveni efekat rada i delovanja Radovana Dragovića; koliko su njegovi stavovi imali praktično dejstvo; koliko je aktivnost Srp-

ske socijaldemokratske stranke, Dimitrija Tucovića i ostalih njegovih saboraca u njegovo vreme uticala na razvoj društva u Srbiji i klasnog radničkog pokreta; i kakav je bio njihov uticaj na ondašnje društvene promene. To je jedno od pitanja koje naši istoričari mogu rešiti samo ako u okviru tih procesa i uloge ličnosti u istoriji budu tražili dijalektičku vezu stvarnih zbivanja i kretanja u tadašnjoj Srbiji sa zbivanjima u drugim jugoslovenskim zemljama, pa i šire u Evropi.

Treba reći da je monografija dr Sergija Dimitrijevića *Radovan Dragović* značajno naučno delo, koje je sintetički obuhvatilo i osvetlilo lik prvoborca srpskog radničkog pokreta. Svojim kritičkim prilazom istorijskim činjenicama, unošenjem novih podataka, činjenica i zaključaka o delu Radovana Dragovića i njegovoj epohi,

283

SOCIJALIZAM

Dimitrijević je dao krupan prilog proučavanju istorije klasnog radničkog i socijalističkog pokreta. Sasvim je prirodno da je toliko složen i obiman naučni poduhvat imao i izvesnih propusta, ali to ni u kom slučaju ne umanjuje njegov značaj i vrednost.

Čini se da je uz ocenu ove knjige potrebno istaći i dva posebna momenta. Prvo, kako smo već rekli, to je njena naučna vrednost. Dimitrijević analizira i stavove pojedinih autora koji su se bavili i Radovanom Dragovićem. On te stavove naučno i fundamentalno tematizuje i iznosi kritičke sudove, posebno o Mladenu Vukomanoviću i njegovim istraživanjima, sistematizuje ih i daje kritičku ocenu o njima, smatrajući njegova shvatanja i prilaz izvornom materijalu nepravilnim i pozitivističkim. Negde čak, na školski način, ističe slabosti pomenutog autora i njegovog nepravilnog pristupa istraživanju Dragovićevih radova i utvrđivanju autorstva nepotpisanih članaka, polazeći od nekakve široko shvaćene sličnosti njihovog sadržaja. Revolucionarni značaj kratkog, ali veoma plodnog života i dela Radovana Dragovića došli su do punog izražaja i izbili na videlo tek u novostvorenoj socijalističkoj samoupravnoj Jugoslaviji, u kojoj su ispunjene i ostvarene mnoge njegove zamisli, predviđanja i krajnji ciljevi njegove borbe — revolucionarni preobražaj. Zbog svega toga život i delo ovog našeg revolucionara klasnog radničkog pokreta u Srbiji zaslužuju da budu svestrano i objektivno sagledani i osvetljeni. I to, čini se, po drugi put od strane istog autora, kao dopuna prvoj knjizi. O Radovanu Dragoviću je, kao što smo na početku rekli, veoma dokumentovano pisao Triša Kaclerović, njegov drug i saborac u pokretu.

Među svim tim posleratnim radovima o Radovanu Dragoviću, svojom osobenošću izdvaja se

najnovija studija dr Sergija Dimitrijevića — *Radovan Dragović*. Njena zamisao, kao i cela sadržina, veoma je uspešla, a originalna u prezentiranju sadržaja. Tom

284

svojom studijom autor je doprineo tome da se proširi prostor proučavanja dela i života Radovana Dragovića.

No nema dela kojem se ne bi mogli naći i nedostaci. Prilikom čitanja monografije o Radovanu Dragoviću i pisanja prikaza nije nam bila težnja da se tako ponašamo. Sve naše primedbe su date u želji da buduća izdanja ove nesumnjivo značajne knjige, koja je — stiče se utisak — pisana u vremenskom tesnacu, budu još bolja. Zato istaknimo, kao zaključak, da sve ono što smo saznali čitajući ovo delo dr Sergija Dimitrijevića svodi se na činjenice i realnost koje treba sve nas da podstaknu na dalja razmišljanja i analiziranja sveukupnih doprinosa Radovana Dragovića razvoju radničkog i socijalističkog pokreta u Srbiji. I ako je to uglavnom već naglašeno, ipak treba reći da knjiga o istaknutim ličnostima zahteva više vremena i dublji i celovitiji teorijsko-kritički pristup

u razjašnjavanju pojedinih pitanja koja je pokretao Radovan Dragović u svojim člancima i studijama.

Tom delu se može zameriti što previše hronološki ističe događaje, a na neke se ponovo vraća, što guši autorovu misao. Prevažhodno konstatuje, a ne pokreće sva pitanja, ali treba reći da ona ima i informativnu vrednost.

Teorijski pogledi Radovana Dragovića nisu kod nas dovoljno vrednovani i objašnjeni, i on je nekako ostao u senci Dimitrija Tucovića. Oni zaslužuju potpunije i zasnovanije obrazloženje, jer je on tumačio izvorni marksizam. Istina, i monografijom *Radovan Dragović* dr Sergija Dimitrijevića to se donekle postiže.

Studija dr Sergija Dimitrijevića o Radovanu Dragoviću je značajan doprinos izučavanju života i dela tog našeg neumornog društvenog kritičara i radničkog i socijalističkog borca za progres i socijalizam. Zbog toga će ona korisno poslužiti budućim istraživačima života i revolucionarnog delovanja Radovana Dragovića.

Vicentije Đorđević

ПЕСМЕ О НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОМ РАТА И РЕВОЛУЦИЈЕ

(Душан Недељковић и Сергије Димитријевић: „Црнотравске и лесковачке народне песме ослободилачког рата и револуције“)

Народноослободилачка борба је била истинска инспирација и стваралачко надахнуће за народног певача и на југу Србије. Драматични услови живљења, ратне тегобе, трагика човековог не стајања, али и отпор свему томе, буђење животворних снага, делатно и активистичко узношење општељудских вредности, нашло је одјека у овом певању. Кад је реч о народној поезији НОБ-а на југу Србије, све ове карактеристике присутне су у бићу певања, с тим што се надовезују на једну већ постојећу и значајну лирско-епску традицију.

Књига „Црнотравске и лесковачке народне песме ослободилачког рата и револуције“ дело је двојице врних познавалаца народног стваралаштва Душана Недељковића и Сергија Димитријевића. На основу богатог и разноврсног избора песама које је прикупио Сергије Димитријевић, академик Недељковић је написао обимну студију,

аналитички продубљену и документовану. Ова студија у виду предговора захвата трећину целе књиге, а у исто време представља и најцеловитију осврт на фолклорно стваралаштво југа Србије.

У овом тексту Недељковић надахнуто и подробно разматра преображај старог и стварање новог народног певања у јужном Поморављу у време НОБ-а и револуције. Он у исто време даје и анализу и синтезу једног значајног заокрета у развоју савременог фолклора. При томе аутор има у виду законитости тог преокрета у целини, како на опште југословенском плану тако и у Србији, са указивањем на све особености и специфичности црнотравско-лесковачког подручја.

Ако се пажљиво размотри избор песама у овој књизи, може се уочити да је он марљиво конципиран на основу вишегодишњег испитивања Сергија Димитријевића, пом

ОБОДИЛАЧКОЈ БОРБИ

ног бележења, обиласка терена и увида у народно стваралаштво на ширем подручју, од Црне Траве преко Поречја, Јабланице и Пусте Реке, до Топлице и Косанице. Поред тога, нарочито првих неколико песама приказано је тако што су презентиране њихове прве варијанте као и њихове касније транспозиције.

Из појединих забележака које је Сергије Димитријевић дао може се уочити да су неке од наведених песама осмишљене и подацима историјско-документарног карактера. Тако, на пример, уз песму о народном хероју Милошу Диманићу, стоји податак да је реч о столарском раднику из Власотинца, старом и прекаљеном комунисти који је погинуо на дужности команданта батаљона 1943. године. Поводом неких песама сакупљач бележи чак и податак када су и у којој ситуацији оне певане, инсистирајући на временској прецизности, као што је случај са партизанском песмом испеваном у новембру 1942. го-

дине приликом ослобађања Лебана од окупатора.

Упадљиво је да у овом избору песама, поред оних са подручја Црне Траве, које су најбројније, видно место имају и песме из Вучја, Косанчића и других места. На основу тог панорамског прегледа тешко је закључивати о просторном заживљавању појединих мотива у партизанским песмама: међутим, познато је да су поменута места, поред осталих, била и значајни борбени и револуционарни центри, па није случајно што су се ту дуже задржале бројне и различите народне песме.

Ако се ова књига упореди са другим сличним остварењима, посебно са становишта научне метаологије и организације, може се закључити да представља и најпотпуније и најцеловитије остварење ове врсте. У целини узев, књига „Црноотравске и лесковачке народне песме ослободилачког рата и револуције“ представља крупан допринос савременој фолклористици.

Мр. Никола Цветковић

Наше стогодишње 1-2/89

Др Милица Бодрожкић

Др СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ,
ИСТОРИЈА ЛЕСКОВЦА И ОКО-
ЛИНЕ (1918—1928),

ЛЕСКОВАЦ 1983, 688

На почетку књиге дат је предговор (5—6) и увод (7—9). Аутор констатује да су у рату Лесковац и околнина претрпели знатну штету и описује обнову. Главне карактеристике тог периода су споро обнављање производње, велика незапосленост и скуплоћа. Даље се прати раднички покрет од 1918—1920. (23—63). Највећи проблем пролетаријата била је незапосленост. Обнављање лесковачке организације ССДП врши се врло рано, а ускоро се обнављају и синдикалне организације. Описује се њихова делатност, а посебно учешће радника у штрајковима, рад у теоријско-политичком и дизању радника. Има речи и о учешћу представника лесковачког пролетаријата на I и II конгресу Партије у Београду и Вуковару, као и на општинским изборима 1920. Живо се описује изборна кампања КПЈ 22. VIII 1920, њена победа (1.160 гласова). И на изборима за Конституанту 28. XI 1920. комунисти су у лесковачком срезу имали апсолутну већину, што није био случај и са јабланичким и власотиначким срезом. Димитријевић констатује да Обзанома није уништен револуционарни раднички покрет, јер из његових остатака израста илегални, квалитативно нов револуционарни покрет. Посебно је дат раднички покрет у време Обзана

1921. Аутор износи и резултате рада комунистичке општине. Он се задржава на великом хапшењу комуниста у Лесковцу крајем јула и почетком августа 1921.

У II делу (87—282) је приказан развитак привреде после обнове па се најпре износи демографски потенцијал лесковачког краја и каже да је ту 31. I 1921. било 150.170 становника. Димитријевић описује и пољопривредни потенцијал и наводи податке о томе које су житарице највише сејане, површине засађене повртарским културама, распоред воћарских реона. Богатство лесковачког краја у стоци, живини и кошницама. Димитријевић се осврћује и на класне односе на селу, допунска занимања и печалбарство. Јављају се богати сељаци-лихвари и сеоска сиротиња, која ради под најам. Печалбари су сиромашни сељаци и њихови синови који одлазе у најам у друге крајеве.

Димитријевић опширно говори о стању и развоју занатства па вели да је и оно страдало у току рата. Београдска занатска комора 1920 даје краткотрајне бескаматне зајмове 118 занатлија. Аутор детаљно прати пропадање ужара и салера, као и шивача. У лесковачком срезу 1928—29. било је 38 врсте заната са 534 занатских радње. И саме занатлије рале као и њихови радници. Има речи о трговини и њеној улози у промету робе. Лесковац је у то време био велики увозно-извозни центар за многе сировине и полупабрикате.

Аутор се осврће и на развој индустрије чије је стање после рата било катастрофално али индустријалци формирају велику ратну штету. У лесковачком крају 1923.

112

Београд са разгледница

„ПОЗДРАВ ИЗ БЕОГРАДА“, монографију са разгледницама Београда с почетка овог века, из колекције Др Сергија Јовановића, и коментарима Гордана Гордића, јуче је под сводовима Конака кнегиње Јубице представила Александра Бановић, директор Завода за заштиту споменика. Књигу је издала на српскохрватском, немачком, енглеском и француском језику „Југословенска ревија“. „Поздрав из Београда“ стаје 12.000 динара.

Стотинак Београђана који су промоцији присуствовали, уз врућу ракију и топле перече, уживали су и у „живој илустрацији“ књиге — сплету староградских песама и игара.

Д. Д. С.

је било 31 индустријско предузеће, а 1928—56. Сергије наводи податке о броју запослених радника, дужини радног времена и висини наднице. Он такође износи да постоји јефтина радна снага. Има речи и о улагању капитала у имања, зајмове и индустријска предузећа не само у Лесковцу већ и целој земљи.

После првог светског рата задруге које су пре постојале су обновиле свој рад. Као посебан проблем Лесковчана сматрало се електрично питање. Говори се и о лесковачкој привреди у време при вредне кризе која је наступила 1924. а до које је дошло услед оскудне кредита. Новчана криза се одразила на целу лесковачку привреду. Долази до беспослице. Аграрна криза која је започела 1925. одразила се и на осталу привреду. Услед беспослице долази до пада потрошње. Држава помаже гласним давањем помоћи и отварањем јавних радова. Аутор се осврће и на изглед Лесковца, његове комуналне проблеме и његов развитак као града. У вези са зградама каже да пошто је Лесковац град богаташа и сиротиње њихове куће су биле врло различите. Сергије описује поште, богомоље пијаце, киоске, ћуприје, споменике, народне домове, паркове, снабдевање водом, стање Богомоље, пијаце, киоске, ћуприје, комунално стање однос богаташа према комуналним проблемима, став буржоазије према Лесковцу, стање села, саобраћајне везе села са градом и др.

„Друштвене прилике“ је наслов III дела (283—355). У његовом уводном делу се истиче да се у лесковачком крају у току развитка капитализма и класне диференцијације становништва ствара не само крупни капитал, већ и огромна сиротиња, која је извор радништва. Радничка класа предвође на КПЈ се помоћу синдикалних организација отворено супротстављала капиталистима који су били основни покретачи, инспиратори и организатори свих антикомунис-

тичких и антинародних подухвата у Лесковцу и околини. Аутор приказује и лесковачке богаташе, богаташке породице и њихов живот. Кад говори о лесковачким аферама Сергије истиче да по свршетку рата лесковачки богаташи су почели да шпекулишу са животношћу намирницама и другом робом не презајвћи од корупције државних и војних органа. Нешто детаљније аутор је описао и начин живота у старом Лесковцу (исхрану, живот деце, као и специфичне групе становништва — Роми, чиновници и др.). Има речи и о друштвеном животу и улози кафана у њему (Њих је у Лесковцу било више од 100). Веома живописно су изнете забаве и светковине. Међу последњим су дати сабори настали из црквених и верских прослава. Указује се и на неке аспекте сеоског живота, затим се пише о продирању савремене циљидизације у живот лесковчана појавом техничких уређаја и модернизацијом услова живота. Описује се и спортски живот од 1919—28.

У четвртном делу (357—447) су приказани просвета и култура. Ту се најпре описују школе и просветне прилике и то: лесковачка реалка, њен редовни рад, број ученика и ученица, њихова социјална структура, бацке дружине, затим Средња техничка школа, основне школе, школе које су постојале пре првог светског рата, нове школе у периоду 1919—1928, а посебно нижа пољопривредна школа и др. Наводе се и школе у Власотинцу, број бака у Лесковцу и разни курсеви. Аутор доноси податке о културним установама и приредбама и констатује да није било полуручја културног живота на коме се лесковчани нису огледали. У културним установама је описао Народни универзитет, Грађанску касину, Библиотеке и читаонице, Студентски клуб „Гундулић“, Културно-уметничко друштво „Мирковић“ и збирку пуњених животиња и птица. Кад је реч о уметничком животу аутор вели да

Бобот 13 I 87

113

ПРЕДСТАВЉЕНА ЈОШ ЈЕДНА КЊИГА О ГЛАВНОМ ГРАДУ

Београд са разгледница

● Збирка др. Сергија Димитријевића садржи око две хиљаде разгледница од 1896. до 1941. године и 286 фотографија

У Конаку кнегиње Љубице јуче је, уз присуство бројних званица, одржана разгледница штампаних од из Београда“. Збирка разгледница из главног града др. Сергија Димитријевића стварана је током 66 година, почев од 1918. године садржи око две хиљаде разгледница штампаних од 1896. до 1941. године и 286 фотографија. Оне на својеврстан начин настоје да се очувају драге слике и сећања о престоници. На њима је приказан и Београд, како је изгледао пре-

„Гранд“ хотел, здања „Код Јелена“, Бумрукане, хотели „Српски краљ“, „Стара Албанија“ и други споменици, зграде, тргови и историјски догађаји.

Уз староградске песме познатог „Жирадо“ ансамбла о књизи су говорили Рајко Бобот, директор Југословенске ревије и Александра Бановића, директор Завода за заштиту споменика културе града.

— Ова књига је подстрек за даље уређивање града, како би му вратили лепоту која је изгубила.

град је, видите по фотографијама, био европски град. На жалост, ми смо га направили својеврсном провинцијом. Настојаћемо да му поново вратимо стари сјај — рекла је Александра Бановић.

Књига је изашла уз помоћ издавачке куће Југословенска ревија и Завода за заштиту споменика културе града, а на српскохрватском, енглеском и немачком језику штампана је

после првог свестког рата Лесковачи више година нигде имао стално позориште, али су лесковчани где дали многе глуморне представе а било је и неколико покушаја стварања аматерских група. Још од времена окупације давале су биоскопске представе. До 1928. постојале су две певачке дружине. У послератним годинама створено је неколико аматерских оркестара. У Лесковцу је од 1921. радио сликар Милан Врбић, који је на безброј својих дела приказао атмосферу старог Лесковца. Димитријевић посебно прати лесковачку периодик и то листове: „Лесковачки гласник“, „Лесковачки привредник“, „Село“, „Лесковачки спортиста“, „Власина“ и часописе: „Нова школа“, „Школски покрет“ и „Народни просветилац“. Имао речи и о књижевним ствараоцима па се каже да је у периоду 1921—1928. издато: 15 збирки песама 7 позоришних комада и 41 публикација укупно 63 дела.

Предмет истраживања V дела је: „Политички живот — грађанске партије“ (449—476). Ту је најпре дат кратак осврт на грађанске политичке партије у периоду од 1919—1920. и наводе подаци за општинске изборе од 22. VIII 1920. за врањски округ на којима су демократи добили 56 општина, радикали 36, а комунисти 2 општине итд. На изборима за Уставотворну скупштину на којима су највише гласова добили радикали па демократи био је изабран 1 комуниста Филип Филиповић, секретар КПЈ. У периоду од 1921—1928. у лесковачком крају најчешће су вођене политичке борбе између радикалске и демократске странке. Посебно се говори о њиховом учешћу на општинским и општинским изборима.

О синдикалном покрету од 1921—1928. се расправља у VI делу (477—566). Питање обнове класно борбеног синдикалног покрета после забране КПЈ било је посебно актуелно јер су у њему постојали крајње заоштрени класни односи. Чим се осетило извесно то

лерисање синдикалног рада, почеле су се у Лесковцу обнављати меке синдикалне организације. Сергије износи положај радничке класе Лесковца 1922. у време стварања Независних синдиката. Тада је радно време било од 9—16 сати дневно, а наднице су биле ниске. Прати се и стање радничких организација 1922. и одржавање збора радника на којима се говори о њиховом економском положају, а посебно шегрта, затим о положају радничке класе Лесковца 1923. и 1924. и њихових радничких организација тога периода. Обрађена су такође културна и споратска радничка друштва. Сергије констатује да нов борбени период радничког синдикалног покрета почиње у време када Благоје Николић стаје на његово чело и почиње непосредно да руководи његовим акцијама. Даље аутор по годинама прати положај радничке класе Лесковца и стање радничких организација од 1925—1929. За цело то време био је мали број квалификованих радника. Има речи и о радничкој културно-уметничкој групи „Абрашевић“ која је 1928. имала репертоар са преко 50 дела, позорици и прилично гардеробе као и 42 редовна члана, од којих 31 мушких и 8 женских. Сергије прати и забрану рада лесковачких синдикалних организација и даје општи осврт на лесковачки покрет 1922—1928. Истиче се да је владајућа буржоазија крајем лета 1928. у време знатног погоршања положаја радника истопала наводну револуционарну опасност од комуниста. Синдикални покрет Лесковца у периоду 1921—1928. су водили комунисти, јер није било значајнијег радничког форума а да у њему нису комунисти заузимали неку функцију. Социјалисти групе Живка Топаловића нису имали своју синдикалну организацију у Лесковцу.

Седми предпоследњи одељак књиге носи наслов: „Комунистичка партија Југославије и њен рад“ (567—645). Ту се најпре даје КПЈ као илегална организација и ства

"4. ЈУЛ" - Београд

• *Knjige*

Celovito svedočanstvo

— Dr Sergije Dimitrijević — ISTORIJA LESKOVCA I OKOLINE (1918—1928), Narodni muzej, Leskovac, 1983.

Vrsni istoričar našeg radničkog pokreta i Saveza komunista Jugoslavije (KPJ) dr Sergije Dimitrijević morao je svoj uporni, plodni i dugogodišnji rad na proučavanju istorije Leskovca i okoline da, umesto u jednoj, obelodani u dve knjige. Prva, koja obrađuje period 1918—1928. godine, već je u našim rukama, a druga, period od Sestojanuarske diktature 1929. godine do savremenih dana, izaći će iz štampe uskoro.

Knjiga »Istorija Leskovca i okoline (1918—1928)« pruža osnovne podatke, a često je i ozbiljno poniranje u raznovrsnu istoriju Leskovca — grada koji je »između dva svetska rata bio jedan od privredno najrazvijenijih industrijskih, trgovačkih, zanatskih i poljoprivrednih centara Srbije« i imao »relativno značajne kulturne ustanove i razvijen radnički pokret«.

Imajući u vidu tri osnovne činjenice (svestranu istoriju leskovačkog kraja, njeno bogatstvo i veliki zahvat izvornog materijala, autor je uspeo da na oko 700 stranica, velikim brojem prvi put objavljenih fotografija, faksimila i uporednih pregleda, uverljivo saopšti događaje i procese koji su nastajali u mukotrpnom ali časnom hođu radničke klase, članova KPJ i SKOJ, radnih ljudi i žitelja ovog dela južne Srbije. Valja se podsetiti da je Leskovac bio jedan od gradova u Srbiji u kome su na izborima 22. avgusta 1920. godine pobedili komunisti i dobili svoju »crvenu opštinu«.

Knjiga je veoma lepo grafički opremljena, a sadrži sav potreban instrumentarij za lakše snalaženje čitalaca.

J. Mihajlović

Joca MIHAJLOVIĆ

31. VII 1984

У КОНАКУ КЊЕГИЊЕ
ЉУБИЦЕ

Историја са разгледница

У Конаку кнегиње Љубице, јуче је уз пригодну изложбу свечано промовисана још једна вредна књига за Београд. Под називом „Поздрав из Београда“, а штампана на српскохрватском, енглеском и немачком језику, ова књига је изнела на светлост дана најлепше примерке из колекције разгледница др Сергија Димитријевића (286 слика од 1896—1941. године).

На разгледницама из збирке Димитријевића могу се видети чувени београдски хотели као што су „Гранд“, „Српски краљ“, „Македонија“, споменици, дворске резиденције, или водоскоци, који су током рата избрисани са лица града. Овај издавачки подухват заједничко је дело „Југословенске ревије“ и Завода за заштиту споменика културе града.

Ж. М.

рање легалне Независне радничке партије у Лесковцу и први легални састанак лесковачких радника одржан у том циљу. Има речи о учешћу лесковачких комуниста у парламентарним изборима 1923. и стварање месне организације НРПЈ у Лесковцу (марта 1923), затим учешћу Б. Николића на II конференцији КПЈ одржаној у Бечу 9—12. У 1923. стварању илегалне партијске организације у Лесковцу у лето 1923. Описује се и даљи развој месне организације НРПЈ у Лесковцу и њено учешће на општинским изборима 19. VIII 1923. Аутор се осврће на промене у КПЈ у 1924. и месну организацију КПЈ у Лесковцу, историју НРПЈ и њену месну организацију у Лесковцу 1924. као и забрану НРПЈ 13. XII 1924. У вези са КПЈ у Лесковцу од 1925. до 1927. најпре се износе ставови Партије пред посланичке изборе 1925. затим ставови лесковачких радника на тим изборима, стање и реорганизација КПЈ у нишкој области почетком 1925. па њено стање пред III конгрес КПЈ затим учешће КПЈ на општинским изборима 1926. као и на обласним и посланичким изборима 1927. Даље се обрађују организације КПЈ у Лесковцу, њене везе у 1928. и учешће Б. Николића на IV конгресу КПЈ. Ту су најпре дате прве мере против постојања партијских фракција, затим стање Партије у нишкој области, отворено писмо Извршног одбора Коминтерне и формирање новог партијског руководства, дискусије о Отвореном писму Извршног комитета Коминтерне, ново партијско руководство за Србију и његово премештање у Ниш, обласна конференција КПЈ у Нишу и Покрајинска конференција КПЈ за Србију у Београду одржана под председништвом Б. Николића. Такође се прилаже општи осврт на рад КПЈ у Лесковцу од доношења Закона за заштиту државе до доношења шестог јануарске диктатуре 1929.

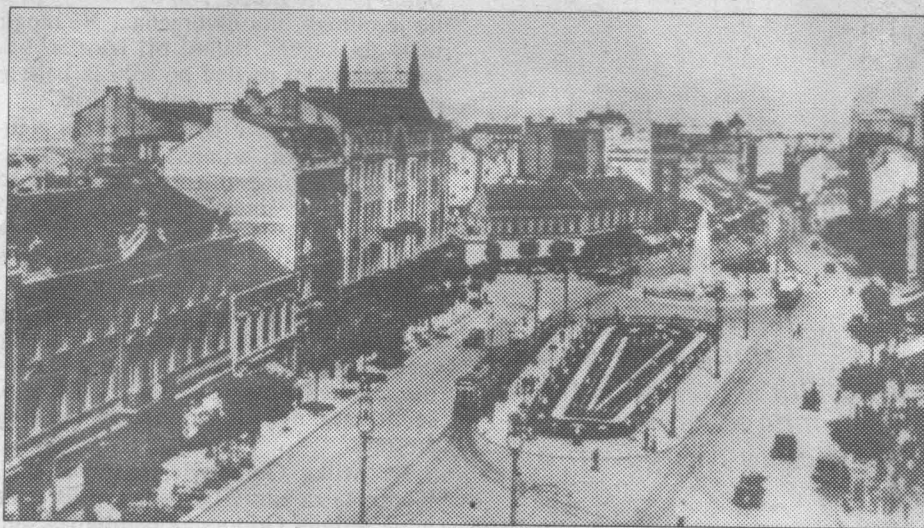
Последњи осми део (647—667) говори о радничкој омладини и

Скоју и то пре свега о стварању и развоју месне организације у Лесковцу, о којој нема помена до Обзнане и у првим годинама илегалности. У Лесковцу се најпре ствара Месна организација НРПЈ па онда Месно удружење Савеза радничке омладине Југославије (СРОЈ) крајем марта 1924. које је уништено после новог удара од 6. XII 1924. У Лесковцу је већ фебруара 1925. било 10 чланова Скоја. Јула 1925. у Скоју Лесковца је било 11 чланова. На крају је изнет закључни осврт на развој Скоја у Лесковцу од 1927. до 1928. Књига садржи и регистар личних имена (669—683) и насељених места (684—688), 80 фотоса и 11 факсимила докумената и штампе.

Дело Димитријевића је писано живо, лепим језиком и стилем. Оно садржи мноштво података о најразноврснијим догађајима, појавама, збивањима и процесима из историје Лесковца и околине. Књига је добро фундирана низом докумената углавном из Архива ЦК СКЈ, локалне и друге штампе и објављене литературе. Дело врло упечатљиво говори о приликама како у самом Лесковцу, развојку индустрије и других грана привреде (његовим производним снагама и продукционим односима) и положају радника и њихових организација, стању занатства, банкарства и трговине, као и положају на селу на коме долази до пауле ризације и стварања веома бројне армије пролетера који јефтино нуде своју радну снагу, као и низ оних који као печалбари одлазе као сезонски радници у друге крајеве. Сергијева књига ће послужити као добар приручник за изучавање разноврсних облика живота из области економије, историје социологије, етнографије, књижевности итд. Она може да послужити као пример како треба обрадити најразноврсније стране живота је дног града и његове околине да би се створила објективна комплекс-

сна слика о његовим битним карактеристикама. Лепота језика и стила, као и низ фотографија и факсимила штампе доприносе да се ово дело чита лако и с интересовањем иако садржи многоброј-

не бројчане податке како о развојку привреде тако и стању радничког и комунистичког покрета. Сергијево дело је изашло као 31 књига у издању Библиотеке Народног музеја у Лесковцу.

MEMORIJE

Nostalgija

Pozdrav iz Beograda: Razglednice iz zbirke poznatog kolekcionara

Pogled u prošlost koji su nam ponudili dr Sergije Dimitrijević pasionirani sakupljač razglednica, i Gordana Gordić iz Zavoda za zaštitu spomenika kulture sa svojim slikovitim objašnjenjima – dovodi nas u nedoumicu. Da li je Beograd nekada stvarno bio lepši ili su samo razglednice sakupljane od 1987. do 1941. godine pravljene bolje. To neka presude Beograđani sa dobrom memorijom, a nama ostaje da se divimo beogradskoj arhitekturi toga vremena, od koje je na žalost malo sačuvano, čistoći grada, parkovima i saobraćaju koji u tom periodu doživljava velike inovacije: umesto konjske zaprege uvodi se tramvaj!

Dr Sergije Dimitrijević uspeo je da sakupi oko dve hiljade razglednica, od kojih se u knjizi našlo dvesta najatraktivnijih. Izdavač je Jugoslovenska revija a cena je 12.000 dinara što verovatno neće sprečiti Beogradoljupce – kako Sveta Lukić kaže u predgovoru – da je kupe.

Na beogradskim razglednicama ponajčešće su ovekovečeni Terazije, Knez-Mihailova, Čika Ljubina, Kosančićev venac i Slavija, dakle najuži centar grada. Pošto je Ministarstvo građevina u kome su se čuvali planovi i projekti do prvog svetskog rata izgorelo mnoge stare razglednice ostale su tako reći jedino svedočanstvo našeg nasleđa, koje i danas i u budućnosti, bilo da ga proučavamo, negujemo ili koristimo u novijoj arhitekturi ima neprocenjivu vrednost.

Stare razglednice su, zbog tekstova, svedočanstvo naše kulture i pismenosti u tom periodu, na njima se može videti i moda (dame sa šeširima i psetancima), pa i cepelin iznad Starog dvora. U knjizi su štampane i razglednice iz starog Ze-

muna. Pa ako niste nostalglični, možda ste radoznali. Beograd se zaista mnogo izmenio.

Preporučujem:

Nadležnima da najzad vrata stari sjaj najlepšoj zgradi sa najlepšim enterijerom u najlepšoj beogradskoj ulici – Karađorđevoj broj 50 u kojoj je nekada bila Nova beogradska zadruga. Ovoj palati, sagrađenoj 1907. godine u knjizi je posvećen značajan prostor., Svakako, sa razlogom.

□ Ivana Anojić

152

Димитријевић б/б
бр 177-179

ОСВРТИ

Сергије Димитријевић: „Оставе које садрже српски средњовековни новац из периода до 1371. године“, Београд, *Споменик САНУ, СХХИ*, Одељење итсоријских наука, књ. I, 1981, стр. 59 октав формата.

* * *

Овако обиман и у пуном смислу речи синтетички рад из једне области српске средњовековне нумизматике није се скоро појавио у нашој, у целини посматрано, доста оскудној нумизматичкој литератури. Посебно је значајно то што се овај рад односи управо на оставе српског средњовековног новца, с обзиром да би баш разматрање проблематике остава требало да нам пружи често најдрагоценије и најпоузданије податке за одгонетање бројних нерешених проблема на овоме подручју. Није, разуме се, никакво чудо што се овакви синтетички радови ретко јављају: да би се могли појавити, неопходно је претходно обавити изванредно обиман, сложен и пипав стручни рад на прикупљању и проверавању огромног броја података. С. Димитријевић је сâм обавио и сав тај припремни рад за писање једне овакве студије.

Иначе, разуме се, не треба посебно наглашавати од коликог је значаја добити комплетан преглед свих до данас познатих остава српског средњовековног новца, од првих ковања нашега новца крајем треће деценије XIII века (краљ Радослав) до краја српског царства 1371. године (укупно 80 остава). Један број тих остава обрађен је према литератури, неке је аутор још раније обрадио (в. Новаковић, С., „Рад Сергија Димитријевића на подручју нумизматике“, *Нумизматичар*, Београд, 1979, бр. 2), док се добар број остава први пут публикује у овоме раду. С. Димитријевић је имао лични увид у већину ових остава, њихов садржај је максимално верно, прецизно и детаљно реконструисао и изложио, обрађајући посебну пажњу на различите варијанте појединих врста новца (с обзиром на различите словне ознаке које се на њима налазе и сл.)

Посебно је значајно упоредно проучавање свих побројаних и обрађених остава, које је омогућило успостављање шест табела: 1. Оставе које садрже само српски средњовековни новац краљевског периода; 2. Краљевски динари у оставама које садрже новац краљевског и царског периода Стефана Душана, без новца његових наследника; 3. Царски динари у оставама које садрже новац краљевског и царског периода Стефана Душана, без новца његових наследника; 4. Новац периода царства у царским оставама и каснијим

177

оставама које садрже бројни новац царског периода; 5. Остале оставе и индивидуални налази српског новца тога периода на територијама које нису улазиле у састав средњовековне српске државе, и 6. Случајни и мали налази српског средњовековног новца краљевског и царског периода и непознатих врста на територијама које нису улазиле у састав средњовековне српске државе.

Под условом да је редослед остава тачно успостављен, из ових табела се могу извући неки нови закључци или поткрепити многи стари. Тако аутор износи 23 закључка у погледу хронологије појединих новчаних врста српског средњовековног новца. На жалост, баш када је у питању хронологија, закључивање само на основу остава не може бити сасвим поуздано. Тога је свестан и С. Димитријевић, па многе закључке карактерише као само „вероватне“. И заиста, не само што је — и под претпоставком да су нам оставе комплетне — немогућно установити сасвим сигуран редослед остава, што само по себи умањује поузданост закључака, већ је највећа незгода у томе што, у добром броју случајева, не можемо тврдити да су оставе које су доспеле до музејских депоа комплетне, или да смо били у могућности да их некако у потпуности реконструирамо.

Према томе, на жалост, ми морамо признати да за велики део остава заправо не знамо шта су све садржале. У таквој ситуацији, међутим, баш када је реч о хронологији појединих врста, закључке до којих се може доћи на основу упоредног проучавања остава морали бисмо обавезно проверити и другим методама (упоређивањем просечних тежина врста, односно варијанти; установљавањем и упоређивањем стилских карактеристика типичних за поједине мајсторе који су се током времена смењивали у резању калупа за новце наших средњовековних владара, с посебним обраћањем пажње на оне примерке код којих је налицје новца отковано истим калупом, док су им лица различита; разрешавањем проблема словних ознака, хемијском анализом сребрне легуре, итд.).

На основу анализе остава могућно је, опет уз знатне резерве, закључивати о емисионој политици српских владара (укупна бројност емисија, бројност појединих врста). С. Димитријевић, такође у табелама, упоређује, односно успоставља однос између хронологије ковања српских владара и хронологије самих остава, како оних нађених на територији средњовековне српске државе, тако и оних нађених или формираних на територијама које нису улазиле у састав српске средњовековне државе.

Аутор посебно расправља о новчаним емисијама цара Уроша, одвојено о оним кованим у време малолетства, а одвојено о оним кованим у време његовог пунолетства (са табелама јављања тога новца у оставама). Дата је и табела односа између динарских врста цара Душана и цара Уроша у време пунолетства цара Уроша, као и односа динарских и малих врста у време оба цара. Најзад, презентирана је и табела новаца феудалаца из времена цара Уроша, нађених у оставама из његовог доба и непосредно после његове смрти.

С. Димитријевић на крају даје табеларни преглед просечних тежина бројних новчаних врста и варијанти које се налазе у обра-

178

ђеним оставама, као и преглед присуства страног новца у оставама нађеним на територији средњовековне српске државе.

Штета је што аутор не коментарише преглед просечних тежина, нити га упоређује са закључцима у погледу хронологије које је извео на основу постављених табела сукцесивног јављања новца у оставама, посебно када је у питању период пре Стефана Дечанског и Душана као краља. Наиме, ту још има различитих гледишта и када је реч о самој атрибуцији појединих врста новца, па је изузетно интересантно сагледати у којој мери би се могло рећи да су та гледишта добила неке даље потврде или је пак смањена вероватноћа да се могу сматрати истинитим.

У сваком случају, пред нама је рад који је препун најразноврснијих систематизованих и класификованих података који наводе на различита размишљања, преиспитивања, па и нова питања и пробне одговоре на њих. У томе је његова посебна вредност.

Ср. Димитријевић

Стефана Новаковић

Нове књиге ✓

Dnevnik, Novisad, 2. VI 83

ДЕЛО ТРАЈНЕ НАУЧНЕ ВРЕДНОСТИ

Др Сергије Димитријевић, Социјалистични раднички покрет у Србији 1870-1918.,
Нолит, Београд, 1982. страна 350

О радничком покрету у Србији до краја првог светског рата до сада је писано, могло би се рећи, врло много. Објављено је неколико десетина књига историјских извора, већи број чланака и студија и тематски ужих монографија. Ово је, међу тим, прва целовита, научно добро фундирана, врло прегледна и вишеструко корисна монографија социјалистичког радничког покрета у Србији од појаве социјалистичке мисли делатности првих српских социјалиста и струковних радничких организација до формирања и свеколике делатности изузетно значајне и утицајне Социјалдемократске партије Србије до првог светског империјалистичког рата, у изузетно отежаним условима за време рата, као и рад српских социјалиста у емиграцији и њихове идеолошке и политичке припреме за повратак у земљу за формирање револуционарне партије радничке класе до краја 1918.

Ова књига је релативно мања по обиму и формату, али је садржијски вреднија од мноштва других знатно обимнијих дела. Аутор књиге је један од наших најистакнутијих обрађивача радничког покрета у Србији до 1918. Ко мунистичке партије Југославије од 1919. до 1921. и привредне историје Југославије између два светска рата, врло цењен и својим студијама о другим проблемима и периодима наше историје.

У обради проблематике социјалистичког радничког покрета, у Србији у овој књизи, аутор је применио хронолошки и тематско-хронолошки метод. Прве делове аутор је обрадио хронолошки. У њима су дате историјско-политичке и друштвено-економске прилике у Србији у време настанка и развоја социјалистичког радничког покрета и појава социјалистичке мисли, прве радничке организације, утицај међународног социјалистичког покрета; раднички покрет до стварања социјалдемократских организација и странака, оснивање и делатност социјалдемократских организација и партије и њихов значај до првог светског рата.

Већина других делова хронолошко-тематски обрађује поједине аспекте и облике активности и борбе Социјалдемократске партије Србије до 1914. У тим деловима аутор посебно анализира политичку борбу ССДП против буржоазје, режима и милитаризма; за грађанске слободе и радничко законодавство; за опште право гласа и учешће ССДП на изборима, као и њену борбу у парламенту за ос-

тварање интереса радничке класе; затим однос ССДП према сељаштву и сељачком питању; однос према националном питању, југословенству и федерацији; однос према рату и империјализму, повезаност са међународним социјалистичким покретом.

Три последња дела књиге аутор посвећује анализи социјалдемократског покрета Србије у току првог светског рата, њихову активност у емиграцији, однос према начину решавања националног питања и стварању југосло-

венске државне заједнице и њихове идеолошке и политичке припреме за стварање јединствене револуционарне радничке партије.

Оваквом архитектоницом дела, коришћењем многих до сада непознатих, поготово страних извора сувереним владањем овом врло сложеном проблематиком, аналитичко-синтетичком обрадом, и прегледношћу, аутор је дао значајно и научно трајно вредно дело.

Др Данило Нецић

*SERGIJE DIMITRIJEVIĆ, Socijalistički radnički pokret
u Srbiji 1870—1918, Beograd 1982, 350 str.*

Knjiga se pojavila u »Nolitovoj« biblioteci »Istorija« prošle godine i bavi se razvojem socijalističkog radničkog pokreta u Srbiji od njegovih početaka do 1918. godine, tj. do kraja rata i oslobođenja Srbije. Prikaz obuhvaća razdoblje od 70-ih godina 19. stoljeća, kada se javljaju počeci socijalističkog radničkog pokreta, do vremena kada se pokret transformira »iz doktrinarnog socijalističkog pokreta u organizovani socijalistički pokret radničke klase revolucionarne orijentacije« (Uvod). Na njegov razvoj utjecali su društveno-politički uvjeti u kojima se razvijao, ličnosti koje su ga vodile i ostali faktori, unutrašnji i vanjski. Nesumnjivo da je socijalistički radnički pokret odigrao svoju ulogu u političkoj i društvenoj historiji Srbije u tom vremenu. Autor u uvodu daje osnovne karakteristike pokreta i posljedice u društvenom i ideološko-političkom životu Srbije koje je izazvao. Začetnik, najveći propagator ideja marksizma i organizator socijalističkog pokreta u Srbiji bio je Svetozar Marković. On i njegovi sljedbenici i nasljednici stvorili su idejne osnove na kojima su nastali na jednoj strani socijalistički pokret koji je u svom razvoju prerastao u klasni socijalistički radnički pokret, a na drugoj strani Radikalna partija koja se od antivladinog pokreta seljačkih masa pretvorila u stranku sitne i na kraju krupne buržoazije.

Prema autoru, na početku 20. stoljeća dolazi do stvaranja socijaldemokratskog klasnog radničkog pokreta. Stvorivši svoju partiju i sindikalne organizacije pokret postavlja temelje revolucionarnog radničkog pokreta. U vrijeme ratne opasnosti, a i u toku imperijalističkoga prvog svjetskog rata pokret zauzima stavove o svim socijalnim i političkim pitanjima, boreći se protiv rata i ratne politike svoje i inozemne buržoazije, a za mir i u prilog oktobarske revolucije.

Knjiga je podijeljena na šesnaest dijelova koji kronološki i problemski prate etape u razvoju socijalističkoga radničkog pokreta u Srbiji. Prema uvodu i gradi koju obrađuju ti dijelovi čine tri cjeline. Od I do IV dijela obrađeno je razdoblje od osnivanja socijaldemokratskih organizacija i organizacijski razvoj od 1903. do 1914, a od V do XII dijela politika Srpske socijaldemokratske stranke (partije) i socijaldemokratskog pokreta u cjelini. Od X do XV dijela obuhvaćeno je razdoblje prvoga svjetskog rata. Svaki dio sadrži nekoliko poglavlja koja se bave konkretnim pitanjima važnim za razvoj pokreta.

U I dijelu autor daje historijsko-političke i društveno-ekonomske prilike u Srbiji u vrijeme nastanka i razvitka socijalističkog radničkog pokreta.

Pokret se javlja u određenim unutrašnjopolitičkim i vanjskopoličkim prilikama. Vanjskopolički položaj Srbije karakteriziran je potpunim oslobođenjem od Turske nakon 1878, a po unutrašnjem ustrojstvu bila je centralizirana monarhija pod dinastijom Obrenovića koja se oslanjala na vojsku i birokraciju. U vrijeme prodora socijalističke misli vrlo je važna bila društvena struktura Srbije. Autor navodi precizne podatke, tablično organizirane, o nacionalnoj strukturi Srbije. Usko su povezani i podaci o klasnoj i socijalnoj strukturi stanovništva. Navedeni su i podaci o brojnom stanju i položaju seljačkog stanovništva. Osim statističkih podataka prikazani su i procesi diferencijacije na selu, a time i u cijeloj društvenoj i ekonomskoj strukturi Srbije. Početak i razvoj industrije imao je značajan utjecaj na razvoj socijalističkog i radničkog pokreta. Podaci o ra-

zvoju pojedinih industrijskih grana služe kao argumenti za iznalaženje uzroka pojave socijalističkih ideja. Pri tom prodiru kapitalističke privrede autor pokazuje neravnomjernost razvitka robno-novčanih odnosa u Srbiji. Jedan je od glavnih faktora kapitalističke privrede radništvo koje se javlja zajedno s njom. Radnička je klasa, prema autoru, imala specifičnu strukturu, a i brojno je jačala. Tako se, npr., iz podataka vidi da se broj radnika u razdoblju 1890—1900. povećao za oko 20.000, tj. za oko 28°/o. Autor je i radničku strukturu i svu njezinu specifičnost prikazao statističkim podacima u obliku tabela. Pojava socijalističkog radničkog pokreta u takvim uvjetima bila je nužna.

Početak pokreta vezan je uz Svetozara Markovića koji je prvi radio na njegovom organiziranju, pokrenuo prvi socijalistički list i prvi objavio socijalistički program. U daljnjem tekstu autor je dao temeljit prikaz djelovanja Svetozara Markovića i grupe njegovih sljedbenika. Na pokret utječe međunarodni socijalistički pokret i osnivaju se prve radničke organizacije. Posebno su bili jaki utjecaji iz Rusije, Švicarske i Francuske. Socijalistički pokret u Srbiji održava veze i s ostalim jugoslavenskim radničkim pokretima. Nakon smrti Svetozara Markovića pokret dolazi u izvjesnu krizu i uglavnom svodi aktivnosti na pokušaje različitih organizacionih formi okupljanja radničke klase. U tom razdoblju, do stvaranja socijaldemokratskih radničkih organizacija, udareni su temelji pravoga radničkog socijalističkog pokreta. Time su bile dovršene sve idejne i organizacione pripreme za stvaranje socijaldemokratske partije u Srbiji. Snaga pokreta bila je ugrožavana unutrašnjopolitičkim prilikama. Vlasti neprestano, ne birajući sredstva pokušavaju uništiti ili barem smanjiti utjecaj ideja i aktivnosti socijalista. Taj period do 1900. zbog toga je, a i zbog diferencijacije u samom pokretu, značio izvjesnu stagnaciju.

Nakon 1900. godine dolazi period osnivanja i djelatnosti socijaldemokratskih radničkih organizacija i Socijaldemokratske partije u Srbiji, koji je prikazan od IV do XV dijela.

Djelatnost socijalističkog pokreta do prvoga svjetskog rata snažno se osjećala u Srbiji. Pokret oživljava nakon perioda stagnacije i dobiva sve više značajke klasnog. Srpska socijaldemokratska stranka (od 1909. partija), osnovana 20. VI 1903, svojom demokratsko-centraliziranom organizacijom i programom sličnim onom Njemačke socijaldemokratske stranke, još više je istakla borbeni, tj. revolucionarni karakter pokreta. U Partiji se osim osnivača Radovana Dragovića, posebno istakao Dimitrije Tucović, dosljedni marksist, koji je svojim radom na čelu Partije još više angažirao sve napredne snage srpskog društva. Usporedo s jačanjem Socijaldemokratske partije razvija se radnički sindikalni pokret koji vodi štrajkaške i tarifne borbe za prava radničke klase. Sindikalne organizacije povezuje Radnički savez. Partija i sindikalni pokret bili su u vrlo uskoj vezi. Osim nastojanja za jačanje i širenje socijalističkih ideja Partija vodi političku borbu protiv buržoazije, režima i militarizma. U centraliziranoj monarhiji, pod režimom vladajućih krugova borba Socijaldemokratske partije za građanske slobode i radničko zakonodavstvo postala je jedan od važnih ciljeva. Partija u toj borbi pokušava izboriti opće pravo glasa i svoje sudjelovanje na izborima. I u skupštini nastavlja borbu za ostvarenje interesa radničke klase. U Srbiji kao pretežno seljačkoj, tj. poljoprivrednoj zemlji, seljačko je pitanje imalo izuzetno značenje. Stoga je i stav Partije prema seljaštvu i seljačkom pitanju bio vrlo važan. Partija je u teoriji i u praksi pokazala da su seljaštvo i seljačko pitanje neodvojivi od radničke klase i pokreta u cjelini. U početku se Partija nije izjašnjavala o na-

cionalnom pitanju, jer u Srbiji ono nije ni bilo postavljano. Stav prema nacionalnom pitanju kao vanjskopolitičkom, Partija je ubrzo donijela podržavajući borbu za nacionalno oslobođenje Južnih Slavena od austro-ugarske vlasti i makedonskog naroda od turske. Autor daje prikaz držanja Srpske socijaldemokratske stranke prema jugoslavenskom pitanju i prema Balkanskoj federaciji. Prema ratu i imperijalizmu Partija zauzima stav Druge internacionale, a posebno osuđuje proratno ponašanje svoje buržoazije. To je posebno došlo do izražaja u razotkrivanju i kritici ratne politike vlastite buržoazije u balkanskim ratovima. Isti je stav SSDP zauzela i na početku prvoga svjetskog rata, iako je prva njezina žrtva bila upravo Srbija. SSDP se i praktično uključila u međunarodni socijalistički pokret pristupanjem Drugoj internacionali i aktivnim sudjelovanjem u njezinom radu. Osim Partije i sindikati pristupaju međunarodnim organizacijama radničke klase. Rad je nastavljen i u ratnim uvjetima, pa čak i nakon kapitulacije Srbije. Osim u Srbiji, dio socijalista boravi u emigraciji gdje nisu svi zadržali jedinstvene stavove što dovodi do polarizacije snaga u pokretu pa se stvaraju i sindikalne organizacije u emigraciji. Potkraj rata ipak je većina srpskih socijalista podržala stavove Partije što ih je imala na početku rata. Otada počinju, na političkim i organizacionim iskustvima socijalističkoga radničkog pokreta, pripreme za stvaranje revolucionarne partije radničke klase, tj. Komunističke partije Jugoslavije.

Na kraju autor daje popis najvažnije literature i izvora. Korišteni su publicirani izvori, posebno arhivski fondovi, periodika, knjige i članci. Iz popisa je vidljivo da se autor služio opširnom i relevantnom građom.

Knjiga, zapravo, prvi put, cjelovito obuhvaća historiju socijalizma i socijalističkog radničkog pokreta u Srbiji prije stvaranja Komunističke partije Jugoslavije.

Andro Purčić

НОВЕ

ДИМИТРИЈЕ ТУЦОВИЋ:

ИЗДАВАЧ: ИНСТИТУТ ЗА И
БЕОГРА

Са осећањем радости и задовољства можемо да поздравимо вишегодишњи труд Института за историју радничког покрета Србије, чији су сарадници, у оквиру библиотеке „Дела српских социјалиста“, припремили и објавили „Сабрана дела“ Димитрија Туцовића. То је комплет од десет свезака, од којих су се прве две појавиле 1975, наредних шест свезака 1980., а последње две свеске (девета и десета) напосредно пред обележавање стогодишњице рођења Димитрија Туцовића (мај 1881-1981). Тако је овај значајан датум наше историје крунисан и правим издавачким подухватом издавачке радне организације „Рад“ у Београду, која се историјом нашег револуционарног радничког покрета бави врло дуго, истрајно и савесно.

Сарадници Института, који су провели више година у прикупљању, одабирању, сређивању и припремању за штампу оволиког материјала (реч је о преко 5.460 страница штампаног текста) могу да предахну, али је сигурно да посао ипак није приведен сасвим до краја. Природно је очекивати да се понегде пронађе још понешто, што значи да се може рачунати и на нове материјале.

Комплет дела Димитрија Туцовића већ је срдечно дочекан од наше јавности, што је до посебног изражаја дошло на свечаности у Народној библиотеци Србије, када је указано на огроман значај посла који је обављен. Тако је добијен онај прави одговор на многа питања која су се у редовима историчара и других истраживача често постављала и остајала неогонетнута. „Сабрана дела“ помажу да се олакша тумачење многих потеза Српске социјалдемократске партије и класних синдиката, који су понекад остали недовољно разјашњени и тумачени.

На страницама ових десет свезака објављена су сва написана (објављена и досад необјављена) дела Димитрија Туцовића, сва његова писма (досад нађена), као и писма њему упућена, животописне белешке од рођења до трагичне погибје, а у последњој свесци објављена је библиографија радова Димитрија Туцовића, библиографија радова о Туцовићу, предметни регистар, затим регистар личних имена и регистар географских имена, као и објашњење скраћеница које су остале на страницама ових књига.

Пуно признање заслужује Редакциони одбор од 5 историчара (од којих су четворица доктори историјских наука), рецензенти др Јован Дубовац и др Андрија Раденић, уредник Душко Панаџић, а свакако изузетне заслуге имају приређивачи: др

Сергије Димитријевић (1, 2. и 3 свеска), Миленко Топаловић (1-3), др Жарко Јовановић (1-3), Селма Браво (1), Лазар Ивановић (2. и 3), др Младен Вукмановић (4-10) и Рафајло Јешић (6. свеска).

Листа сарадника овим није исцрпена, али су ово имена која се морају и споменути и памтити. Остајемо дужни помен и многих других који су, по природи ствари,

СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ

И као што је Гете казао за Шилера: „Кад га не бих видео три дана, не бих га могао више познати, тако је џиновске напретке правило у свом усавршавању“, тако и ми можемо казати за Светозара. И не само да се он тако јако усавршавао, већ се под утицајем његових идеја мењала његова околина. Његови чланци у „Раднику“, „Јавности“ итд. решавали су судбу многих питања у Народној скупштини, у књижевности, свуда.

Димитрије Туцовић
(1902)

били ангажовани, а утеха је и у томе што су и њихова имена сачувана на страницама ових десет свезака, тако да се тачно може дознати ко је, колико и како свој део посла обавио.

Да посао није био мали помоћи ће нам и неколико података, које морамо навести: ових десет свезака садржи 1.206 Туцовићевих радова који су објављени на преко 5.460 страна. Помиње се око 1.170 личних имена, преко 570 географских имена, што је најбољи доказ да посао није био ни мали ни лак.

Иако је у уводним напоменама указано на многе тешкоће које су се биле испречиле, више је него сигурно да су оне загорчавале живот истраживача и приређивача, а то је добро познато само онима који су се бавили сличним послом. Требало је доста времена одвојити за проверу ауторства код непотписаних текстова, јер се догађало да се мишљења савременика и сарадника Димитрија Туцовића понекада нису поклапала око тога да ли је неки текст на страницама „Радничких новина“ писао баш Туцовић или неко од његових блиских сарадника.

„Сабрана дела“ садрже први Туцовићев рад објављен на страницама „Радничког листа“ од 28. априла (односно 11. маја) 1901. године, а последњи текстови писани су уочи саме погибје. Тако је време од почетка до краја стваралаштва сачувано на једном месту, снабдевано неопходним об-

јашњењима и коментарима. Читалац ће се лако снаћи било шта да га интересује, било да тражи самог Димитрија Туцовића као аутора, било да пође од неког појма, личности или догађаја из тог времена.

Истраживачи су консултовали одговарајуће архиве и фондове, поред осталог и Архив Друге интернационале, затим сву радничку штампу и часописе српског социјалистичког радничког покрета почев од 1895. до 1914, као и сву постојећу литературу о овом покрету. Подаци о свему томе садржани су на неколико хиљада листића, који су послужили да се све то среди хронолошки и понуди читаоцу.

Посебну вредност свакако имају животописне белешке о Димитрију Туцовићу, које омогућују да се овај великан прати од првог до последњег дана живота.

Крене ли се од странице до странице, од свеске до свеске, на једанпут се ређају бројни докази о изузетној личности Димитрија Туцовића, као и величина борбе коју је водио. Није претерано рећи да „Сабрана дела“ представљају својеврсну, документовану, па према томе и убедљиву, историју нашег револуционарног радничког

ОСЛОБОЂЕЊЕ ЖЕНЕ

Данашње друштво није засновано само на ropству радника; оно је бацило у ropство и жене. Капиталистички режим није обесправно само једну класу, пролетаријат; он је у исти положај довео и цео један људски пол, жене. Његов страховит притисак не осећа само један ред данашњег друштва, него у исто толикој мери, у извесном погледу још и више, осећа цела једна половина човечанства...

Али, ма колико да је положај жене бедан и очајан, он није безизлазан. Ово се најбоље огледа у томе што жене, место да све више тону, напротив, почињу водити све енергичнију борбу...

Женско питање стоји у најтежњој вези са пролетерским питањем, са социјалним питањем; оно је само један саставни, интегрални део грандиозне еманципационе борбе пролетаријата, а ослобођење радника значи у исти мах и ослобођење жене.

Димитрије Туцовић
(1910)

покрета. Такав утисак се лако стиче када се зна да је Туцовић, иако је живео кратко, брзо радио једна од

КЊИГЕ

„САБРАНА ДЕЛА“ (1—10)

СТОРИЈУ РАДНИЧКОГ ПОКРЕТА
Д, 1975—1981.

водећих и апсолутно водећа личност покрета у најбурнијем времену његовог развитка. Иако није био присутан на оснивачком конгресу Српске социјалдемократске странке (2. августа 1903), јер се у то време налазио у Ужицу, Туцовић је дао огроман допринос самом конгресу на тај начин што је личним заузимањем при избору делегата за конгрес помогао да пођу најоданији и највреднији социјалисти, који су на конгресу изабрани у прву управу Партије и покрета у целини.

Тако се Туцовић с разлогом сматра и утемељивачем нашег класног радничког покрета и његовим идејним вођом. Избором за члана Међународног социјалистичког бироа (1909) добио је признање и међународног радничког покрета. Све је то допринело да је Туцовић међу најбољима свакако био онај први, а у погледу популарности његов домет није достигао ниједан саборац. Странице ових десет свезака пружају обиље доказа (број гласова на конгресима, стални позиви да Туцовић држи говоре, предавања у партијској и синдикалној школи, да напише чланак, брошуру итд.

Међу Туцовићевим писмима нашла су се и она која је упућивао својим родитељима и то у разним приликама и временима. Управо та писма (пронађена тек 1962. године) приказују Туцовића као нежног и пажљивог сина. Поштовање својих родитеља, које избија из сваке реченице, омогућује нам да боље упознамо и блиску родбину овог великана. Поједина писма читају се са узбуђењем, па се може рећи да представљају и својеврсно литерарно штиво, које ће се читати

и говорити у многим приликама када се буду тражили узори и у овом погледу.

Да ли је потребно да кажемо да је „Сабраним делима“ Димитрија Туцовића место у свакој библиотеци, посебно школској, а представљају веома погодан дар најбољима, највреднијима, онима којима желимо да одамо признање.

Иако изгледа да свим овим набрајањима никад краја, прилика је да кажемо да се читањем ових дела упознају и многобројни Туцовићеве блиски сарадници и партијски другови. И о њима је овде реч и то на доста места, у доста радова. Нарочито писма омогућују да се поближе упознају и њихови међусобни односи. Тако се скида део по део малих непоз-

29. ЈУН (12. ЈУЛ) 1913.
ОВЧЕ ПОЉЕ, 29. јуна 1913.

Драги мој Ошач,

Јуче и пре два дана послао сам вам Шелераме да не брине. Послао сам вам у Шренушку када је колера косила око мене војнике моје чеће. Ја сам наславио подносиоци и све душевне муке, измирен са одлуком да са овим људима поделим судбину до краја, и сшарао сам се што је могуће више да звери крошим и ма шта од ових људи счасем.

Чећа је заражена до краја и ја не верујем за себе.

Пишем ти, драги Ошач, писмо које ћеш читати када мене више не будеш имао. Ја се шеби и мајци нисам одужио за сву родитељску благодет коју сте ми дали срећним рођењем и необисано нежним неовањем. Мени, драги родитељи, Ви датосте све; ја Вама до сада ништа. Одростише ми, јер сам изобиље младићке снаге, за које Вама благодарим, нешћедимце шрошио да се помоћне радничкој класи, којој је помоћ најпошребнија, и да се убрза победом Социјализма, који ће прекрешати за навек овај, као и друге социјалне злочине. Тај мој рад тодио је и шеби, од кога сам се најпре научио цењењу људи, и нежном мајчином срцу, која је, као што знаш, хранила десетинама бедних...

Писмо Димитрија Туцовића
оцу Јеврему у Ужице

наница у досадашњем тумачењу и оцењивању појединих личности. Сада су сви некако јаснији и могуће их је објективније оцењивати.

На подручју старог ужичког краја присуство Димитрија Туцовића било је и често и остало трајно, па је увид у његова „Сабрана дела“ сада постао посебно значајан и незаобилазан.

Најлепши дар и историчара и издавача прослави стогодишнице Туцовог рођења заиста је пред нама. Можемо га поздравити као дело трајне вредности, које ће временом само добијати на значају. Пожелимо овим свескама срећан пут до читалаца и дуг, дуг останик с њима.

Мил.П. ЂОКОВИЋ

Милош

ПОДВИГ ИСТОРИЧАРА И ИЗДАВАЧА

У БИБЛИОТЕЦИ „Дела српских социјалиста“ Издавачке радне организације „Рад“ у Београду, недавно су се појавила „Сабрана дела“ Димитрија Туцовића у 10 свезака. Реч је о обиму од више од 5.460 страна штампаног текста, којим се, први пут овако свеобухватно и змалачки, представљен у пуном светлу великан нашег и међународног радничког покрета.

Са сигурношћу се може рећи да је реч о првом подвигу и групе историчара и издавача ових дела. Радила се дуго, плански и систематски, па је такав труд уродило вишеструким плодом. „Сабрана дела“ су се појавила непосредно пред прославу стогодишњице Туцовићевог рођења (13. мај 1881-1981), што је овом чину дало нове димензије.

Прво јавно представљање ових књига обављено је у Народној библиотеци Србије, када је с разлогом речено да смо добили дело трајне вредности. Историчари, друштвено-политички радници, социолози и други стручњаци добили су на једном месту велико благо досад разасуто по многим другим књигама, објављиваним у разним временским периодима и код различитих издавача. До неке грађе тек се дошло не тако давно (приватна преписка Димитрија Туцовића пронађена је 1962. године), па је природно што је добро тек онда када се то нађе у оквиру једне библиотеке.

Издавање „Сабраних дела“ трајало је шест година, јер су се прве две свеске појавиле 1975. године, наредних шест свезака 1980, а последње две свеске готово уочи саме прославе. Тако је битка са временом добијена, мада се, по природи ствари, може рачунати и на нове материјале који ће, некада касније, кад за то буде погодна прилика, представљати извесну допуну. Овако како је сада објављено дело Димитрија Туцовића заиста је и обимно и драгоцено, јер представља својеврсну биографију не само Туцовића, већ и српске социјалне демократије, дакле нашег класног радничког покрета.

„Сабрана дела“ почињу првим радом Димитрија Туцовића, чланком о Првом мају, који је Туцовић објавио у „Радничком листу“ (број од 28. априла, односно 11. маја 1901) и садрже све што је написао до уочи саме трагичне погибје, 20. новембра 1914. У последњој свесци објављена је драгоцену библиографију радова Димитрија Туцовића, библиографија ра-

дова о Димитрију Туцовићу, предметни регистар, затим регистар личних имена и регистар географских имена. Да то није био мали посао помоћи ће нам још неколико података: реч је о 1.206 радова Димитрија Туцовића, помиње се око 1.170 имена, преко 570 географских појмова итд.

Иако је у уводним напоменама указано на многе тешкоће којих је било, лако је схватити да их није било могуће све ни набројити, а камоли оценити њихову тежину. Приређивањима је остало да наставе истраживања о преводима, па када и тај део после буде готов, можемо казати да је учињено све што се могло. У досадашњим истраживањима најзначајније консултације архива и фондова већ су обављени, почев од наших до Архива Друге интернационале, сва радничка штампа српског социјалистичког покрета (почев од далеке 1895. до 1914), као и сва постојећа литература о овом покрету.

Подаци о свему томе садржани су на хиљадама листића, који су сада распоређени по одређеном редоследу (хронолошком, али и тематском). Тако је све постало лако доступно и прегледно до те мере да ће се лако сналазити не само зналац већ и почетник. Природно је да ће почети од десете свеске која садржи све регистре, па ће се време за трагањима скратити, а посао обавити брже, лакше и успешније него до сада.

Посебну вредност у овом делу свакако представљају животописне белешке, које читаоцу помажу да брзо дозна појединости Туцовићевог бурног и веома кратког живота.

Крене ли се тако од странице до странице, од једне свеске до друге — добија се пуна слика и нашег класног радничког покрета и његових првобораца, а, природно, пре свега, Димитрија Туцовића.

На први поглед чини се да су „Сабрана дела“ скупа (2.200 динара комплет до 10 свезака), али у поређењу са другим издањима — приступачна су, јер су трајне вредности. Да није било финансијске помоћи друштвене заједнице, комплет би био знатно скупљи, јер му је цена у износу дотације смањена.

Редакциони одбор издања Института сачињавали су др Андрија Раденић, др Мирослав Николић, др Јован Дубовац, Рафајло Јешин и

У ИЗДАЊУ ИНСТИТУТА ЗА ИСТОРИЈУ РАДНИЧКОГ ПОКРЕТА СРБИЈЕ И ИРО „РАД“ ИЗАШЛА СУ, У ДЕСЕТ ТОМОВА, САБРАНА ДЕЛА ДИМИТРИЈА ТУЦОВИЋА. О ОВОМ КАПИТАЛНОМ ИЗДАВАЧКОМ ПОДУХВАТУ ПИШЕ ПУБЛИЦИСТА МИЛОЈКО П. БОКОВИЋ, АУТОР БЕЂЕГ БРОЈА РАДОВА О ВЕЛИКАНУ НАШЕГ РАДНИЧКОГ ПОКРЕТА

др Вешцеслав Глишић, уредник је Душко Нападополос, док највеће признање свакако припада приређивачима: др Сергију Димитријевићу (1, 2. и 3 свеска), Миленку Топаловићу (1—3) др Жарку Јовановићу (1—3), Селми Браво (1), Лазару Ивановићу (2. и 3), др Младену Вукомановићу (4—10), и Рафајлу Јешићу (6. свеска).

Листа сарадника је дужа, али је немогуће побројати све чија је помоћ у привређивању и објављивању дела била драгоцене и поменито рецензенте др Јована Дубовца, др Андрију Раденића, др Младена Вукомановића, Рафајла Јешића, др Жарка Јовановића, Лазара Ивановића, др Стојан Кесића, затим, Стевана Вујкова (нацрт за корице) и друге сараднике. Сви су они заслужни што је овај посао, обиман и одговоран, урађен са толико успеха да се с разлогом може сматрати подвигом каквих немамо често. Све је ту на своме месту, правим редоследом и обликом изражавања. Отуда се могу унутити само признања и приређивачима и издавачу.

Остаје да се „Сабрана дела“ нађу свуда где им је место: у свим библиотекама, посебно школским и у друштвено-политичким организацијама. Писма Димитрија Туцовића својим родитељима делују и литерарно, па је природно што ће многи професори потражити да их прочитају својим ученицима када зажеље да им укажу на добре примере из наше претходнице. Чак и као зрео човек, док је био на фронту, Туцовић пише писмо оцу с толико топлине и нежности да читалац лако осети племенитост овог срчаног борца нашег револуционарног радничког покрета. Отуда и велики углед који је уживао још за живота. А када је изненада погинуо на фронту, Душан Поповић је у некрологу, поред осталог, записао: „Тешко нама!“

Само у две речи садржана је згуснута оцена једне личности која је толико много значила и тако зрачила у нашем покрету...

Пожелимо „Сабраним делима“ срећан пут до што већег броја читалаца. А ако их једном погледају, сигурни смо да ће их потражити и касније: кад год затреба провера — шта је о томе рекао Димитрије Туцовић...

А то што је рекао он, што му казали други о њему — све је између 20 корица, на ових више од 5.460 страна...

Мил. П. БОКОВИЋ

ŽIVOTA ĐORĐEVIĆ

Mogućnosti ekonomsko — socijalne istorije

Dr SERGIJE DIMITRIJEVIĆ, ISTORIJA LESKOVCA I OKOLINE (1918—
—1928), LESKOVAC, 1983.

Nema nauke koja bi svoje područje smatrala iscrpljenim, a da pritom sebe ne porekne. To podjednako važi za nauke o narodnoj prošlosti kao i za sve ostale. Ekonomsko-socijalnu istoriju (sa još nekim), za razliku

88

od velikog broja drugih, karakterišu, uz to, brojni nerešeni problemi u kojima su prekidi, načinjeni uspelim naučnim zahtevima, doista usamljeni. Ustanove i pripadnike te struke nije sretala podrška i izdašnost društva, specijalizovanih naučnih organizacija zapravo i nije bilo, a kadrovska osnova se uvek ograničavala na malo ljudi i još ponekog koji se ovom problematikom bavi uzgred, što je, jedno s drugim, istraživanja lišavalo širine i neophodnog kontinuiteta.

S druge strane, obrada prošlosti pojedinih gradova i krajeva obično je prepuštena trudu dokonih diletanata i lokalno uticajnih hroničara, u novije vreme podržavaju ih regionalne zajednice nauke, koje traže »nauku« o sebi i od »svojih« ljudi, ne znajući kako bi bolje potrošile »naučni« dinar i zapisale to sebi u prilog, kao znak prosvećenosti i širokogrudosti.

U takvim opštim prilikama, tim je vrednija pažnje pojava dela iz ekonomsko-socijalne istorije, koje predstavlja i monografiju značajnog privrednog centra, kakvo je knjiga dr Sergija Dimitrijevića **Istorija Leskovca i okoline (1918—1928)**, koja se 1983. pojavila kao tridesetprvo izdanje **Biblioteke Narodnog muzeja u Leskovcu**, sa Perom Moračom i dr Đorđem Kneževićem kao recenzentima i pod uredništvom Hranislava Rakića, a finansiraju je Skupštine opštine Leskovac i Leskovačkog narodnog muzeja.

Kad se prvi put suoči sa njim, čitalac zapazi voluminozno delo o relativno kratkom periodu u istoriji nevelike varoši. Ako je pritom uveren da se u nas i o velikim i složenim problemima pišu kratke studije i nalaze laka rešenja, može mu pasti na pamet da je ovde reč o jednom od onih pisaca koji strpljivo ponavljaju opšta mesta i razvlače priče što se svakodnevno čitaju u novinama ne bi li isterali što više tabaka, pa time i »akord«. Takva sumnja biva dovedena u pitanje čim se otvore korice i pogleda u sadržaj, a sasvim ostaje bez osnove kad se čitalac doista zabavi knjigom.

Leskovac je i grad bogate istorije, neujednačenog i složenog razvoja, centar zanimljivih ekonomskih i socijalno-političkih zračenja. S. Dimitrijević je pisac koji predmet istražuje i prikazuje svestrano i celovito, od geografije i privrednog stanja do kulturnog napretka, moralne atmosfere i ponašanja ljudi u okolici, a pritom sa ljubavlju pravog **ćutuklije**. Rasponi istraživanja su, za nas, doista neuobičajeni: od proizvođača užarije iz rumelijskih vremena do velike svetske ekonomske krize; od pandurskih navika policijskih pisara u Dubočici, preko šestojanuarske diktature do revolucionara koji su jurišali na Zimski dvorac i borili se protiv Bele garde kao čekisti, da bi se vratili drvodeljskom zanatu i »sitnom« sindikalnom i partijskom radu u rodnoj varoši; od nasipanja kaljuga i sađenja lipa kraj opštinske zgrade do uticaja jugoslovenskih i bugarskih komunistata u Kominterni... Česta osobenost knjiga iz istorije radničkog pokreta je da se u njima dosta priča o radu a malo o kapitalu, mnogo o nadnicama a nedovoljno o profitima, rado o proleterima i nerado o kapitalistima, o proizvođačima, ali nevoljno o ostalim proizvodnim snagama. Uopšte, česti su radovi koji žele da budu socijalistički, ali ne i ekonomsko-socijalne istorije, koji temperamentno pričaju o klasama i njihovoj borbi, ali ništa određeno ne kazuju o materijalnim i drugim odnosima koji ih opredeljuju. Ovaj autor nije ni u dalekom srodstvu s takvim naučnicima: on je ne samo upućeni ekonomist, nego i strastveni istraživač ekonomsko-socijalnog razvoja (u detalju i globalu), bez kojeg bi njegova interpretacija radničke povesti visila u vazduhu. Moglo se očekivati da pisac istorije radničkog pokreta u Srbiji (knjiga koju mu je **Nolit** nedavno štampao brzo je

postala neophodan priručnik ljudi koji istražuju prošlost) posebno i zanimljivo obradi historiju leskovačkog radništva, ali da istovremeno prouči i građanske političke struje (makar u nedovoljnoj meri, kako sam u predgovoru primećuje) — to je značajan doprinos celini istorijskog prikaza. Pritom se ne radi o opisu organizacije i hvaljenju ili kuđenju apstraktnih klasa, nego o slici živih ljudi i klasa koje se bore, istorijskog supstrata i subjekta.

U knjizi nijedna »struka« nije pomenuta reda radi; sve su dobro dokumentovane i celovito prikazane. Samo je velika istraživačka radoznalost u jednom spisu mogda da pruži monografiju o gotovo svakoj fabrici iz varoši koja fabrikama nije oskudevala, pouzdane priče o hotelima i gostionicama, javnim kupatilima i staleškim klubovima, parkovima i drvoredima, kaldrmama i pijacama, poštama i bogomoljama, kioscima i ćuprijama, spomenicima i narodnim domovima, vodovodima i barama, trotoarima i smetlištima. To je i čitav biografski rečnik radnika i preduzimača, revolucionara i gazda, mladih učitelja sa idealima i sitnih zanatlija koji muče svakodnevnu muku i bore se da im bar deca žive dostojanstveno, ima pravih genealogija radničkih i rodoslova bogataških porodica, zna se i vidi kako su jedni postali imućni a drugi osirotili; nisu ostali u tami ni odnosi u porodici, karakteri i nadimci, nasledstva i brakovi, oblačenje i ishrana, radnička solidarnost i građansko licemerno milosrđe. Kad se u svemu tome nađe vremena i mesta da se zabavi i životom dece, radom »ženskih podružnica« i »Francusko—srpskog kluba«, onda nas autor iznenadi pravim kuriozitetima. Odeljcima posvećenim kafanama, zabavi, kartanju, svetkovinama, sportu mogao bi — da nije ozbiljan naučni rad, sav od dokumenata i opor — biti od onih, rado čitanih i zabavnih feljtona (a sve češće i filmova i TV serija) sa atmosferom prošlog, ali bez uobičajene sentimentalnosti i bez tihih ili glasnih, setnih uzdaha za »lepim« minulim vremenima. Poglavlja o prosveti, kulturi, umetnosti, književnom životu i novinarstvu mogla bi se održati i kao samostalno delo kojeg se ne bi postideo nijedan majstor kulturne istorije.

Čitalac se nalazi pred štivom akribičnog istraživača, temeljnog i upornog tragaoca i nesvakidašnjeg erudite. Dimitrijević koristi izvore u najširem opsegu i radi na obilju materijala. U tekstu nema praznog hoda i belih mrlja, zasićen je činjenicama, a opet ih ima i povrh toga: fusnote, često, predstavljaju malu raspravu ili bar zaokruženu dokumentaciju koja bi mogla opstati i sama za sebe. Pisac kao da se trudi da ukine pođelu na »objavljenu građu« i »originalni rad«, jer je u knjizi i jedno i drugo. Autor nije škrt: što nije iskoristio sam, omogućio je drugima i budućima da koriste, ali i da menjaju njegove zaključke ako im se ne svide, i to na osnovu građe koju je on saopštio. U našoj književnosti, privrženoj upadljivim temama, znamenitim ličnostima, izuzetnim zbivanjima, ali oskudnoj novim materijalima, pogotovu iz ovako neatraktivnih zona ova »mala« tema, obradena tolikim argumentima, predstavlja svečanost. Takvi radovi, na žalost još uvek malobrojni, dovode u pitanje brojne sinteze bez analiza, zaključke bez dokaza i — rečeno žargonem — ambicije bez municije, što je sve izraz kulturne provincijalnosti i radno — stvaralačke nemoći. Istovremeno i baš zato, oni na sebe navlače prigovore da su faktografski, istoricističke, pozitivističke ili bar težnju da se obezvrede prećutkivanjem, jer bi se inače moralo priznati da se prečesto ide putevima s najmanje otpora, koji su naučno najmanje plodni.

Pomen zasluđuje i likovni sadržaj knjige: portreti ljudi iz svih staleža, grupne fotografije, seljaci na pijaci, radnici u poslu, gradski prizo-

Alfred R. Bellinger
 NUMISMATIC LITERATURE
 The American Numismatic Society
 No. 77, (New York 1966), s. 255

BYZANTINE

- ✓ DIMITRIJEVIC, SERGIJE. La Monnaie commune des Empereurs Jean V Paléologue et Jean VI Cantacuzène. In: *Mélanges Georges Ostrogorsky II* (Belgrade, 1964), pp. 49-52. In Serbian, with French Summary.

A coin in Bucharest showing two emperors and Christ in a mandorla is identified as issued by John V and John VI between 1347 and 1348. Fragmentary inscriptions are read as abbreviations of the names Palaeologus and Cantacuzenus, the use of в-в is characteristic of the early Palaeologues, and the mandorla does not appear on Byzantine coins until after its use by the Serb, Stephen Dushan.

ARB

Научници о Октобру

Наши научни радници на међународном скупу у Москви посвећеном Октобарској револуцији

Међународни раднички покрет, светска историјска наука и човечанство у целини суочавају се ове године са педесетогодишњицом једног од највећих догађаја у историји људског рода. Са релативно кратког временског одстојања — довољно великог за релације људског века — ваља се поклонити сјају Октобарске револуције у атмосфери свечаног поноса. Са тог растајања треба протрћи и егзактно проучавању свега оног што се на тлу Русије догађало од 1917. до 1921. године, додати опромном историјском материјалу још који том података, објашњења, закључака. Октобарска револуција је од самог почетка била и остала путоказ свим напредним снагама у свету — треба је до краја, колико је то у људској моћи, осветлити и објаснити како би симболички њен чин имао и одговарајући практични смисао.

На иницијативу совјетских научних установа одржано је информативно саветовање 1963. године на коме су учествовали научници социјалистичких земаља. Тада је и одлучено

да се одложи један скуп у јубиларној години. На једном каснијем саветовању дошло је и до одлуке да на скупу учествују и научни радници свих земаља, јер је Октобарска револуција од самог почетка била прихваћена као општељудска ризница подстицаја и идеја. На том информативном саветовању (1965. године) изабран је и организациони комитет научног скупа у који је ушао и наш представник Перо Дамјановић.

На скупу који почиње прекутра, водиће се усмени дијалози, јер су реферати и саопштења унапред до стављени учесницима. Прилози ће касније бити објављени. Главни реферат југословенске научне делегације је написао је др Сергије Димитријевић под насловом: „Велика октобарска социјалистичка револуција и развитак класне борбе и револуционарних покрета на југословенским територијама у току првог светског империјалистичког рата и у новооснованој заједничкој југословенској држави“. Реферат има 120 страна текста и толико научних напомена. Реферат др Димитријевића је плод дугогодишњих истражива-

ња периода радничког покрета у условима легалног рада (до „Обзнане“). Саопштења ће поднети: Никола Петровић („Велика Октобарска социјалистичка револуција и стварање Југословенске државе“), др Иван Кантарцијев („Октобарска револуција и македонско национално питање у периоду стварања Југославије до „Обзнане“), др Иван Бабић („Идеје и визије Октобарске револуције у кругу југословенских револуционарних умјетника и публициста Загреб у првим годинама совјетске власти“), Борис Зихерл („О неким посебностима социјалистичке револуције у Југославији“), Перо Дамјановић („О неким теоријско-стратешким проблемима социјалистичке револуције у Русији и Југославији“). Приложено је и саопштење Николе Поповића под насловом: „Југословенски комунисти у Совјетској Русији и њихове припреме за рад у домовини“.

Посебна обавеза наших научника представља учешће наших људи у Октобру. Према досадашњим проценама, у Русији се нашло око 250 хиљада заробљеника из наших крајева. Од

тог броја директно је учествовало у Октобарској револуцији и грађанском рату око 35.000 људи. Према мишљењу Пера Дамјановића југословенски учесници нису најбројнији међу „странцима“ који су се борили у редовима црвене гарде и Црвене армије, али су дали низ истакнутих војсковођа (Дундич, Срдић) и учествовали у неколиким судбоносним догађајима, одигравши улогу коју им је историја давно признала. Сада се међу нашим учесницима Октобарске револуције води анкета и врше истраживања, а постоји и низ предлога у вези са признавањем њихова статуса, положаја итд.

Према мишљењу научника који ће прекутра водити дијалог о Октобарској револуцији, никада није касно да се један догађај потпуно осветли, да се заблуде отклоне, да се нађу нова објашњења и добију нова сазнања, открију непознати документи и у светлу чињеница појаве нови људи и догађаји. Тим пре када је објекат научних истраживања један грандиозан догађај као што је Октобар.

Божо Булатовић

Efrem Pegan
 NUMISMATIC LITERATURE
 The American Numismatic Society
 No. 81, (New York 1968), s. 110

110

Numismatic Literature

No. 81

609 DIMITRIJEVIĆ, SERGIJE. Srpski srednjovekovni novac nadjen u toku iskopavanja na Novom Brdu [The mediaeval Serbian coins found in the excavations at Novo Brdo]. In: *Zbornik Narodnog muzeja u Beogradu*, Vol. 5 (1967), pp. 271-308, 8 pls. With French Summary.

In the excavations at Novo Brdo 37 mediaeval coins were found as funerary gifts. Of these, 13 (mostly struck by Stefan Lazarević and Durad Branković in the middle of the 15th century) were not previously known as either types or denominations. Since the remaining coins consist entirely of fractional denominations, which up to now were known by only a few examples in a small hoard from Topolovik-Rabrovo, the author concludes that the history of the coinage of mediaeval Serbia must have followed a different course from that revealed by previous investigations based on the many known coin finds. (Efrem Pegan)

НОВО У КЊИЖАРСКИМ ИЗЛОЗИМА

Средњовековни српски новац

Монографска студија Сергија Димитријевића. – Припремне вежбе за беседнике ретора Афтонича у избору проф. др Војислава Јелића. – Избор из псовачке фразеологије „И ја теби” и избор еротске поезије „Испод пупка диња пупка”

Српска академија наука и уметности и Завод за уџбенике и наставна средства објавили су репрезентативну монографску студију др Сергија Димитријевића (1912–1987) „Средњовековни српски новац”. Економиста и историчар, Димитријевић је био страстан колекционар – своју драгоцену збирку српског средњовековног новца завештао је Академији наука, а

покрета и локалном историјом Лесковца и околине...”

И још две важне информације о овој прелепој књизи: дизајн је Миодрага Вартабедијана, фотографије Бранислава Стругара.

ПОЛИТИКА понедељак 9. март 1998.

ова му се достојно одужила објављивањем његове студије о средњовековном српском новцу.

Академик Василије Ђ. Крстић у предговору вели да је Сергије Димитријевић био особена личност нашег времена – био је човек „сјајног образовања, широког интересовања и многих знања”. Крстић наглашава:

„Разбарушено, самоуверено, али и суверено, он се бавио економском историјом од 17. века до наших дана, и то како Дубровачке републике тако и Југославије, српском средњовековном нумизматиком, историјом српског социјалистичког

Dobriła Gaj-Popović
 NUMISMATIC LITERATURE
 The American Numismatic Society
 No. 105, (New York 1981), s.133

EASTERN EUROPE AND THE BALKANS

133

709 DIMITRIJEVIĆ, SERGIJE. Dinar cara Kostadina Dejanovića [Le dinar de l'Empereur Kostadin Dejanović]. *Numizmatičar* No. 2 (1979) pp. 131-48 illus., charts. French summary.

A dinar of the emperor, from a hoard found in a wall during restoration of the church of St. Sophia in Ohrid (1952), probably dates from 1371 before the Ottoman Empire controlled Serbia. Issues of Stephan Dušan, Stephan Uros I, and Vukachin were also included.

(Dobriła Gaj-Popović)

12e ANNÉE. — N° 10 MENSUEL DECEMBRE 1957 65 165 70

BULLETIN

DE LA

SOCIÉTÉ FRANÇAISE DE NUMISMATIQUE

Cabinet des Médailles de la Bibliothèque Nationale

53, rue de Richelieu

PARIS (2e)

PROCÈS-VERBAL

DE LA SÉANCE DU 7 DÉCEMBRE 1957

Présidence de M. Tricou, président.

Membres présents : MM. Babelon, Bastien, Denaud, Eumignolo, Bouscard, Braun von Stamm, Colbert de Beaulieu, Mlle Fabre, MM. Fiechter, Habrekorn, Herman, Heurigon, Mme Kapomadjj, MM. Lafaurie, Lafolie, Lenain, Longuet, Mlle Mainjot, MM. Mazard, Meunier Morand, Parent, Pflaum, Prieur, Siret, Mme Thierry, MM. Vautier, Verrat, Yeon.

Excusés : MM. Blanchet, Dayet, Harrand, Lefevre, Le Roy.

— Le procès-verbal de la précédente séance est adopté.

— Sont élus membres correspondants : MM. Hans von Aulock et Charrière.

— Candidature présentée : M. Ruffalo Ciferri, de Pavie, présenté par MM. Ratto et Santamaria.

— M. le Président salue la présence de M. Braun von Stamm, de la Sarre, et de M. Dimitrijevic, de Belgrade, qu'il invite à donner quelques renseignements sur la numismatique en Yougoslavie.

— M. le Président annonce, à la demande de M. le Directeur de l'Administration des Monnaies et Médailles, deux expositions qui doivent avoir lieu en l'Hôtel des Monnaies.

La première ouvrira ses portes vers le milieu de janvier et sera une exposition rétrospective des œuvres du médailleur, Louis Müller, dont on connaît le décès récent.

La seconde doit être une Exposition-Concours de Numismatique, prévue pour le mois de mai prochain et organisée sur le mode des précédentes expositions de ce genre qui eurent lieu en 1940 et 1951. M. Malécot a exprimé le matin même à M. Tricou son espoir de pouvoir compter sur la plus large participation des membres de la Société à cette exposition. M. le Président invite donc MM. les Sociétaires, avant même qu'ils ne reçoivent une circulaire donnant toutes précisions, à faire connaître à M. le Secrétaire leur adhésion ainsi que le sujet qui serait le thème de leur exposition. M. Yvon transmettra à M. le Directeur des Travaux les noms des concurrents et leurs sujets d'étude. M. le Président ne doute pas que les membres de la Société entendront répondre très largement à l'appel qui leur a été lancé, en sachant exprimer une fois de plus, en cette occasion, l'originalité et de leurs collections et des recherches qu'ils poursuivent. Les adhésions doivent être annoncées à M. Yvon avant la prochaine réunion du 11 janvier 1958.

— M. le Président présente les publications reçues :

— Babelien (Jean) *Sur un tétradrachme de Gordium*, extr. des *Hommages à Waldemar Deonna*, in *Latomus*, Revue d'Études latines, Bruxelles, 1957.

— Moura Soares (Edgar de). *Numismatica. Ensaio. Determinação do Anverso e classificação de Gravuras na moeda*, Rio de Janeiro, 1957.

— Bulletin trimestriel de la Société archéologique de Touraine, t. XXXI (1956), 3 et 4e trimestres, Tomes 1957 pour : Philippon (Albert). *La trouvaille des Fondettes*, p. 473.

— Bulletin des Musées lyonnais, vol. II, 1957-1961, n° 2 (1957), pour Tricou (Jean) *Enseignes de pèlerinages et de dévotions au Musée des Beaux-Arts de Lyon*, p. 39.

Les périodiques suivants :

— *Italia Numismatica*, n° 10 (oct. 1957) :

— *Nordisk numismatisk Unions Medlemsblad*, n° 10 (déc. 1957) :

— *Numismatische listy*, ročník XII, číslo 5 (Rijen 1957) :

— *Numismatisches Nachrichtenblatt*, n° 10 (déc. 1957) :

— Société des Antiquaires du Centre, *Bulletin mensuel* n° 212 (nov. 1957) :

— Société historique, littéraire et scientifique du Cher, *Bulletin mensuel*, n° 453 (oct. 1957). (A signaler la communication de M. Cothonet, sur le trésor de Raveau.)

Catalogues de ventes aux enchères : Monnaies d'or de Louis XVI, du trésor de Saint-Leu-d'Esserent (Maison Bourgey, vente du 13 décembre en l'Hôtel Drouot).

— Catalogues de vente à prix marqués des maisons *Pighi Luigi*, de Castoldario, liste n° 19 (nov.-déc. 1957) et *Rinaldi* (nov.-déc. 1957).

— M. Dimitrievic, qui appartient à l'Institut historique de l'Académie des Sciences de Yougoslavie, à Belgrade, adresse, à la demande du président, un tableau des activités numismatiques de la Yougoslavie. Il rappelle l'existence des trois sociétés numismatiques de Belgrade, Ljubljana et Zagreb, qui groupent environ 250 membres ainsi que les trois périodiques publiés à Zagreb : *Numizmatika*, *Numizmatičke Spornik* et *Numizmatičke Vjesti*. M. Dimitrievic donne ensuite connaissance de quelques trouvailles faites récemment ou en cours d'étude : trouvaille faite sur l'emplacement de Sisica de 2.500 pièces environ de la première tétrarchie, conservées au Musée de Ljubljana, dont le conservateur doit en publier l'étude ; trouvaille de folles de la première et deuxième tétrarchies, faite en Macédoine, médaillons d'or de Magnence en Slovénie, enfin deux trouvailles faites à Nich, l'une composée de monnaies françaises (Beauvais, Hugues Capet), et conservée au Musée de cette ville, et l'autre, immense, de monnaies romaines, composées de pièces allant de deniers de la République aux pièces des Sévères, de 2 ou 20 tonnes (!) selon les uns ou les autres.

— A la suite de cet exposé, une discussion générale s'engage au cours de laquelle les membres présents posent diverses questions à M. Dimitrievic.

— M. J.-B. Colbert de Beaulieu fait la communication suivante : Voici deux pièces d'or, attribuées traditionnellement aux Balocasses ; au droit, tête humaine stylisée à droite, un sanglier comme la chevelure, rinceaux perlés autour de la tête ; au revers, cheval androcéphale galopant à droite ; derrière le cheval, une roue ; au-dessous, un sanglier à droite ; l'autre appuie une main sur le collier que porte l'androcéphale et, de l'autre, tient le lien qui se termine par ce qu'on est convenu d'appeler le vexillum. Cette variété est inconnue à Muret et à La Tour, mais décrite par Lambert, I, pl. IV, 2 pour un sesterce trouvé à Avranches (Manche) en 1831, pesant 7,36 g. Ces deux pièces ici présentées sont « seuss », c'est-à-dire qu'elles proviennent exactement des mêmes coins de droit et de revers. Elles pèsent en outre exactement le même poids : 7,19 g. Les différences sont dans la coloration superficielle, l'une est de bel or jaune, l'autre est plus pâle. La direction relative des coins est entièrement différente, ce qui indique une technique de frappe au marteau, selon l'usage armoricain.

Le lieu de trouvaille de la pièce la plus jaune n'est pas connu. Seule a été retenue sa provenance « du Calvados ». Pour l'autre, qui appartient à M. Bernard Edeline, chercheur au C.N.R.S., elle a été recueillie par lui, en 1932, sur la commune de Souboussouffin-Quendin (Calvados, arr. Caen, canton de Palaise Nord) sur le site d'un oppidum appelé le Mont-Joy, au lieu-dit La Breche-au-Diable.

On peut dire laquelle de ces deux pièces a précédé l'autre et même constater que la partie supérieure du type du coin de droit montre un léger, mais indubitable renfoncement sur la pièce la plus jaune. Non

Пала фрајла са велосипеда

Ђорђа Ђорџ LXXVI бр 192-193, Београд,
11-12. јун 1987, стр 9.

Поздрав из Београда

(Уз књиу разгледница сѣарої Беоїрада из колекције др Сергија Димитријевића у издању Југословенске ревије и Завода за заштитиу сѣоменика їрада)

Првољуб Пејатовић

Карађорђева улица. Трговачка. Господска. Коцкаста калдрма. Једну фрајлу снашао маџер. Пала са велосипеда. Некакав мангуп тера шегу с њом. Призор у другом плану. Испред, у предњем, лепотица с куценцетом шара оком на своју леву страну. А тамо, превејани кицош, пиџан с халбцилиндром, има неке намере.

Све то на једној разгледници.
Gruss aus Belgrad.

Драгог брата Косту поздравља брат Манојло. Доле, датум: 1. IX 904. год. Класичан реноарски кадар — бар деценију пре првих Реноаревих филмова.

Ово је (тек) један souvenir de Belgrade из пребогате колекције др Сергија Димитријевића. Прикупио их је на хиљаде, а у књизи ПОЗДРАВ ИЗ БЕОГРАДА око две стотине их је. Прва из 1897, па преко оних полихромних мозаика, до последњих, пред шестоаприлски рат 1941. Издавали су их хотелијери, фабриканти, књиџари, фотографи. У Београду, Дрездену, Ђакову, Триери.

Историја: града, власти, двора, архитектуре, индустрије, саобраћаја, обичаја, униформи, ношњи, кафанства. Пола века у једној галерији. Владари, попечитељи, попови, ђенерали, војници, учењаци, високошколци, даме, господа, пандури, механиџије, трамвајџије, фијакеристи, бакали, амали, сакаџије, тестераши. Београђани и Београд. Палате, тргови, скверови, споменици, задужбине, новчани заводи, позориште, пошта, берзе, фабрике, кафане, конаџи, апотеке, училишта, чесме.

Крунисање краља Петра I. Понад Старог двора лети џепелин. Пред Великом школом, као букет маргарета, девојке у белом. Теразијама трамвај поред водоскока. Скадарлија ћерамида и тараба. Прва српска парна пивара Ђорђа Вајферта. Калемегдан с Дунавом и Савом. Над железничком станицом некакве

летелице, ваљда доцртана монтажа. Поплава у Карађорђевој. Пароброд у пристаништу.

Све тако. Призор за призором. Београд за Београдом. Филм. Вре-

меплов. На сто четири странице једне несвакодневне књиге.

Књиге, из рода оних у којима говоре слике. Каже ли се, напише ли се реч више, поквариће.

А у ред их је, колико треба, сложио у београдољубљиви предговор Света Лукић.

Једна књига — само што не проговори.

Стваралац историје и историчар

Пре извесног времена др Сергије Димитријевић један од најстаријих партијских радника и револуционара лесковачког краја, и врло младан научни радник — навршио је седамдесет година живота. Скоро пет деценија овај историчар, који је активно и непосредно суделовао и у стварању историје у југословенском и међународном радничком покрету, делатно је присутан у нашој модерној историографској науци.

Саборац Благоја Николића и Косте Стаменковића, који су га половином 1933. године примили у Партију, поникао је у породици старог комунисте Милана Димитријевића. Још као оmlаdинац и студент наставио се у првим борбеним редовима радничког покрета Југа Србије. Почетком тридесетих година учествовао је у демонстрацијама против диктатуре, а до краја 1931. обухваћен је илегалном комунистичком организацијом. Занимљиво је да је он основао и прву скопјевску организацију у Лесковцу, након монархо-фашистичке диктатуре у пролеће 1932. Уз то, повезао је илегално партијско руководство у Лесковцу са Покрајинским комитетом у Београду. Потом, створио је прве сеоске партијске организације у Вучју и Чуљенику (1934), а одржавао је и везу ПК са Кумановом, Светозаревом итд. На IV партијској конференцији за Србију одржаној у Београду 1934. био је делегат Окружног комитета Лесковца.

Од почетка 1935. године када је по партијском задатку дошао у Париз — активно делује у међународном радничком покрету, постајући и члан КП Француске. У два

маха био је секретар југословенске студентске партијске организације у Паризу, а потом председник Удружења југословенских студената. Улази у руководство југословенске партијске организације у Француској (југословенска подсекција КП Француске — секција Коминтерне) и постаје њен секретар (1935-1937).

Осим тога, Димитријевић је био и члан више међународних форума (председник југословенског илегалног комунистичког покрета у Међународној студентској организацији против рата и фашизма, до септембра 1937; као и члан Међународног комитета за формирање међународних бригада у Шпанији), а активно је суделовао и у раду неколико међународних скупова и конференција. Занимљиво је да је на Међународној конференцији омладине за мир, одржаној 1936. у Бриселу, С. Димитријевић одржао југословенски политички реферат, а Иво Лола Рибар организациони. Потом суделовао је и на Међународној студентској конференцији за помоћ републиканској Шпанији (1937), као и на Другој међународној студентској конференцији против рата и фашизма, заједно са Мијалком Тодоровићем. Као представник КП у Балканском комитету (1938-1939) уређивао је југословенски део билтена „Демократски Балкан“.

Његова жива партијско-политичка активност није јењавала ни у тешким, често погубљеним условима концентрационих логора. У логору у Ролон Гароу припадао је партијској ћелији коју је водио Лујиб Лонго, легенда италијанских комуниста. Према сведочењима Ду-

шана Кредера, С. Димитријевић је после њега постао секретар партијске организације кварта „Б“ у логору Верне и представник Југославије у Међународном комитету који је водио Франц Далем, један од секретара Извршног комитета Коминтерне. У злогласном Бухенвалду, пише Р. Супек, Димитријевић је био „члан руководства активне илегалне логорске организације КП“, одговоран за групу од 120 Југословена. Додајмо да је у оквиру логорске партијске организације суделовао у стварању илегално војне организације која је ослободила логор. Због те револуционарне активности признат му је непрекидан партијски стаж од 1933. Он је и носилац „Споменнице 1941“.

На питање шта је за њега значао овај партијско-политички рад у тешким данима илегалног деловања, Димитријевић нам је рекао:

— У том периоду та врста рада и деловања била је основни животни садржај.

И није ни мало случајно што је овај неуморни партијски активиста и пролетерски првоборац међународног ранга, аутор првог поглавља „Прегледа историје СКЈ“. А недавно му је код „Нолита“ изашла из штампе и књига „Социјалистички раднички покрет у Србији 1870-1918“.

— Како је настала ова Ваша најновија књига?

— Годинама сам се припремао да обрадим историју социјалистичког радничког покрета у Србији, и низ мојих радова у ствари је обрада појединих битних питања или периода тог развитка. Зато су, на пример, сви студијски осврти на деловање појединих истакућих руководиоца и идеолога овог покрета увек обрађивани са становишта њиховог значаја и улоге у историји социјалистичког радничког покрета. Радећи на првом поглављу „Историје Партије“ у припреми о овом покрету и деловању у Србији припремио сам десетоструко већи текст од траженог да бих ње-

др Сергије Димитријевић

говим даљим сажимањем дао одговарајући прилог за израду будуће „Историје СКЈ“. А најновија моја књига представља најширу верзију студијске обраде те проблематике, синтетички приказ историје социјализма у Србији.

Нагласимо да богата и разноврсна студијска активност др Сергија Димитријевића захвата углавном шест спојених области: историју социјалистичког радничког покрета Србије („Социјалистичке радничке организације у Србији на крају 19. века“, 1953); историју радничког и комунистичког покрета Југославије („Стварање и развој КПЈ од 1918-1921“ у штампи); привредну историју Србије („Дубровачки каравани у Јужној Србији у 17. веку“, 1958); историју

српске средњовековне нумизматике („Оставе средњовековног српског новца до 1371“, 1981); и историју лесковачког краја („Историја лесковачког радничког покрета до 1918“, 1954).

До сада је написао двадесетак књига већег формата, од којих су неке и преведене; аутор је више од 90 студија и монографија. Његов научно-студијски и публицистички опус прелази више од шест хиљада објављених страница. Учествовао је на више од тридесет пет научних скупова у земљи и на више симпозијума у иностранству. За обимну монографију „Радован Драговић“ 1978. године добио је НИИ-ову награду за публицистику. Трагичко-документаристичка упорност омогућила му је комплетирање више богатих и сваковрсних збирки које су драгоцена ризница изворног материјала, грађе и података.

— Шта је по Вашој оцени највредније међу тим збиркама?

— Збирка средњовековног српског и босанског новца, која је по броју врста и варијаната најбогатија у свету и садржи многобројне уникатне примерке од значаја за нашу националну историју, одговара Димитријевићу — Поред тога, вредна је документација за историју Лесковца која обухвата комплете лесковачке штампе и периодике, архивску грађу и велики број писаних изјава учесника комунистичког покрета и других савременика. Уз то имам и врло богат документацију за историју радничког покрета која захвата различиту грађу и комплете периодике, закључује са мало устручавања.

Додајмо на крају да Димитријевићев научни прилаз карактеристично темељито познавање марксизма, политичке економије и привредне историје, широка ерудиција и изванредно познавање историјских кретања; смисао за анализу и синтезу и један веома срећан спој енциклопедијских знања, систематичности, научно-студијске рационалности и стваралачког надахнућа.

Др Никола Цветковић

НОВЕ КЊИГЕ И ПУБЛИКАЦИЈЕ

Научник и револуционар

◆ „Живот и дело др Сергија Димитријевића“, Народни музеј, Лесковац, 1989.

У издању лесковачког Народног музеја изашла је ових дана књига „Живот и дело др Сергија Димитријевића“ — објављени су радови са скупа посвећеног животу и научним остварењима овог истанутог научника и револуционара. У предговору, уредник Библиотеке Народног музеја Хранислав Ранић упознава да је новембра 1983. године одржан у Лесковцу, у организацији Музеја и библиотеке „Радоје Домановић“, скуп посвећен др Сергију Димитријевићу поводом педесетогодишњице његовог пријема у КПЈ, педесетогодишњице плодног научног рада и седамдесетогодишњице живота. Реч је о човеку који је оставио видан траг и као револуционар и као научни радник. Све страна личности чије је интересовање и поље научног рада обухватало многе области од историје, економије до — нумизматике.

„Др Сергије Димитријевић био је антер у стварању револуционарног радничког покрета. У томе је и била његова предност над другим ствараоцима, али и велика одговорност да се критички постави према сопственом делу и да објективно и научно дефинише, вреднује и представи јавности. Захваљујући његовој марксистичкој оријентацији и револуционарном незадовољству постигнутим, био је критичар сопственог дела и дела своје револуционарне генерације што његовим радовима и даје научну вредност. Користећи изворе, увек се трудио да их образложи и унае на њихов значај, сматрајући неопходним да јавно изнесе истину и каже у чему се не слаже са ставовима појединих научних радника. Стога његово научно дело има велику вредност, али се с разлогом оценује његова још целовитија научна верификација“ истиче, поред осталог, Хранислав Ранић.

Др Сергије Димитријевић умро је августа 1987. године у Београду. За собом је оставио значајно дело. Основна заједница науке Јужноморавског региона и Скупштина општине Лесковац омогућиле су да се радови са научног скупа објаве у књизи, да се та основна поставна вредновања дела др Сергија Димитријевића учини доступном широј јавности. И свестрано осветли његов лин.

У књизи су објављени радови: др Андрија Б. Н. Стојновић „Сергије Димитријевић и историја филозофије“, др Милан М. Миладиновић „Револуционарно и научно стваралаштво Сергија Димитријевића“, др Драгослав Јанновић „Сергије Димитријевић и историја српског радничког покрета у првом светском рату“, др Милован Босић „Сергије Димитријевић и валоризација марксистичког учења српских социјалде-

мората“, др Жарко Јовановић „Сергије Димитријевић — спољни сарадник Института за историју радничког покрета Србије у Београду“, др Стојан Кесић „Допринос Сергија Димитријевића у изучавању српске социјалистичке преводне литературе“, др Јакоб Вукомановић „Први радови Сергија Димитријевића о настанку радничког покрета Србије“, др Десанка Савићевић „Сергије Димитријевић о животу и делу Душана Поповића“, др Вићентије Ђорђевић „Сергије Димитријевић о Радовану Драговићу“, др Ниван Стојковић „Сергије Димитријевић о ставу српских социјалиста према рату“, др Даница Милић „Сергије Димитријевић о привреди Југославије до 1941. године“, Хранислав Ранић „Допринос Сергија Димитријевића у проучавању радничког покрета Лесковца и околине“.

Др Славољуб Цветковић објављује рад „Допринос Сергија Димитријевића раду на историји СКЈ“, др Миролуб Васић „Сергије Димитријевић један од пионира рада на историји СНОЈ-а“ проф. др Радомир Лукић „Социјолошки рад Сергија Димитријевића“, акад. др Милош Мацура „Економски радови Сергија Димитријевића“, др Станиша Новаковић „Достигнућа и перспективе научног рада Сергија Димитријевића на подручју нумизматике“, др Петар Качавенда „Сергије Димитријевић, један од истаннутих и заслужних сарадника Института за савремену историју у Београду“, Никола Цветковић „Човек на звезданом трагу будућности“, Драгојла Цветковић „Улога Сергија Димитријевића у формирању скојевске организације у Лесковцу и партијских организација у Вучју и Чуљенику“, Власта Стојановић „Живот и деловање Сергија Димитријевића у концентрационом логору Бухенвалд“, Тихомир Б. Петровић „Маршал Тито у народним песмама ослободилачког рата и револуције“, Љуба Стојановић „Политички приступ Сергија Димитријевића у написанима „Тано је некад било“, др Миодраг Павићевић „Из дискусије на научној скупштини о животу и раду Сергија Димитријевића 18. новембра 1983. у Лесковцу“, Градимир Илић „Народна предања о Стрелци у функцији осветљавања његове личности и доба“, др Срећко Димитријевић „Градска привреда старог Лесковца“, Миомир Спасић „Један поглед на Лесковачку енциклопедију Сергија Димитријевића“ и Драган Радовић „Рад Сергија Димитријевића на прикупљању народних пословица“.

У књизи је објављена и библиографија радова др Сергија Димитријевића, преглед објављених радова и оних у штампи и рукопису као и уређивању периодичних и других публикација.

В. Х.

Београд, 1989. г.

У ЛЕСКОВЦУ ПРОШЛОГ ПЕТКА ОДРЖАН СКУП О ЖИВОТУ И РАДУ ДР СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА

Свестрана научна активност

Прошлог петка, у организацији Народног музеја и библиотеке „Радоје Домановић“, у Лесковцу је одржан скуп о животу и раду др Сергија Димитријевића, по свећен 50. годишњици његовог научног рада. Поздравну реч скупу упутио је директор Музеја Хранислав Ракић, указавши на свестраност научног ангажовања др Сергија Димитријевића, његов допринос изучавању историје не само лесковачког краја већ и на ширим југословенским просторима.

О доприносу Сергија Димитријевића раду на историји СКЈ говорио је др Славољуб Цветковић, др Доброслав Бјелегић о Димитријевићу као историчару социјализма у Србији, др Милан Миладиновић о научном и револуционарном стваралаштву, а др Вићентије Борбевић о теми „Сергије Димитријевић о Радовану Драговићу“. Др Живан Стојковић је указао на допринос Сергија Димитријевића проучавању става српских социјалиста према рату, док је др Миливој Татић говорио о његовим погледима на развој марксизма у Србији. О научној активности Сергија Димитријевића на подручју нумизматике говорио је др Станиша Новаковић, др Никола Цветковић дао је прилог његовој биографији, Власта Стојановић је посветио своје излагање животу и деловању Сергија Димитријевића у концентрационом логору Бухенвалд, а др Срећко Димитријевић је посветио пажњу теми „Сергије Димитријевић о привреди старог Лесковца“. Хранислав А. Ракић је осветлио допринос Сергија Димитријевића у проучавању радничког покрета Лесковца и околине, а Драгојла Цветковић његову активност у формирању партијских и скојевских организација у Лесковцу и Вучју. Јован В.

Јовановић је говорио о његовој сарадњи у „Недељним новинама“ мр Слободан А. Младеновић у „Нашем стварању“, Миомир Спасић је имао тему „Један поглед на Лесковачку енциклопедију“ С. Димитријевића“, Градимир Илић „Народно предање о Стрели у функцији откривања његове личности и доба“, Драган Радо-

вић је говорио о раду Сергија Димитријевића на прикупљању народних пословица, мр Тихомир Петровић је дао осврт на збирку протравских и лесковачких партизанских песама С. Димитријевића, а Ненад Кражић о одјецима грабе С. Димитријевића у фактографском и литерарном погле-

Свестарно осветљена научна делатност др Сергија Димитријевића

НОВА КЊИГА ДР СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА

Учесницима скупа подељени су примерци нове књиге др Сергија Димитријевића „Историја Лесковца и околине 1918—1928“ коју је ових дана издао лесковачки Народни музеј као 31. књигу своје Библиотеке. Ваља напоменути да је овај научни рад др Сергија Димитријевића писан у склопу пројекта „Историја Лесковца и околине“.

ду. У дискусији је учествовао др Миодраг Павићевић.

Своја саопштења приложили су: Драгиша Кнежевић — „С. Димитријевић — гимназијски, међуратни и поратни дани“, др Владимир Стојанчевић — „Рад С. Димитријевића на историји Лесковца XIX века“, академик др Радован Самаршић — „Радови С. Димитријевића засновани на граби из дубровачког Архива“ и др Андрија Стојковић — „Философија историје у радовима Сергија Димитријевића“.

Договорено је да се приреди Споменница посвећена животу и раду др Сергија Димитријевића у којој ће бити објављени и радови са овог скупа научних радника и публициста.

Др Сергије Димитријевић — Гордана Гордић, Поздрав из Београда, Београда на старим разгледницама. Из збирке др Сергија Димитријевића, Београд, Југословенска ревија — Завод за заштиту споменика културе града Београда. 1986.

Књига *Поздрав из Београда* представља избор из богате збирке разгледница др Сергија Димитријевића. Аутори књиге, др Сергије Димитријевић и Гордана Гордић, одабрали су за ову публикацију око две стотине разгледница Београда из времена од 1896. до 1941. године.

Репродукције разгледница у овој књизи поређане су веома прегледно. На почетку су „мозаик-разгледнице“: после њих су панораме Београда а онда разгледнице које приказују поједине улице, тргове и делове града (Теразије, Кнез Михаилова улица, Улица Седмог јула, Студентски трг, Трг Републике, Булевар Револуције, Трг Димитрија Туцовића, Улица Маршала Тита, Улица Кнеза Милоша, Немањина улица, Авала, Топчидер, Трг братства и јединства, Караборџева улица, Калемегдан). На крају су разгледнице које приказују Земун. У легендама уз репродукције дати су подаци о грађевинама које су представљене на разгледницама (време изградње, пројектант, и време рушења ако зграда више не постоји). Ту су и подаци о самим разгледницама (издавач, година најраније датираних примерка). Поред репродукција разгледница

у књизи су и фотографије архитектата који су пројектовали зграде приказане на разгледницама, фотографије ентеријера појединих зграда, као и снимци догађаја везаних за одређене улице и грађевине. Као вишете репродуковани су акварели Павла Васића који приказују униформе поштарара у Србији крајем XIX века.

Разгледнице репродуковане у овој књизи одабране су тако да помоћу њих могу да се прате промене у архитектури, урбанизму и комуналном уређењу Београда. Тако се на разгледницама обележеним бројевима 3. и 6 датираним 1898. год, види трамваји са коњском вучом на данашњем Студентском тргу и у Улици Маршала Тита. На више разгледница, издатих пре 1918. год, виде се уличне светиљке постављене на средини коловоза. Група разгледница које приказују Теразије даје слику преображаја овог дела града од 1898. до 1938. год, од приземних и једносратних кућа, преко хотела „Москве“ и приватних вишесратница, до Игуманове палате и „Албаније“, од групе дрвећа на средини коловоза и Теразијске чесме до црвених скверова и фонтане. Исто тако могу да се прате промене на Тргу републике. На разгледници из 1902. год, види се фијакерска станица код споменика кнезу Михаилу и зграда Народног позоришта у првобитном облику. Разгледница из 1926. год. приказује трамваје који обилазе око споменика, а поред реконструисане зграде Народног позоришта налази се такси-станица. На истој разгледници види се зграда Управе фондова, а на оној из 1936. год. доминира палата „Реунионе“.

У овој публикацији репродуковане су и разгледнице на којима се види првобитни изглед грађевина које су касније претрпеле извесне измене, као што су Стари двор, Железничка станица и Министарство правде, или су им дограђени спратови, као што је случај са Домом светог Саве и Касарном VII пука. Поједине грађевине су потпуно измењене, тако да се на разгледницама види како су изгледале у време када су биле саграђене. Као пример могу да се наведу Народно позориште, палата „Зора“, Сада мира, Вајфертова пивара и Пошта број 2.

Већи број разгледница служи као докуменат о изгледу грађевина које су порушене, као што су хотел „Париз“, кафана „Албанија“, стари хотел „Балкан“, зграда на месту данашњег Културног центра, Гранд-хотел, кућа Наума Ичка, Митрополија, Синагога, зграде на месту данашњег Филолошког факултета, Управа града, стамбене зграде у Јеврејској улици, зграда пожарне чете, Друга београдска гимназија, зграда Илије Коларца, стара зграда Трговачке академије, Окружни суд, Марићева апотека, стара зграда Народне скупштине, стара зграда хотела „Славије“, кућа Јоце

Јовановића-Шапчанина, кафана „Златан крст“, Конак, кућа Јована Ристића, Министарство војске, средњовековни град Жрнов на врху Авале, мост краља Александра I, касарне у Доњем граду и Железничка станица у Земуну.

Поред тога што имају документарну вредност, поједине разгледнице се одликују и оригиналним ликовним решењима. На разгледници бр. 11. као украс око главних мотива појављују се преплети и биљке. Разгледница бр. 43. састављена је од фотографија Кнез Михаилове улице и оквира од црвца, а на разгледници бр. 122. јавља се оквир од трешања.

Одабирање разгледница за ову књигу ма. Оно што читаоца може да зачуди јесу речи „Победник, Мештровићева скулптура, окренута тада још неослобођеној југословенској браћи преко Саве“. Скулптура „Победник“ постављена је у јесен 1928. год, приликом уређења Калемегдана поводом и писање легенди за сваку појединачну репродукцију представљало је веома обиман посао. У току оваквог рада могуће је да се догоде извесне омашке. Испод разгледнице

бр. 26. пише да је на њој приказана кућа Димитрија Наумовића у Коларчевој улици бр. 9. Уствари, овде се види кућа Јоце Ж. Јовановића-Шапчанина, која више не постоји, а била је на Теразијама бр. 7. Кућа Јоце Ж. Јовановића-Шапчанина приказана је на разгледници бр. 117. и овде су у легенди дати тачни подаци о власнику и адреси зграде. Кад се упореде разгледнице бр. 26 и 117. види се да је у питању иста грађевина. На разгледници бр. 190. приказане су степенице на Калемегдану, које воде од шеталишта према Тврђави. У легенди стоји да их је пројектовала Јелисавета Начић. Ове степенице пројектовао је Борђе Ковалевић, а Јелисавета Начић је пројектовала степенице којима се из Париске улице улази на шеталиште.

Књига *Поздрав из Београда* садржи и три текста. Писац предговора, Света Лукић, дао је преглед ликовних извора за познавање изгледа Београда (графике, разгледнице, филмови) и посебно се осврнуо на значај збирке разгледница др Сергија Димитријевића за праћење развоја београдске архитектуре и урбанизма. Текст је освежен ауторовим личним запажањима и сећањима пробоја солунског фронта (у исто време саграђене су и поменуте степенице, чији је аутор Борђе Ковалевић).

На крају књиге су текстови које су написали аутори публикације. У тексту „О разгледницама Београда до 1941“ др Сергије Димитријевић је дао кратак историјат дописница и разгледница у Европи, а затим је говорио о најстаријим разгледницама које приказују градове у Србији и о најстаријим разгледницама Београда. Ту је и детаљан преглед домаћих и страних издавача разгледница Београда од 1896. до 1914. год.

У тексту „Разгледница — сликозни извор“ Гордана Гордић је истакала вредност разгледница као извора за пручавање београдске архитектуре и упознавање аутентичног изгледа оних грађевина које су измењене или данас не постоје.

Књига је објављена и на страним језицима (енглески и немачки). Изашла је у луксузној опреми, која и одговара свакој врсти публикације. Аутор ликовне опреме, Миодраг Вартабедићан, определио се за решење које делује богато, али не и наметљиво. Опреми књиге могло би да се замисли само то што се насловна страна не налази на почетку књиге, него на месту девете стране, и што добар део репродукција прелази са једне стране на другу, што отежава њихово коришћење.

Овом књигом Београд је добио једну репрезентативну публикацију, а историјачки београдске архитектуре одличан приручник.

Архивско-историјско-уметнички поздрав из БЕОГРАДА БР СРБИЈЕ

18

ЗАРАД ИСТИНЕ

■ (НЕТАЧНОСТИ У КЊИЗИ ДР СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА „ИСТОРИЈА ЛЕСКОВЦА И ОКОЛИНЕ (1918—1928).“)

У свом најновијем делу, у „Историји Лесковца и околине (1918—1928)“, др Сергије Димитријевић се на више места дотичао и мојих списа објављених у Лесковачкој штампи или посебно. То дотичање није било нимало објективно, јер је исти писац из онога што односни списи садрже, да је био објективан, могао да види друкчије стање, тј. праву истину, као што ће се видети из онога што ћу ниже изнети.

Осврћући се на неке наводе из мога чланка објављеног у „Лесковачком гласнику“ од 16. 23. и 30. априла 1927. г. о Народној књижници у Лесковцу и Студентском клубу „Гундулић“, С. Димитријевић каже како „се никако не може прихватити тврдња да у овоме клубу до 1927. г. рада није било“. Међутим, ја сам у томе чланку не поричући да је и у то време вршено прикупљање књига за стварање Народне књижнице у Лесковцу-истицао нарочито да у односном периоду у истом клубу „није одржано ни једно предавање за народ нити је покренуто ма и једно културно питање од многих која интересују нашу средину“. И поред тога, др С. Димитријевић, ради побијања моје тврдње, уместо да изнесе стварне доказе, каже: „нисмо баш сасвим сигурни да лесковачки студенти у току тог шестогодишњег периода нису држали таква предавања у клубу или ван њега“. Димитријевић овако истиче и поред тога што, како каже, „годинама „Лесковачки гласник“ није регистровао таква предавања“. А тако тврди због тога што он „за нека држана предавања сазнаје ретроактивно, било кад се она групно помињу, било кад се накнадно објави њихов текст“. Дакле, иако за таква предавања нигде није ближе означено да су држана у студентском клубу односно од стране студената!

Што се тиче новинских извештаја о годишњој скупштини одржаној 17. априла 1928. г. за избор нове управе истога студентског клуба, Димитријевић наводи две контрадикторне вести, од којих му, изгледа, више конвенира, допис једног од чланова старе управе, тј. онај из пера Крсте Симоновића, који је за мој реферат поднет на тој скупштини рекао како у њему „уопште није говорено о узроцима нерада клуба, већ да је он садржавао друге ствари које се не смеју провлачити кроз клуб“; па стога, даље, претио: „те ћемо предузети све мере и употребити сва средства која нам закон даје и клупска правила допуштају да спречимо илегалан рад те управе“. Реферат о коме је овде реч објављен је у првом табаку моје забрањене књиге „Подеране маске“. Отуда је чудно што С. Димитријевић овакву Симоновићеву претњу није довео у везу са чињеницом да је Крста у то време био секретар лесковачке Орјуне тј. једне „националистичко-фашистичке борбене организације, састављене од неозбиљних, силових и арогантних лица“, како се за ту организацију каже на стр. 475. Сергијеве књиге.

Позивајући се на мој навод о томе да сам у априлу 1927. г. објавио чланак у коме сам говорио о стану клуба у то време и третирао питање оснивања Народне књижнице у Лесковцу као једног од главних задатака клуба Сергије ми подмеће као да сам истицао да је стварање једне такве библиотеке имало зависити само од нове управе клуба, иако сам ја у поменутом чланку рекао како је и пре управе изабране у септембру 1928. г. било нешто урађено, тј. и дотле било прикупљено књига „као основе за стварање Народне књижнице у Лесковцу“. Овим ја сигурно нисам инсистирао на томе да прикажем како стваралачки период историје овог студентског клуба „почиње од тренутка када су представници земљорадничке старнке дошли на његово чело“. Уствари, од чланова нове управе тога клуба земљораднички смо били само ја и Ј. Јовановић.

Наводећи Јову Јовановића, Богољуба Горуновића и мене као припаднике Земљорадничке странке који смо сарађивали

у „Лесковачком гласнику“, Димитријевић цитира и сећања Ј. Јовановића како ни Јова, ни ја ни Мења нисмо били задовољни „Лесковачким гласником“ што је било сасвим тачно, али другог гласила, све до појаве „Лесковачког привредника“ и „Недељних новина“ нисмо имали. У вези с мојом сарадњом у „Лесковачком гласнику“, али и у вези с написима које сам иначе објављивао, С. Димитријевић каже: „Драгољуб Трајковић, који се везује за прошлост нашега краја и питање менталитета и особина старих лесковачких грађана, избегавајући сваку актуелну класну и политичку проблематику“. Да Димитријевић неосновано истиче некакво моје избегавање окакве проблематике најбољи су доказ моји чланци објављени 1927. и 1928. г. у самом „Лесковачком гласнику“ и цитирани у моме раду објављеном под насловом „Предратне организације студената лесковачког краја и стварање Народне књижнице и читаонице у Лесковцу“ (в. Лесковачки зборник, књ. VI) као и написи објављени у првом одштапаном табаку моје књиге „Подеране маске“ (чему би доказ били и остали прилози у тој књизи да није оне могућено њено објављивање, а наиме: Ми једемо наприке, ви зидате фабрике, Про свећивање народа, Племенска или класна борба, Селак и мир).

Димитријевић није морао да прихвати као тачан мој податак о томе да су Баши Лесковачке реалке, поред других, приказивали и Глишићеву „Подвалу“, али ми неосновано замера да сам прећутао часопис „Нова школа“, који је уређивао учитељ у Манојловцу Тодор Радековић 1921. г. замера, иако сам ја тај часопис, као и „Школски покрет“, Димитрија Димитријевића, који је излазило у Лесковцу 1921/22. г., поменуо у свом „Прегледу лесковачког књижевног стваралаштва“ (Лесковац, 1973, стр. 14). Иначе, С. Димитријевић уз збирку „Пјесаме“ селака Милутина Милатовића (Лесковац, 1928) помиње моју уволну реч, али ни словце из ње не наводи, јер би то сигурно оповргло његово истицање како сам „избегаво сваку актуелну класну и политичку проблематику“. Отуда се чудим како је потом поменуо моје књижнице „Први весници слободе“ и „Покрети за ослобођење у крајевима ослобођеним 1877/78. г.“, па чак и први табак „Подераних маски“, али у чију садржину није смео да завири, јер би и то негирало његову оцену о карактеру мога списатељства тога времена.

О Сретену Динићу Димитријевић, поред осталог, каже: „У лесковачкој публицистици најновијег периода С. Динић је углавном једнострано осветљен као позитивна личност“; и на истој страни свога дела наводи мој суд о Динићу, при чему ја и сада остајем, с тим да сам знао и извесне Динићеве слабости, као што сам навео и у својој монографији о Динићу (в., Сретен Динић, народни просветитељ и писац“, Лесковац, 1973, стр. 75-78). Иначе, Димитријевићеве мишљење о томе културном раднику и човеку је неприхватљиво, а оно што се износи о Динићевом односу према Михаилу Јовановићу-Бради не стоји онако како то Сергије оцењује: Динић за Мику није рекао ништа ружно кад је казао да он није одступио од својих комунистичких идеја и у свом службеном извештају Министарству просвете истицао како је боље да Јовановић и даље остане у служби. Управо, у свом извештају, како га Димитријевић наводи, Динић је рекао: „Никакву доставу писмену или усмену нисам добио с које стране о тањвом његовом раду. А знам то да он није изменио своје веровање у спасоносну вредност комунистичких идеја. Мишљења сам ипак да би било опасније пензионирати га него ли оставити га у служби, јер би тек онда био решен свих обзира за такав рад. У таквом случају општина која је у комунистичким рукама већ му је припремила место да га узме за свог службеника у општини“. А да између Мике Браде и Сретена Динића није заиста био пријатељски однос, зар би Динић скоро за све време док Миха

Dr Sergije Dimitrijević: *Socijalistički radnički pokret u Srbiji 1870—1918* — Nolit, Beograd 1982.

Knjiga daje prikaz razvitka socijalističkog radničkog pokreta u Srbiji od njegovih začetaka sedamdesetih godina XIX veka do prerastanja u organizovani socijalistički pokret radničke klase krajem prvog svetskog rata. U tom periodu delovali su mnogi istaknuti srpski socijalisti: od Živojina Žujovića, koji je u svojim člancima propagirao prve socijalističke ideje (1867—1869), do Dušana Popovića, čijom aktivnošću u emigraciji 1917. i 1918. godine Sergije Dimitrijević završava svoju knjigu. Time je on u svojoj knjizi obuhvatio delatnost Svetozara Markovića, Mite Cenića, Vase Pelagića, Milice i Anke Ninković, Dragiše Lapčevića, Radovana Dragovića, Dimitrija Tucovića i drugih srpskih socijalista i marksista.

U prvom delu knjige autor govori o političkim i ekonomskim prilikama u Srbiji u vreme nastanka socijalističkog radničkog pokreta. Posebno mesto daje Svetozaru Markoviću, koji nije bio samo prvi popularizator i propagator marksizma

Srbija na Istoku

203

već i praktičan borac za socijalističko društvo. Autor ističe ulogu prvih zanatlijsko-radničkih organizacija pomoću kojih je S. Marković nastojao da okupi zanatlije i suprotstavi ih kapitalističkom društvenom ustrojstvu, i da ih upozna sa socijalističkim idejama i odnosima.

Drugi deo je pregled zbivanja u radničkom pokretu do stvaranja socijaldemokratskih organizacija i stranaka. Prva sindikalna organizacija nastala je 1896. godine u Beogradu, a iste godine u Negotinu je osnovana opšteradnička klasna organizacija — radničko društvo. Socijalistički pokret u Srbiji potpuno je ugušen posle ivanjdanskog atentata 1899. godine, kada mnogi socijalisti odlaze u inostranstvo ili na robiju.

U trećem delu knjige autor prikazuje osnivanje socijaldemokratskih organizacija i Srpske socijaldemokratske partije (1903) i njeno delovanje do kraja prvog svetskog rata. On s pravom ističe prelomnu ulogu Radovana Dragovića u organizovanju srpskog socijalističkog pokreta na klasnim osnovama. Dragović je 1901. godine osnovao „Beogradsko radničko društvo”, a naredne godine i „Centralni odbor”, prvo ilegalno političko rukovodstvo radničkog pokreta. Posle njegove smrti (1905) nastupa velika kriza socijaldemokratskog pokreta, prevaziđena tek povratkom Dimitrija Tucovića iz inostranstva (1908). To je vreme borbe socijaldemokratskog pokreta za građanske slobode, radničko zakonodavstvo, opšte pravo glasa, ali i vreme opredeljivanja prema nacionalnom pitanju, jugoslovenstvu i uključivanja radničkog pokreta Srbije u međunarodni socijalistički pokret. Poznato je da je Srpska socijaldemokratska partija bila jedna od prvih u Internacionali koja se izjasnila protiv rata, ukazujući na klasne osnove svoje antiratne politike, i glasala protiv ratnih kredita. U ovom delu knjige autor je najviše stranica posvetio revolucionarnim shvatanjima i stavovima D. Tucovića i D. Popovića.

U knjizi se nalazi i obilje podataka značajnih za upoznavanje razvitka socijalističke misli i pokreta u Srbiji. Ona pruža i pregled ekonomskih i političkih prilika u Srbiji toga vremena, kao i previranja koja su zahvatila radnički pokret (sukob klasnog i malogradanskog socijalizma) do stvaranja Srpske socijaldemokratske partije i posle nje. Ona, međutim, ne nudi uopšteniju analizu prvih socijalističkih ideja u Srbiji (pre svega u delima i člancima S. Markovića), kao i nesum-

njivog uticaja evropskih socijalista i marksista na razvoj srpskog radničkog pokreta. Drukčiji utisak, doduše, ostavlja treći deo knjige u kome autor daje produbljeniji prikaz stavova Srpske socijaldemokratske partije o nacionalnom pitanju, jugoslovenstvu, seljaštvu, balkanskim ratovima, uključujući i pohod na Albaniju 1913. godine.

1927. г. није добио службу у Скопљу и отишао из Лесковца, па и после тога, објављивао његове чланке у „Лесковачком гласнику“; и зар би ми 1932. г. Јовановић преко Динића послао једно писмо Стевана Галогоже са сложеним али забрањеним отиском свога приказа моје књижице „Силуете из Фанара“.

Говорећи даље о Сретену Динићу, Димитријевић у напомени на стр. 445. каже: „Други аутори Ч. Јоксимић, Д. Трајковић и још неки преузели су многе демагошке тезе С. Динића лансиране у прилог лесковачким индустријалцима и допринели њиховом даљем ширењу“ с тим да се Јоксимић у својој књизи „Лесковачки српски Манчестер“ „показао критичнији према лесковачким индустријалцима“. Чудновато како се за овакав мој однос према лесковачким индустријалцима Димитријевић није позвао на моју књигу „У чему је тајна појаве и развика индустрије у Лесковцу“ која је објављена 1940. године као историја лесковачке првобитне акумулације.

Ни један од напред поменутих мојих радова апсолутно не даје за право предњој Димитријевићевој тврдњи уколико се тиче мене: такву основу он не може да нађе ни у другим мојим списима из онога времена, а најмање, дакле, у мојим књижицама „Ми једемо паприке па зидамо фабрике“ (Лесковац, 1930) и „Силуете из Фанара (Лесковац, 1932), које су објављене као прилози за студију менџерства, нити у моме прилогу књизи „Лесковац јуче и данас“ (Лесковац, 1935), а најмање у већ поменутој мојој књизи „У чему је тајна појаве и развика индустрије у Лесковцу“, у којој је дата исто рија једне првобитне акумулације и њој приложени Туцовићев дописи о ономе што је видео 1911. године обилазећи лесковачке фабрике („Призори којима сам морао да присуствујем, каже он, обилазећи текстилне фабрике у Лесковцу ужасни су“). Овде указујем и на оно што је изнето у фрагментима моје публицистике до 1936. г. (в. Лесковачки зборник, књ. XIII, стр. 81-112).

Др Сергије Димитријевић са нарочитим задовољством истиче да „продор Богољуба Горуновића у „Лесковачки гласник“ објашњава зашто је овај лист писао тако много о Групи за социјалну и културну акцију, док остале сличне акције није ни регистровао“. Међутим овакво истицање је сасвим неосновано, јер је „Лесковачки гласник“ објавио само један дужи напис који се тиче Групе СКА (у питању је извештај са предавања др Драгољуба Јовановића о узроцима и решењу тадашње привредне кризе, питање које је нарочито интересовало лесковачку чаршију), док су остали написи представљали само краће извештаје о записивању појединих предавања Б. Горуновић, и да је хтео, не би Групи СКА (која у истој чаршији нимало није била омиљена) могао да прави никакву рекламу, утолико пре што у уредништву „Лесковачког гласника“ није имао никаквог утицаја, чак и да му сауредништво у истом листу није ометено изнадним пре мештајем. Чаршијске ћивте би се томе супротставиле.

Истиче Сергије и то да смо око Б. Горуновића као најјачег представника Групе СКА (што никако није било тачно, јер Горуновић, који је припадао Савезу земљорадника од његовог оснивања, ту Групу није основао) израсли Јован Јовановић и ја, али тако што се Јовановић „развијао у политичара који се хвагао у кошпац са актуелном проблематиком“, док „Трајковић избегаво ове окршаје, окреће се прошлости и посвећује публицистици“. Међутим, да ми овим није дата нимало одговарајућа карактеристика доказ је оно што сам заступао у својим напред наведеним радовима, а исто тако и садржина других мојих чланака објављених у „Лесковачком гласнику“ и „Лесковачком привреднику“: о стању у књижици Бачке дружине „Вуловић“, о неоснованом премештају Богољуба Горуновића из Лесковца, о менталитету лесковачке средине, тј. о неким тзв. друштвеним људима, о првом и другом броју Динићевог „Народног просветитеља“, о предавању др Ал. Јелачића „Пропаст античке цивилизације и криза модерне Европе“, о интегрисању противу нове управе Народног универзитета у Лесковцу, итд. Дакле, да не прелазимо у додичне време које нам пружа још више доказа против оцена које су ми дате у овој најобимнијој историји Лесковца и околине, у књизи која на 694 стране приказује само десет година из прошлости једне не много велике србијанске вароши.

Димитријевић помиње и једну окружну конференцију Земљорадничке странке одржану у Лесковцу новембра 1928. г., као и то да смо на истој конференцији говорили Б. Горуновић и ја. Али Димитријевић не износи шта је у „Лесковачком привреднику“ Фреди Фазловски за бележио о мом говору.² На истој страни своје „Историје“ он помиње и збор земљорадника одржан у Лесковцу децембра 1928. г., а „на коме су говорили познати земљорадници десничари, Јован Јовановић Пижон и др Урош Стајић“, па у 95. напомени на стр. 473. своје књиге Сергије каже: да сам ја говор Јована Јовановића објавио „после другог светског рата“, „на основу својих бележака, ваљда да би тиме пропагирао и популарисао политичка схватања земљорадника десничара у нашој социјалистичкој средини“. Како бесмислено подметање! Ја, пре свега, никад нисам припадао земљорадничкој десници, а говори Ј. Јовановића и др У. Стајића објављени су још 15. децембра 1928. г. у Горуновићевом листу „Село“. Тој десници никад нисам припадао, већ у то време био сам у добрим односима са Костом Стаменковићем, Благојем Николићем, Владом Борбенићем, Драгим Коцићем и другим, а дружио се и с Трајком Стаменковићем. После завођења шестојануарског режима учествовао сам и на једном тајном састанку у Београду заједно с Веселином Маслешом с којим сам се од раније познавао.

Сергије Димитријевић је вероватно поносан што је његово најновије дело, тј. историја једне србијанске паланке која у односно време (1918-1928) није имала још ни 20.000 становника, ушла у књигу од 694 стране, дакле захватила више него ли прва књига Јиречековог дела „Историја Срба“, у којој је на само 508 страна обрађена прошлост српског народа од почетка до 1537. г., док друга књига Јиречекове историје нашег народа одређује културну прошлост Срба истог периода, и то на укупно 514 страна. Да наведем још један пример: Историја Југославије (објављена 1972. г. у издању „Просвете“) не износи више од 600 страна, иако обрађује прошлост нашег народа почев од старог века па све до 1945. године, тј. до стварања Нове Југославије. А када се буде појавила и друга књига Димитријевићеве „Историје Лесковца и околине“ за период од 1929. до 1941. г., она ће, како сам обавештен, обимом превазићи његову прву књигу, тако да ће у том погледу оставити за собом сваки светски рекорд. И Лесковчани ће тада имати разлога да буду изванредно поносни, што ће вероватно и бити!

Да учиним при крају и једну напомену. Да је у питању само некако Сергијево неслагање са извесним мојим ставовима, тврдњама, оценама и томе слично у стварима које за мене и њега нису лично везане, не би ме ништа тангирало.

Али пошто он даје оцену и карактеристику мојих ставова и мога политичког рада, оцену која не одговара правом стању, већ ме приказује као бедног, плашљивог млакоњу, какав никад нисам био, е то ме је страшно погодило, и на то сам морао да реагујем, као што сам напред и учинио. (На подметање учињено у истој књизи на страни 447. „групи младих земљорадника“ вероватно ће се осврнути Јован Јовановић Абраш, како га Сергије назива).

ДРАГОЉУБ ТРАЈКОВИЋ

Иначе, и Просветни савет је био мишљења да и комунисти могу бити учитељи; а што се тиче саслушања учитеља комуниста од стране школских надзорника, и сам Димитријевић пише, анализирајући њихове извештаје и мишљења, како је „било и покушаја заштите појединих учитеља комуниста“ (в. стр. 65).

² Др С. Димитријевић то не износи, јер би и тај мој говор био деманти свега онога како је Димитријевић представљао моје учешће и иступање у односним приликама. А Фреди Фазловски је забележио: „Узима реч Драгољуб Трајковић, студент права, који у свом испитном реферату о државној кризи убедљиво, силно сигурно, на један строго на учни начин, расправља о политичкој кризи, маркирајући све политичке махинације које су наступиле после догађаја од 20. јуна. Реферат Д. Трајковића за службу сваку похвалу као стручна обрада једног важног политичког проблема“.

ПОВОДОМ ИСТОРИЈЕ ЛЕСКОВЦА ДР СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА (1)

ПУНО ДОБРИХ И НЕТАЧНИХ СТВАРИ

Нова књига др Сергија Димитријевића „Историја Лесковца и околних (1918-1928)“ плод је великог по знавања многих ствари и огромног труда и рада; употребљен је драгоцени научни апарат и детаљно изнето низ ситних ствари, што човјеку збуњује. Без обзира што у књизи има фотографија из времена пре 1915. године, које су посебна вредност, ипак све оне указују да је Лесковац био врло богат и развијени град, и тада, и између два рата.

Али, ако би и друга књига, за период 1929 — 1941, имала овако велики број страна као прва, онда би цео међуратни период историје Лесковца имао преко 1500 штампаних страна. Код многих наших историчара историја наше државе од постанка до данас нема толико штампаних страна текста као ова књига која обухвата историју једног града. Ко има времена од наших људи у захукталој садашњости, као и стрпљена, да чита и студира овако велику и огромну историју једног града, који је увек био паланка? А књиге се пишу за људе, да их они читају. Међуратна историја Лесковца је једна целина и ту целину делити на два дела било је непотребно.

У предговору ове историје на страни 5, Димитријевић је јасно и кратко дао тачну слику међуратног Лесковца, када је написао текст следеће садржине:

„Све је то условљено тиме што је Лесковац у периоду између два светска рата био један од пријоритетних најразвијенијих индустријских, трговачких, занатских и пољопривредних центара Србије, што је имао релативно значајне културне установе и развијен раднички покрет.“

Ако се узме овај став као тачан, а он је тачан, испада да су у књизи сви напади на лесковачку буржоазију и велика брига за градску сиrotињу били без потребе и нетачни. Јер у историјском ходу друштва, у његовом развоју, свака класа игра своју улогу. Признајемо да је у то време у Лесковцу било сиrotиње а тако исто буржоазије која је „дљачкала“, али који је тај три ли свет, нова класа, који је од Лесковца направио у међуратно време привредно врло развијени град и богат? У сваком погледу? У књизи су биле непотребне Сергијеве искључивости ове врсте. Привредно богатство града неко је могао да ужива, некому је припадало. Ако је буржоазија била разараљачка за град и сиrotињу, како је онда Лесковац могао да буде модеран и економски развијен град? Зна се да се општоверованости средине, заостало

сти и неписмености јављају разне болести и постоји многоврсна експлоатација.

Стога, ако се из даљине погледају ствари у овој историји — он да све испада тачно и лепо, како то наводи Сергије, али ако се ова историја погледа из близа, ако се изврши овлашћена анализа њене документације, човек добија другу слику.

Да би човек дошао до историјске истине у анализи прошлости, он мора бити објективан, правични судија и човек без класне мржње. Историчар се не сме у делу познати и видети, осетити. Историчар се не сме позивати на разне своје или туђе изјаве, на своје збирке — чега има и сунше у овој књизи. Он нема права да у својој књизи води разне полемике са дотадашњим историчарима Лесковца, јер за објективну историју Лесковца постоји временска дистанца од 44 године која омогућује да се све ствари гледају хладно, разумно и објективно, како би се открила права истина и догађаји приказани онако како су се дешавали у датом тренутку. Када човек чита ову Сергијеву историју Лесковца, добија слику као да аутор није имао време и наску дистанцу; стиче се утисак као да све то и данас стоји и да у том метежу видите аутора књиге који води рат са савременицима. Нема хладног и објективног гледања на догађаје прошлости. Скоро на свакој страни књиге човек види Сергија Димитријевића и његово „ја“. Он сматра да је историјска истина само оно што он сам каже и напише а да је све друго нетачно.

Време и простор нам не дозвољавају ширу анализу ствари у овој књизи те ћемо се задржати на мањем броју Димитријевићевих тврдњи у овој историји, из којих ће се моћи добити права слика о целом овом раду.

Прва нетачна ствар јесте на страни 9. Димитријевић наводи да је Лесковац ослобођен 8. октобра 1918. године а да су извештаји о томе били објављени у „Српским новинама“ од 29. септембра 1918. Да ли је могуће да су најпре новине општампане а да се догађаји касније десно, те да су оне објавиле ову вест и како су могле ово да ураде.

На страни 13. Сергије Димитријевић наводи да су браћа Илићи побегли из земље због учешћа у „срамној опанчарској афери“ а не због окупације Лесковца од стране непријатеља. Како су они могли да се, после окупације земље — када је она била ослобођена, врате када је и даље постојала ова афера?

Последњих година Народни музеј у Лесковцу, настављајући драгоцену издавачку делатност, објавио је више књига које се по тематици, озбиљности захвата у материјалу и општем значају могу сматрати капиталним. У такве књиге, нема сумње, спадају дела др Сергија Димитријевића *Историја Лесковца и околних (1918—1928)* и Бране Митровића *Речник лесковачког говора*.

Већ сама та чињеница је довољан разлог да се овим делима придаје са дужном критичком пажњом. Књиге имају несумњиву вредност али изазивају и силне недоумице већ самим тим што захтевају у досад систематски необрађену материју. Наш лист је већ донео неке критичке одзиве о обе књигама; у овом броју почиње да објављује опширан осврт Ристе Симоновића о делу заслужног историчара др Сергија Димитријевића, а у следећем броју почеће да штампа прилог Добривоја Каписазовића о делу Бране Митровића.

Жеља је редакције да пружи што више материјала о предмету којим се баве поменути дела др Димитријевића и Митровића. Зато сматра да би било добро да поједини познаваоци предмета о коме је реч, у облику краћих прилога, обраде појединих питања за која сматрају да нису нашла адекватно разјашњење у поменутиим делима.

Добро би било, такође, да се критички проговори о методолошким основама обе књиге, о чему је већ у напису Ристе Симоновића пружено неколико занимљивих напомена. Исто тако, сматрамо да није потребно посебно наглашавати да редакција намерава максимално да поштује стил, став и мишљење аутора прилога и да ће се њене евентуалне интервенције свести на исправљање најочигледнијих омашки граматичке и стилске природе.

Н страни 17, у тексту из петита, он наводи да је после 1918. године, у Врању био народни посланик и велики извозник Јован Стојановић. Међутим, такво лице после рата није постојало у Врању. Без обзира што он наводи извор за овај податак, Сергије Димитријевић је требао да најпре провери такав извор, па да се тек онда на њега позива. Извор за податак нје тачан.

На страни 36, у петиту, Сергије Димитријевић наводи да је учесник био у левој комунистичкој групи „Будућност“ на прослави Првог маја 1920. године. Све ово доказује сликом које у историји нема. Он је тада имао негде око 8. година. По тада важеним прописима деца су била изједначена са лицима лициених разума, а без разума не може бити никакво свесно учешће било где. То што се он нашао на слици поред свог оца а без активног учешћа и несвесно не може бити доказ за његово учешће у комунистичкој групи. Сергије Димитријевић тада није имао пословну способност, није могао никакве радње сам да предузима. Он је био дете, без самосталног расуђивања.

На страни 45. Сергије Димитријевић наводи да је на изборима од 28. новембра 1920. године у Лесковцу било укупно 1898 гласача. По датаку није тачан. Лесковац је у то време имао 1904 гласача.

Врање је пре 1915. године имало своју штампарију чији је власник био Димитрије Јовановић Капуља. У овој штампарији штампани су повремено годишњи „Извештаји Врањанске гимназије“. Средином 1920. године Војислав Борђевић и Брат, оба из Лесковца, претходно откупују постојећу штампарију а мало касније, и то у 1920. години, подносе молбу за отварање своје штампарије у Врању. Њихова молба била је од тадашње власти прихваћена и они отварају нову штампарију „Нови свет“. Почев од 1920. године и даље они, браћа Борђевић,

штампају редовно „Врањански лист“. У 1920. штампарија „Нови свет“ штампа „Правила Врањанске електричне друштва А. Д.“ и „Правила Фонда трговачко-индустријског дома у Врању“ и „Правила Врањанске кредитне банке“. У врне примерке наведених штампаних имамо у својој архиви. На страни 127. Сергије Димитријевић наводи да је ова штампарија отворена у Врање после 1922. године што је тачно.

На страни 248, у осам штампаних редова, аутор наводи да је „Кисоци“. Не разумемо то је дат простор једној безначајној ствари која није могла бити у улогу да одигра у историји улога? Историју стварају људи догађаја а не мртве ствари, и низ других ситуација књигу без потребе много увећали.

Школске 1925/26. године у Врању су били укинати на више места виши разреди гимназије, као у Врању, Лесковцу, Куманову и др. Држава је издржавала средње школе и за њих у то време није било гара, поготово тамо где је било довољно уписаних ученика. Посебно, лесковачка омладинска радије ишла у трговце и индустријале а мање у гимназију која стварала кадар за администрацију Лесковца и његова богата чаршва у то време на чиновнике су дали као на просјак. Главни лог за укидање виших разреда лесковачкој Гимназији био је вољно уписаних ученика у ове редове, противно законском слову мишљењу грађана и писца ове књиге, Лесковац се сматрао заповедним и пониженным градом. Сматрало се да Лесковцу никада није дато и да се сам изгради. Чини ми се да на страни 127. књиге читава ова ствар схваћена тако као да је укидање виших разреда било само у Лесковцу и да више, и без икаквог повода.

(Наставиће се)
Риста СИМОНИЋ

Београд, бр. 4, 1. II 1985.

ОБЛОЖБЕНИМ ИСТОРИЈЕ ЛЕСКОВЦА Др СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА (2)

ПУНО И ДОБРИХ И НЕТАЧНИХ СТВАРИ

Србије Димитријевић је раније да је Лесковац, између два био у сваком погледу привредин најразвијенији град (Страна 5). На страни 265. он окрива Лесковачке богаташе и држа за рђаво уређење или неуређење у Лесковцу. Он заговара да ова два фактора нису били надлежни за ову врсту уређења града.

На страни 311. историје о Лесковцу одељак „Исхрана“ био је не потребан, јер је обухватио задовољство биолошких потреба сваког човека било где он живео. У овом одељку Србије Димитријевић говори и о сушењу рубља које нема везе са исхраном. За сушење рубља, које је овде обрађено, види страну 313.

Др Урош Стајић, син Миткета Стајића, главног јунака из Станковића „Коптане“, кандидат и номенклатурних листе на изборима за Уставотворну скупштину Краљевине СХС од 28. новембра 1920. био је изабран за посланика у округу врањском али код Србије Димитријевића на страни 450. на једном месту стоји да је изабран на друго место да није изабран. Не знамо шта је тачно.

Краљевина Срба, Хрвата и Словена до 6. јануара 1929. имала је три Касациони и више апелационих судова, као и првостепене судове у сваком округу. По Закону о установљењу окружних и средњих судова на подручју Апелационог суда у Београду на једном делу подручја Апелационог суда у Скопљу од 26. новембра 1930. формиран су окружни и средњи судови и државна тужилаштва и сви судски органи судске власти почели су са радом 1. априла 1931. године. Дакле, на место првостепених судова дошли су окружни судови и сваки округ а средњи судови су били тада први пут у земљи формиран. Бановине су формиране на основу Закона од 3. октобра 1920. године. На страни 474. књиге Србије Димитријевића стоји да је све ово било у 1928. тојест формирање бановина, што је сасвим нетачно.

Историја Лесковца, како то стоји на насловној страни књиге, обухвата време од 1918. до краја 1928. године. На страни 314. говори се о томе да је у 1936. години постојало било обухваћено у Лесковцу и остало грађана.

У и тамо у књизи постоји неопходно дуплирање страница књиге „Живот у Краљевини СХС, кас

није у Југославији, није био ни мало динамичан. Требало је да прође дуго време да би се десило неки крупан догађај у земљи или неком граду. Између два рата све је било динамично усмерено само на прогон комуниста. Србије Димитријевић у књизи обрађује исте теме у две разне године, као што је случај са радничким покретом и класом у 1925. и 1926. години, иако је радничка класа у обе ове године имала исти друштвени положај — строга илегалност; њено укупно стање у 1925. без измена и промена, пренето је и у 1926. По себна обрада овог питања у 1926. била је излишна. Ова тема могла је да буде обрађена само у случају ако би радничка класа имала за две године два сасвим различита стања.

У целој историји Лесковца има низ ситних и безначајних обрађених ствари које нису имале утицаја на стваралење и ток историје Лесковца. Историја овога града стварана је мимо свега овога или историјом нису обрађене неке теме које су имале утицаја на ток историје Лесковца; нису обрађене следеће главне важне материје и то: рад судова и адвоката, парничке и селачког света, клима Лесковца, рад Метеоролошке станице, живот и рад Лесковачких студената, улога цркве и свештеника, улога вере у животу Лесковчана и културног живота града, и друго.

„Врањске новине“ су после 1931. донеле низ чланака и расправа о Лесковачким аферама; аутор ове прилоге није користио за књигу.

На више страна своје студије о Лесковцу Србије Димитријевић врши, нешто више но обично, тенденциозни обрачуни са свима ауторима који су до тада обрађивали историју Лесковца, па и после 1944. колике његово да — толико моје не; и потврда и негатива имају једнаку снагу. Паскал је видео истину са обе стране француске Сене. Србије Димитријевић не може он заборавља да је све релативно: да остави на миру: Димитрија Кулића, М. Миленковића, Драгољуба Трајковића, Јована Јовановића, Сретена Динића, Хранислава Ракића и друге. Свима њима он упућује по неку општу жаоку, по лемише са свима наведеним особама али са повишеним и напненим живцима. Иако наш језик има ванредно лепе речи за културно изјављивање о противнику као ретко

који, Србије Димитријевић све ово не узима у обзир, све врло често гледа без мере. Он увек као да ствари гледа са позадине а не са лица. Он није хладан и објективан историчар. На страни 77. је написао велику тираду о своме оцу, речи али ће зато на страни 308. своје књиге за Лесковачке богаташе написати следеће редове: „Чим се први светски рат завршио, они су отпочели да шпекулишу без дом становништва, бацивши се као хијене на лешину, у пљачку државе и потрошача. После су наставили да варају државу у лиферицијам и да отимају имања један од другог.“ Зар могу овакве мисли да пасују граду за који је Димитријевић у предговору књиге написао да је Лесковац између два рата био привредно и економски „најразвијенији“ град у Србији? Овај његов став пружа врло рђаву слику о животу људи у Лесковцу између два рата. Испада као да у том богатом граду ништа није било лепо но да се богати свет између себе давио као вуци у шуми. Било је и других богатих градова у земљи између два рата, било је и њихових историчара, али мислимо да на нико од тих људи за богати свет није употребљено у својој историји изразе такве тежине као што је то урадио Србије Димитријевић. Из Димитријевићевог казивања у овој студији испада као да је у Лесковцу свако могао да пљачка и краде, и као да је за читаво мебуратно време у граду владало безвлашће. Није тамо било све црно као ђаво но је било и ведри не баш код тог богатог света, па и поштења. Ми овде не желимо да бранимо буржоазију али нам је много стало до истине, која ту и тамо код писца ове Историје не постоји.

Прва полемика пада на страни 32. са Храниславом Ракићем. На страни 39. Србије Димитријевић полемиче са Д. Кулићем коме приговара да је у једном свом раду „начинио праву зорку“. На страни 113. Димитријевић полемиче са Сретеном Динићем, на начин што нам историчар вели да Динић треба ствари да схвата овако како то чини Србије Димитријевић заборавља да би Лесковац био и без оно мало историје да није било Динића у Лесковцу између два рата. Ни речи код Србије Димитријевића о овоме. Нема ствари без лица и налицја али кад Србије Дими

тријевић о многим стварима овако резонује — испада да све ствари он види само са једне стране.

На страни 428. Србије полемиче са Јованом Јовановићем и овом пребацује да неке ствари прећуткује када је реч о раду „Лесковачког гласника“. На страни 434. ове књиге Србије најоштрије по лемише са Драгољубом Трајковићем и овом пребацује да је у једном приказу Лесковачке културе прећутао приказ једног напредног часописа. На страни 445. говори о Трајковићу како је преузео многе „демагошке тезе“.

На изборима за народне посланике, одржаним 8. фебруара 1925. био је изабран за народног посланика као демократа учитељ из Властотина Јован Јовић а не Никола Трифуновић, како то наводи Димитријевић на страни 458. На страни 458. рећи ће о Драгољубу неукусне речи „како Трајковић избегава окршаје“. На страни 473. Србије Димитријевић ће рећи за Трајковића и то да је „пропагирао схватања земљорадника“.

Без контроле података из разних извора, Димитријевић ће написати и ове речи: „Независан радничка партија била је 12. јула 1942. „стављена ван закона од стране владе“. Зар је могуће да у књизи постоји и овај податак? Дакле, за време рата неко је ставио радничку партију ван закона! За овај крајње бесмислен податак види страну 593. Димитријевићеве књиге о Лесковцу.

Без обзира што многи Лесковчани радове Србије Димитријевића примају као неприкосновене, са неким посебном пажњом, ова његова историја има пуно добрих али за то и нетачних ствари. Књига је могла да буде мањег обима али за то далеко прегледнија но што је сада.

Научни апарат на страницама књиге много смета у прегледности. Њега је требало штампати на крају историје.

Каква велика штета што се др Милица Бодрожич у својем приказу на ову књигу, објављеном у „Нашем стварању“ 1-2 за 1984. није критички осврнула на целу ствар но је дала углавном садржину књиге. Обимом и садржином „Историја Лесковца 1918-1928“ треба да привуче пажњу више критичара.

(крај)

Риста Сиџић

НАРОДНИ МУЗЕЈ У ВРАЊУ

ВРАЊСКИ ГЛАСНИК

КЊ. XXII

ВРАЊЕ, 1990. год.

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ

Др Сергије Димитријевић, **ИСТОРИЈА ЛЕСКОВЦА И ОКОЛИНЕ**
(1918-1928)

Издавач „Библиотека Народног музеја у Лесковцу“,
књига 31, 1983, Лесковац

Нова књига др Сергија Димитријевића „Историја Лесковца и околине (1918-1928)“ представља велико познавање многих ствари, огромно уложени труд и рад, употребљен драгоцен научни апарат и детаљисање низ ситних ствари, које човека збуњује. Без обзира на то што у књизи има фотографија из времена пре 1915. године, које су посебна вредност, ипак све оне показују да је Лесковац био врло богат и развијен град, и тада, и између два рата.

Али ако би и друга књига, за период 1929-1941, имала овако велики број страна као прва, онда би цео међуратни период историје Лесковца имао преко 1500 штампаних страна. Код многих наших историчара историја наше државе од постанка до данас нема толико штампаних страна текста као ова књига која обухвата историју једног града. Ко има времена, у захукталој садашњици, и стрпљења да чита и студира овако велику и огромну историју једног града, који је увек био паланка? А књиге се пишу за људе, да их они читају. Међуратна историја Лесковца је једна целина и ту целину делити на два дела било је непотребно.

У предговору ове историје, на страни 5, Димитријевић је јасно и кратко дао тачну слику међуратног Лесковца, када је написао текст следеће садржине:

„Све је то условљено тиме што је Лесковац у периоду између два светска рата био један од привредно најразвијених индустријских, трговачких, занатских и пољопривредних центара Србије, што је имао релативно значајне културне установе и развијен раднички покрет.“

Ако се узме овај став као тачан, а он је тачан, испада да су у књизи сва нападања на лесковачку буржоазију и велика брига за градску сиротињу били непотребни и нетачни. Јер историјском ходу друштва, у његовом развоју, свака класа игра своју улогу. Признајемо да је у то време у Ле-

сковцу било сиротиње а тако исто и буржоазије која је „пљачкала“ сиротињу, али који је тај трећи свет, нова класа, који је од Лесковца направио у међуратно време привредно врло развијени град и богат у сваком погледу? У књизи су биле непотребне Сергијеве „искључивости“ ове врсте. Привредно богатство града неко је морао да ужива, некоме је припадало. Ако је буржоазија била разаралачка за град и сиротињу, како је онда Лесковац могао да буде модеран и економски развијени град? Познато је да се у општој неразвијености средине, заосталости и неписмености јављају разне болести и многоврсне експлоатације.

Стога, ако се из даљине погледају ствари у овој историји – онда све испада тачно и лепо, како то наводи Сергије, али ако се ова историја погледа изблиза, ако се изврши овлашна анализа њене документације, човек добија другу слику.

Да би човек дошао до историјске истине у анализи прошлости, он мора бити објективан, правични судија и човек без класне мржње. Историчар се не сме у делу познати и видети, осетити. Историчар се не сме позивати на разне своје или туђе изјаве, на своје збирке – чега има исувише у овој књизи. Он нема права да у својој књизи води разне полемике са дотадашњим историчарима Лесковца, јер за објективну историју Лесковца постоји временска дистанца од 44 године која омогућује да се све ствари гледају хладно, разумно и објективно, како би се открила права истина и догађаји приказали онако како су се дешавали у датом тренутку. Када човек чита Сергијеву историју Лесковца, добија утисак да аутор није имао временску дистанцу; може се закључити да све то и данас стоји, а у том метежу видите аутора књиге који води рат са савременицима. Нема хладност и објективног гледања на догађаје прошлости. Скоро на свакој страни књиге човек види Сергија и његово „ја“. Он сматра да је историјска истина само оно што он каже и напише а да је све друго нетачно.

Време и простор нам не дозвољавају ширу анализу ствари у Сергијевој књизи, те ћемо се задржати на једном мањем броју Сергијевих тврдњи у овој историји, из којих ће се моћи добити права слика о целом овом раду.

Прва нетачна ствар јесте на 9. страни књиге. Он наводи да је Лесковац ослобођен 8. октобра 1918. године, а да су извештаји о томе били објављени у „Српским новинама“ од 29. септембра 1918. Да ли је могуће да су најпре новине одштампане а да се догађај касније десио, те да су оне објавиле ову вест и како су могле то урадити.

На 13. страни Сергије наводи да су браћа Илићи побегли из земље због учешћа у „срамној опанчарској афери“ а не због окупације Лесковца од стране непријатеља. Како су они могли да се, после окупације земље – када је она била ослобођена, врате када је и даље постојала ова афера?

На 17. страни у тексту из петита, он наводи да је после 1918. године, у Врању био народни посланик и велики извозник Јован Стојановић, када

такво лице после рата није постојало у Врању. Без обзира на то што он наводи извор за овај податак, требало је најпре проверити такав извор, па да се тек онда на њега позива. Извор за податак није тачан.

На страни 36 у петитуму (фусноти) Сергије наводи да је учествовао у дечјој комунистичкој групи „Будућност“ на прослави Првог маја 1920. године. Све ово доказује сликом које у историји нема. Он је тада имао негде око 8 година. По тада важећим прописима деца су била изједначена са лицима разума лишена, а без разума не може бити никакво свесно учешће било где. То што се он нашао на слици поред свог оца а без активног учешћа и несвесно, не може бити доказ за његово учешће у комунистичкој групи. Сергије тада није имао пословну способност, нити је могао да самоиницијативно нешто предузима. Он је био дете, без самосталног расуђивања.

На 45. страни ове књиге Сергије наводи да је на изборима од 28. новембра 1920. године у Лесковцу било укупно 1.898 гласача. Податак није тачан. Лесковац је у то време имао 1.904 гласача.

Врање је пре 1915. године имало своју штампарију чији је власник био Димитрије Јовановић „Кацуља“. У овој штампарији штампани су временом годишњи „Извештаји Врањске гимназије“. Средином 1920. године Војислав Ђорђевић и Брат, оба из Лесковца, претходно откупљују постојећу штампарију, а мало касније, – 1920. године подносе молбу за отварање своје штампарије у Врању. Њихова молба била је од тадашњих власти прихваћена и они отварају нову штампарију „Нови свет“. Почев од 1920. године браћа Ђорђевић и даље штампају редовно „Врањски Гласник“. У 1920. штампарија „Нови свет“ штампа „Правила Врањског електричног друштва А. Д.“, а у 1921. „Правила фонда трговачко-занатлијског дома у Врању“ и „Статут Врањске кредитне банке“. Изворне примерке наведених штампаница имамо на руке. На страни 127 Сергије наводи да је ова штампарија пренета у Врање после 1922. године, што није тачно.

На 248. страни „Историје“ (осам штампаних редова) аутор наводи поглавље „Киосци“. Не разумемо зашто је једна безначајна ствар обрађена у овој историји, која није могла никакву улогу да одигра у историји Лесковца. Историју стварају људи и догађаји а не мртве ствари. Ова и низ других ситница књигу су без потребе много увећали.

Школске 1925/1926. године у земљи су били укинута на више места виши разреди гимназије, као у Врању, Лесковцу, Куманову и другде. Држава је издржавала средње школе и за њих у то време није било пара, поготово тамо где није било довољно уписаних ученика. Посебно, лесковачка омладина је радије ишла у трговце и индустријалце а мање у гимназију која је стварала кадар за администрацију. Лесковац и његова богата чаршија у то време на чиновнике су гледали као на просјаке. Главни разлог за укидање виших разреда у лесковачкој гимназији био је недовољно уписаних ученика у ове разреде, противно законској одредби. По мишљењу грађана и писца ове књиге Лесковац се сматрао „запостављеним и пониженим гра-

дом“. Сматрало се да Лесковцу никада ништа није дато и да се је сам изградио. Чини нам се да је на страни 264 Сергијеве књиге читава ова ствар схваћена тако као да је укидање виших разреда било само у Лесковцу и нигде више, и без икаквих повода.

Сергије је раније навео да је Лесковац, између два рата, био у сваком погледу привредно најразвијенији град (страна 5 књиге). На 265. страни Сергије окривљује лесковачке богаташе и државу за рђаво уређење или неуређење комуналија у Лесковцу. Он заборавља да ова два фактора нису били надлежни за ову врсту уређења града.

На страни 311 историје о Лесковцу поглавље „Исхрана“ била је неопходна, јер је она обухватила задовољење биолошких потреба сваког човека било где он живео. У овом поглављу Сергије говори и о сушењу рубља које нема везе са исхраном. За сушење рубља, које је овде обрађено, види страну 313.

Др Урош Стајић, син Миткета Стајића, главног јунака из Станковићеве „Коштане“, кандидат и носилац земљорадничке листе на изборима за Уставотворну скупштину Краљевине СХС од 28. новембра 1920. био је изабран за посланика у округу Врањском, али код Сергија, на страни 450, на једном месту стоји да је изабран а на другом да није био изабран. Не знамо шта је тачно.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца до 6. јануара 1929. имала је је-

дан Касациони и више Апелационих судова, као и првостепене судове у сваком округу. По Закону о установљењу оркужних и среских судова на подручју Апелационог суда у Београду и на једном делу подручја Апелационог суда у Скопљу од 26. новембра 1930. формиран су Окружни и Срески судови и Државна тужилаштва и сви ови органи судске власти почели су са радом 1. априла 1931. године. Дакле, на место првостепених судова дошли су окружни судови за сваки округ а Срески судови су били тада први пут у земљи формирани. Бановине су формиране на основу Закона од 3. октобра 1929. године. На страни 474. Сергијеве књиге стоји да је све ово било у 1928, то јест формирање бановина, што је сасвим нетачно.

Историја Лесковца, како то стоји на насловној страни књиге, обухвата време од 1918. до краја 1928. године. На страни 314 исте књиге, говори се и о томе да је у 1936. години постом било обухваћено у Лесковцу 70% свих грађана.

Ту и тамо у књизи постоји непотребно дуплирање и увећање страница књиге. Живот у Краљевини СХС, касније у Југославији, није био нимало динамичан. Требало је да прође дуго време да би се десио неки крупан догађај у земљи или неком граду. Између два рата све је било динамично усмерено само на прогон комуниста. Сергије у књизи обрађује исте теме у две разне године, као што је случај са радничким покретом и класом у 1925. и у 1926. години, иако је радничка класа у обе ове године имала исти друштвени положај – строга илегалност; њено укупно стање у 1925, без измена и промена, пренето је и у 1926. Посебна обрада овог питања у 1926.

285

била је излишна. Ова тема могла је да буде обрађена само у случају ако би радничка класа имала за две године два сасвим различита стања.

У целој историји Лесковца има низ ситних и безначајних обрађених ствари које нису имале утицаја на стварање и ток историје Лесковца. Историја овога града стварана је мимо свега овога али историјом нису обрађене неке теме које су имале утицаја на ток историје Лесковца; нису обрађене следеће главне важне материје и то: рад судова и адвоката, парничне селачког света, клима Лесковца, рад Метеоролошке станице, живот и рад лесковачких студената, улога цркве и свештеника, улога вере у животу Лесковчана и културном животу града, и друго.

„Врањске новине“ су после 1931. донеле низ чланака и расправа лесковачким аферама; аутор исте није користио за ову књигу.

На више страна своје студије о Лесковцу Сергије Димитријевић врши, нешто више но обично, тенденциозни обрачун са свима ауторима који су до тада обрађивали историју Лесковца, па и после 1944. Он заборавља да је све релативно: колико његово да – толико моје не; и потврда и негација имају једнаке снаге. Паскал је видео истину са обе стране француске Сене. Сергије не може да остави на миру Димитрија Кулића, М. Миленковића, Драгољуба Трајковића, Јована Јовановића, Сретена Димића, Хранислава Ракића и друге. Свима њима он упућује поједну оштру жаоку. Сергије полемиче са свим наведеним особама, али са повишеним и напетим живцима. Иако наш језик има ванредно лепе речи за културно изражавање о противнику, Сергије све ово не узима у обзир, све врло често гледа без мере. Он увек као да ствари гледа са наличја а не са лица. Он није хладан и објективан историчар. На страни 77 Сергије је написао велику тираду о своме оцу, у најлепшем смислу речи, али ће зато на 308. страни своје књиге за лесковачке богаташе написати следеће редове: „Чим се први светски рат завршио, они су отпочели да шпекулишу са бедом становништва, бацивши се као хијене на лешину, у пљачку државе и потрошача. После су наставили да варају државу у лиферијацијама и да отимају имања један од другог.“ Зар могу овакве мисли да пасују граду за кога је Димитријевић у предговору књиге написао да је Лесковац између два рата био привредно и економски „најразвијенији“ град у Србији? Овај његов став пружа врло рђаву слику о животу људи у Лесковцу између два рата. Испада као да у том богатом граду ништа није било лепо, но да се богати свет између себе давио као вуци у шуми. Било је и других богатих градова у земљи између два рата, било је и њихових историчара, али мислимо да нико од тих људи за богати свет није употребио у својој историји изразе такве тежине као што је то урадио Сергије Димитријевић. Из Сергијевог казивања у овој студији, испада као да је у Лесковцу свако могао свакога да пљачка и краде, и као да је за читаво међуратно време у граду владало безвлашће. Није тамо било све црно као ђаво но је било и ведрине баш код тога богатог света па и поштења. Ми овде не желимо да бранимо буржоазију али нам је много стало до истине, која ту и тамо код Сергија не постоји.

Прва полемика пада на 32. стр. књиге са Храниславом Ракићем. На страни 39, Сергије полемише са Д. Кулићем коме приговара да је у једном свом раду „начинио праву збрку“. На страни 113 Сергије полемише са Сретеном Динићем, на начин као да наш историчар жели да Динић треба ствари да схвата онако како то чини Сергије. Сергије заборавља да би Лесковац био и без оно мало историје да није било Динића у Лесковцу између два рата. Ни речи код Сергија о овоме. Нема ствари без лица и наличја али кад Сергије о многим стварима овако резонује – испада да све ствари он види само са једне стране.

На страни 428 Сергије полемише са Јованом Јовановићем и овом пребацује да неке ствари прећуткује када је у питању реч о раду „Лесковачког Гласника“. На страни 434, Сергије најоштрије полемише са Драгољубом Трајковићем и овом пребацује да је у једном приказу лесковачке културе прећутао приказ једног напредног часописа. Још једном на страни 445, говори о Трајковићу – како је преузео многе „демагошке тезе“.

На изборима за народне посланике, одржаним 8. фебруара 1925, био је изабран за народног посланика као демократа учитељ из Власотинца Јован Јовић а не Никола Трифуновић како то наводи Сергије на страни 458 књиге. Опет ће Сергије на страни 458 рећи за Драгољуба неукусне речи „како Трајковић избегава окршаје.“ На страни 473 своје књиге Сергије ће рећи за Трајковића и то да је „пропагирао схватања земљорадника“.

Без контроле података из разних извора, Димитријевић ће за време ратног стања у другом светском рату написати и ове речи: „Независна радничка партија била је 12. јула 1942.“ стављена ван закона од стране владе“. Зар је могуће да у књизи постоји и овај податак. Дакле, за време рата неко је ставио радничку партију ван закона! За овај крајње бесмислен податак види страну 593 Димитријевићеве књиге о Лесковцу.

Без обзира на то што многи Лесковчани Сергијеве радове примају као неприкосновене, са неком посебном пажњом, ова његова историја има пуно добрих али зато и нетачних ствари. Књига је могла да буде мањег обима али зато далеко прегледнија но што је то сада.

Велика је штета што се др Милица Бодржић у своме приказу на ову Сергијеву књигу (објављен у „Нашем стварању“ бр. 1–2 за 1984) није критички осврнула на целу ствар, већ је представљала углавном садржину књиге. Обимом и садржином, Сергијева „Историја Лесковца 1918–1928“ треба да привуче пажњу више критичара.

Риста Симоновић
Браће

НАШЕ СТВАРАЊЕ

Год. XXX, 1 — 2 1983.

*Препечатано у књизи: Зборник о Сергију
Димитријевићу, Никола Цветковић, Лесковцу, Народни
музеј, 1997, на стр. 198-211.*

ЉУДИ СТВАРАОЦИ

Др Никола Цветковић
БОГАТА РЕВОЛУЦИОНАРНА И
ЖИВОТНО-СТВАРАЛАЧКА АКТИВНОСТ

Др Сергије Димитријевић је пре извесног времена напунио седам деценија богатог и плодног живота, а ових дана прославља још један редак јубилеј — пет деценија партијског рада и деловања. Он је, без сумње, најстарији партијски радник и револуционар лесковачког краја, али истовремено и свестран научни радник који је суделовао у стварању историје — истовремено обогативши историографску науку бројним значајним делима за која је добио висока признања.

Израстао у породици старог комунисте Милана Димитријевића, захваљујући снажном утицају Благоја Николића, Косте Стаменковића и Владе Борђевића, развио се у врсног илегалног партијског радника, а потом и у оданог борца и активисту у југословенском и међународном радничком покрету. Поменути раднички првоборци, иначе легенде револуционарног покрета на југу Србије, половином 1934. године, примили су у Партију овог младог и провереног илегалца, скојевског активисту и организатора.

Сергије Димитријевић је још у време студија на Београдском Правном факултету био активно укључен у илегални омладинско-студентски и комунистички покрет, непосредно учествујући у врло живој и интензивној политичкој борби. Већ почетком тридесетих година активно суделује у студенским демонстрацијама против монархофашистичке диктатуре, да би крајем 1931. био обухваћен илегалном комунистичком студентском организацијом, а у пролеће 1932. на основу стеченог искуства и сазнања он оснива прву скојевску организацију у Лесковцу. Димитријевић је одиграо врло крупну улогу у успостављању и одржавању партијских веза између илегалног пар-

тијског руководства у Лесковцу и Покраинског комитета у Београду; а лично је одржавао везе и контакте Покраинског комитета за Србију са Кумановом и Светозаревом. Као делегат Окружног комитета из Лесковца учествовао је на Четвртој партијској конференцији за Србију одржаној 1934. године у Београду.

Од почетка 1935. године када је по партијском задатку дошао у Париз — активно делује у међународном радничком покрету, постајући и члан КП Француске. У два маха био је секретар југословенске партијске организације у Паризу, а потом и председник Удружења југословенских студената. Улази у руководство југословенске партијске организације у Француској (југословенска подсекција КП Француске — секција Коминтерне) и постаје њен секретар (1935—1937).

Осим тога, Димитријевић је био и члан више међународних форума (представник) југословенског илегалног комунистичког покрета у Међународној студентској организацији против рата и фашизма, до септембра 1937; као члан Међународног комитета за формирање међународних бригада у Шпанији), а активно је суделовао и у раду неколико међународних скупова и конференција. Занимљиво је да је на Међународној конференцији омладине за мир одржаној 1936. у Брислу С. Димитријевић одржао је југословенски политички реферат, а Иво Лола Рибар организациони. Уз то суделовао је и на Међународној студентској конференцији за помоћ републиканској Шпанији (1937), као, и на Другој међународној студентској конференцији против рата и фашизма, заједно са Мијалком Тодоровићем. А као представник КПЈ у балканском комитету (1938—1939) уређивао је југословенски део билтена »Balkan demokratie«.

Његова жива партијско-политичка активност није јењавала ни у тешким често погибелјним условима концентрационих логора. У логору Ролланд Гарос припадао је партијској ћелији коју је водио Луиџи Лонго легенда италијанских комуниста. Према сведочењима Душана Кредера С. Димитријевић је после њега постао секретар партијске организације кварта Б у логору Вернет и представник Југославије у Међународном комитету који је водио Франц Далем, један од секретара Извршног комитета Коминтерне, у злогласном Бухенвалду, пише Р. Супек, Димитријевић је био „члан руководства актива илегалне логорске организације КПЈ“ одговоран за групу од 120 југословена. Додајмо да је у оквиру логорске партијске организације суделовао у стварању илегалне војне организације која је ослободила логор. Због те револуционарне активности признат му је непрекидан партијски стаж од 1933., и уз то носилац је Споменнице 1941. године.

Нагласимо да богата и разноврсна студијска активност др Сергија Димитријевића захвата углавном шест слојевитих области: историју социјалистичког радничког покрета Србије („Социјалистичке радничке организације у Србији на крају

72

19. века, 1953.); историју радничког и комунистичког покрета Југославије („Стварање и развитак КПЈ од 1918. до 1921.“ — у штампи); привредну историју Србије („Дубровачки каравани у Јужној Србији у 17. веку“, 1958. године); и привредну историју Југославије („Страни капитал у привреди бивше Југославије“, 1958.); историју српске средњовековне нумизматике („Остатке средњовековног српског новца до 1931“, 1981.) и историју лесковачког краја („Историја лесковачког радничког покрета до 1918. године“, 1954.).

До сада је укупно написао двадесетак књига већег формата, од којих су неке и преведене; аутор је више од деведесет студија и монографија. Његов научно-студијски и публицистички опус прелази више од шест хиљада објављених страница. Учествовао је на више, од тридесет научних скупова у земљи и на више симпозијума у иностранству. За обимну монографију „Радован Драговић“ 1978. године добио је НИН-ову награду за публицистику. Трагалачко-документаристичка упорност омогућила му је комплетирање више богатих и сваковрсних збирки које су драгоцене ризнице изворног материјала, грабе и података.

Овим поводом замолили смо доктора Сергија Димитријевића да нам одговори на више питања везаних за његов стваралачки опус и рад на историји Лесковца. Које и какве додирне тачке постоје између Вашег обухватног изучавања привредне и друштвене историје Лесковца, његовог радничког покрета и Ваших разматрања исте ове проблематике историје Србије и Југославије?

Изучавање локалне историје као и појединих проблема, појава и личности шире историје у свој њиховој конкретности омогућује уочавање безброј компонената које сачињавају ширу друштвену историју, њено дубље сагледавање. Без таквих микро студија шира друштвена историја (Србије и Југославије) јавља се као искувише упрошћени приказ, своди се само на неколико компонената. Зато су сопствена детаљна изучавања пут за сагледавање свог богатства друштвеног живота кога треба сажето изразити и у историјској обради ширих подручја.

У обрнутом смеру изучавање основних питања, токова, идеолошких утицаја и политичких борби у оквиру шире историје омогућује сагледавање оних битних момената у друштвеном развоју локалних средина и појединих питања шире историје који би без тога потонули у обиљу сваковрсних чињеница и аспеката друштвеног развоја.

Нема бољег начина за сагледавање комплексности друштвеног живота и одређене атмосфере од изучавања локалних и појединачних питања; нити боље припреме за садржајнију и потпунију обраду шире историје од сопственог детаљног изучавања појединих питања и локалних прилика.

73

У обради историје лесковачке Гимназије и неким радовима о Партији и СКОЈУ на занимљив начин спајате мемоарско са документаристичким. То изазива код појединаца извесне недоумице. Шта нам можете рећи о овој иначе оригиналној методи прожимања документаристичког и мемоарског?

Обе врсте података из докумената и сећања морају се користити у историографској обради. При томе се у оба случаја треба критички верифицирати вредност једног податка. Зар се многи архивски материјали, као што су полицијски документи о саслушавању или записници политичких суђења могу узети као сасвим сигуран податак? Они садрже поред општих биографских информација само оно што је полиција успела да сазна или што је саслушавано лице признало. А оно признаје само оно што је већ доказано, а о осталом прича којешта прикривајући стварност. Постоје аутентични и сумњиви документи, као што постоје сигурна и измишљена сећања. Према томе не треба занемаривати једну врсту извора на рачун других, већ се треба борити за што веродостојније изворе са критичким приступом свим подацима.

Посебно кад је у питању илегални рад мемоарска сећања су неопходни извор, јер би без њих многе ствари остале нерасветљене. Да би се она правилно сагледала треба узимати у обзир првенствено мемоарска сећања лица која су имала руководећу улогу у покрету или једном његовом сектору, групи и сл. а њих верифицирати међусобним сучељавањем и сећањима што већег броја осталих припадника покрета и постојећим документима.

Многи писци мемоарских сећања дају своја лична виђења догађаја и историје које је јако субјективистичко а често у својим причањима не пружају довољно интересантних података за историјску обраду. Бележећи сећања учесника илегалног рада и радничког покрета уопште уочио сам да се поред битних података најшире схваћених појављује доста материјала који не треба ни бележити, пошто представљају информације без икаквог значаја за историју. Зато сам приликом бележења сећања појединаца, прво саслушао њихова укупна казивања, верификовао њихову веродостојност у току разговора кроз систем питања и призму већ сазнатих сигурних чињеница, а онда тражио да фиксирају за историју важне одабране групе података у свој њиховој опширности. Многа опширнија мемоарска сећања пружају извесне допунске податке о атмосфери једне средине али не и основу за њену историјску обраду.

Посебну вредност мемоарских извора имају сећања свих руководећих учесника већих организација или мањих група и истакнутих актера историјских збивања. Само они знају више партијске везе, одлуке које се спроводе у живот, имају шири увид у организацију и сл. Остали припадници покрета и симпатизери виде само незнатни део тога. Као што каже једна кинеска пословица: „Са дна свога бунара жаба види само малени делић неба“.

74

Сачувани документи дају само скелетечне оквире покрета. Мемоарска сећања попуњују празнине, све оно што није забележено у документима.

Зато је потребно једновремено користити у обради и верифицирању података све расположиве изворе, критички им прилазити; али се не односити секташки према неким од њих. Сви су они неопходни за историјску обраду.

Када је реч о историји Лесковца у периоду између два рата у којој мери суделује у њеној обради Ваше лично познавање животне атмосфере тога времена?

Од самог детињства ја сам прикупљао изворне материјале и документацију који се односе на Лесковца и околину (плакате, разгледнице, локалну периодичку и сл.); регистрирао у памћењу све што је постојало и одиграло се у центру града и чаршији, пратио друштвене појаве ове средине. Посебну пажњу обраћао сам класним односима у Лесковцу, животу његових газди и сиротиње, постојећим аферама и сл. Такав приступ је био условљен тиме што сам од најранијег детињства слушао руске револуционарне песме од своје мајке, пратио дечју и дневну радничку штампу, присуствовао разговорима и коментарима свога оца и његових пријатеља.

Одатле се у нашој обради историје Лесковца појављују многа лична сећања на лесковачке газде и њихове марифетлуке, начин њиховог живота и постојеће класне односе у Лесковцу.

Та лична документација и сећања о Лесковцу између два рата знатно су допринела да се прихватим обраде локалне историје овога периода. Она су инспирисала један овакав рад, омогућила и условила проучавање ове материје, знатно допринела сагледавању друштвених односа у овој средини.

На основу увида у Историју Лесковца и околине која се налази у штампи (варијанта: у обављену Историју Лесковца и околине) и друге радове о лесковачком крају, стиче се утисак да сте веома много пажње, рада и времена, посветили изучавању локалне историје. Није ли то значило извесно удаљивање од изучавања историје Србије и Југославије, где сте могли дати већи допринос?

С обзиром на моје планове, интересовање и прикупљене документационе материјале сматрам да се ни сам довољно бавио проучавањем Лесковца и околине, пошто у једном дужем временском периоду у прошлости нисам наилазио на разумевање појединих руководећих фактора у Лесковцу. Да тога није било велики део планираних и започетих радова и прикупљеног фолклорног и лексичког материјала већ би био објављен.

Годинама сам се интересовао и бавио са више научних области. Сматрам да је с обзиром на ширину мојих припрема, интересовања и створене документације могуће бављење различитим областима. Они

75

који су заинтересирани за студије једне врсте, често су ми тражили да се бавим само или претежно њоме.

Мада студијска обрада више области временски угрожава рад на једној од њих, сматрам да је солидан и квалитетан рад на разним подручјима ипак могућ. Тежиште мога рада у одређеним периодима налази се на једној врсти студија али то много не штети осталим, пошто се припрема планираних радова наставља у више праваца, а саме концепције радова сазревају, јер се ова питања разматрају у дужем временском периоду. Уз то нема презасићености једном научном облашћу или групом проблема. Човек се од једне материје одмара радећи на другој.

Удаљавање од лесковачке проблематике, услед наведених околности несумњиво је утицало на моје веће бављење осталим подручјима студијског интересовања; али бављење историјом Лесковца није ишло на штету осталих студијских области. Напротив сматрам да је штета што се услед ставова појединих поменутих руководилаца у Лесковцу нисам довољно бавио изучавањем лесковачког краја. Тиме су многи планирани лесковачки радови, тј. могући допринос обради појединих питања остали неостварени.

Неколико већих радова о Лесковцу које сам објавио: Историју лесковачког радничког покрета до 1918; Историју лесковачке Гимназије између два рата; и сама Историја Лесковца од 1918 до 1929. остварени су разумевањем других локалних руководилаца за питања обраде лесковачке прошлости.

Замолио бих Вас да назначите шта све није објављено, а било је у припреми?

Одговорни фактори у тадашњем друштвеном животу Лесковца обуставили су објављивање Лесковачке енциклопедије и Грађе за проучавање Лесковца, чије су прве свеске објављене 1954 године. Објављивање ове две серије тако смо замислили да Лесковач готово бесплатно дође до њих. Материјали су објављивани без икаквог хонорара у Нашој речи. Одштампани слог је чуван и објављивањ у свескама, уз минималне трошкове (нов прелом, штампа и хартија).

Тада сам утврдио око 400 одредница које сам планирао обратити у Лесковачкој енциклопедији. Један њихов део, већ припремљен за штампу, није био објављен, пошто је рад на Лесковачкој енциклопедији, услед неразумевања његовог значаја, био обустављен на најгубљи начин — забраном објављивања, „пошто то никога не интересује“. Бројна студијска коришћења објављених свезака ове две едиције показују да су она интересовала како лица која се баве изучавањем прошлости лесковачког краја, тако исто и ширу публику — читаоце. Готово 30 година после обустављања рада на Лесковачкој енциклопедији најављена је појава Енциклопедије Ниша. Тако је Лесковач, где се родила замисао једне локалне енциклопедије, где је почео рад на њој остао без овакве цело-витс публикације.

На сличан начин одбијено је објављивање око 2000 народних песама прикупљених у периоду до 1952 године (у мом гимназијском и студентском периоду и времену од 1945 до 1952.) Када је део тих песама — Партизанске песме лесковачког краја, био издвојен, понуђен и прихваћен за објављивање од стране Етнографског института Српске академије наука и уметности, иста одговорна лица, која нису схватала значај прикупљања и публиковања народних песама, одбила су финансијско учешће и у објављивању партизанских песама, у виду откупа већег броја примерака овог издања. Кад је збирка угледала свет, лесковачке културне установе, непосредно после излажења Црно-травских и лесковачких песама ослободилачког рата и револуције (1964 године), набавиле су само два примерка, словима два примерка ове књиге. То је био сав допринос Лесковца појави ове збирке.

Остале прикупљене лесковачке народне песме остале су непубликоване, пошто сам одбио више понуда Српске академије наука и уметности (нпр. писмену понуду Боже Ковачевића, управника њеног Архива) да ово прикупљено народно благо откупи. Тада сам

сматрао а сматрам и данас, кад су се појавиле могућности за њихово објављивање да ће се овај драгоцен материјал сачувати у потпуности и искористити кад буде оштампан као целина. Исто тако понудио сам израду Речника лесковачког говора, претходно прикупивши око 12.000 речи. Да би уверио лесковачке факторе у квалитет сакупљеног материјала и исправност његове обраде, уступио сам прва два обрабена слова овог речника (А и Б) Институту Српске академије наука и уметности који издаје речник српско-хрватског језика. Они су у прве две свеске овог речника укључили око 180 лесковачких речи, пропраћених одговарајућим примерима њихове употребе, означивши мене као обрађивача уз сваку од њих.

Мада сам први од лесковчана почео систематски да прикупљам и обрађујем лесковачке речи и припремам издавање таквог речника, сакупио огроман лексички материјал, објашњавао значај појединих речи њиховом употребом у пракси, користећи при том обилно лесковачке народне песме и пословице, узимао у обраду само речи којих није било у Вуковом речнику, указивао на старословенске корене или турско порекло и значење појединих речи, пружио доказе о значају и квалитету обраде тог материјала, одлучујући лесковачки фактори који нису имали разумевања за културна питања, одбили су да финансирају и издавање оваквога речника, чију сам израду понудио без икаквих ауторских хонорара. Све је то довело до одлагања даљег рада на његовој обради и тиме фактички спречило завршавање и објављивање оваквог речника пре 20-ак година.

Шта је било са Вашом намером да напишете целовиту историју лесковачке индустрије?

Пошто сам располагао са прикупљеном грађом и о овом питању, у време прославе 75-годишњице лесковачке индустрије предложио сам да напишем Истори-

77

ју лесковачке индустрије на цирку 400 штампаних страна.

Ова је понуда одбијена на елегантан начин. Одржан је састанак, чији оригинални записник имам, на коме је тражено од мене да прихватим сарадњу са другим коауторима, од којих би један говорио о претходном периоду и настајању лесковачке индустрије, а други шта је све утицало на њен развитак. Такве сам понуде морао да одбијем, јер се историја индустрије не може обрађивати а да се једновремено не обухвате сви ови моменти.

Пошто нисам прихватио овакву врсту заједничког рада, није дошло до реализације ни овог пројекта. Тада није прихваћен ни мој предлог да обрадим само предратну историју лесковачке индустрије као целину, а да неко други обради њен послератни развој.

После двотомне Историје Лесковца између два рата која ће донети обиље сваковрсних података, докумената и закључака хоћете ли начинити ужу синтетичку верзију?

У већем броју случајева кад су ми тражене синтетичке верзије полазио сам од темељитог изучавања питања и на тој основи прво писао широку верзију, па тек онда скраћивао и сажимао.

Приликом рада на Прегледу историје СКЈ, кад ми је поверен овај задатак, тражио сам да претходно у току године и по дана изучим читаво питање па онда да дам тражени текст. У том временском периоду детаљно сам истражио и обрадио изворе и добио студијски текст на око 800 страна који сам касније четири пута сажимао, да би у крајњем резултату добио текст првога поглавља тога Прегледа. Касније сам проширио истраживања и обраду и добио текст од 1300 страна који је предат за штампу.

Сличан је био случај са новим радом на Историји СКЈ. Приликом израде нове верзије ове историје био сам задужен да дам сажету обраду социјалистичког радничког покрета у Србији до 1918 као посебан прилог у заједничком тимском раду. Да би дао тај прилог од око 25 до 30 страна прво сам све то обрадио на преко 400 страна, па онда опет сажимао текст. Из првобитне најшире верзије настала је књига Социјалистички раднички покрет у Србији до 1918 годи-

не. Кад су у питању били неки други радови, напр. **Историја лесковачког радничког покрета до 1918** или **Историја лесковачке Гимназије између два рата** непосредно сам радио на широј верзији. Приликом њихове израде решавао сам другу врсту проблема, хронолошку и проблемску поделу, захватање битних компонента, свестрану обраду тог покрета или историје. Тек касније кад се **Историја Гимназије** појављује као део историје школства у оквиру **Историје Лесковца**, ти су подаци сажимани, својени на најважније, синтетизирани, прилагођени пропорцијама и начину обраде других школа и питања.

Вратимо се питању сажимања **Историје Лесковца** између два рата. Један од разлога зашто сам се прихватио овакве широке обраде овог историјског перио-

78

да је тај, што сам се претходно обавезао да напишем једно од поглавља укупне историје Лесковца, период између два светска рата у обиму од око 150 штампаних страна. Да би успешно одговорио овом задатку и дао језгровит синтетички осврт на ово питање, сматрао сам за неопходно да читав период обрадим у два тома по 650 штампаних страна, укупно око 1300 штампаних страна. Кад то буде готово биће лако обрадити читаво ово питање и у сажетом облику.

Овакви широки студијски захвати омогућују не само даљу разраду појединих питања већ и различита студијска и публицистичка сажимања и осврте на целину проблема.

Шта вас је мотивисало да се студијски бавите историјом радничког покрета и која су основна изворишта тог опредељења?

Оријентисао сам се на проучавање историје лесковачког, српског и југословенског радничког покрета првенствено зато што ово подручје није било довољно истражено и проучено. Погледајмо какво је стање било непосредно после Другог светског рата у погледу познавања историје радничког покрета Лесковца, која заузима видно место у историји читавог нашег класног радничког покрета. О предратној и међуратној историји лесковачког радничког покрета практично се ништа није знало. Зато сам био приморан да је проучавам од самих њених почетака. Мој први рад из ове области била је брошура **Почети радничког покрета у Лесковцу** (издата 1951). Одмах затим наставио сам хронолошко проучавање ове историје обрадивши у **Споменици лесковачког радничког покрета (1954) Историју радничког покрета Лесковца и околине од 1903 до 1915 године**. Оба ова рада заснивају се на систематском прегледу постојеће радничке штампе и литературе; а други од њих и на групним консултацијама са учесницима предратног радничког покрета и колективној и узајамној верификацији њихових појединачних казивања. У тој Споменици објавио сам и чланак **Велики штрајк лесковачких текстилаца из 1937 године**, прикупио фото материјал за период 1918 до 1941 и одабрао и редактирао прилоге и документе који веродостојно осветљавају овај период. Обради историје лесковачког радничког покрета између два светска рата пришао сам тек онда кад сам претходно истражио архивске изворе, периодичку, послератне радове других аутора и прикупио писмена сећања преживелих учесника покрета. После обраде радничког покрета периода 1918 до 1928 која обухвата девет од укупно 40 поглавља **Историје Лесковца** тог периода, доћи ће слична обрада за период 1929 до 1941, у другом тому ове историје.

Као важан елемент мог интересовања за историју нашег радничког покрета јавља се и праћење његовог развоја, штампе и манифестација у периоду од 1919 до 1934 године, учешће на првомајским прославама и радничким приредбама, организована припадност покрету од 1931 до данас; а за време мог

79

бављења у иностранству темељно информисање о свему што се дешавало у југословенском радничком покрету. Од најранијег детињства, преко мог оца и лично, био сам осећајно везан за тај покрет, живео у њему и са њим.

Та трајна емотивна везаност за раднички покрет добијала је студијске облике већ у предратном периоду преко систематског проучавања марксизма од 1930 године надаље, првог студијског рада о нашем илегалном комунистичком покрету, **Искусва партијског рада у Србији и Македонији** (завршеног и предатог претставнику Политбироа КПЈ почетком 1935 године), изучавања међународног радничког покрета и његових искустава, учешћем у француском радничком покрету и радничком покрету наше емиграције.

Из свих тих разлога не треба се чудити да сам се у поратном периоду почео бавити проучавањем историје овог покрета, да јој приступам са марксистичких становишта, да је анализирам и обликујем на марксистички начин. Моје животно политичко опредељење изразило се и у интересовању за ову студијску област, у раду на обради историје нашег радничког покрета.

Противник сте шаблонског приступа — унапред сročених теза и тиме се супростављате распрострањеним схватањима и неопходности претходно формулисаних теза. Изнесите укратко Ваш став о овом питању.

Многе унапред постављене тезе као костур будућег студијског рада у области историје заснивају се на општим теоријским студијама, нпр. капиталистичких друштва. Онда се тражи материјал за илустровање тога у нашој историјској прошлости. Тиме се не само кастрира изучавање наше историје, испушта из вида сво њено чињеничко и појавно богатство, већ се читава историја своди на илустрацију појединих претходних теоријских и политичких поставки.

Уз то испушта се из вида специфична, оригинална и стваралачка компонента сваког друштвеног процеса; а самим тим онемогућују нови закључци, спречава теоријско продубљивање изучавања друштвеног развитка.

Кад се полази не од теза, већ од изучавања чињеничног стања, онда се сагледавају стварни друштвени процеси у свој њиховој комплексности и разноврсности. Тим студијским приступом се не само обогаћују наша сазнања и стваралачка историографија, већ се на конкретном материјалу допуњују теоријска разматрања и исправљају евентуалне грешке и пропусти на том мисаоном подручју. Тако нпр. ако се на бази изучавања структуре занатства Лесковца или Србије долази до закључака, да је у том оквиру постојао знатан капиталистички сектор, тј. да су постојала бројна занатска предузећа са већим бројем најамних радника, тиме се употпуњује слика о токовима развитка капиталистичког сектора у нашој привреди.

Из свих тих разлога основа за изучавање друштвено економске и политичке прошлости је проучавање изворних чињеница а не претходне тезе. Теорија, а посебно марксистичка теорија треба да допринесу бо-

љем сагледавању и разумевању тог чињеничног стања, његовом реалистичком уобличавању у историографским студијама.

Нису ли лична сећања и познавања материјала нека врста претходно постојећих теза које Ви само стваралачко документаристички обликујете?

Сматрам да је једино овакав приступ историјској прошлости и њеној обради доследно материјалистички да се само на тој основи могу изучавати дијалектички процеси друштвеног развитка. Лична сећања и познавање једне средине то нису никакве претходне тезе, то је само збир изворних података и сазнања. Сви подаци без обзира на њихову провиненцу се користе зависно од њиховог квалитета. Битни и суштински подаци чине основу рада а споредни га само допуњују. Свим подацима се приступа на исти начин раздвајајући главно и битно од споредног и безначајног.

Као што обрађујући податке из ма ког другог извора издвајамо из те групе оно што је важно и значајно за историју од осталих споредних података неинтересантних за њено проучавање, на исти начин прилазимо и подацима из свог памћења. Зато се понекад најважније ствари обрађују на основу сећања (нпр. Стварање и рад скојевске организације 1932—1934 у Леосковцу); а у другом случају неко сећање служи само за илустрацију већ уочене стварности, даје јој само некакву допунску димензију.

Зашто би другојачије третирали сећања једног члана неког руководства од личних сећања писца који је имао значајну и руководећу улогу на неком сектору активности. По чему би лична мемоарска сећања Тодора Вујасиновића у књизи *Мучне године*, био споредан или неважан историјски извор? У њима је осветљена не само њихова лична активност, већ и многа збивања илегалног рада, деловање многих других учесника, много тога што би без ових сећања дефинитивно покрио вео заборав.

То познавање чињеница, као и свега онога што се добија из тих чињеница њиховим уопштавањем, не представља никакве претходне тезе, већ само припремну истраживачку фазу мемоарског и студијског рада. Ако се у претходној студијској обради чињеница дође до неких закључака и они се у даљем студијском процесу користе као посебан извор, ни то нема карактер теза — пошто се у том случају закључци не апсолутизирају.

Прихватање, продубљивање и исправљање претходних закључака повезано је са сазнањем нових чињеница, са њиховим бољим разумевањем. Исправљати своје претходне закључке, уколико их чињенице демантују, исто тако је нужно као и исправљање једног погрешно унетог или интерпретираног податка у сопственом претходном раду. Ако се на основу старих и нових чињеница и старих закључака дође до нових

81

констатација, они се имају прихватити независно од старих. То је непрекидан процес сазнања и продубљивања спознаје прошлости.

Кад се за израду једног студијског рада понова разматра целокупни изворни материјал до кога смо дошли, као и сви сопствени радови који се односе на изучавану проблематику, онда се у том новоме раду неће десити да претходне мисли и закључци засновани на ранијем познавању чињеничног стања буду заобичени. Нови рад се јавља као боље и дубље сагледавање историјске прошлости.

Понекад се има утисак да Вас мноштво чињеница и података које организовано прикупљате на извесан начин опсењују, те се догађа да се губите у шуми чињеница.

Сваки историографски студијски рад се не састоји само из скелетичног осврта на прошлост и закључака које чинимо на основу битних чињеница. Он једновремено представља приказ стварности у свој њеној комплексности. Уз то нужно обухватамо и многе споредне чињенице до којих смо дошли, које организујемо и покушавамо да их сачувамо за будуће истраживаче и друге кориснике рада услед њихове документарне вредности. Сваки нови студијац или публициста не може да истражује изворе у оном опсегу који смо ми урадили. Зато му треба пружити сав значајан информациони материјал до кога смо дошли. Зато тежимо да искористимо изворе у потпуности. Будући студијци не морају да се враћају на исте изворе, они могу да траже нове, да обрађују већ објављени нови материјал, а само у изузетним случајевима код детаљније обраде некога питања да се враћају на већ искоришћени извор који је дат у сигнатури. Тежећи да сачувамо за будуће студијце и друге кориснике што више битних података за обраду прошлости ми региструјемо све оно што је карактеристично за њено разумевање и сагледавање.

Уз то групирање појединачних чињеница је неопходно и ради указивања на оправданост и исправност закључака. Без изношења основних изворних чињеница и њихове групне обраде закључци висе у ваздуху. Тако напр. многи тврде да је тро најбољих ученика припа-

дао омладинском комунистичком покрету. Али таква уопштена тврдња остаје неуверљива. Она се може опоравати, сматрати за апропријетну и исконструисану. Тек онда кад такав закључак почива на поименичном набрајању свих одличних и врло добрих ученика, на утврђивању ко је од тих ученика припадао Скоју или био његов изразити симпатизер, кад се утврде процентуални удели скојеваца у укупном броју одличних и врло добрих ученика, тек онда је ова тврдња сигурна и неда се побити.

При том треба још једном подвући да је друштвена стварност комплексна, да за приказ њених суштинских карактеристика није довољно навести неколико моментата; треба обухватити што више карактеристичних података, аспеката активности и сл. Приказ историје

82

једног локалног радничког покрета не треба само да обухвата опште податке о положају радничке класе и њеним акцијама, о раду партије и синдиката и масовних културних и спортских организација. Свака од ових компонената мора да буде приказана у свој својој комплексности и садржајности, да у том приказу буде захваћено све оно што карактерише тај аспект деловања покрета, све оно што треба посебно забележити и сачувати.

Када се историја Лесковца обради на тај начин, она је истовремено и сама својеврстан извор података и сигнатура, ослонац за све будуће студијске истраживаче овога периода.

Да сам све то оголио, свео на мањи број података, тиме би смањило услове за будуће проучавање читавог овог периода као целине, као и појединих питања личности и проблема.

Ви сте заговорник једне врсте „тоталне историје“, ако се тако може рећи. У чему су основне карактеристике таквог поимања историје?

Да би се изразила стварна животна историја једне друштвене средине морају се истовремено изучавати сви аспекти њеног развоја: демографски, економски, социолошки, комунални, здравствени, школски, просветни, културни, политички итд., који су међусобно условљени. На тај сам начин приступио обради историје Лесковца између два рата. Многи одељци и поглавља ове историје одудару од уобичајених шаблона. Зато се у њој посебно говори о животу у граду и на селу, саобраћајним приликама, продирању цивилизације у лесковачки крај, тада постојећој локалној периодници и издањима, књижевним ствараоцима, газдама и сиротињи, улагању капитала у зеленашењу, продирању лесковачког капитала у околине области итд.

Таква истовремена, комплексна, међусобно повезана и условљена обрада доступна је аутору који сам изучава одређени период локалне историје и повезује све то у једну целину. Кад је у питању општа историја (Србије или Југославије) таква се обрада, услед опширности материје може постићи само заједничким наступом специјалиста за поједине области, који у оквиру једног општег приказа енциклопедијског типа разматра целину, при чему сваки од њих обрађује посебни аспект те историје. Сваки такав прилог ма колико био продубљен остаје недовољно повезан са осталим. Тесна повезаност оваквих делова може се појавити само у студијама једнога периода локалне историје или историје једнога покрета чији се аспекти разматрају као целина.

Др Никола Цветковић

83

НАШЕ СТВАРАЊЕ

Год. XXIX Бр. 3-4/1982.

Препечатано у књизи: Застава о Србију
Димитријевићу, Никола Цветковић, Народни
музеј Лесковца, 1997, на стр. 43-55.
РАТ И РЕВОЛУЦИЈА

Др Никола Цветковић

КОМПАРАТИВНИМ ИСПИТИВАЊЕМ ДО ПРЕДСТАВЕ О КОНТИНУИРАНОЈ АКТИВНОСТИ ЛЕСКОВАЧКЕ СКОЈЕВСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Свестрана и плодотворна активност др Сергија Димитријевића, обухвата, као што је познато, више различитих области: од локалне историје, преко српске и југословенске историје радничког покрета, економске историје — до нумизматике као научне дисциплине.

Један општији поглед на његово бављење локалном историјом показује да је у првих десетак поратних година, сарађујући са Народним музејем у Лесковцу, објавио већи број књига, студија и брошура, што се може видети из његове обимне библиографије. Последњих година, такође, штампао је неколико обухватних студија из ове области. У целини узев он јје овде дао врло крупан допринос у научном заснивању локалне историографије, постављајући при том на новим основама монграфско споменичку обраду појединих периода новије историје.

Када је реч о Димитријевићевој сарадњи у локалној периодици у поратном периоду, може се уочити да је она по најбројнија у „Лесковачком зборнику“ и „Нашем стварању“ где је објавио по неколико врло занимљивих и драгоцених прилога. У „Зборнику“ публиковао је три прилога значајна по доприносу у расветљавању појединих кључних историјских момената, а занимљива по методолошком приступу и начину излагања, као и по карактеру обраде. Поред неколико краћих чланака у билтенима и другим публикацијама објавио је и три прилога у часопису „Наше стварање“, где у једном пише о национализму лесковачке буржоазије¹⁾, док други представ-

¹⁾ С. Димитријевић, О национализму лесковачке буржоазије. Сепарат из „Нашег стварања“, Лесковац, 1955.

ља само ширу верзију студијско-мемоарског текста „Рад на стварању интернационалних бригада у шпанском рату и одлазак Југословена преко Париза“², а трећи пак о дубровачкој трговини у Лесковцу и околини³.

Овом приликом учинио бих компаративни осврт на једну од последњих студија др Сергија Димитријевића „Развој СКОЈ-а лесковачке Гимназије од 1932 до 1941“⁴ — поредиће је са његовим разматрањем развоја СКОЈ-а у монографији „Лесковачка гимназија од 1918 до 1941“ објављеној у књизи „Сто година Лесковачке гимназије“, указујући при том на континуитет у раду скојевске организације у Гимназији, као и на неке значајније новине и запажања које доноси поменута студија; а у том контексту бих додирнуо и неке методолошке појединости у научном поступку овог аутора.

Још одмах у почетку треба нагласити да је после значајне студије „Партија и СКОЈ у Лесковцу од 1931 — 1934“, (Лесковачки зборник, 1969, IX, стр. 13—14) С. Димитријевић посебну аналитичку пажњу посветио делатности скојевске организације у монографији „Лесковачка гимназија од 1918 до 1941“; и то од подробног приказа стварања скојевске организације, и указивања на ђачке и ђачко-радничке илегалне комунистичке групе из 1932, преко истицања нове концепције СКОЈ-а и идентификовања новог скојевског руководства 1938, уз подвлачење момента стварања масовног комунистичког омладинског покрета, у оквиру кога се остварују бројне организоване акције, као што је освајање ђачких дружина, па потом акције за одбрану земље, или политичка делатност ученика у околним селима и рад у ЗОЈ-у, — до нових облика организовања СКОЈ-а у периоду 1940/41 године и нових организованих акција (нпр. масовни излети у Синковцу и Рудару) у отежаним условима прогона и полицијског терора. Ту С. Димитријевић врло обухватно обрађује СКОЈ, па квантитативно гледано, без мало једну четвртину поменуте студије посвећује управо политичком раду и деловању СКОЈ-а у Гимназији. Но, упркос тој претходној опширној обради СКОЈ-а, коју је могао дословно да преузме и обилно користи при изради нове студије, што је иначе устаљена пракса код мање савесних студијских радника, он је наставио са темељним изучавањем, истраживањем нових извора и докумената, и са прикупљањем нових изјава и њиховим проверавањем и преиспитивањем. Тако је, одступајући од иначе уобичајене праксе самопреузимања онога што је већ раније написано, на темељу нових извора, конципирао

2) **Наше Стварање**, 1975, XXII, 1—3, стр. 37—47.

3) С. Димитријевић, **Дубровачка трговина у Лесковцу и околини и улога дубровачке колоније у Прокупљу**. **Наше стварање**, Лесковац, 1955, III, 2—3, стр. 31—82.

4) Сепарат из „Лесковачког зборника“ XX, 1980., стр. 19—38.

у основи нов текст, са пуно нових појединости, са изворним и особеним запажањима, закључцима и формулацијама, које се разликују од предходних студија. У овом случају, оно што је раније објављено само је послужило као основа за даље и свестраније анализе и продубљивања.

И већ је у овом поступку, зар не, присутан значајан наука и једно од темељних методолошких начела С. Димитријевића: да се не треба задржавати на механичком преузимању предходних запажања и становишта, већ да их у даљем процесу истраживања, у сучељавању са новим изворима и документима, треба стваралачко-критички преиспитивати, анализирати, и тада на путу до нових синтеза — резултати неће изостати. То је у суштини стваралачко начело једног зрелог и у свему изграђеног научног метода.

Из свега овога могао се стећи утисак о нестајању скојевске организације у периоду после 1934. године, иако се то уистини нигде не каже, и поред назнаке о разилажењу њеног руководства. Услед напред истакнутог приказа скојевске организације и чињенице о разилажењу истакнутих скојеваца, један број студијских радника и каснијих скојевских и партијских активиста, створио је представу о нестајању скојевске организације после одласка С. Димитријевића у Француску, као и о дисконтинуитету у раду СКОЈ-а у овој средини. Морам признати да сам и сам био близу такве представе будући да је С. Димитријевић у приказу овог веома значајног и занимљивог периода застао управо код момента напуштања Лесковца и одласка у Француску. Поменућу представу и неадекватан утисак још је више могла да појача чињеница озбиљног недостат-

10

ка историјско-аналитичких текстова у којима би се обрађивао тај период; па је један од извора, да не кажем и једини, било управо студијско-мемоарско писање овог непосредног учесника, актера и организатора, допуњено казивањима преживелих учесника.

Међутим, после десетак година, у наредној студији др Сергија Димитријевића „Лесковачка гимназија од 1918. до 1941.“, објављеној у поменутој инспиративној монографији „Сто година лесковачке гимназије (1879—1979)“ (Лесковац, 1979, стр. 115—340), — а у чијем се једном делу исцрпно обрађује активност СКОЈ-а, додуше у нешто ужим гимназијским оквирима, присутан је видан напредак у третману континуитета рада и деловања скојевске организације и после првог раздобља њеног заснивања. Наиме, у одељку „Стварање скојевске организације у Гимназији“, поред понављања напред поменутих основних појединости из „Партије и СКОЈ-а у Лесковцу...“, С. Димитријевић сада у посебном ставу подвлачи да је лесковачка скојевска организација створена 1932. „дизгубила своје руководство 1935. године“ (стр. 274). А већ на следећој страници сасвим изричито тврди „Нестанак скојевског руководства у 1935. години не значи и нестанак скојевског-омладинског комунистичког покрета“ (стр. 275). У овој напомени о нестанку и губљењу руководства, али одмах потом у констатацији да то не значи и нестанак скојевског покрета — управо је присутно ново и прецизније Димитријевићево становиште о постојању континуитета у раду скојевске организације у нашој средини, које је допунско у односу на напред изложено становиште у ранијој студији „Партија и СКОЈ у Лесковцу од 1931—1934“. И што је још значајније од напред цитираног става, С. Димитријевић не остаје само на аподиктичкој констатацији, већ је конкретизује одговарајућим примерима и подацима о различитим видовима и садржају омладинско-комунистичке активности и после 1935. године, стварајући тако ширу основу за могуће анализе својства и карактера тог континуитета. Тако на пример, он по одласку чланова скојевског руководства идентификује постојање мешовите ћачко-радничке групе којој је припадао, уз Наранџићеве, и Рајко Михајловић Ранко, према чијој је изјави конципиран став и садржај рада поменуте групе. Вредно је помена да су два члана ове скојевске групе добијала одређене задатке у вези са великим штрајком текстилних радника из 1937., што може бити драгоцен податак за целовитију историју штрајкова; као и чињеница да су њени чланови давали напредну литературу на читање, поред осталих, и Зелету Вељковићу, што, опет, може да буде од значаја за биографска разматрања и генезу формирања политичких погледа овог будућег истакнутог скојевског руководиоца.

11

У наредном одељку „Нове Бачке и Бачко-радничке илегалне комунистичке групе“ С. Димитријевић настоји да, у смислу једног вида континуитета, прецизније одреди начин организовања и карактер деловања појединаца и група, управо у периоду после 1935. године. Према његовој општијој оцени, после нестанка скојевског руководства наступа раздобље „кад поједини гимназијалци врше индивидуалну комунистичку агитацију или стварају кружоке за проучавање марксистичке литературе. Тако он карактерише тај период када није било чврстих и стабилних организационих форми, па наводи пример Ане Стојковић која кроз разговор о радничкој класи политички обрађује свог друга из разреда, као и пример С. Петрушића који добија напредну литературу од Тозе Крстића; оба су примера с краја школске 1935/36. године. Док у наредном периоду 1936/37. и 1937/38. бележи постојање илегалних комунистичких група ученика ствараних „самоиницијативно од стране комунистичких симпатизера“, како истиче наводећи састав неколико таквих група. Уочљиво је да се оне у том приказу, на основу изјава њихових учесника, означавају једном као „кружок напредних омладинаца“, други пут као „марксистички кружок“, или окупљање „на конспиративне састанке“; а чешће као „илегалне комунистичке омладинске групе“ (стр. 275—277) које како видимо из једне напомене, мењају свој састав или се преплићу и прожимају, што је њихова карактеристика током читавог периода. Тек, аутор студије чини озбиљан напор да сазна од онога ко даје изјаву: састав групе, руководиоца, садржај рада и сл., а када му то не полази за руком он у напоменама указује на различите податке о саставу групе (разлике у сећању). После набрајања неколико таквих група, чије је постојање несумњиво потврда континуитета у раду скојевске организације, упркос извесној недиференцираности и чврстој структуралној систематизованости, он закључује да је нова организација скојеваца „настала из појединачног проучавања марксистичке литературе, њене размене и спонтано створених кружока за њено колективно проучавање.“ (стр. 278).

За разлику од третмана прве развојне етапе, овде је присутна тенденција инсистирања на индивидуално агитацијском, самоиницијативном, спонтаном, у односу на марксистичке кружоке, конспиративне састанке и сл., што је можда и карактеристика и специфичност тога периода. Но, то истовремено може да буде и предмет за дискусију и даља преиспитивања и аналитичка тумачења. По нашем мишљењу, у односу на напред поменуте облике организовања и деловања скојеваца, постоје два могућа одређења: Прво, да се све то, као што смо напоменули, прихвати као специфичност и особеност одређене развојне етапе, која је била условљена друштвено-историјским околностима, што их С. Димитријевић потпуније разрађује у

студији, с обзиром на провале и растурање руководства. А друга је могућност да се накнадним даљим истраживањима, аналитичким преиспитивањима и проверама, на основу Димитријевићевих врло инспиративних и упутних запажања — реконструира одређења и прецизнија организационо-шматска структура скојевске организације тога периода, уз евентуалну опасност да се упадне у извешан схематизам. Ова даљња могућност подразумева нова, накнадна, много шира и детаљнија испитивања, анкетирања и консултовања свих преживелих учесника и активиста из тог периода. И то на начин како иначе С. Димитријевић чини у погледу реконструкције прве развојне етапе до 1934. године; или по методу реконструкције партијских организација у међуратном периоду.

Са становишта континуитета, посебно у односу на питање постојања скојевског руководства, занимљив је закључак С. Димитријевића „да се некакво руководство гимназијске скојевске организације, вероватно са Драгољубом Томићем на челу, појавило већ школске 1936/37. године“ (стр. 278). Овај закључак или боље рећи став у коме је присутна претпоставка постојања података који ни-

су у свему били довољни за поуздано и чврсто закључивање. Наиме, из изјаве Жарка Здравковића Лудајке који је у јесен 1937. год., у Београду примљен у СКОЈ одакле је протеран за Лесковац где је у априлу 1938. ушао у Месно руководство СКОЈ-а, види се како му је Д. Томић рекао „да раде у СКОЈ-у од 1937“ (стр. 278—279), што је још једна потврда о континуитету и раду СКОЈ-а, па можда чак и о постојању извесног скојевског руководства, и то у периоду пре 1938. године. На ову изјаву С. Димитријевић с разлогом надовезује и исказ Стојана Николића скојевског активисте још од 1936/37, који тврди да је у периоду 1937—1939 имао везу, по скојевској линији „прво са Драганом Томићем, а онда највише са Зелетом Вељковићем“ (стр. 279). И овај исказ, такође, потврђује постојање илегалних бачко-радничких марксистичких група које је С. Димитријевић већ раније приказао, али придаје доказ више да је Д. Томић био један од истакнутих скојевских руководиоца. Овде треба приметити да Димитријевић, и онда када прави претпоставку, указујући на могућности и смер даљих истраживања, то чини на основу одређених података, који могу бити врло индикативни. Дакле, и ових неколико појединости на које смо скренули пажњу, као и све претходно, указују на линију континуитета у раду лесковачке скојевске организације, померајући датум постојања и могућег руководства на 1936/37, што би било захвално прецизније испитати и утврдити.

⁵⁾ У току рада на студији „Лесковачка гимназија од 1918. до 1941.“ С. Димитријевић нам је у више махова скретао пажњу на улогу и значај Драгољуба Томића. — То произилази из материјала, из података,

13

У најновијој студији пак С. Димитријевић чини још одлучнији и крупнији корак у приказивању и сагледању континуитета у раду скојевске организације у лесковачкој Гимназији. Ако је у претходној студији говорио о губљењу руководства, после 1934., сада подвлачи да је скојевска организација у Гимназији „привремено“ остала без свог руководства, дајући још прецизније у смислу ранијег става да: „То не значи да је већ створени омладински комунистички покрет у Гимназији престао да постоји“; на што, као посебан вид аргументације, надовезује једну збирну формулацију да су за време три школске године (од 1935/36—1937/38) постојале бројне илегалне омладинске комунистичке групе састављене од самих гимназијалаца или од гимназијалаца и радника.

Карактеристично је да у овом новом тексту „Развој СКОЈ-а лесковачке Гимназије од 1932. до 1941.“ још на једном месту С. Димитријевић подвлачи присуство континуитета. Наиме, на почетку трећег одељка под насловом „Стварање новог месног и гимназијског скојевског руководства у пролеће 1938“, дословце пише да је омладински комунистички покрет „непрекидно постојао у Гимназији и после нестајања скојевског руководства из периода 1932—1934“ (подвукао Н. Ц.). После ових неколико нових формулација и одребења које изричито прецизирају и подвлаче постојање континуитета у раду поменуте скојевске организације, више не може бити сумње у то да је С. Димитријевић исправно сагледао развојну линију гимназијског СКОЈ-а у међуратном периоду. Наведене

увек би подвлачио, наглашавајући: — Има се утисак да је улога Д. Томића мало занемарена, донекле прећутана. Појединци прећуткују његов значај, његову улогу и значај, јер није добро када се услед заборава и немарности превиђају појединци, док се други превише истичу, до митологизирања, бацајући у сенку све остале. Има разлога за претпоставку да је била шира кадровска основа скојевског руководства које се не може сводити на једног или двојицу, говорио нам је С. Димитријевић тада. (Рукописне белешке из разговора вођених током лета 1979.).

Напомињемо да се С. Димитријевић касније, у једном од хварских разговора, у фебруару 1980. године, навраћао на питање могућег постојања скојевског руководства са Д. Томићем на челу и пре 1938, поново гласно размишљајући о делу изјаве Жарка Здравковића Лудајке, која се односи на овај моменат: — Ту има нечега када је реч о могућем постојању скојевског руководства и у 1936/37 години. Столето тврдити, пошто међу живима нема оних који би то могли сасвим сигурно посведочити. . . Нема Томића, нема Жарка. . . Ту нешто измиче, додаје он. — И тешко је да ће се реконструкцијом тог периода од 1935—1938 моћи нешто значајније да дода, пошто сам већ разговарао са овим значајнијим живим сведоцима из тог раздобља па поћутавши, додаје: — Можда би се нешто ново могло открити у некој од полицијских архива, уколико би биле сачуване и пронађене. Али, све то што се каже у истрази, на полицији, треба обазриво примити, јер човек при том нешто мало каже, више сакрије, тако да је и то непотпуно. (Рукописна белешка, 28. 2. 1980., Хвар).

14

формулације, такође, означавају значајан напредак у односу на оне из претходних текстова, јер осим прецизности носе у себи и једно целовитије одређење које се у много чему приближава синтетичком виђењу. — Преостаје нам да сада погледамо коју све аргументацију С. Димитријевић износи у прилог својим тврђењима, задржавајући се само на периоду 1935—1938, и то без залажења у структуру и начин организовања.

Као што смо већ показали, најзначајнији аргумент у смислу потврде постојања континуитета јесте управо збирни податак да су у току три школске године (од 1935/36 — 1937/38) постојале бројне илегалне омладинске комунистичке групе. Димитријевић је, како видимо даље, на основу писаних изјава девет учесника тих група, утврдио да су у том периоду 35 гимназијалаца припадала поменути групама, што је из угла континуираности скојевског рада, врло значајан податак. Занимљиво је да он овде, за разлику од претходног текста, не настоји да утврди састав ни број група, већ набраја њихова имена подцртавајући оне што су му дали изјаве на основу којих је утврдио број и учеснике. (Ако се погледа састав оних чије су изјаве биле основа за ова прецизирања, може се уочити да су све то афирмисани скојевски активисти, чијим се исказима с разлогом може веровати; јер већина од њих су касније учесници у НОБ-у, а седам од њих су носиоци Споменице 1941. Напомињемо да је у том целовитом приказу и навођењу имена тридесетпеторице припадника скојевског покрета, имплиците присутна потврда континуитета, који се сада може даље аналитички разлагати.

Уз то, у односу на претходну студију, овде, у „Развоју СКОЈ-а лесковачке Гимназије од 1932. до 1941.“ присутна је још једна нова појединост термилошке природе. Наиме, док се раније говорило о „кружоку напредних омладинаца“, или о окупљању „на конспиративне састанке“ и сл. (што је произишло из самих изјава), сада се означава једним општим и рекли бисмо адекватнијим називом, бар када је реч о периоду 1935/38, као „илегалне омладинске комунистичке групе“. (Додуше, овај последњи назив је аутор употребљавао и раније приликом давања својих коментара). И овим јединственим именовањем које у себи на општији начин сажима оне најбитније карактеристике рада, такође се постиже представа о већем степену кохеренције, уз нужно жртвовање неких особности које су вазда присутне у бићу стварности живљења и не дају се свести на форму исказа.

Нагласимо овде да је С. Димитријевић у процесу даљих истраживања и адекватнијих систематизовања дошао до запажања о постојању великог броја скојевских активиста и њихових група, које наводи у широј верзији реферата, у напомени 6, потом до чињенице да су оне створене и да су постојале са знањем месног партијског руководства, што га је довело до

представе о постојању и одговарајућих организационих видова деловања. Зато он, за разлику од ранијег текста, у овим новим разматрањима, више не пише о индивидуалној агитацији и спонтаном стварању кружока и сл., што је знак стваралачке доградње и истинског сагледања континуитета у концепту шире развојности.

Истовремено то је још један доказ о несусталом трагалачком односу, уз непосредно посведочавање методе стваралачког дограђивања, на темељу нових извора. У овом случају то су нове изјаве које доносе и нове драгоцене појединости о садржају рада. Занимљиво је да је на основу тих изјава прецизирао нове групе, назначавајући ко су вође група, које су и какве садржаје рада имали. На основу тога се може стећи прегледнија представа о саставу група, њиховој организационој структури и облицима деловања. Тако, на пример, он на основу нових изјава и исказа открива појединости о постојању заједничког фонда напредних марксистичких књига који су створили Душан Цекић Лешњак и Васа Смајевић.

О постојању одређених облика континуираног скојевског организовања, поред осталог говоре и подаци из једног партијског извештаја упућеног ПК ЦК КПЈ 17. 8. 1935. године, који је С. Димитријевић накнадно пронашао уграђујући га као новину у студију „Развој СКОЈ-а лесковачке Гимназије од 1932. до 1941.“. Исти је случај и са нешто касније издатим прогласом „Српски студенти српском народу“, који уз претходни документ представља нов изворни материјал што потврђује континуираност развојне линије гимназијског скоја. С друге стране, ова два нова документа, уз све остале, недвосмислено показују да С. Димитријевић реконструкцији скојевског покрета не остаје само на мемоарским исказима, него истовремено истражује и архивску грађу, периодичку и сличне писане изворе захваљујући којима често верификује и одређене мемоарске исказе. То је још једна значајна методолошка карактеристика његовог рада.

У кратком коментару, после навођења значајнијих појединости из прогласа, Димитријевић истиче да се међу потписницима, поред познатих скојеваца из целе Србије, налази и седамнаест потписника из самог Лесковца, од којих су њих десет бивши ученици лесковачке Гимназије, матурирали од 1933. до 1937. године. Међутим, у вези са овим значајним бројем од 17 потписника из Лесковца имамо једну недоумицу: Да ли су сви они уистини били скојевци, или можда међу њима има и оних који су народнофронтовски оријентисани?

Приводећи крају ово наше компаративно испитивање можемо да закључимо да се управо у радовима др Сергија Димитријевића који се баве историјом Партије и СКОЈ-а у Лесковцу, а посебно у лесковачкој Гимназији — очитује континуитет у развојним линијама и етапама омладинског комунистичког покрета.

16

Нагласимо да он овај покрет младих разматра као саставни и неодвојиви део револуционарног радничког покрета као целине са којим је скоро у свему био идејно-политички, акционо и стваралачки повезан.

А као што је познато у делатности радничког покрета у Лесковцу, гледаном у целини, постоји револуционарни континуитет и то од првих зачетака па све до наших дана. Тако на пример у раду партијске организације у Лесковцу у свему је присутан борбено-револуционарни континуитет, чак и у периоду када је била прекинута веза са централним партијским руководством. Изграђени партијски кадрови су и тада доследно истрајавали на основним партијским опредељењима, развијајући активност која је у свему била у складу са класно-политичким курсом КПЈ. Слично се може рећи, поновимо то још једном, и о континуитету у раду скојевске организације, која је у периоду заснивања, када је било на окупу њено руководство, остваривала интензивнију делатност, да би у каснијим етапама, такође, наставила свој континуирани рад, некада са већим размахом, други пут у ужим оквирима и дoметима, за-

висно од форми рада — легалних или илегалних. Из расположиве документације, литературе, периодике, из постојећих хронологија, као и из студијских радова С. Димитријевића, а у првом реду из његовог најновијег текста може се уочити организациона структура, састав и бројност скојевских и симпатизерских група и после 1935. године. Уз то, када је реч о прилозима С. Димитријевића овим питањима, очигледан је напредак у његовим разматрањима од првог рада на ову тему „Партија и СКОЈ у Лесковцу од 1931—1934“, из 1969., преко монографије „Лесковачка гимназија од 1918. до 1941.“, из 1979., до најновијег „Развој СКОЈ-а лесковачке Гимназије од 1932. до 1941.“, из 1980. у коме је најпотпуније и сасвим експлицитно наглашен континуитет у раду и деловању. Ако је у првом раду због временске ограничености присутан парцијалан поглед, већ је у монографији дат један шири панорамски преглед са претензијом сагледања тоталитета, док је у последњој студији сасвим близу синтетичког сагледања целине развојног тока. Када се има у виду процес стваралачког дограбивања и усавршавања претходних текстова, потом непрекидан и систематски истраживачки напор, као и у свему изграђена и зрела методологија са уобличеним научно-поетичким принципима, може се реално очекивати да ће у другом тому „Историје Лесковца и лесковачког краја 1918—1941“ — бити и одређеније решена и она отворена питања организационо-структуралног статуса СКОЈ-а у појединим развојним етапама. Такво очекивање у свему је реално, ако се има у виду све напред речено. Уосталом, за др С. Димитријевића, као и за сваког студијског радника-истраживача, наука је отворен стваралачки процес, кретање у непрекидном развоју, у коме научне истине, от-

крића и сазнања нису коначна и довршена, већ су увек отворена за нова дограбивања.

Додајмо на крају да смо приликом наших нецеловитих разматрања, глобално узев, уочили неколико развојних етапа у активности гимназијског СКОЈ-а, — и после првог периода заснивања и деловања који се завршава 1934-ом годином, — зависно од друштвено-политичких и организационо-политичких услова и околности, у којима се изразитије испољавају видови, облици и садржај континуираног деловања. Тако на пример, после 1934. год., можемо издвојити етапу од 1935—1938. када се стварају нове бачке и бачко-радничке илегалне комунистичке групе, обнавља скојевска активност и заснива нова концепција СКОЈ-а, уз још увек недовољно прецизно сагледане и уобличене организационо-структуралне видове деловања; потом етапа од 1938—1940. када омладински покрет у лесковачкој Гимназији уз освајање дружина и друге акције; и најзад етапа 1940—1941, када се стварају разредне организације СКОЈ-а у виду нових организационих облика деловања, на којима се надовезује читавање плодотворних резултата континуираног рада СКОЈ-а, у смислу бројног учешћа ранијих скојевских активиста и симпатизера у НОБ-у и револуцији.

Било би захвално, у једној другој прилици, свакој од ових само назначених етапа, које се временски и по бројности могу и другојачије означити и лоцирати, посебно аналитички приступити са становишта континуитета како у погледу унутрашње развојности тако и у односу на целину скојевског и комунистичког покрета.

ЖИВОТОПИС РЕВОЛУЦИОНАРА

Кад је и Париз био станица за Сибир

Сергије Димитријевић био је пред Други светски рат на истакнутом партијском положају у Француској и учесник значајних догађаја у трепнутку Титовог избијања на врх КПЈ. – Драма сведока који неке енигме односи из живота

У издању Народног музеја у Лесковцу објављена је књига „Живети пуним животом“ универзитетског професора Николе Цветковића. Реч је о животопису Сергија Димитријевића (1912–1987), изузетно занимљиве фигуре која је оставила прилично дубоки траг у неколико научних области и у историјским збивањима.

Димитријевића памте генерације студената Правног факултета на којем је био професор економије. Затим научни сарадник неколико института, изузетно вредан истраживач, аутор двадесетак књига и студија, добитник НИН-ове награде „Димитрије Туцовић“ за публицистику... Научна критика тек треба да вреднује тај богат стваралачки опус у који спада и његов допринос нумизматици, пре свега сакупљање, обрада и изучавање српског средњовековног новца...

Човек за везу

Др Мирољуб Васић, један од рецензената ове књиге, напомиње како је недовољно познато да је С. Димитријевић био истакнути револуционар! Од ране младости, како истиче његов биограф, определио се за комунистички покрет и револуцију, „једном за увек“! Нарочито је занимљив његов боравак у Паризу, где се Димитријевић нашао 1934. ради студијског усавршавања из економских наука и рада на докторској дисертацији.

Нуклеарни физичар Павле Савић (у Партију примљен, како је сам говорио, „у време највећих тешкоћа у раду са ураном“), истицао је да је у Паризу сретао многе југословенске револуционаре, међу којима Бориса Кидрича, Вељка Влаховића, Сергија Димитријевића, Прежихова Боранца...

Тада је у Француској било доста економских емиграната из Краљевине Југославије. Махом су то били рудари, металци, шумски радници, као и мањи број политичких емиграната. На челу прилично јаке југословенске комунистичке организације, као подсекције КП Француске, нашао се С. Димитријевић.

Он је играо и врло деликатну улогу човека за везу између централних комитета КП Југославије и Француске. С. Димитријевић је посебно организовао „комунистичко-симпатизерску групу“ у којој су, како је истицао, били Руди Супек, Грга Гамулин, Богдан Кризман, Душан Дончевић, Сафет Крупић, Бора Барух... Многи од њих ће касније заузети различита места у науци или политици. На пример Љубо Илић, ће постати генерал француског Покрета отпора у Другом светском рату... Уз то студентско удружење помињу се, у Димитријевићевим изјавама, и сликари Љубица Сокић и Пеђа Милосављевић, оперски певач Васа Поморишац и други. Димитријевић добија скоро идентична задужења са Кочом Поповићем у неким организацијама Коминтерне. У Бриселу му је на вези Иво Лола Рибар...

Већ и тај ред података наговештава какву је улогу играо С. Димитријевић у Паризу. Пре него што Тито добије мандат да „среди стање у КПЈ“, а да мало затим смени Милана Горкића преузимајући Централни комитет, С. Димитријевић се политички разлика са представништвом тадашњег ЦК КПЈ у Паризу, то јест са ви-

соким комунистичким руководиоцима Лабудом Кусовцем и Ивом Марићем. Њима се – према сведочењу С. Димитријевића – прикључио и Радивоје Увалић. Димитријевића смењују са дотадашњих функција јер се наводно изјашњавао против француског комунистичког лидера Мориса Тореза, па чак, зло и наопако, против Стаљина! И још више: оптужују га да у својој докторској дисертацији врши ревизију Марксових погледа!

Фракционашки русвај

Напади на С. Димитријевића су током 1937. све жешћи, у чему, како наводи – предњаци Р. Увалић. Тад у Париз, као Титова претходница, долази из Москве Борис Кидрич „ради рашчишћавања стања“, па дуго разговара са Димитријевићем, по читава ноћ. Скоро годину дана трајао је русвај међу југословенским комунистима у Паризу, док Тито није пресекао: осудио је линију Марић – Кусовац, покажњавао многе као фракционаше; једино је Димитријевић био рехабилитован...

– А знаш ли шта је онда значило бити под тако тешким оптужбама – поставио је С. Димитријевић питање свом потоњем биографу. Он потврђује оно што је иначе познато, да је разлаз неистомисљеника међу тадашњим верницима комунизма бивао врло суров.

Његова сећања на то време и околности изузетно су занимљива, пре свега историчарима који још увек запињу пред критичком реконструкцијом тог дела повести КПЈ. Мора се рећи, међутим, да су провокативне и неке „белине“ које се намећу пажљивијем читаоцу. На пример, Тито је у делу ових казивања присутан, али скоро невидљив; С. Димитријевић, чини се, не долази у контакт са њим, или барем не говори о томе. Врло би било занимљиво из овог извора сазнати суштину деловања врха КПЈ око слања добровољаца у Шпанију, а посебно шта је било са дугим списком „троцкиста“ који су нестали у стаљинским чисткама. Очигледно, Париз је био некима станица за Сибир...

Тито је много деловао у то време у Француској, али никада се касније није превише упуштао у детаљисање о том делу свог живота. Тамо је дошао на позив Родољуба Чолаковића и Сретена Жујовића Црног, чланова дотадашњег Политбироа ЦК, али и они су, према Димитријевићевим казивањима, „скинути са функција због прејутног саглашавања са том секташким политиком“...

Недореченост је бољка многих мемоарских списа. Неупамћена мучнина, или потиснута у заборав, под специјалним околностима? Сергије Димитријевић је, у годинама после Париза, дуго био у концентрационим логорима, укључујући и Бухенвалд. Доказивао је често да људи као он „не умиру по законима медицине“. Зато је људски схватити ако су, и у његовом драматичном случају, у гроб отишле и неке историјске загонетке. То што после рата у болшевичком периоду КПЈ за С. Димитријевића није више било места ни близу партијских врхова, (али је он на врејке себе потражио у науци), можда је најречитији део његове биографије.

Р. Ковачевић

БЕОГРАД, ЧЕТВРТАК 22. МАЈ 1997.
Број 30020 – Година ХСIV

монографије

Животопис Сергија Димитријевића

Др Никола Цветковић: "Живети пуним животом", Народни музеј, Лесковац, 1996.

Проф. др Никола Цветковић (1939) је познати просветно-педагошки радник, критичар, есејиста и песник. Стваралачки континуирано оглашава се прилозима из области мемуарне књижевности, фолклористике, социологије културе, историографије, публицистике.

Пред нама је монографија "Живети пуним животом" која обухвата животопис Сергија Димитријевића, пасионираног нумизматичара, писца, револуционара и врсног истраживача. Она обједињује следеће идејно-тематске целине: "Животопис", "Колекционарске наклоности Сергија Димитријевића", "Скојевска и партијска активност", "Студентски дани", "Партијско-политичка, организаторска и револуционарна активност С. Димитријевића у Француској" и "Боравак и активност у логорима".

Књига се доживљава као значајан прилог у изучавању збивања, догађаја и личности из недалне прошлости и историографије југа Србије. Димитријевићев богати и слојевити животни и радни век осветљен је кроз ауторизована мемоарска казивања, са прожимањем литерарног, документарног, новинарског, изворно-историјског и фактографског.

Димитријевић (1912-1987) је дао велики допринос истраживању и афирмисању историје Лесковца и околине, као и у стварању Народног музеја и Народне библиотеке. У току свог тродеценијског и систематског рада, он је прегледао и пописао око 300 нумизматичких збирки, како музејских тако и приватних, не само код нас већ и у Европи. Написао је око 30 радова, обима око 1500 страница, посвећених нумизматици, а највише српском средњовековном новцу. Своју драгоцену збирку од непроцењиве вредности годинама је обогатио, а сада је, захваљујући љубазности супруге г. Наде Димитријевић, уступљена Српској академији наука и уметности. Као некадашњи његов учесник, а данас проучавацац и биограф, Цветковић је показао да је добар познавалац и поитговалац Димитријевићевог дела и рада. Он се, заједно са издавачем и групом културних посленика, научника и стваралаца, достојно одужио Сергију Димитријевићу, спасавајући од заборава многе занимљивости, драгоцену сазнања и податке за даља проучавања.

Милутин Ђуричић

Београд, Четвртак 15. мај 1997. □ LXXV □ Број 135

Улога Мише III

У КУЋИ БУРЕ ЈАКШИЋА У БЕОГРАДУ

ПРОМОВИСАНА КЊИГА

"ЖИВЕТИ ПУНИМ

6. ЈУН 1997. ЖИВОТОМ" *Наша реч*

- Аутор проф др Никола Цветковић у књизи говорио о животу и делу Сергија Димитријевића

У понедељак, у кући Буре Јакшића у Београду, промовисана је књига проф. др Николе Цветковића "Живети пуним животом". То је монографија о животу и делу Сергија Димитријевића, човека који је оставио значајне трагове у скоро свим областима стваралаштва на просторима југа Србије. Промоцији је присуствовала и Нада Димитријевић, супруга др Димитријевића, која је један од првих новинара "Наше речи".

О књизи су говорили проф. др Добросав Бјелетић, директор Завода за издавање уџбеника Србије, академик Милош Маџура и Миролуб Васић, сарадник Института за савремену историју из Београда.

Промоцији је присуствовао Никола Јовановић, председник Скупштине општине Лесковац и лесковачки песник Раде Јовић, а домаћин вечери је била песникиња Гордана Томић Радојевић. Учествовали су и студенти Учитељског факултета у Јагодини чији је професор др Никола Цветковић.

В. Б. Б.

ЗАВОД ЗА УЧБЕНИКЕ И НАСТАВНА
СРЕДСТВА БЕОГРАД
УДРУЖЕЊЕ ЛЕСКОВЧАНА У БЕОГРАДУ
И НАРОДНИ МУЗЕЈ У ЛЕСКОВЦУ

о р ѓ а н и з у ј у
п р е д с т а в љ а њ е к њ и ж е

проф. др НИКОЛЕ ЦВЕТКОВИЋА

ЖИВЕТИ ПУНИМ ЖИВОТОМ

(ЖИВОТОПИС СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА)

Поздравна реч

НИКОЛА ЈОВАНОВИЋ
председник Скупштине општине Лесковац

О књизи џоворе

академик МИЛОШ МАЦУРА
проф. др ДОБРОСАВ БЈЕЛЕТИЋ
др МИРОЉУБ ВАСИЋ и
аутор

О издавачкој делатности
Народног музеја у Лесковцу џовори
ВЕРОЉУБ ТРАЈКОВИЋ

Гости

писци Лесковца
Учитељски факултет у Јагодини –
– „Студенти своме професору“

Домаћин вечери
ГОРДАНА ТОМИЋ-РАДОЈЕВИЋ

*Књига ће бити представљена у Кући Ђуре Јакшића,
Скадарлија, у понедељак, 2. јуна 1997. године, у 20^h.*

особену филозофију историје и оригиналну методологију, која му је омогућила да целовито сагледа историјске токове и преламања.

Био је човек пун животне енергије и оптимизма, непоколебљив у ведрини и убеђењу да зло, упркос силовитим налетима, не може метафизички превладати, те да је историја савременог друштва, и поред бројних криза и посустајања - историја рационалности. Био је свестан да је историја минуле епохе у својој основи - историја нужности и слободе, и то „историја слободе свесна да то јесте“, како би рекао Антонио Грамши.

Учествујући у стварању историје, а после и као њен научни истраживач и аналитичар, стваралачки је обликовао и изграђивао критичку свест, коју је разазнавао и у бићу самих историјских процеса. Из његових бројних студија јасно се разазнаје процес стварања историје, „која зна шта се ради, зна да је историја повијест слободе“.

Уочљиво је да Димитријевића никада није напуштао историјски рационализам у непосредној пракси политичке борбе, али и као један од битних извора и критеријума у научној анализи минулих друштвеноисторијских и политичких збивања.

Добросав БЈЕЛЕТИЋ

Поводом десетогодишњице смрти Сергија Димитријевића

Историја социјализма у Србији

Сергије Димитријевић се строго држао историјске фактографије коју је стваралачки промишљао

Социјалистичка мисао и раднички покрет у Србији имају дугу традицију, стваралачки развој и дубоко програмско-теоријско и организационо утемељење и, захваљујући томе, високо место, улогу и значај у модерном европском радничком и социјалистичком покрету.

Ако се целовитије погледа теоријска мисао о развоју радничког покрета у Србији, може се запазити да постоје две објављене, у много чему интегралне, историје српског социјалистичког и радничког покрета, као и бројне студије и монографије у којима су обрађени поједили аспекти, личности и историјске појаве. Драгиша Лагчевић, као раднички трибун и непосредни борац у радничком покрету, написао је прву обухватну „Историју социјализма у Србији“, још у фази конституисања и организационог заснивања радничког покрета; а другу, под насловом „Социјалистички раднички покрет у Србији 1870-1918“, студијски је уобличио др Сергије Димитријевић у периоду када раднички покрет достиже високо ниво гуне развијености и динамичне класне борбе.

Између два рата
Драгиша Лагчевић као непо-

средни учесник у историјским етапама развоја радничког покрета пише своју историју у предвечерје његовог прерастања у комунистички покрет. Сергије Димитријевић то чини у зрелој фази социјалистичког развоја, након вишегодишњег студиског радничког и идејним процесима, бањена бројним социјално-политичким и идејним процесима, личностима и догађајима, уз прикључавање одређене историјске дистанце. За разлику од свог великог претходника и једног од утемељивача историјског приступа социјализму, Димитријевић је имао могућности да студиски провери теоријска становишта и резултате покрета, које настоји критички да валоризује. Оно што је поменутих ауторама заједничко је то да су били активни учесници, свако у своје време, као и у фази покрета који је тада био на делу.

Дакле, реч је о личима историје социјализма у Србији, који су истовремено и активни и делотворни учесници у процесима класне борбе. И један и други су лично и креативно учествовали у стварању, а посебно у писању историје развоја и делотворног присуства социјалистичке мисли у Србији. То им је, с једне стране, омогућило да изворно тумаче историјска факта и, с друге стране, да под пресијом личног

непосредног учешћа у извесној мери субјективно валоризују одређене појаве и стремљења.

И Драгиша Лагчевић и Сергије Димитријевић преламају историјске догађаје преко великих стваралачких личности и класно-социјалних стремљења која су обележавала одређена раздобља. Први убедљиво и пластично приказује време Живојина Живојина, делована Светозара Марковића, Миле Ценића, Васе Цеглића; а други указује на идеологе и теоретичаре социјализма у Србији од Светозара Марковића, преко Радована Драловића, о коме пише посебну монографију (1978), Димитрија Туговића и Душана Поповића, на чијим је сабраним делима активно радио.

Драгиша Лагчевић често даје оцене друштвено-економских збивања, појава и личности на основу сопственог увида и учешћа подразумевajući историјске чивенице,

које, нису увек резултат проубљенјег истраживања и у свему изграђене методске основе. Више пажње посвећује развоју идеје социјализма, његовим теоријским домањацима и доприносима конкретних личности и зачетника радничког покрета. Међутим, Сергије Димитријевић, као професионални историчар, са изграђеном историјском методологијом у разматрању развоја и

развијања социјалистичког покрета, његових класичких организација, у теоријским разматрањима строго се држи историјске фактографије коју стваралачки промишља. За разлику од свог претходника, Димитријевић је имао на располагању научне институте, библиографске прилоге, бројне студије и монографије, на основу којих је могао студиски да изучи социјалистичке организације с краја XIX века, све претходне фазе развоја покрета, дајући целовитије виђење заједничке активности балканских социјалиста и њихове међусобне повезаности, као и корелацију са европским стремљењима.

Др Сергије Димитријевић је историчар модерне и оријенталне историје, али истовремено и један од стваралача историје у

периоду између два рата. То је интелектуална и богата стваралачка личност, многоструких научних интересовања, у више различитих областима. Од историје српског социјалдемократског радничког покрета и социјализма, преко историје радничког и комунистичког покрета Србије и Југославије до економске историје, историје српске средњовековне нумизматике и локалне историје Десевца и околине.

Перед проубљеном научном изучавања историје, Димитријевић је и непосредно суделовао у креирању историје као активиста у оквиру Југословенског и међународног радничког покрета. У периоду између два рата имао је значајну улогу у међународном омладинском и радничком покрету у Француској, нарочито у Паризу. Један је од организатора илегалне Југословенске студентске групе у Паризу, два пута је био секретар Југословенског партијског организације у Паризу, а затим и председник Удружења Југословенских студената и члан Руквојства Југословенске подсекције КП Француске. Заједно са Љеном Рибарем учествовао је на Међународној конференцији омладине за мдр, а дао је и крупан допринос у пружању помоћи републиканској Шпанији, све до хапшења и прогнанија из Француске.

Способност промишљања

Сергије Димитријевић је поседовао у много чему изузетну историјску способност промишљања и анализирања догађаја, без велике и посебне историјске дистанце. Смело и проубљено је анализирао и оне живје, па у извесној мери и текуће догађаје, гуне набоја и драматике. У таквим разматрањима показивао је од по-узданих критеријума, објективних

наше сиварање, часопис за сиварањама,
Десетовање, Толина XLV, Нова серија 3/97
бр. 33-40.

наше сиварање 3/97

33

ПОРТРЕТ

Др Добросав Бјелевић

ДР СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ (САМОСВОЈНА КОНЦЕПЦИЈА ИСТОРИЈЕ)

– Поводом десетогодишњице смрти Сергија Димитријевића

Социјалистичка мисао и раднички покрет у Србији имају дугу традицију, стваралачки развој и дубоко програмско–теоријско и организационо утемељење и, захваљујући томе, високо место, улогу и значај у модерном европском радничком и социјалистичком покрету.

Ако се целовитије погледа теоријска мисао о развоју радничког покрета у Србији, може се запазити да постоје две објављене, у много чему интегралне, историје српског социјалистичког и радничког покрета, као и бројне студије и монографије у којима су обрађени поједини аспекти, личности и историјске појаве. Драгиша Лапчевић, као раднички трибун и непосредни борац у радничком покрету, написао је прву обухватнију *Историју социјализма у Србији*, још у фази конституисања и организационог заснивања радничког покрета; а другу под насловом *Социјалистички раднички покрет у Србији 1870 – 1918*, студијски је уобличио др Сергије Димитријевић у периоду када раднички покрет достиже висок ниво пуне развијености и динамичне класне борбе.

Драгиша Лапчевић као непосредни учесник у историјским етапама развоја радничког покрета пише своју историју у предвечерје његовог прерастања у комунистички покрет. Сергије Димитријевић то чини у зрелој фази социјалистичког развоја, након вишегодишњег студиозног бављења бројним социјално–политичким и идејним процесима, личностима и догађајима, уз присуство одређене историјске дистанце. За разлику од свог великог претходника и једног од утемељивача историјског приступа социјализму, Димитријевић је имао могућности да студиозније провери теоријска становишта и резултате покрета, које настоји крити-

Др Сергије Димитријевић
Цртеж Драгољуба Станковића - Чивчија

чки да валоризује. Оно што је поменути ауторима заједничко је то да су били активни учесници, свако у своме времену, као и у фази покрета који је тада био на делу. Дакле, реч је о писцима историје социјализма у Србији, који су истовремено и активни и делотворни учесници у процесима класне борбе. И један и други су лично и креативно учествовали у стварању, а посебно у писању историје развоја и делотворног присуства социјалистичке мисли у Србији. То им је, с једне стране, омогућило да изворно тумаче историјска факта и, с друге стране, да под пресијом личног непосредног учешћа у извесној мери субјективно валоризују одређене појаве и стремљења.

И Драгиша Лапчевић и Сергије Димитријевић преламају историјске догађаје преко великих стваралачких личности и класно-социјалних стремљења која су обележавала одређена раздобља. Први убедљиво и пластично приказује време Живојина Жујовића, деловања Светозара Марковића, Мите Ценића, Васе Пелагића; а други указује на идеологе и теоретичаре социјализма у Србији од Светозара Марковића, преко Радована Драговића, о коме пише посебну монографију (1978), Димитрија Туцовића и Душана Поповића, на чијим је сабраним делима активно радио.

Драгиша Лапчевић често даје оцене друштвено-економских збивања, појава и личности на основу сопственог увида и учешћа подразумевајући историјске чињенице, које нису увек резултат продубљенијег истраживања и у свему изграђене методске основе. Више пажње посвећује развоју идеје социјализма, његовим теоријским домашајима и доприносу конкретних личности и зачетника радничког покрета. Међутим, Сергије Димитријевић, као професионални историчар, са изграђеном историјском методологијом у разматрању развоја и разрастања социјалистичког покрета, његових класних организација, у теоријским разматрањима строго се држи историјске фактографије коју стваралачки промишља. За разлику од свог претходника, Димитријевић је имао на располагању научне институције, библиографски преглед, бројне студије и монографије, на основу којих је могао студиозније да изучи социјалистичке организације с краја XIX века, све претходне фазе развоја покрета, дајући целовитије виђење заједничке активности балканских социјалиста и њихове међусобне повезаности, као и корелацију са европским стремљењима.

Драгоцено је што Драгиша Лапчевић посвећује пажњу самим зачетцима и прерастању занатлијских удружења у класне социјалистичке организације и креативно стиже до конкретних политичких акција које су се остваривале. При том настоји да прикаже идеолошка и теоријска схватања у појединим етапама инсистирајући на утицају социјалистичке мисли. Он покушава да начини и одређену периодизацију радничког покрета, која је касније коригована, али је имала своје историјско место и улогу и поред оспоравања, посебно из угла сагледања десне оријентације. Иако зачетник историје социјализма у Србији, Драгиша Лапчевић је, чини се, смелији у оценама и просуђивању одређених процеса и токова; док Димитријевић на основу поузданих историјских извора, користећи

поред осталог и статистичке податке и анкете, тежи да прикаже најбитније компоненте друштвено-економског и политичког развоја, као и сложена организациона и међународна кретања и преламања.

И поред свих досадашњих научноисторијских настојања, као и блиставог почетка теоријске разраде социјалистичке мисли и њено организационо-делатног утемељења, ми данас, чини се, немамо у свему адекватан теоријски статус и методски ваљано утемељену концепцију историје социјализма.

Др Сергије Димитријевић је историчар модерне и оригиналне концепције, али истовремено и један од стваралаца историје у периоду између два рата. То је вишеслојна и богата стваралачка личност, многоструких научних интересовања, у више различитих области. Од историје српског социјалдемократског радничког покрета и социјализма, преко историје радничког и комунистичког покрета Србије и Југославије до економске историје, историје српске средњовековне нумизматике и локалне историје Лесковца и околине.

Поред продубљеног научног изучавања историје, Димитријевић је и непосредно суделовао у креирању историје као активиста у оквиру југословенског и међународног радничког покрета. У периоду између два рата имао је значајну улогу у међународном омладинском и радничком покрету у Француској, нарочито у Паризу. Један је од организатора илегалне југословенске студентске групе у Паризу; два пута је био секретар Југословенске партијске организације у Паризу, а затим и председник Удружења југословенских студената и члан руководства Југословенске подсекције КП Француске. Заједно са Лолом Рибарем учествовао је на Међународној конференцији омладине за мир, а дао је и крупан допринос у пружању помоћи републиканској Шпанији, све до хапшења и протеривања из Француске.

Сергије Димитријевић је поседовао у много чему изузетну историјску способност промишљања и анализирања догађаја, без велике и посебне историјске дистанце. Смело и продубљено је анализирао и оне живе, па у извесној мери и текуће догађаје, пуне набоја и драматике. У тим разматрањима полазио је од поузданих критеријума, обликујући особену филозофију историје и оригиналну методологију, која му је омогућила да целовито сагледа историјске токве и преламања.

Био је човек пун животне енергије и оптимизма, непоколебљив у вердрини и убеђењу да зло, упркос силовитим налетима, не може метафизички превладати, те да је историја савременог друштва, и поред бројних криза и посустајања – историја рационалности. Био је свестан да је историја минуле епохе у својој основи – историја нужности и слободе, и то "историја слободе свесна да то јесте", како би рекао Антонио Грамши.

Учествујући у стварању историје, а после и као њен научни истраживач и аналитичар, стваралачки је обликовао и изграђивао критичку свест, коју је разазнавао и у бићу самих историјских процеса. Из његових бројних студија јасно се разазнаје процес стварања историје, "која зна шта се ради, зна да је историја повијест слободе".

Уочљиво је да Димитријевића никада није напуштао историјски рационализам у непосредној пракси политичке борбе, али и као један од битних извора и критеријума у научној анализи минулих друштвеноисторијских и политичких збивања.

Свестрано је анализирао и промишљао историјске процесе, догађаје и чињенице, чији су актери били ангажовани људи. Полазећи од филозофије праксе, он је вазда имао у виду да историја економских и друштвених токова и шире – укупна наука – само почињу сазнањем и рационалним утврђивањем чињеница, али се тиме никако не завршавају. То је, у ствари, емпиријска основа за дубље историјско преиспитивање, теоријско осмишљавање, логичко закључивање и конципирање одређених видова филозофије праксе.

Научнотеоријски гледано, Димитријевић је дијалектички сагледавао и умно разрешавао сложен и деликатан однос између универзалног и посебног, парцијалног у историјским процесима и збивањима. У борби за освајање слободе, као и у слободним научнотеоријским промишљањима, настојао је да разазна суштину кретања, укупни развојни процес, дијалектику. Концепција историје за Димитријевића је скоро увек била кретање, превладавање постојећег, развитак, слобода и живот схваћени у тоталитету. За Димитријевића је, као и за Грамшија, историја узета као апсолутни хуманизам и слобода. Историја је, дакле, слобода онда када је отворен борбени процес "између слободе и власти, између револуције и конзервативизма, борба у којој слобода и револуција износе победу над влашћу и конзервативизмом".

Имајући у виду ове научнотеоријске премисе, Димитријевић је аргументовано и научно убедљиво показао да су српски народ и Југославија увек били и остали део светске историје, те да тако, као историјски народ, живи у светској заједници од времена њеног постојања. При том, ниједног тренутка није предвиђао да код српског народа постоји у много чему изграђена историјска свест, која је под различитим притисцима неких европских сила била повремено нарушавана. Међутим, кристалисана свест о историјској посебности српског народа јесте конкретна европска тенденција са осмишљеним садржајем.

Димитријевићев научноистраживачки рад, као и целина његовог погледа на свет, у основи су били усмерени на будуће људске потенцијале, отворене покрете и смеле визије упућене ка друштвеним исходиштима, који отварају перспективе и преокрећу ретроспективе и ретроградне процесе.

Димитријевић је у приступу историји српског социјалдемократског покрета био свестан да се у процесу писања историје политичке партије морају решавати и ревалоризовати бројни друштвеноисторијски процеси, као и да ту историју треба сагледавати у ширем контексту општих и националних кретања. Зато је он свестрано анализирао друштвеноекономске, социјалне и класно–политичке токове друштва које је изражавала партија као авангарда и најнапреднији део. При том "историја једне партије неће моћи а да не буде историја одређене друштвене групе". За-

то Димитријевић скоро паралелно пише историју рађања и класног сазревања радништва у Србији и његове Социјал-демократске партије.

У филозофији праксе је добро уочено да ће једна партија "имати већи или мањи значај и важност управо у оној мери у којој је њена посебна активност имала већи или мањи значај у одређивању историје једне земље" (Грамши). Социјалдемократска партија и социјалистички покрет у целини усмеравали су живе историјске снаге у Србији ка прогресу, демократским облицима организовања, културно-цивилизацијској обнови и развоју делотворних енергија народа. Они су ослобађали српски народ од средњовековног мрака, династичког и монархистичког тероризма, нудећи при том свест о историјској самосвојности, националном идентитету и нужности да се историјском борбом не само на бојном пољу, него и у области науке, културе, уметности и сваковрсног стваралаштва остварује властити интерес, слобода и хуманистички циљеви.

Пишући историју српске социјалдемократије и историју социјализма, Димитријевић је знао да писати историју једне партије "не значи ништа друго него писати општу историју једне земље, с монографског становишта, да би се истакао неки њен карактеристичан вид". Зато је аутор једне од целовитијих историја социјализма у Србији, после темељног библиографског истраживања, аналитички преиспитивао поједине фазе историјског развоја, да би тек касније, у зрелијој фази, дошао до озбиљних монографских обрада. Требало је да оне послуже приликом свеобухватне историјске синтезе као највише фазе истраживања. Пошто је извршио све припремне радње, неопходне за ширу историјску синтезу, догодило се да га је у том настојању претекла смрт.

Овде треба нагласити да је Димитријевић историјски темељно обрадио неколико најдраматичнијих фаза, о којима постоје бројне контроверзе у историји нашег друштва. Захваљујући њему створене су основе да најбољи и најкреативнији историчари нашег времена могу да уобличи целовите погледе у форми великих синтеза на крају XX века.

Димитријевић живи и ствара у периоду у коме су на нашим балканским и јужноевропским просторима деловали бројни европски и светски фактори те домаћи историјски противречни токови и њихово међусобно прожимање али и сударање. А то је, природно, назвало брзе и различите промене праћене потресима, поремећајима и друштвеним ломовима, унутар којих су се смењивали успони и падови. Испољени су неки неочекивани преокрети, као и изневеравање реалних очекивања и прогноза.

Из противречних историјских процеса и развојних токова поникле су нове историјске снаге, које су ступиле на поприште борбе. Тада се јавља организовани раднички покрет, који целином свога бића означава нов, прогресивни смер развоја људског друштва ка историјском хуманизму.

Димитријевић историју не своди само на бурне друштвено-политичке и партијске акције управљача и држава, већ посматра историјска кретања маса које стварају историјске догађаје. Бит историје се испољава у стварној производњи људског живота. Полазећи од Марксових ставова Димитријевић је уочио да је историја класног друштва

стварала привидне заједнице, а да је задатак прогресивног друштвеног кретања стварна, очовечена заједница у којој "слобода сваког појединог човека постаје услов слободе свих" (Маркс).

Чврсто утемељен у суштину и биће филозофије праксе, Сергије Димитријевић је био критичан према настојању, које је владало у једном дужем периоду после Другог светског рата, у условима идеолошких упулива да се у историографији и шире – у друштву – легализује критеријум истинитости у оцењивању историјских збивања и догађаја на основу пуне сагласности и прихватања свих субјеката нашег национално хетерогеног друштва. Била је присутна и тенденција да се праве извесне сразмере и симетрије о учешћу појединих народа и националних мањина у прогресивним друштвеним процесима. Ово је нарочито видљиво у *Прејлуду историја СКЈ*.

Пажљивије размотримо европско социјалистичко наслеђе, запазићемо да српска социјалдемократија, будући да је полазила од аутентичних друштвеноисторијских и класно–политичких изворишта, није била копија европских токова, већ се својим специфичностима издвајала на хоризонту револуционарних друштвених процеса. За разлику од неких европских социјалдемократских партија које су урастале у биће капиталистичког система, српска социјалдемократија се у борби са бирократским режимом, династичким обузетостима и профитерским настојањима танког слоја буржоазије, битно издвајала својим особеностима и на унутрашњем и на спољашњем плану. Визија социјализма је у много чему ишла испред свога времена, а неадекватна сагледавања српске социјалдемократије чинила су да она није на прави начин ситуирана у своје време, већ је тумачена са становишта која нису разазнавала њену праву суштину.

Право и аутентично оцењивање српског социјалдемократског и радничког покрета на свој начин ометале су тежње да се постигне сагласност свих националних супстрата, да се успостави извесна "равнотежа" па и симетрија и са оним националним срединама у којима социјалдемократски покрет није заживео. У таквим неодмереним захватима, против којих се Димитријевић одлучно борио, скоро по правилу, била је оштећена српска социјалистичка мисао.

У монографији о Радовану Драгојевићу, и студијама о Душану Поповићу и Димитрију Туцовићу он је изложио визију идејних стремљења и слику судара друштвено–политичких снага у Србији. У поменутиим књигама и студијама убедљиво је показао да су идеје и пракса социјализма у Србији живе и делотворне. Полазећи од наслеђа првих социјалиста за које је раднички покрет био тек у повоју, изложио је историјску концепцију до целине живоделујућег радничког покрета. У томе је дао велики допринос, па се и данас то богато наслеђе свестрано користи као наслеђе на коме се утемељују теоријске и програмско–политичке концепције социјалистичке партије Србије.

Са извесне историјске дистанце, упадљиво је да је знатан број револуционара настојао емотивно да сагледава и оцењује борбе и активности у покрету у коме је непосредно учествовао. Димитријевић, иако један од

учесника и творца историје, за разлику од поменутих појединаца, тражио је и откривао праве корене и изворишта револуције у класно-историјској супституцији minulih епоха, али и свога времена. Он је стваралачки премостио и научно-аналитички продубио онај период између српске социјалдемократије и класног радничког покрета у зрелој фази. Својим научним радом, чиним и деловањем, учинио је много да се плодотворно афирмишу вредности српског социјалдемократског покрета, те да се као теоријско наслеђе учине знаним и присутним у нашем времену и да се, као живоделујући, унесу у теоријски фонд југословенског радничког и социјалистичког покрета.

Треба рећи да су многе тековине тог покрета биле, у једном периоду, из различитих разлога запостављене, јер револуција која је била на делу, у оном истинском заносу, сматрала је да је у великој мери довољна сама себи, и да јој нису неопходни континуитети у неким ширим временским релацијама. А што је још чудније, под притиском извесне марксистичке догматике поједностављено су тумачени рани периоди српског социјалистичког покрета.

Сергије Димитријевић је био социјалистички и марксистички теоретичар, историчар са широким хоризонтима који је залазио у класно-политичка питања, али је истовремено био и човек непосредне и делотворне акције. У његовим теоријским погледима осмишљеним концепцијом филозофије праксе није било доктринарних елемената, јер је он то превазилазио, конкретним деловањем и непосредним активизмом. Свестрано је афирмисао погледе на социјализам и ширу концепцију историјског хуманизма. Истовремено је настојао да на адекватан начин ситуира историјске процесе и тенденције у широм контексту међународног радничког покрета, сагледавајући га као саставни део најнапреднијих европских стремљења.

Димитријевић се убраја у групу малобројних савремених историчара и теоретичара, који је, полазећи од основа филозофије праксе, студиозно истраживао корене социјализма у нашим условима. Он није само историчар-фактограф, који хронолошки бележи збивања, а револуцију не третира само као политичку, класну и оружану, већ као јединствен историјски тоталитет. Сагледавао је сваку историјску ситуацију у њеној пуној специфичности. Он полази од продубљене анализе економских услова, преко класно-социјалних аспеката, до хуманистичке визије развоја друштва. И из те перспективе аналитички сагледава рађање, развој, циљеве и карактер борбе радничког покрета. Ту је карактеристично да он превладава поједностављени економизам, а борбу радничког покрета, за разлику од неких других историчара, не своди само на економске захтеве и побољшање материјалног положаја, већ смисао и дух социјалистичких идеја сагледава као актер прогресивног покрета.

У својим монографским захватима Димитријевић је студиозно писао о радничкој класи и радништву уопште из свих аспеката, од економског, социјално-политичког, класног, организационог и културно-цивилизацијског. Као човек који је и сам поникао у радничкој средини чију је историју најбоље познавао, био је под непосредним утицајем упливом нап-

редних идеја и стремљења од својих најранијих дана, учествујући у студентском револуционарном покрету, живо и непосредно суделујући у међународном радничком покрету.

У периоду великог размаха и историјског учинка радничког покрета и његове авангарде, и сам понет тим силовито нараслим снагама, није увек стизао да обрати одговарајућу пажњу и на друге структуралне делове друштва који су суделовали у тим процесима.

У једном периоду наше историје била је присутна тенденција извесне, условно речено "глорификације" некритичког истицања и узношења појединаца, неодмерених хвалоспева од баштиника револуције кад она после победе уђе у мирне токове. За разлику од њих, Димитријевић није некритички, олако, без претходне анализе догађаја и личности, узносио поједине маркантне учеснике радничког покрета, подижући све то до историјског принципа. Он је засновао суптилне критеријуме и танана мерила класно-политичког садржаја за валоризацију удела појединих личности у историјским кретањима.

Ако се целовитије сагледа живот и деловање Сергија Димитријевића, може се уочити да он није живео у времену мирних историјских токова, већ у бурном и драматичном раздобљу, које је кристалисало судбину савремених друштвених процеса. То је била епоха када су друштвене противречности брже настајале и захтевале своје ефикасно разрешење. Деловао је у историјски креативној и друштвено набојитој епохи, које су, истини за вољу, веома ретке. Као научник имао је ту срећу да буде ангажовани савременик историје, њен сведок, судеоник, па и антиципатор и визионар даљих историјских процеса и стремљења.

Нагласимо да је питање хуманизма у концепцији Сергија Димитријевића основно полазиште, мерило и суштина сваког прогресивног историјског преврата. По њему, историја је човеков процес, а човек као биће револуционарне праксе је историјски процес.

НАПОМЕНЕ

1/ Антонио Грамши, *Историјски материјализам и филозофија Бенедетта Крочеа*, Загреб, 1958, стр. 226.

2/ Исто, стр. 225.

О истоименој књизи и збирци Сергија Димитријевића јуче у САНУ говорили академици Никша Стипчевић и Божидар Ферјанчић и др Вујадин Иванишевић

Нумизматика је врло стара наука. Њених љубитеља било је и у старој Грчкој, и у старом Риму. Учени и богати имали су колекције старих монета. Август је волео да поклања стари новац пријатељима, а и народу. Средњовековни народи мислили су да стари новац има магијско значење, па су га тако и користили. А међу првим нумизматичарима био је и Петрарка, песник 14. века, који је део своје колекције поконио Карлу Четвртом! Тим

Динар краља Стефана Душана

речима академика Никше Стипчевића јуче је у Српској академији наука и уметности почело представљање вредне књиге монографског карактера „Средњовековни српски новац“. Заједно су је објавили САНУ и Завод за уџбенике и наставна средства.

Ова књига бележи двоструко дело почившег историчара и једног од највећих српских истраживача нумизматике Сергија Димитријевића: објављен је његов изузетно важан истраживачки текст о српском средњовековном новцу, а велика колекција тог новца, која садржи 1.800 ретких примерака и представља једну од највећих збирки на свету (вреди 50 милиона долара!) коју је он даровао Српској

академији наука и уметности, први пут је представљена јавности овом монографијом.

На свечаности, којој је присуствовала и супруга почившег историчара Нада Димитријевић, о књизи „Српски средњовековни новац“ говорили су и академик Божидар Ферјанчић и др Вујадин Иванишевић. „Нема епохе у историји наших земаља која није привлачила пажњу Сергија Димитријевића. Временом се, ипак, одредило за сакупљање српског средњовековног новца који је деценијама упорно прикупљао на различитим теренима, као и по забаченим радњама других земаља...“, рекао је академик

Ферјанчић и истакао да Димитријевић није био само пасионирани сакупљач новца, каквих има на стотине, већ врсни истраживач и познавалац, са много објављених текстова.

Сам Сергије Димитријевић настојао је да датира поједине серије, да прикаже рад ковница и промет српског средњовековног новца, говорећи да се он убаја у ред најбогатијих и најинтересантнијих нумизматичких подручја, како по броју врста, владара, феудалаца и градова који су ковали новац, тако и по посебној лепоти, разноликих представа и натписа на њему.

Д. Радовић

вукла njegovu истраживачку радозналост.

Decenijama је Serгије Dимитријевић прикупљао материјал на територији наше земље, по другим земљама, преtraживао збирке новца. Заhtevalo је то много одрицања и неговe породице а не само njega. Impozantna збирка српског средњовековног новца броји 1800 примерака. По жељи Dимитријевића заveштана је САНУ.

Bavio se историјом од Noја do AVNOЈ-a
Vrednost Dимитријевићевог рада neprocenjiva је pogotovo danas kada бројни налази nestaju у pohлеpi и uskogrudosti. Kao илустрација toga navodi се да о једној од највећих ostava српског средњовековног новца, otkrivenој почетком devedesetih са око 2500 примерака у околини Приштине, сведоче само oskudни podaci.

M. M.

U SANU promovisana monografija "Srednjovekovni srpski novac" историчара, numizmatičara i kolekcionara Serгија Dимитријевића

Cvetak u rupici revera

Najbogatija zbirka posle one pohranjene u Narodnom muzeju.

ki. Dимитријевић је јасно одредио емисије kрстastih dinara kрaљe-va Stefana Uроша III и Stefana Душана, napisao је хронологију Душановог carskog новца, posvedočio kovanje новца carice Jelene, Balše II, Dragosava, vojvode Iva- niša...

Novčić iz Kotora

na zlo svoje video kovani novac venecijanski" dokazuје takođe da се за njega od давнина znalo. Pored toga što се bavio izučavanjem starog новца Serгије Dимитријевић је био и strastan sakupljač, о čemu сведочи njegova izuzetna колекција koja, после one pohranjene у Narodnom muzeju, predstavlja јednu od најbogatijih zbirki.

Ne bez razloga за Serгија Dимитријевића govorilo се да се bavi историјом од Noја do AVNOЈ-a, od paleolita do sавременог doba. Nema епохе koja nije при-

ПОЛИТИКА понедељак 17. децембар 2001.

УДРУЖЕЊЕ УНИВЕРЗИТЕТСКИХ ПРОФЕСОРА И НАУЧНИКА СРБИЈЕ организује на Универзитетској трибини ПРОМОЦИЈУ КЊИГЕ др Сергија Димитријевића СТРУКТУРНЕ ПРОМЕНЕ У ПОЉОПРИВРЕДИ СРБИЈЕ СРЕДНОМ 20. ВЕКА

Учествују: проф. др Милан Р. Милановић др Смиљана Ђуровић др Славољуб Цветковић Уторак, 18. децембар 2001. г. 18 часова, Шафарикова бр. 7.

14170 Б

БЛИЦ

12

Godina III Broj 461.

Ponedjeljak 23. 3. 1998.

УДРУЖЕЊЕ УНИВЕРЗИТЕТСКИХ
ПРОФЕСОРА И НАУЧНИКА СРБИЈЕ
организује на
Универзитетској трибини

ПРОМОЦИЈУ КЊИГЕ

др Сергија
Димитријевића

СТРУКТУРНЕ ПРОМЕНЕ
У ПОЉОПРИВРЕДИ СРБИЈЕ
СРЕДИНОМ 20. ВЕКА

Учествују:

проф. др Милан Р. Милановић
др Смиљана Ђуровић
др Славољуб Цветковић

Уторак, 18. децембар 2001. г.
18 часова, Шафарикова бр. 7.

14170 Б

Поздрав
17. XII 2001.

Библиотека

Српске академије наука и уметности

*има част да Вас замоли да присуствујете
представљању књиге*

*Сергије Димитријевић: СРЕДЊОВЕКОВНИ
СРПСКИ НОВАЦ - Београд, САНУ, Завод за
уџбенике и наставна средства, 1997*

*У Београду, уторак 17. марта 1998. у 13 сати
Салон Клуба САНУ
Кнез-Михаилова 35/међусобној*

Говоре

академик Сима Ђирковић
академик Божидар Ферјанчић
др Вујадин Иванишевић

Ова позиција важи као улагачица

Поздрав из Београда : Београд на старим разгледницама из збирке др Сергија Димитријевића. — Београд : "Југословенска ревија" и Завод за заштиту споменика културе града, 1986. — 104 стр.

Српски средњовековни новац

Значајно светско наслеђе

У постхумно објављеној, ретко раскошној књизи, колекционар и полихистор Сергије Димитријевић представио је сопствену збирку од 1.800 јединица, једну од најбогатјих у свету, коју је завештао Српској академији наука и уметности

Српски средњовековни новац спада у ред најбогатјих и најинтересантијих нумизматичких подручја, како по броју врста, владара, феудалаца и градова који су ковали новац, тако и по посебној лепоти разноликих представа и натписа на њему. Тако отвара своју причу о тој надасве занимљивој теми којој је посветио цели свој живот, почивши историчар, један од највећих српских и европских нумизматичара и истраживача нумизматике у овом веку Сергије Димитријевић, у својој постхумно објављеној, ретко раскошној књизи „Српски средњовековни новац“ (дизајн Миодраг Вартабедијан, фотографије Бранислав Стругар).

Њени издавачи су Српска академија наука и уметности и Завод за уџбенике и наставна средства, нимало случајно: Сергије Димитријевић је своју колекцију српског средњовековног новца, највећу нумизматичку збирку у нас после музејске у Народном музеју, пуну раритета у 1.800 примерака и вредну бар педесет милиона долара - завештао Српској академији наука и уметности.

Српски царски динари

Најстарији помен о српској обрачунској новчаној јединици, пише Сергије Димитријевић, датира из времена Стефана Првовенчаног (1196-1228). У документу из 1214. године помиње се исплата 140 славонских перпера дубровачке тежине... Поменути славонски

перпери везани су за одређену количину сребрних млетачких матапана који су долазили преко Дубровника и били у употреби у српској држави, заједно са византијским сребрним и златним новцем, све до појаве сопствене монете. Каснија основна српска новчана јединица била је динар, који је добио назив по италијанској новчаној јединици *denarius grossus* или грош, односно по римском *denarius*. Први се јавља углавном у ћириличким изворима, а други у документима писаним на латинском или италијанском језику. Динар који се помиње у документима исто је што и грош о коме се говори у неким архивским изворима. То је био ковани сребрни новац, који је у почетку имао нацрт, тежину (2,17 грама) и вредност млетачког матапана.

Сергије Димитријевић, пишући о новцу, ковачницама новца, његовој распрострањености и употреби у периодима свих српских владара, испишује српску средњовековну историју на јединствен начин, „из угла правог полихистора, тако ретких у новијој историографији“, како га се сећа академик Божидар Ферјанчић. А пре тога, деценијама, сакупљао је своју колекцију новца, проводећи месеце и године на терену, у обиласку локалитета, старинарница и антиквара по страним земљама, а потом у истраживањима по архивима. Имао је, кажу, шаљиву опаску да се бави „проучавањем историје од Ноја до Авноја и од палеолита до сателита“. Па, ипак, наиви-

ше времена, труда и страсти посветio je - српском средњо-вековном новцу.

Први српски владар који је ковао новац, пише Сергије Димитријевић, био је краљ Стефан Радослав (1228-1233), најстарији син Стефана Првовенчаног. Био је то сребрни и бакарни новац „чанкастог облика са грчким натписом, сличан тадашњем византијском новцу”, а кован је у - Солуну, у ковници његовог гаста Теодора Анђела. После смрти краља Стефана Радослава у једном дужем временском периоду нема никаквих трагова о постојању посебног српског новца.

Оригинали и фалсификати

Први ковани српски динари појављују се у време владавине краља Уроша Првог (1243-1276). Помињу се 1277. у Књизи дубровачке царинарнице, где је записано да су, приликом извоза, ослобођени царине. Има их са заставом, крстом и крином, са мачем... Димитријевић, потом, говори о две основне врсте динара у време цара Милутина - прва су крстати динари, на којима је симболична слика владара који прима од св. Стефана двоструки крст. Друга врста, руднички динари, тежа и вреднија од првих за око 20 одсто, појављује се у време краљева Драгутина и Владислава Другог. Јавља се представа владара који стоји, да би је касније заменила представа краља у ратничком оделу који седи на престолу и држи мач преко крила. У време цара Душана

(1345-1355) појавила се једна нова, основна врста, стабилна по својој тежини, тзв. цареви динари („del imperator”). На њима цар седи на престолу и држи мач у крилу, или стоји док му два анђела стављају круну, или је цар на коњу.

За време царства јављају се и тзв. которски динари, ковани под Душаном и Урошем, а занимљиво је да их касније, у току постојања српске државе, кују и неки страни градски протектори, међу њима и угарски краљ Лудовик Први и босански краљ Стефан Остоја. Димитријевић посебно говори о новцу у време кнеза Лазара и деспота Стефана Лазаревића, о новим врстама динара у време Вука Бранковића, затим деспота Ђурђа Бранковића, као и о лицима и градовима чија се имена јављају на сребрном новцу.

Многи градови имали су свој сребрни новац. Он је кован или као искључиво градски новац, или му је једна страна била са именом и амблемом владара или феудалца. Досад је нађен чисто градски новац Скопља и Призрена, а везано за владаре или феудалце и њихове ковнице помињу се Смедерево, Рудник, Рудишта (код Ришња, близу Београда), Ново Брдо, Котор, Скадар... Занимљиво је да, како истиче Димитријевић, до данас није нађен српски средњовековни златни новац. Примерци по збиркама су - или позлаћени сребрни новац, или фалсификати приштинских кујунџија из седамдесетих година 19. века!

Ланица РАДОВИЋ

ДИНАРИ КРАЉА СТЕФАНА ДУШАНА

ДИНАРИ ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА

Благо сачувано у башти

Сребрни новац краља Стефана Драгутина (1228-1276), најстарији сачувани новац српских владара

У једном београдском трезору, чува се једна од највећих драгоцености националне културе и историје – збирка од 1.800 примерака српског средњовековног новца. Према завештању Сергија Димитријевића (1922-1987.), то благо од непроцењиве вредности, предала је Српској академији наука и уметности ова удовица Нада.

Иако по образовању правник, био је доктор економских наука, а највећи број, од двадесетак књига и неколико стотина научних радова, настао је као плод његових историографских истраживања. Био је врстан научник, али и свестрани колекционар: сакупљао је инсекте, лептире, минерале, шкољке, етнографске предмете, разгледнице, биљке... Међутим, као нумизматичар досегао је врх!

Свесјерана личности

Има научника који сматрају да је књига о српском средњовековном новцу животно дело Сергија Димитријевића. Како је оно настало?

Сергије је имао само десет година кад су се у његовој збирци нашли први примерци српског средњовековног новца. Дошао је рано и до неких светских раритета, као што је тетрадрахма из античке Македоније, пронађена у Кутини, између Лесковца и Ниша.

Потрошивши само један сребрни динар, који му је поклонио отац,

Сергије Димитријевић је још као дечак почео да сакупља ситаре новчиће. Огромна колекција је после његове смрти уредно предата Српској академији наука у наслеђе: ту је 1.800 примерака пара које су ковали Немањићи, Хребељановићи, Бранковићи...

Динар краља Стефана Уроша II Милутина (1282-1321), искован у Брсково

Динар краља Стефана Уроша I (1243-1276), најстарија врста српског новца искованог у Брсково

иначе зубар, комплетирао је посебну збирку новчића Кнежевине и Краљевине Србије! Отац му је, иначе, са путовања, доносио ситан новац из Софије, Будимпеште, Солуна и других градова. Сергије је испрва само чистио, и слагао а убрзо и проучавао, разврставао...

Између два светска рата, сећао се Димитријевић, на лесковачку пијаци излазили су својеврсни ме-

њачи и продавци кованог новца најразличитијих врста и померања. Жене су биле најчешћи купци новца. Виле су своје ђердане! Али, новчићи су знали и шта Сергија знао. Дечак се уз њих наслушао проницатајанственим трагичима за златним благом! И пацијенти су његовом оцу доносили однекле ископане дукате из древних времена. Тада им се направи златни зуб!

КОВНИЦЕ НА КОСОВУ

Средњовековна српска држава имала је своје правне ковнице новца у рудницима на Косову, у пределу данашњег Трепча. Најстарија од њих утврдио је Сергије Димитријевић: делала је у Брсково: по узору на млетачке грошеве, по налогу краља Уроша I, ковани су први српски сребрњаци. То је, колико се зна, најстарији новац искован у Србији!

Наредни најзначајнији српски новац је динар краља Драгутина: прва наша монета са ћириличним натписом! Врло су значајни и динар краља Милутина, такође кован у Брсково, и динар краља Стефана Дечанског, искован у Руднику.

**Динар цара
Стефана Душана
(1345-1355),
(цар и царица
на престолу)**

Сергије заменио дошао и до првих примерака млетачког и византијског златног новца.

Отац је послао шифру

Закруживала се тако његова врло обимна збирка. У једном тренутку, само римског новца имао је 25.000 примерака! И његова колекција византијских златника нагло расте – имао их је 79 примерака! Само из Каменице код Ниша, где је било велико налазиште, Сергије је

прегледао и проучио око 380 килограма римских денара, или око 120.000 примерака!

Временом, упознавао је све већи број нумизматичара. Често су то били чудаца, који су своје збирке окруживали болесном љубомором. Пристајали су на разговор само кад би им се указала прилика за добитну мењачку комбинацију!

Сергије је још као гимназијалац успоставио сарадњу са Карлом Фридрихом Нубером, једним од нај-

познатијих сакупљача. У јесен 1934. Сергије, по завршетку Правног факултета у Београду, одлази у Париз ради, како је истицао, студијског усавшавања из економских наука и рада на докторској дисертацији. Како је био болестан од туберкулозе, Немци су га заточили током Другог светског рата у Француској, а касније и у Бухенвалду, једном од најстрашнијих нацистичких концентрационих логора. Ипак, доказивао је и тада „да људи као он не умиру по законима медицине“. Појавио се опет у јесен 1945. у свом Лесковцу, оженио се

Надом, тада младом новинарком, и посветио науци.

– Сергијев отац је, прича његова супруга, врло заслужан што је збирка сачувана. Знајући за све ризике које носи рат, убацио је сав стари новац у велики стаклени суд, затим га залио црном смолом, и закопао. Писао је сину, преко Црвеног крста, у завијеној форми, да се његово благо налази испод корена једне уже пењачице. Кад се Сергије вратио, збирку је пресрећан, откопао на означеном месту...

Иначе Димитријевић је после ослобођења био директор Економског института Привредног савета владе ФНР Југославије, затим професор економије на Правном факултету у Београду, научни саветник Историјског института САНУ. Био је изванредан писац: 1978. добио је НИН-ову награду за публицистику. И све то као тешки инвалид, са једним плућним крилом. За три деценије напорног, систематског рада, он је прегледао и пописао око 300 нумизматичких збирки, музејских и приватних, по Југославији и у Европи, анализирао и фотографисао чак 40.000 комада српског средњовековног новца! Сергије Димитријевић је својим студијама поставио основе модерне нумизматике у нас!

Радован Ковачевић

Почео је Стефан Радослав

Први српски владар који је ковао новац био је краљ Стефан Радослав (1228-1233), син Стефана Првовенчаног. Сребрњаке и бакрењаке исковао је у Солуну, уз помоћ свога таста Теодора Анђела.

ДРУГИ О НАШЕМ СЕРГИЈУ

● По радовима које је објавио др Сергије Димитријевић је историчар радничког покрета и социјализма, историчар Лесковца и јужне Србије, али и новинар и публициста, етнограф и етнолог, нумизматичар и библиограф, и, на крају, али не и на последњем месту — економист и статистичар, — каже академик др Милош Мацура

На данашњи дан 1912. године рођен је Сергија Димитријевић. Чини се, никоме порекло није толико определило будућност као њему. Само име које је на кршћењу добио упућује на исток и повезује га с Русијом, која је још пре Сергијевог рођења сва била у револуционарном превирању.

Познато је да су преци Сергија Димитријевића радо путовали у Русију. Његов отац Милан, на пример, боравио је у Цариграду, Софији и Букурешту и то у време сељачких устанака у Румунији. Ту је и дошао у везу са социјалистима. Због великог терора 1906. године морао је прећи у Русију. Боравећи у њој, упознао је своју будућу супругу, учесницу у првој руској револуцији, Софију Карајлову, из Вологде. У време прогона левичара, крајем 1910. године, Милан са Софијом бежи у Пирот, где се Сергије и родио. Убрзо затим млади брачни пар Димитријевић прелази у Лесковац и ту отвара зубо-лекарску амбуланту. Софија је први зубни лекар у граду на Ветерници, а у њему и једна лица носи име заслужног грађанина Милана.

Сергије Димитријевић је одрастао и прво образоване стекао, управо, у Лесковцу, па се с правом сматра Лесковчанином. Својим делом много је задужио и Лесковац и Србију. Нажалост, у једном новинском тексту тешко је набројати све шта је радио и која је дела написао. Па ипак, данас када се сећамо Сергијевог рођендана нека нас на њега и његово дело, макар и мало, подсети они који га боље познају.

"За више од шест деценија активног рада и деловања овај плодотворни научни радник и истраживач, класно- партијски првоборац, конспиратор и заточеник Главњаче и многих злогласних логора у Француској и Немачкој, био је учесник значајних партијских скупова и члан бројних међународних партијских форума у међународном периоду. Као човек комунистичких идеала, доследан етичким начелима, као врстан марксистички мислилац и несустали научни прегалац у неколико значајних области, утицао је на бројне млађе научне раднике... Димитријевићев опус обухвата више од двадесетак књига већег формата, од којих су поједине преведене; потом више од двадесет студија и монографија. Стваралачки је суделовао на близу четрдесетак симпозијума у земљи и иностранству", - каже Никола Цветковић. "Велика је срећа за Лесковац и околину што имају једног оваквог врсног историчара-марксисту који је дао тако велико, по чињеничном фонду богато и по закључцима и оценама плодно и значајно дело о историји Лесковца и околине", додаје др Андрија Б. К. Стојковић.

"Сматрам да су ретки истраживачи у нашој историји какав је Сергија Димитријевић", вели др

Мирољуб Васић. "У раду Сергије је био заиста ненадмашан — радио је за десет здравих и снажних људи, иако је био слабог здравља", - тврди проф. др Радомир Лукић.

"У општем полету историографије нашег радничког покрета, радови др Сергија Димитријевића настали педесетих година XX века представљају пионирске подухвате, темељце трајног карактера, неминовна полазишта даљих истраживања нових генерација историчара и осталих научних радника", - закључује др Младен Вукомановић. "По струци правник, професор политичке економије, ненадмашни истраживач и аналитичар историје револуционарног и комунистичког покрета, мноштвом својих радова обогатио је марксистичку историографску литературу", - сматра др Милован Босић. "Др Сергије Димитријевић је веома позван, можда један од најпозванијих да синтетички одреди и прикаже настанак и развитак социјалистичког радничког покрета у Србији", - пише др Драгослав Јанковић.

"Сергије Димитријевић је веома драг и цењен и као сарадник и као научни радник међу радним људима Института за историју радничког покрета Србије који му увек указују пуну и дужну пажњу за његов значајан допринос у изучавању радничког и социјалистичког покрета Србије, ако и за његов пуни допринос у развоју самог Института као научне установе", - изјавио је др Жарко Јовановић. Допуњујући га, др Стојан Кесић каже: "У обимном и разноврсном стваралачком опусу др Сергија Димитријевића видно место заузима бављење проблемима српске социјалистичке преводне литературе".

"Следећи токове револуције и активно учествујући у револуционарном раду, Димитријевић је показао како деловање даје обиле извора за научно стваралаштво... Његово дело је усмерено ка мењању света, а не само ка његовом сазнању и научном дефинисању друштвених токова", - наглашава др Милан М. Миладиновић. "Својим шездесетогодишњим научним радом на историји радничког и комунистичког покрета Сергије Димитријевић је поставио основе на којима се развила посебна научна област у савременој југословенској историографији и зато ће његов досадашњи научни допринос остати трајна вредност у развоју историјске науке", - потенцира др Славољуб Цветковић. "Наш дуг према др Сергију Димитријевићу није само у одавању дужног поштовања његовом раду, ентузијазму и делу, већ и у даљој свеукупној подршци његовом истраживачком и стваралачком опредељењу у осветљавању мисли наших првобораца радничког и социјалистичког покрета и револуционара на делу", - подсећа др Вићентије Ђорђевић.

Наша реч

Милица Бодрожић

ЖИВОТ И ДЕЛО СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА *)

У издању Народног музеја у Лесковцу као 41. књига изашао је зборник радова посвећен животу и делу врсног историчара, револуционара, колекционара др Сергија Димитријевића. Књига која је пред нама представља зборник радова поднетих на научном скупу 18. 11. 1983. поводом 50. годишњице научног рада и 70 година живота и активности Димитријевића, роеног 1912, а примљеног у КПЈ 1933. Сергије повезује партијску организацију Лесковца са ПК КПЈ за Србију. Од 1935. деловао је у меународном радничком покрету. У биографским подацима Хранислав Ракић констатује да је Димитријевић цео живот посветио стваралаштву што се види из његове богате и разноврсне научне активности.

Андрија Стојковић се осврнуо на Сергија Димитријевића и филозофију историје. Он констатује да цени његове радове као и многи наши и страни историчари нарочито због њихове изузетне чињеничке утемељености и теоријско методолошких сигурних марксистичких оцена које су за поштовање и тамо где се истраживачи с њима не слажу. Милан Миладиновић је говорио о револуционарном и научном стваралаштву С. Димитријевића и каже да је он револуционар на делу и стваралац нових научних сазнања и вредности.

Сергије Димитријевић и историја српског радничког покрета у првом светском рату је предмет истраживања Драгослава Јанковића. Он констатује да "Димитријевићев приказ српског социјалистичког радничког покрета у време првог светског рата заслужује да буде у целини не само позитивно оцењен него и похваљен, јер је целовит (пошто обраује тај покрет у поменутом раздобљу са свих његових страна и на свим поднебљима) и јер садржи доста новог и корисног, а до сада непознатог чињеничког материјала".(32)

Милован Босић је приказао валоризацију марксистичког учења српских социјалдемократа из пера С. Димитријевића. Босић закључује да је Димитријевић не само својим научним радовима већ и практичном активношћу на сакупљању и обради извора за историју југословенског револуционарног и комунистичког покрета, као и покретањем првих едиси-

Висса, Висски зборник за друштвено-историјска и културна питања, Vol. XIX, br. 1-2, Вис, јануар - децембар 1990.

ја из те проблематике дао огроман допринос укупној валоризацији богатог аутентичног социјалдемократског наслеа.

Сергија Димитријевића као једног од истакнутих и заслужних сарадника Института за савремену историју у Београду је приказао тадашњи и садашњи директор ЈСЈ Петар Качавенда. Он поред осталог каже да је Димитријевић радио на распореивању, одабирању и прихватању студијских задатака сарадника Института, вршио са њима консултације у вези са литературом, архивским изворима и научном обрадом. Качавенда подвлачи да је Сергије био истраживач, писац, организатор, педагог, комплетна личност научника, који је веома заслужан за развој историографије радничког покрета и СКЈ. Димитријевић као спољни сарадник Института за историју радничког покрета Србије у Београду је предмет истраживања Жарка Јовановића. Исти констатује да је Димитријевић дао веома значајан допринос развоју института од првих његових зачетака.

Стојан Кесић је обрадио допринос Димитријевића у изучавању српске социјалистичке преводне литературе, а Младен Вукомановић прве његове радове о настанку радничког покрета Србије.

Десанка Савићевић се осврнула на Димитријевићев а остварења о животу и делу Душана Поповића која могу да послуже као подстрек за нова истраживања, сазнања и дубља расветљавања погледа и дела тог промишљивог мислиоца и револуционара који се својом научном и идејно-политичком актуелношћу умногоме намећу пажњу и нашег времена. Вићентије Ђоревевић је приказао монографију Димитријевића о Радовану Драговићу, која је добила НИН-ову награду за публицистику "Димитрије Туцовић" у 1978.

Димитријевић о ставу српских социјалиста према рату је предмет рада Живана Стојковића. Он констатује да је Лењин истакао да су само српски социјалдемократи испунили своју обавезу када су се борили са шовинистичким заносом своје буржоазије и били једина цео-вита партија друге интернационале која се на почетку првог светског рата отворено и јавно изјаснила против рата и гласала против ратних кредита. Хранислав Ракић је обредио Сергијев допринос у проучавању радничког покрета Лесковца и околине, који је по њему био подстрек многим младим научним радницима да се баве том проблематиком.

Допринос Димитријевића раду на историји СКЈ је предмет разматрања Славољуба Цветковића. Исти констатује да је својим 40. годишњим научним радом на историји радничког и комунистичког покрета Димитријевић поставио основе на којима се развила посебна научна област у савременој југ. историографији и да ће зато његов допринос остати трајна вредност у развоју историјске науке.

Мирољуб Васић описује Сергија као једног од пионира рада на историји СКОЈ-а. Васић истиче да је Димитријевић пружио крупан допринос изучавању савремене историје Југославије, радничког и комунистичког покрета посебно, па својим радом може да послужи као пример за углед и инспирацију будућим младим истраживачима савремене историје.

Социолошки рад Димитријевића је предмет излагања Радомира Лукића. Лукић констатује да је Сергијев изузетно савестан, прилежан и минуциозан рад на прикупљању конкретних података о друштвеним појавама које је проучавао и метод строгог извлачења закључака искључиво на основу конкретних проверених података веома значајан за нашу социолошку науку и стога што у време које он претежно обрађује није било никаквих социолошких истраживања у савременом смислу речи, каква су се знатно касније развила. Достигнућа и перспективе научног рада Димитријевића на подручју нумизматике је предмет интересовања Станише Новаковића. Аутор каже да је Сергије од 1957. до новембра 1983. објавио 30 радова који броје 1.500 страница.

У жижи пажње Милоша Мацуре су економски радови Димитријевића. Он истиче да је Димитријевић у својим економским радовима оптимално комбиновао методе квантитативне анализе са методама историографског истраживања. По њему Сергије је спретно спајао анализу економских агрегата са анализом индивидуалних догађаја, појединачних чињеница, значајних предузећа и великих личности из чега пред очима читаоца се види сложена структура друштва и ток привредних збивања и промена у меуратној Југославији. У фокусу пажње Данице Милић су Сергијеви радови о привреди Југославије од 1941. године.

Никола Цветковић је дао веома надахнут прилог за биографију Димитријевића под насловом: "Човек на звезданом прагу будућности" који завршава својом песмом која представља животни кредо Димитријевића "Живети пуним животом". Улогу Димитријевића у формирању скојевске партије организације у Лесковцу и партијских организација у Вучју и Чукљенику је студиозно и фундирано обрадила Драгојла Цветковић. По истој у лето 1932. Сергије формира прву илегалну омладинску комунистичку групу у лесковачкој гимназији, која је имала изузетан значај у оквиру тог покрета у Србији. Приликом летовања у Вучју 1934. Димитријевић је формирао прву партијску сеоску организацију, а нешто касније и другу у Чукљенику.

Живот и деловање Димитријевића у концентрационом логору Бухенвалд је предмет рада Власте Стојановића. Аутор констатује да је Сергије своје богато искуство из илегалног рада у предратној Југославији и у Француској ставио на расположење логораша. Због слабог здравственог стања није био укључен у војне групе, али је његов допринос на том плану био велики, посебно на дизању морала.

Тихомир Петровић констатује да је књига Црнотравске и лесковачке народне песме после ослободилачког рата и револуције Димитријевића од научног интереса па он у њој разматра песме о Ј.Б.Титу. Петровић констатује да су песме о Титу дале пуни допринос развоју устанка на југу Србије. Класно-политички приступ Димитријевића у написима који су касније објављени као брошура "Тако је некад било" разматра Љуба Стојановић. Приложен је и део дискусије на скупу Миодрага Павићевића. Градимир Илић се осврће на народна предања о Стрелји и функцији осветљавања његове личности и доба. Донет је и приказ Сергијеве књиге "Градска привреда старог Лесковца" од Срећка Димитријевића. Миомир Спасић је приложио један поглед на Лесковачку

енциклопедију Димитријевића. Драган Радовић је описао рад С. Димитријевића на прикупљању народних пословица.

На крају Споменице донета је библиографија радова Димитријевића (стр.169-208). Из ње се види да су Сергију до 1988. објављена 425 рада. Први објављени Димитријевићев прилог је штампан 1934. године. Увидом у библиографију се може запазити да у раздобљу од друге половине 1939. до јуна 1945. нема ни једне библиографске јединице због његовог хапшења.

И летимичан поглед на поднете реферате и прилоге показује да је дијапазон интересовања Димитријевића веома широк. Његов опус је огroman и да није био активан револуционар од најмлаих дана заслуживао би да се његовом раду посвети дужна пажња. Сергијева дела су добро финансирана и отворила су читав низ проблема. Посебно му морају бити захвални млади научни радници којима је он својски помагао, свесно их усмеравајући на кључна питања са којима су се бавили у својим истраживањима. Зато треба одати признање Народном музеју у Лесковцу на челу са својим дугогодишњим директором Храниславом Ракићем што су објављивањем ове споменице још једном одужили врском научнику, револуционару и пре свега великом хуманисти, своме суграанину који је овековечио Лесковац, тај предатни српски Манчестер.

Напомена:

*) Живот и дело др Сергија Димитријевића, Лесковац, 1989.год.

326

НЕСВАКИДАШЊЕ ДЕЛО Књига у „хармоници“

Песме и писма Сергија Димитријевића, драгоцени садржај у изузетној опреми

Пре него што отвори књигу „Песме и писма“ Сергија Димитријевића, читалац би требало да савлада технику манипулисања, а потом и праћења овог необичног преломљеног издања Народног музеја из Лесковца. Пресавијена као хармо-

1934. на студијски боравак у Париз, где је припремао докторску дисертацију из економије. Истовремено се активно бавио револуционарним радом, био је ангажован на организовању југословенских добровољаца за одлазак у шпански грађански рат.

Интерниран, као комуниста и антифашиста у логор Ролан Гарос, а потом у Верне, Лагиш, Рецебеде, Ное. У овим логорима остаје до 1944., када бива спроведен и заточен у злогласном немачком логору смрти Бухенвалд.

После Другог светског рата Сергије Димитријевић је био истакнути друш-

твено-политички радник, директор Економског института Привредног савета Владе ФНРЈ, предавач на Правном и Филозофском факултету, научни саветник Историјског института САНУ и низ других институција.

Објавио је више од 20 књига и 452 научна рада из историје, економије, географије, социологије, етнологије, библиографије и нумизматике. Био је страстан колекционар српског средњовековног новца, марака, разгледница, вијева. Своја широка интересовања знао је, у духу лесковачког менталитета, сликовито и језгровито да опише: „Истражујем све, од Ноја до Авноја“.

С. Андрић

Сергије Димитријевић

ника, прва, али не и обавезно прва, „страна“ доноси 27 песама, породичне фотографије, цртеже Боре Баруха и делове преписке Ериха Шломовића и Сергија Димитријевића, а „глава“, можда и наличје књиге, са друге, супротне, стране садржи 34 писма која је Димитријевић упућивао родитељима, стрицу, пријатељу, углавном из француских концентрационих логора, између 1939. и 1941. године. У сва-

ком случају, изузетна књига, и по опреми и по садржају.

Сергије Димитријевић (1912-1987), био је свестрана и занимљива личност, револуционар, научник, колекционар, стваралац. Потиче из угледне лесковачке породице, од оца Милана, зубара и мајке Софије, лекарке. Гимназију је завршио као ђак генерације, а потом и Правни факултет Београдског универзитета. Као студент, био је истакнути члан и активиста револуционарног студентског покрета КПЈ.

По окончању студирања, одлази

Томинић, М, XI 1989. стр 32
Збу.ХС VI бр. 30938

44

Кампајер, Лесковач,
209. LV, бр. 10, 19. III 1939
стр. 14.

Стваралац историје и историчар

• Сваки акт уперен против суверености, равноправности и националности народа ФНРЈ и њихових народних република проглашен је за противустанак, - записано је у југословенском Уставу из 1946. године, нагласио је својевремено **Сергије Димитријевић**

"Др Сергије Димитријевић, афирмисани научни радник, аутор више од десет књига о Лесковцу, писац значајног поглавља у "Прегледу историје СКР", аутор књиге "Страни капитал у привреди бивше Југославије", творац обимне студије о октобарској социјалистичкој револуцији и развиту класне борбе на југословенским територијама, као и многобројних нумизматичких студија, у бурном периоду између два рата - активно и стваралачки је учествовао у југословенском и међународном радничком покрету. У међуратном периоду два пута хапшен, прогањан и протериван због активног и неуморног илегалног партијског рада - рат је провео у "логору смрти" у Бухенвалду. У послератном периоду он је своја студијска интересовања посветио изучавању борбе радничке класе, борбе у којој је и непосредно учествовао", - написао је Никола Цветковић 17. октобра 1969. године у уводу новинског разговора са Сергијем Димитријевићем, добитником награде за изванредне заслуге у развоју Лесковца.

Марљивом хроничару требало би заправо, доста времена и простора да наброји све шта је радио и објавио лесковачки историчар Сергије Димитријевић. Пре него што ће постати директор Економског института Привредног савета ФНРЈ, Димитријевић је скоро три поратне године био новинар "Наше речи". За то време, а и после тога, он је у лесковачком недељнику објавио велики број текстова, од којих су многи праве студије и есеји.

Придружујући се обележавању рођендана Сергија Димитријевића (рођен је 19. марта 1912. године, у Пироту), подсетићемо читаоце на његов коментар предлога Устава ФНРЈ који ће бити проглашен 31. јануара 1946. године. Чини нам се да у тренутној политичко- безбедносној ситуацији овај коментар може бити занимљив, а за њега смо се определили и због тога што је недавно била годишњица проглашења овог "основног државног закона".

"По други пут у историји света народ узима непосредно учешће на изради Устава. Први пут је то било 1936. године, када је припремана стаљинска конституција, па онда поново данас у Југославији, када се нацрт Устава наше федеративне народне државе износи пред јавност на дискусију", вели Сергије Димитријевић, објашњавајући демократски поступак за доношење Устава, а о самом законском акту, између осталог, каже: "У Федеративној народној републици Југославији сва власт произлази из народа и припада народу. Народ остварује своју власт преко народних одбора. Ти су пак одбори потпуно зависни од њега. Народ их бира и контролише, јер они одговарају пред бирачима за свој рад. Нацрт Устава предвиђа обавезу месних НО-а да полажу рачуне о раду пред збором бирача. Чак је предвиђено да ће закон прописати у којим случајевима и под којим условима грађани могу да опозову своје претставнике. Одбори су само инструмент за извршење народне воље или, како то нацрт каже, народ остварује своју власт преко народних одбора. На власти је сам народ. Он не само да бира преставнике, већ и врши власт."

"Народ не дели власт ни са каквим лицем, које би му било наметнуто "по милости бојжој" или господској. Монархија је укинута, да би сва власт припадала једино народу, да не би постојала противнародна власт. Република, чије име значи на латинском: општа ствар, општи интерес, јесте државна форма која дозвољава под извесним условима, данас испуњеним у Југославији, да тај општи интерес дође до изражаја. Република је једини државни облик у коме се може остварити потпуна народна власт. Зато је народна Југославија проглашена републиком."

"Ми смо у Југославији спровели нови тип стварне народне демократије, досад непознат у свету, јер смо остварили економски и политички савез између основних народних маса: радништва, сељаштва, на-

предне интелигенције и радних средстава слојева."

"Народна демократија постоји и у Совјетском Савезу, али је она по садржини друкчија, и представља виши развојни степен друштва, до којег још нисмо досадили."

"У ФНРЈ власт се не супротставља интересима радног народа. Народни одбори, носиоци народне власти, остварују народне жеље, извршују народне захтеве, спроводе у живот мере које одговарају народним потребама."

"Зато народни одбори почевши од месних, скупштинских и окружних, па све до народне скупштине, тога највишег народног одбора, имају у оквиру свога делања сву власт у својим рукама, било да је то законодавна, судска или извршна. Правнички се то каже да постоји јединство власти. Уколико се вршење извршне власти, управљање, поверава за краће време извршним органима, као што су: Министарски савет и извршни одбори окружних и месних одбора, тиме им се власт не предаје. Она остаје у рукама народа. Као што народ бира за одређено време, контролише, тражи рачун и може да опозове пре истеке тога рока своје претставнике у народном одбору, тако и народни одбор бира, контролише, тражи рачуне и може да опозове своје извршне органе. Сви органи народне власти, без разлике, нису препуштени сами себи. Они нису само периодично бирани и контролисани; они су и подвргнути Уставу и законима, зависни од правног поретка народне државе."

"Судије су исто тако периодично бирани од народних одбора, али су независне у вршењу правосудја, и потпуно одвојене од управних органа. Свим тим мерама је спречена свака самовоља. Виши народни одбори могу поништити незаконите одлуке нижих. А носиоци власти, народни одбори могу да пониште незаконите акте народних органа. Управни органи су одговорни за штету учињену незаконитим и неправилним вршењем службе, а против незаконитих и неправилних поступака постоји право жалбе. Министри су кривично одговорни за повреду Устава и закона својим радом, а исто тако су одговорни и за штету коју учине држави. Тиме је добијена гаранција да самовоље, штетне по цело друштво и поједине грађане, неће бити."

"Нема сталних судија и управних органа, нема сталних чланова народних одбора. Они су на тим, по друштво потребним пословима, све док раде у интересу народа, док је народ задовољан њима. Као што видите, у ФНРЈ има само једна сила која је све и сва - то је народ."

"ФНРЈ је савезна држава, зеједница равноправних народа, који су слободно из-

разили своју вољу да остану уједињени. Зато су приликом револуције у востани Срба кс од њих потпуно рив погледе собом, нами пуну власт. Према појединим република (напр. Народне Републике Србије) органи ченица су само утолико уколико су их опши, у општем интересу, пренели на савезну Федеративну НРЈ."

"Тај општи интерес свих народних република изражава се:

1) У потреби заједничке одбране и одржавања тековина народно-ослободилачке борбе, данашњег државног и друштвеног уређења и слободном вољом створене савезне народне државе. Зато су народне републике предале у надлежност савезне власти одбрану земље и односе са иностранством.

2) Али се тај општи интерес изражава и у потреби, заједничког економског и културног живота, у потреби међусобне подршке на тим пољима. Зато је савезна власт искључиво надлежна по неким од тих питања (пошта, саобраћај, кредитни и новчани систем, главни закони и општи привредни план), а по другом усклађивању, координира напоре Федеративних јединица. (На пример: постојања разних савезних министарстава привреде поред постојења тих истих министарстава у свакој народној републици). Поред савезне народне скупштине, савезног устава и савезне владе, свака народна република има своју народну скупштину, свој устав, своју владу."

"Да би права сваке народне републике била загарантована у заједничкој држави, створена је скупштина ФНРЈ састављена из два већа - дома. У једном од њих, већу народа, све су републике заступљене са подједнаким бројем претставника. Пошто је за сваку одлуку наше врховне власти, народне скупштине потребна сагласност оба већа, т.ј. сагласност већа народа, права народних република су потпуно загарантована. Сем тога, сваки акт уперен против суверености, равноправности и националности народа ФНРЈ и њихових народних република проглашен је за противустанак."

"У нацрту савезног Устава предузете су најразноврсније мере да би у ФНРЈ интереса целога народног народа и интереса сваке народне републике био заштићен."

Ето, тако је Сергије Димитријевић пишао о народној власти и правима појединих народа у првом Уставу ФНРЈ. У народном броју "Наше речи", такође на целој првој страни, он ће коментарисати друштвено-економско уређење и права и припадности грађана, а онда ће уследити приједлог и предлози са зборовна грађана. Но, о томе другом приликом.

ГУТЕМБЕРГОВА ГАЛАКСИЈА

САША ХАЦИ ТАНЧИЋ

МОНОГРАФИЈА О ЗНАЧАЈНОЈ НУМИЗМАТИЧКОЈ ЗБИРЦИ

СРПСКИ СРЕДЊОВЕКОВНИ НОВАЦ

Ево књиге у којој се сле-гло много пара. Дородошла је, међутим, пре свега она којима није до пара него до уживања. Богат је свако ко је поседује, те нимало није свеједно ко ће јој указати поверење. Такви су пре свега они којима није до уживања него до вредности. И са те стране представља сигурног водича кроз време, до вредности.

Српски средњовековни новац – то је наслов темелите студије, богато опремљене и илустроване. Ње издавачи су Српска академија науке и уметности и Завод за издавање уџбеника и наставна средства, а њен аутор наш почивши суграђанин др Сергије Димитријевић.

Овој књизи треба пожелети много таквих. А када се помене име њеног аутора, Сергија Димитријевића, не без разлога поновљено ћемо рећи да се бавило историјом од Ноја до АВ. 1907. го, од поновљено до свјетлости. Нема алтернатива није привукла његову позитивну радозналост.

лили су да стари новац има мајишко значење, па су га тако и користили. А међу првим нумизматичарима био је и Петрарка, песник 14. века, који је део своје колекције поклонио Карлу Четвртом! На то је подсетио академик Никша Стипчевић у Српској академији наука и уметности представљајући ову вредну књигу монографског карактера.

Велика колекција тог новца садржи 1.800 ретких примерака и представља једну од највећих збирки на свету. Вреди 50 милиона долара! А један од највећих српских истраживача нумизматике Сергије Димитријевић даровао ју је Српској академији наука и уметности, после упорног прикупљања на различитим теренима и по забаченим радњама других земаља. Настао је, наравно,

да дотира поједине серије, да прикупе још коини и прелист српски средњовековни новац, говорећи да се он убраја у ред најбољих и најинтересантнијих

исковали или се њиме служили. Средњовековни српски новац због тога је за нас занимљив зато што у себи сажима у пуној мери трајну уметничку а то значи и људску вредност.

Ова књига побуђује исто толико узбуђљив и племенит доживљај као и многе успеле изложбе слика или скулптура. Кад то кажемо имамо у виду да је и др Сергије Димитријевић често умео да каже: "У нашем средњовековном новцу се крије лепота и богатство једне недовољно познате уметности. Када српска средњовековна нумизматика буде доступна јавности, она ће заузети место крај икона, фресака, стећака и манастира из тог доба."

Надамо се да изузетно вредна нумизматичка збирка, после књиге, неће дугио чамити у трезорима неке банке или депозита Српске академије наука и уметности, већ да ће бити отворена за јавност и да ће бити доступна јавности, који су је, да су умели, могли и задржати у

не без разлога поновљено ћемо рећи да се бавио историјом од Ноја до Аврагела. Нема споме која није привукла његову истраживачку радозналост. Богате животне биографије, путовао је просторима и временима, знањима и вештинама, дијакроно и синхроно, увек и после света остајући - Лесковчанин. Сматрао је "чудом од човека". Иако правник по образовању, био је доктор економских наука, а највећи број, од двадесетак књига и неколико стотина научних радова, настао је као плод његових историографских истраживања. Био је врстан научник, али и свестрани колекционар: сакупљао је инсекте, лептире, минерале, шкљоке, етнографске предмете, разгледнице, биљке... Међутим, као нумизматичар досетгао је врх!

ЖИВОТНО ДЕЛО

Има научника који сматрају да је књига о српском средњовековном новцу живоотно дело Сергија Димитријевића.

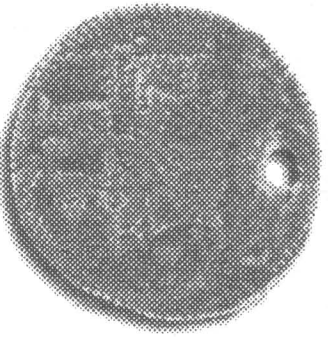
Не бисмо о томе како је настало, већ о томе шта она значи и коме све данас може бити од важности. Тим пре пошто је нумизматика врло стара наука. Њених дубитеља било је и у старој Грчкој, и у старом Риму. Учени и богати имали су колекције старих монета. Август је волео да поклања стари новац пријатељима, а и народу. Средњовековни народи мис-

Полудинар краља Стефана Владислава II (1316-с.1325)

Лице - Гологлаве владар седи на престоу без наслона. Обрчен је у дугачку хаљину прилици у стругу без видљивих украса. У десној руци држи скиптар, чији је доњи крај допипајош облик, основен на десно колело, леву руку је оклопно на леву бушину. У висини рамена су сложене ознаке V-x.

Налице - Христос са нимбом седи на престоу, у високим наслоном. Обеи рукама држи на крилу јеванђеље украшено драгим камењем. Иницијали IC - XC су у висини главе.

ла. Настао је, нарavno, да датира поједине серије, да прикаже рад ковница и промет српског средњовековног новца, говорити да се он убрза у ред најбогатијих и најинтересантнијих нумизматичких подручја, како по броју врста, владара, феудалаца и градова који су ковали новац, тако и по посебној лепоти, разноликих представа и натписа на њему. Захваљује Димитријевићу истраживање много одржања и његове породице, а не само њега. Вредност импозантне збирке српског средњовековног новца непрцењива је, потпуно данас када бројни налази нестају у похлепи и ускогрудости. Као илустрација тога наводи се да о једној од највећих остава српског средњовековног новца, откривеног почетком деведесетих година двадесетог века, са око 2.500 примерака у околини Приштине, сведоче само оскудни подаци. Димитријевић је јасно одредио емисије крстастих динара краља Стефана Уроша III и Стефана Душана, написао је хронологију Душановог царског новца, посведочио ковање новца Царике Јелене, Балше II, Драгосава, војводе Ивана...

ВАЛУТЕ И МОНЕТЕ

Има оних који изједначају однос према новцу и животу: имаш га или немаш!

Кад му мине цена, носи печат времена и животне филозофије оних који су га

то чамити у трезорима неке бајке или лепонама Српске академије наука и уметности, већ да ће Урооро бити доступна Лесковчанима, који су је, да су умели, могли и задржати у својој гради.

Иронично је и помало суморно говорити о новцу у општој несташици и спротованау које нас је ових година опхрвало. Али упркос фаталним инфлацијама и девалвацијама, новац опседа ужасним обручем сјаја изобиља и беге. На размисљања о новцу не може се ставити никад дефинитивна тачка, и то је онај неумитни наук који, разуме се, овај нумизматичар својом колекцијом савршено поручује.

Монетрафија побуђује многорегативна асоцијације, али приводећи крају препоруку за читање ове књиге чудесног споја пролазног и вечног у свету времена и валутног и монетног вредновања, још бисмо вас само упозорили на то да проверите да ли вам живот пролази *спино* или *крутино*, у зависности од новчаника, ако га у овом часу уопште имате. Рекосмо ли да је с новцем као и са животом: или га имаш или га немаш!

И овом књигом откривамо завичајно поднебље југа Србије, захваљујући такој свестраној личности какав је био аутор *Српског средњовековног новца*, др Сергије Димитријевић. Само не реците да сам Лесковац гледао кроз новац. Новац немам, а Лесковац пара вреди.

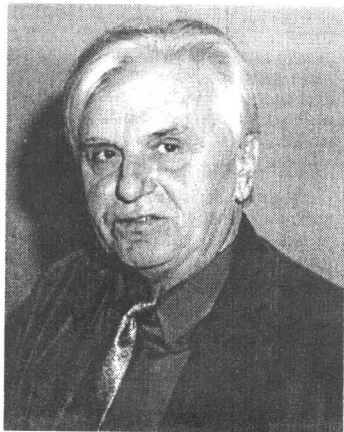
НОВА КЊИГА У ИЗДАЊУ НАРОДНОГ МУЗЕЈА

ПЕСМЕ И ПИСМА СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА

Још једном се показало да је заоставштина Сергија Димитријевића много већа него што се дало и претпоставити. Тако је чак и познаваоце његовог дела изненадило једно овакво представљање. Књигу „Песме и писма“ је приредила Димитријевићева супруга Нада која је сакупила материјал, обрадила га и написала поговор као и фусноте. *Песме и писма* Сергија Димитријевића су везана за период његовог логоровања у француском логору у периоду од 1939. до 1941. Овај период Димитријевићевог живота је добро познат али је мало ко знао да је он себе исказао и као песника. Зато се са жаљењем, констатује да су песме из овог периода и једине његове песме. Књигу сачињавају и његова писма, тачније 34 писма родитељима и пријатељима. Ова писма су богата и живописна тако да осликавају живот у логору са његовим свакодневним патњама.

Говорећи о овој књизи др Миролуб Васић, научни саветник на Институту за савремену историју из Београда, је рекао да се о Сергију Димитријевићу доста зна јер је његов допринос изузетно широк. Објавио је 450 радова, 20-так књига, мада је остао без већих друштвених признања. Тренутно је у штампи његова књига о Комунистичкој партији, али до сада се није знало за његове песме и писма. Ово су дела која су настала у његовој животној доби од 27-28 година и штета је што није наставио са писањем песама.

О животној и стваралачком путу Димитријевића је говорио и Хранислав Ракић истакавши да је велика срећа за Лесковац и околину што смо имали Ди-

Миролуб Васић

митријевића јер је он својим радом сачувао од заборава једно широко поље историјске баштине овог краја. Од историографије, етнологије, фолклора па је чак и остало упамћено његово археолошко занимање за Хисар као значајно место које треба испитати. Познато је да је Димитријевић један од највећих заговорника за формирање нашег Музеја као професионалне и озбиљне институције.

Мада није стигао на ову промоцију, својим промишљањем се огласио и Томислав Цветковић. Он је у свом запису обрадио претежно топлу личност Сергија који је са њим знао да дискутује о поезији али је и тада тајио да је и сам имао овакву колекцију песама.

У сваком случају, за познаваоце дела Димитријевића али и за оне друге ова књига може бити интересантно штиво које превасходно осликава његову богату личност.

Андреја Томашевић

Завод
ства.
ав Бј
реду
седни
о обј
матич
новца
др С
Окуш
нов, о
на а
рну е
ског н
двој
култ
ја. И
очета
иван
измат
новца
Сери
ројом
јанк
матич
стив

Изу
умоз
матри
драг
гурис
ер се
матри
ропи
чка
не
по б
динс
је г
исао
матри
ром с
да кол
новца
на и
чка
врло
ки и

Ни најлуциднији наратор, ни најмашиновитији писац, ни највидовитији визионар не би могао да измашта јунака свога дела налик на јунака-делатника Сергија Димитријевића.

О Сергију Димитријевићу, његовом опсежном делу и деловању – писано је и говорено нестрпно и аргументовано и то не једном и не само у нас. Међутим, најмање је илито ни мало, до појаве књиге *Песме и писма*, у издању Народнот музеја Лесковац (1999), писано о Сергију песнику, о тој племенитој страни његове стваралачке личности.

***

Новембра 1987. године Нада Димитријевић, Сергијева супруга, пише ми: „Срећујући Сергијеву архиву, што ми је у овом моменту (Сергије је умро 11. августа 1987) главна преокупација, наилазим и на његове необјављене рукописе.

Песме и Сергије су непомирљиви заговорници, необуздани загошци: кад дух мре – тело му пркоси: кад тело онемоћа – дух га у небеса диже. Како друштво поимати човека какав је био Сергије Димитријевић: болешљив а борбен, мучен а пркосан, гладан а горостасан, заточен а слободан, да тек о њему сви а тако присан кадгод им се писмом обраћа.

Увек, у часовима очаја, безнађа или наде, пустих снова или сурове стварности, кадгод би осетио буру у телу, тескобу у грудима, бол у души – лаћао се писаљке и лио, ледио скореле сузе, безмерни чемер у речи, стихове, песме, које ће, дубоко је веровао, једнога дана умети да причају непристрасно: о времену невремену, о људима – нељудима, али и о онима који у све то натчовечански надмашивали, слутећи руменију зоре, светлије дане, човечију будућност. И, можда, баш је ту тајна Сергија Димитријевића и

слободе – за слободу, слутећи будуће, долазеће доба солидарности, разумевања, равноправности и пријатељства. Сергије је та и таква промишљања, у времену кад му ваљало није, укопавао једноставним, обичним, свакодневним речником у песме, а исто тако и у писма која су, често, шифрована поруке родитељима о ономе о чему се није смеело да говори. Онда, Сад то, обилато и обогашено нашим сазнањем, без устезања и стрепњи, казују Сергијеве песме, које нам, поред осталог, открише једно друго лице, али ништа мање драго и драгоцено, лице горостаса нашег поднебља професора, доктора Сергија Димитријевића. Лице суптилног али смелог револуционара од крви и карактера, који није хтео, ни смео, да не остави белег бола и поклич борбе у условима када се калила слобода пошкропљена крвљу колоне логораша, из које, ево примера, црвени цвет је процветао, симбол слободе се наслућује из сваког стиха. То дух Сергија Димитријевића ликује над свим оним што је пропатио, проживео, али постао обелиск Лесковца и генерација које га следе из Лесковца, Београда, Србије, Југославије, из света науке у нас и у иностранству.

Сећам се једне вечери у мом стану – разговарали смо о издавачкој делатности, о часопису „Наше стварање“, онда сам био уредник, о стваралаштву у Лесковцу. У једном тренутку упита ме:

„Ти пишеш песме. Томчо?“

– Да, пишем!

„Нека, нека! И једно да знаш: песме су трезор духа. Кључ од трезора имаш само ти, док си жив. А онда, после тебе сви – који желе да завире у трезор твој!“

Ни на крају памети ми није, онда, пало и да помислим да је и он писао песме, мада сам знао да је био врло активан у литерарној дружини „Вуловић“ лесковачке Гимназије.

И, ето, ми смо завирили у Сергијев трезор духа, па ослушните, тихо изговарајући Сергијеве стихове, и чућете: то дух Сергијев доминира нашим осећањима, то мисао Сергијева зри у нама, то лик Сергијев израста у дивљење и ураста у дубоку пошту и поштовање имена и дела његовог. Човек је оно што за њим остаје! За Сергијем много тога је остало, али верујем да има још тога разасутог по листовима, часописима, зборницима што ваља прикупити и публиковати.

Т. Н. Цветковић

СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ – НАУЧНИК, РЕВОЛУЦИОНАР, ЛОГОРАШ И ПЕСНИК

Тако ми је ових дана дошла до руке његова збирка песама, којима је он дао наслов „Концлогорске скице“. Тако је на видело дана, и за мене, изашла његова песничка активност. То су песме које је он писао углавном у логорским данима... Познато ми је да уживате велики углед у књижевном свету и међу списатељима, па верујем да ће Ваше мишљење бити мериторно за даљу судбину овог Сергијевог необјављеног рукописа.

***

Песме Сергија Димитријевића не треба тумачити. Треба их читати, читати, или, боље рећи, ослушкивати свако слово, слог, стих – и биће вам казано све. Оне нису без емоција, без поруке и поуке, али су без китњастог кићурења, сухопарног стиховања, оне су поре живота, животни бдење и жилаво борење, и бодрење, када дух посустане а снага клоне.

његових песама: чувао их је, тајно, као што су оне, у тренуцима безизлаза, била једина светла тачка неумореног духа Сергијевог. И када је знао да ће пажња његове одаде пратиће живота, другарице Наде, која случајно открива збирку, бити изненађена, уплахирана а и задивљена што после Сергијевог физичког нестанка – открива Сергија духовног гиганта, какав је, до тог тренутка словно у више научно-истраживачких области, о чему сведочи његово обимно и разноврсно дело и деловање у политици, партији, економији, социологији, праву, етнологији, фолклористици, нумизматици, колекционарству...

Тајно је своје песме и од најрођенијих, љубоморно их чувао, као драгуљ из једног дивљачког времена, времена против кога се и сам устремио и устројио у ешалон интернационалних бораца против нечовештва – за човека: против не-

О
С
Н
И
С
П
И
С
А
С
И
М
И
Л

Уметност ковања новца

Завод за уџбенике и наставна средства и САНУ објавиће „Каталог нумизматичке збирке средњовековног новца Србије, Босне и Бугарске”. – Признање академику Дејану Медаковићу

У Заводу за уџбенике и наставна средства, у Београду, јуче су Доброслав Бјелетић, директор овог јавног предузећа, и Дејан Медаковић, председник САНУ, потписали уговор о објављивању „Каталога нумизматичке збирке средњовековног новца Србије, Босне и Бугарске” др Сергија Димитријевића.

– Окупили смо се да још једном, на нов, оригиналан и стваралачки начин афирмишемо богату и разноврсну научно-културну баштину српског народа, која је саставни и нераздвојни део европског и светског културно-цивилизацијског наслеђа. И да овом приликом означимо почетак заједничког рада на објављивању драгоценог „Каталога нумизматичке збирке средњовековног новца Србије, Босне и Бугарске” Сергија Димитријевића, која се својом целином убраја међу најзначајнија европска и светска нумизматичка наслеђа – истакао је Бјелетић.

Изузетна драгоценост

Нумизматичка збирка др Сергија Димитријевића представља изузетну драгоценост наше свеукупне културно-цивилизацијске баштине, јер се српска средњовековна нумизматика убраја међу најбогатије у Европи. Димитријевићева нумизматичка збирка обухвата око две стотине врста, подврста и варијанти и по бројности је најцеловитија и јединствена у свету. Димитријевић је прегледао, евидентирао и пописао више од три стотине нумизматичких колекција у земљи и широм света и прегледао око 40 хиљада комада српског средњовековног новца.

Ова изузетно занимљива нумизматичка збирка је, додаје Бјелетић, врло важан и аутентичан историјски извор за проучавање наше

медиајелистике. Веома су важни хералдички и други елементи који се јављају на лицу и наличју сваког појединог комада ове збирке од непроцењиве научне и културне вредности.

Целовит каталог ове нумизматичке збирке откриће на посебан

лико задовољство што ће се појавити овакав каталог, јер је реч о изузетно значајном делу које је споменик само за себе. Овај каталог је, истовремено, у овим невеселим временима, када се боримо за опстанак, и вид духовне одбране сопственог народа. Академик Медако-

Академик Дејан Медаковић и Доброслав Бјелетић: Заједно на истом послу (Снимио: З. Анастасијевић)

начин својеврсну уметност ковања новца, уз драгоцене графичке појединости. Ту ће се на нов начин савладати процес умножавања ћириличких и латиничких натписа уз укључивање уметничких комбинаваних монограма, што ће све бити, најављује Бјелетић, изузетно важна изворишта за нашу историју, економску и хуманистичку науку у целини.

Дејан Медаковић је изразио ве-

вић је, такође, рекао да би данас било немогуће сакупити једну тако вредну нумизматичку збирку.

Духовно обједињавање

На јучерашњој свечаности, којој су присуствовали и Василије Крстић, Сима Ђирковић, Милован Витезовић, Петар Пијановић и Милан Димитријевић, син Сергија Димитријевића, Доброслав Бјелетић је Дејану Медаковићу уручио „Златни знак Завода” за велики допринос развоју науке и културе.

Уручујући признање председнику САНУ, Бјелетић је, између осталог, рекао да је подстицајно настојање академика Медаковића да ради на духовном и интелектуалном обједињавању српског народа и на афирмацији и остваривању хуманистичких и стваралачких идеја по којима Срби имају значајног удела у токовима светске културе, науке и уметности.

Академик Медаковић је рекао да са великим узбуђењем прима ову част и обећао да ће, ако га здравље послужи, настојати да заврши неке од започетих послова, мада ће многи морати да остану за наредне генерације.

„Каталог нумизматичке збирке средњовековног новца Србије, Босне и Бугарске” биће, по свој прилици, објављен до предстојећег Сајма књига у Београду, а најкасније до краја ове године.

З. Радисављевић

ПОЛИТИКЛЈ среда 10. април 2002.

ЗБИРКА СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА

Капитално дело нумизматике

После више од десет година, објављивањем Каталога Збирке српског средњовековног новца Сергија Димитријевића, коначно је завршен један научни подухват који је пре више деценија замислио његов аутор. Биле су то деценије стрпљивог прибирања, спорог и мукотрпног довршавања једног научног каталога нашег средњовековног новца, који аутора представља истовремено и као научника, али и као колекционара са јасним опредељењем да једном створена збирка постане и опште народно добро.

Овим речима академика Дејана Медаковића јуче је у САНУ, у присуству бројних академика и Нале Димитријевић, сврпуге ав-

тора, на редовној трибини Библиотеке Академије, представљена ретка књига преминулог нумизматичара и истраживача старог новца Сергија Димитријевића – Каталог његове непроцењиво вредне збирке, чије објављивање представља не само испуњење жеље завештаоца већ и прави догађај у свету наше и стране нумизматике.

О Каталогу, који је објављен у издању Завода за уџбенике и наставна средства и који се убрја у ликовно врхунски опремљене књиге захваљујући сликару Миодрагу Вартабедијану, јуче су говорили и академици Сима Ђирковић и Слободан Душанић.

Д. Р.

ПОЛИТИКЛЈ четвртак 9. март 2000.

Бр. 31765, од ХСЦК

Бр. 31024-гоуина ХСЦК

УСКОРО У ИЗДАЊУ САНУ И ЗАВОДА ЗА УЏБЕНИКЕ
КАТАЛОГ ЗБИРКЕ СРЕДЊОВЕКОВНОГ СРПСКОГ НОВЦА

Бисер светске нумизматике

- Нумизматичка збирка проф. др **Сергија Димитријевића**, која садржи средњовековни новац Србије, Босне и Бугарске, представља изузетну драгоценост наше свеукупне културно-цивилизацијске баштине. Притом српска средњовековна нумизматика убраја се међу најбогатије у Европи. Ова изузетно занимљива нумизматичка збирка врло је важан и аутентичан историј-

ности, садржају и вредности, најцеловитија је и у свету јединствена. Комплетирајући ову збирку, Димитријевић је прегледао, евидентирао и пописао око три стотине нумизматичких колекција у земљи и широм света, прегледајући преко четрдесет хиљада комада српског средњовековног новца.

Целовит каталог Димитријевићеве монументалне

истраживања, преиспитивања и ревалоризацију прошлости. Истовремено, Димитријевићева нумизматичка збирка има изузетно велики значај не само за српску, већ и за европску археологију, историју, нарочито за историју средњовековне уметности и историју примењене уметности, али и за свеукупно савремено уметничко стваралаштво и светску научно-кул-

Дејан Медаковић и Добросав Бјелетић приликом јучерашње потписивања уговора
(Снимио: Д. Тодоровић)

ски извор за проучавање наше медијавелистике. Веома су важни и хералдички елементи који се јављају на сваком комаду ове збирке од непроцењиве научне и културне вредности, рекао је проф. др **Добросав Бјелетић**, директор Завода за уџбенике и наставна средства потписујући уговор са академиком **Дејаном Медаковићем**, председником Српске академије наука и уметности, о заједничкој припреми и издавању Каталога збирке средњовековног српског новца из заоставштине др Сергија Димитријевића.

Нумизматичка збирка Димитријевића обухвата око две стотине врста, подврста и варијанти, а по број-

збирке показаће својеврсну уметност ковања новца, уз драгоцене графичке појединости, на нов начин сагледавајући процес умножавања ћириличних и латиничких натписа уз уметнички комбиноване монограме, што је изузетно важно за историјску, економску и хуманистичку науку.

- Каталог Димитријевићеве нумизматичке збирке будућим истраживачима представљаће важан материјал, који ће уз његове научне студије из ове области у великој мери помоћи истраживању критичког становишта према застарелим концепцијама из наше медијавелистике. Истовремено, то ће бити и темељно полазиште за даља научна

турну јавност, рекао је Бјелетић, изражавајући посебну захвалност породици и професора Димитријевића, која је, свесна изузетне националне вредности, несебично даровала збирку Српској академији наука и уметности.

Потписивање уговора између Завода за уџбенике и наставна средства у САНУ била је прилика да Добросав Бјелетић уручи највеће признање ове издавачке куће **ЗЛАТНИ ЗНАК ЗАВОДА Дејану Медаковићу**, академику подједнако плодотворном у више научних области, са изузетном способношћу и смислом за њихову целовиту синтезу и свеукупан утицај на развој друштва у целини. **В. В. Г.**

Борба, 208. LXXVIII, др 69, 9, март 2000.

КЊИГА КОЈА ПЛЕНИ

(Сергије Димитријевић. *Средњовековни српски новац*, САНУ и Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997)

Уверен сам да књига Сергија Димитријевића *Средњовековни српски новац* плени сваког читаоца како својим садржајем тако и раскошном опремом. У њеном краћем приказу кренућу од садржаја који је, као и у другим сличним књигама, верно огледало лика писца, његових духовних погледа и хоризоната а и приступа материји којој је дело посвећено. Читајући ову уистину лепу и репрезентативну књигу, чини се да су ми се на свакој страни разазнавали обриси лика Сергија Димитријевића, особитог и занимљивог човека, немирна и вазда радознала духа, кога сам имао задовољство да упознам пре скоро пола столећа као студент библиотекар у Византолошком семинару Филозофског факултета, тада смештеном у Капетан Мишином здању. У надахнуто писаном предговору књиге академик Василије Крстић лепо је истакао свестрану и широку заинтересованост Сергија Димитријевића као историчара, правог полихистора ретких у новијој историографији, истраживача кога је широко занимала прошлост српског народа, а и крајева које настањује. Тај широки интерес јасно је одређивао сам Сергије Димитријевић шаљивом опаском да се бави проучавањем историје

од Ноја до Авноја и од палеолита до сателита. Заиста се може слободно казати да нема епохе у историји наших земаља која није привукла истраживачку радозналост Сергија Димитријевића. Писао је он о владавини Римљана у нашим крајевима, о српској средњовековној историји, проучавао је историју и привреду Дубровника, као и његове многоструке везе са залеђем, истраживао је историју социјалистичких идеја у Србији, као и прошлост Лесковца, града у коме је провео дечаштво и младост и за који је увек остао везан. Такву свестрану радозналост историчара Сергију Димитријевићу није наметнула средина у којој је живео и радио; проистекла је она из његовог отвореног духа који је будно пратио прошлост и традицију српског народа и земаља у којима живи.

Међутим, у овој прилици ваља другима оставити да цене дело Сергија Димитријевића као историчара, јер садржај књиге коју представљамо можда на први поглед излази из споменутог сегмента његовог дугогодишњег и преданог рада. Пред нама је дело Сергија Димитријевића нумизматичара, проистекло из посла или страсти којој је он био предано окренут још од дечачких дана, када су га занимале многе ствари. Како је сам говорио, он се временом определио за сакупљање српског средњовековног новца, чему се посветио са само њему својственом енергијом и ангажованошћу. Деценијама је Сергије Димитријевић прикупљао материјал на терену, обилазећи забита места у нашој земљи, а истовремено је за време честих путовања по другим земљама помно претраживао збирке новца које су за продају нудиле специјализоване колекционарске куће или радње. Као резултат таквог преданог сакупљачког рада, који је захтевао многе жртве и одрицања Сергија Димитријевића и његове породице, настала је импозантна збирка српског средњовековног новца која броји око 1800 примерака по чему је јединствена код нас а и у свету. По жељи Сергија Димитријевића, оданог патриоте и поштоваоца народа из кога је потекао, та драгоцену збирку завештана је САНУ.

У оцени ове стране богате личне активности Сергија Димитријевића ваља подвући важну околност да он није био само пасионирани сакупљач новца, каквих има много у васколиком свету. Будући свестрано заинтересован историчар, он је српски средњовековни новац не само сакупљао, већ га је помно проучавао о чему сведоче његови бројни радови о појединим серијама или примерцима новца објављени у нашим и иностраним публикацијама. У њима је Сергије Димитријевић настојао да датира поједине серије, да прикаже рад ковница и промет српског средњовековног новца, имајући увек у виду његово важно место у свеукупном економском животу српских држава тог времена. Сам Сергије Димитријевић пише да "српски средњовековни новац спада у ред најбогатијих и најинтересантнијих нумизматичких подручја, како по броју врста, владара, феудалаца и градова који су ковали новац, тако и по посебној лепоти, разноликих представа и натписа на њему". Занет и опчињен лепотом српског средњовековног новца, Сергије Димитријевић је донео племениту одлуку да одабере стотинак најлепших примерака и да их објави у посебној публикацији. Сасвим је

Наше стварање, 3-4/99. ■ 365

366 ■ Наше стварање, 3-4/99.

извесно да је он био најкомпетентнији да такав избор учини. Књига која је пред нама приказује по лепоти одабране примерке новца потеклих из ковница српских средњовековних владара, велможа и градова. Ти примерци почињу са првим сребрним и бакарним новцима краља Радослава кованим по угледу на новце потекле из солунске ковнице куће Анђела, а затим следе примерци српских динара краљева и царева из рода Немањића. Чини

се да се међу њима лепотом обраде особито истичу сребрни новци из времена краља и цара Стефана Душана. У свом одабиру Сергије Димитријевић није запоставио доба после нестанка царства (1371), презентирајући лепе примерке новца из ковница обласних господара из домова Мрњавчевића, Лазаревића, Бранковића и Балшића, при чему је особита пажња посвећена примерцима деспота Стефана и сестрића му деспота Ђурђа. Збирка се завршава новцима градова Котора, Бара, Улциња и Скадра. У приказу ове знамените књиге мора се истаћи важна чињеница да је њен рукопис дуго чекао на објављивање, па је сасвим природно да су биле потребне извесне стручне интервенције особито у легендама за поједине примерке. Најбоље познавајући живу научну радозналост и жељу за обогаћивањем знања свог покојног супруга, госпођа Нада Димитријевић је племенито сагласила да се тај деликатан посао повери господину др. Вујадину Иванишевићу који га је на најбољи начин обавио.

На почетку овог слова¹ приметих да књига која је пред нама плени читаоце својим изгледом штампања, снимака новца, као и одабиром и квалитетом приложених илустрација. Зато неизмерне заслуге имају господин Миодраг Вартабедијан, чији дизајн поседује највише уметничке и графичке квалитете, као и мајстор фотографије господин Бранислав Стругар који је својим задивљујућим прилозима обогатио књигу. Неизмерне заслуге за појаву књиге има *Завод за уџбенике и наставна средства* који је уз велика материјална средства неопходна за издавање овако репрезентативне публикације, води бригу око њеног штампања. На крају ћу бити слободан да приметим да смо се можда заједнички огрешили о жељу покојног Сергија Димитријевића који је свој рукопис насловио "Лепота српског средњовековног новца". Такав наслов књиге би очувао његову замисао да антологијски прикаже најлепше примерке српског средњовековног новца, следећи сличне публикације које доносе одабране примере из поезије или других видова лепе књижевности.

Божидар Ферјанчић

¹ Реч приликом промоције књиге "Средњевековни српски новац" у САНУ.

НОВО У КЊИЖАРСКИМ ИЗЛОЗИМА

Орали смо море

Предраг Палавистра у истоименој књизи о улози интелектуалаца у догађањима последњих година. – **Сергија Димитријевић: „Каталог српског средњовековног новца“**. – Светски бестселер „Унутар тајног света Осаме бин Ладена“. – Роман Стојана Бербера „Трифунеја“

Предраг Палавистра, књижевни историчар, есејиста и критичар, редовни члан САНУ, објавио је другу књигу својих огледа и есеја о положају и улози интелектуалаца у догађањима у Србији последњих година. (Прва књига на тему „Књижевност и јавна реч“ објављена је 1994. године.) У другој књизи Палавистра говори о критици и јавном мњењу, о Меморандуму САНУ, о томе за шта се залаже српска интелигенција, о кетману као маски неслободе, о подстицању зла, о томе шта нису национални интереси, о критичком патриотизму, о крају Балкана на крају столећа, о истини и

правнику по образовању, био је страшни колекционар старог српског новца (али и библиофил), један од оснивача Српског нумизматичког друштва (1956), имао је, после Народног музеја у Београду, највећу збирку коју је завештао Српској академији наука и уметности. У предговору овог репрезентативног каталога академик Василије Крстић, између осталог, каже:

„Сакупљени материјал Димитријевић је проучавао и сређивао по савременим принципима обраде новца... Успео је да сачини збирку од око 1.800 примерака тог новца...“

прича о најтраженијем човеку на свету је пример како се праве бестселер књиге. Он је упознао Бин Ладена, али је имао прилику (као врсан новинар који је радио за водеће радио и телевизијске куће, као што је SNN) да се упозна са Авганистаном и околним земљама, културом и традицијом овог региона. Берген каже:

„Бин Ладен није 'неки Арапин' који је једног јутра устао на леву ногу, на-такао турбан и одлучио да је Америка НЕПРИЈАТЕЉ. Он има разлога да мрзи Сједињене Државе и ако те разлоге схватимо добићемо барем мали увид у то шта је довело до језивих догађаја 11. септембра... Он осуђује САД једноставно због њихове политике на Блиском истоку...“

Уосталом, прочитајте ово узбудљиво штиво – нећете се кајати. (Издавач „Pharos“, уредник Момчило Ђорговић, с енглеског превела Моник Поповић.)

Стојан Бербер (1942), лекар по образовању (доктор медицинских наука, интерниста), писац од угледа (добитник низа књижевних награда за своје песничко и прозно дело), објавио је нову књигу код Матице српске у Новом Саду – роман „Трифунеја“. (То је друга књига истоименог романа, прва је штампана 2000. године.) Старином од Обровца (Далмација), Бербер за главног јунака свога романа узима Трифуну Вучковића који прича свој живот избеглице подно Велебита све до Србије, до Мораве, Тимока, Бегеја, Дунава... Узбудљива, дирљива догађања, леп језик, мајсторска прича...

Ненад Николић (1945) је човек лепе биографије, Београђанин, факултетски образован, има легу породицу, бавио се писањем и превођењем, али и бавећи се професуром, потом оснива прву кафе-галерију у престоници (1988), па концертну агенцију „Натан“ и, као круну свега, ствара први приватни камерни оркестар Гудачи св. Ђорђа (који 1998. добија титулу и назив Краљевски гудачи св. Ђорђа, под патронатом њ. к. в. принца Филипа Карађорђевића). Николић је ових дана објавио своју прву књигу „Нахада“ (по јеврејском тумачењу хагадичка прича у свом најбољем облику поставља слушаоца усред догађаја...). Наравно, све Николићеве приче су урбане и кратке, зрела књижевна остварења. (Издавач Слободан Машић, библиотека „Нова“.)

Р. Поповић

РОМАН МИРЈАНЕ БОБИЋ НА ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

Дневник једне домаћице

Позната издавачка кућа „L'Age d'Homme“ у Лозани објавила је роман Мирјане Бобић „Дневник једне српске домаћице“ на француском језику. Књигу је превео Владимир Андре Чејовић.

Подсетимо се, ових дана београдски издавач ове списатељице „Чигоја“ штампао је четрнаесто издање „Дневника једне српске домаћице“ и то је, у ствари, истински бестселер.

На слици: Насловна страна романа Мирјане Бобић на француском

Р. П.

помирењу... Дакле, све о актуелним, врућим темама нашег друштва и живота уопште. Како каже академик Љубомир Симовић – Палавистра заправо говори о двострукој немоћи интелектуалаца у нашим догађањима: о немоћи да у сопственој земљи нешто промене, и о немоћи да једнострано информисаној иностраној јавности,

пуној предубеђења, нешто докажу. (Издавач књиге „Орали смо море“ је НИН, уредник Миливоје Глишић.)

Каталог српског средњовековног новца

Завод за уџбенике и наставна средства и Српска академија наука и уметности објавили су капиталну књигу „Каталог српског средњовековног новца“ Сергија Димитријевића. Др Димитријевић (1912–1987),

Најстарији примерци српског средњовековног новца у овој збирци су из времена краља Радослава (1227–1234), потом краља Уроша I (1243–1276), а онда следе потоњи владари.

У колекцији је новац Србије, Босне и приморских крајева. (Уредници академик Василије Крстић и Небојша Јовановић, дизајн Миодраг Вартабедијан, одговорни уредник Петар Пијановић.)

Тајни свет Осаме бин Ладена

Светски хит, исцрпна, узбудљива прича о водећем терористи света Осаме бин Ладену управо је и пред нашим читаоцима. Писац је угледни публициста Петер Л. Берген и његова

НИКОЛА ШЕТКОВИЋ

Београд саг. Милевићев и

Уч. на Савини у Београду. Н. Шетковић
Милоша Крст. Јулијевић. Председник ком. јед. у Београду, председник
Синдикалног центра у Београду, бр. 113, 18. Велеслава Крст. Јулијевић
(Београд, 1. маја 1935. и 5. маја 1935. и 13. маја 1935.)

12-19 XII 1935) 4-12 I, Београд 1936

Неки андови актинности студентима Београдског универзитета у Паризу (1935—1937. године)

са посебним освртом на дејашности

Сергија Димитријевића

Париз је, током тридесетих година, био место окупљања напредних студената, будући да је Француска, која је иначе са великим демократским традицијама, у то време била отворена за сва просоцијална струјања. Француска је, поред осталог, и колевка народнофронтског покрета, који је убрзо добио велики размах и масовност, а икако је и знатно одјека у свету. Зато је ова земља, а посебно Париз, била привлачни центар и многим напредним, просоцијално оријентисаним људима и комунистима. Често се догађало да комунисти које су протеривали ненародни режими, као и они који нису могли да нађу окршље у другим европским центрима и метрополитама, пронађу прибежиште у Паризу који је предњачио у демократским и другим слободама, а посебно у погледу идејно-политичке отворености. Слободомисли студенти који су дошли у сукоб са политиком у својој земљи, или они којима је претила опасност да падну под руку диктатуре и терора, склањали су се на париски Универзитет, заједно са већ раније компромитованим комунистима, евојевима и симпатизерима. У том периоду у Француској је била доста јака југословенска економска емиграција. По једној слободној процени звастан број студената, потом више стотина нишестријеских радника и нешто политичких емиграната из Југославије. Међу студентима је било, по свој прилици, неколико десетина организованих комуниста, евојеваца или активистички умерених симпатизера.* Оцењујући снагу и размах организованог дела југословенских партијских и синдикалних радника у Француској у то време, С. Димитријевић даље констатује да је „постојала релејивно јака југословенска партијска и синдикална организација.“¹ А излажући њену организациону структуру дошломе типично: „Стожер читање југословенске комунистичке организације у Француској представљала је тзв. југословенска појсекција која је била при Комунистичкој партији Француске (секција Комунистичке интернационале). То је била партијска организација која је обухватала све југословенске чланове француске комунистичке партије, односно све чланове КПП настале у Француској (изузев чланова ЦК КПП). Југословени, чланови Комунистичке партије који су трајно боравили у Француској, не само да су били повезани и радилци у оквиру Француске

* Др Сергије Димитријевић, рад на стварању интернационалних бригада у француском рату, и одлазак југословенца преко Париза. Наше споменике, 1971. бр. 1—3, стр. 33.

комунистичке партије, они су једновремено имали и своје посебне југословенске партијске групе које су биле окупљене у поменутој појсекцији и представљале посебну организацију која је политички радила и деловала међу југословенским емигрантима.“²

О улогу који су у Француској уживале југословенске партијске и синдикалне организације и њихово руковођство говори и чиненица да су имале своје седиште и просторије у самој Француској синдикалној централној у улици Гранде аих Велес бр. 33. Из тога се види природа и карактер веза југословенских организација са француском синдикалном централом (ЦПТ), тзв. МОИ (Main d'oeuvre implegés — усевљена радна снага). А поменуто седиште и просторије биле су основни пункт и станице окупљања југословенских студената, потом добровољца који су преко Париза одлазили на шпанско ратиште и других.

Поред тога, овде треба поменути и Исељеничко удружење које су обновили водећи кадрови југословенске појсекције, на основу утврђених смерница за рад у масовним организацијама, потом Комитет жена против рата, беде и фашизма у Ras de Salats-у, па радничко културно певачко друштво „Слога“ у Паризу, као и већи број масовних организација и културно-уметничких удружења и секција подат хорске групе „Јадран“, која се касније трансформисала у хорско-музичку секцију Удружења југословенских студената.

Када је реч о броју партијских и симпатизерских група и обухвату чланова у њима у периоду пред шпански грађански рат, он се донекле може сагледати на основу сачуваног „Извештаја о раду централне југословенске секције КПФ за друго полугође 1935. и два прва месеца 1936.“³ Поменуто групе обухватале су 47 партија и 173 симпатизера, што укупно износи 220 политички организован радника и студената. Уз то, треба поменути и 118 чланова југословенског Исељеничког удружења и синдикалне групе југословенских радника. (Напред изложених бројевима нису обухваћене просоцијалнистички оријентисане југословенске организације, културно-уметничка друштва, ни новостворене групе у париском региону).

У напред наведеном студентско-меморалском тексту С. Димитријевић закључује: „Крајем 1936. године укупан број политички организованних и међусобно повезаних југословенских радника и студената достигао је 700—800 лица (по личном сећању).“⁴

Значајну улогу у окупљању студената, радника и других појединца и омасовљавању партијских, синдикалних и других група имали су тада и Борис Кидрич, по преласку из Прага у Париз, донекле Љуба Илић, пре одласка у Шпанију и Сергије Димитријевић.

О овом периоду постоје и значајна сећања академика Павла Савића који је у Париз дошао непуно годину после Димитријевића и тамо се са њим непосредно упознао најпре у оквиру рада Удружења југословенских студената, а потом и у раду студентских комунистичких и симпатизерских група. Говорећи о својој активности и боравку у Паризу у периоду од краја 1935. до краја 1939. Савић дословце каже:

„Испрвао сам револуционаре у Шпанију, дочекивао преживеле у повратку. У партију сам примљен 1939. године, у време највећих теškoћа у раду са ураном. Сретно сам многе наше револуционаре

* Идил. стр. 11.
¹ Архив за југословенски раднички покрет фонд КМ, бр. 237/У.

Кидричи, Влаховића, Сергија Димитријевића, Прежиглова Вораница (подвукао Н. Ц.) После краћег присећања на Прежихова Вораница помиње да је по налогу Партије био председник Удружења југословенских студената, да је посећивао марксистичке кружоке и проучавао одређену литературу.*

У другој прилици П. Савић се опширније сећа активности Удружења југословенских студената у Паризу које је било достојан представник „револуционарног студентског покрета, какав се стварао у то време у земљи“, сарадње са Борисом Кидричем и сусрета са другом Титом у своме дому у Паризу. У овом смислу могу бити занимљива и сећања Бранке и Павла Савића која се односе на каснији период, а забелјежио их је Момчило Стефановић.**

Пре него што се детаљније осврнемо на појединости о раду Удружења југословенских студената у Паризу, укажимо на неколико појединости из партијско-политичке биографије С. Димитријевића. Димитријевић се бави илегалним револуционарним радом од 1931., док је члан КПЈ постао у јуну 1933. Као студент одржавао је везу између Покрајинског комитета у Београду и илегалне партијске организације у Лесковцу. Био је делегат Окружног комитета Лесковца на IV партијској конференцији за Србију (Београдски део) одржаној у Београду 1934. године. По завршетку студија на Правном факултету у Београду, по партијском задатку прелази у Париз, децембра 1934, од када и суделује у међународном радничком покрету. У два маха био је секретар југословенске студентске партијске организације у Паризу, и то од пролећа 1935. до јесени 1937. године, и поново 1938/39. Од 1935. године био је председник Удружења југословенских студената у Паризу. Исте године улази у руководство југословенске партијске организације у Француској (Југословенска подсекција КП Француске — секција Коминтерне) чији је секретар био од јесени 1935. до јесени 1937. У периоду 1935—1936. издавао је „Организациони билтен који је садржао директиве за рад партијских и синдикалних организација у Француској. Уз то био је и представник југословенског илегалног комунистичког покрета у Међународној студентској организацији против рата и фашизма, од 1935. до септембра 1937. године; а у раздобљу 1936—1937. југословенски представник у Међународном комитету за формирање међународних бригада у Шпанији. Учествовао је на Међународној конференцији омладине за мир одржаној 29. фебруара и 1. марта 1936. године у Бриселу, као и на Међународној студентској конференцији за помоћ републиканској Шпанији, одржаној почетком 1937. године у Паризу.*

ПОЈЕДИНОСТИ О РАДУ УДРУЖЕЊА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ СТУДЕНАТА У ПАРИЗУ

У првим данима пролећа 1935. организовани су избори за нову управу Удружења југословенских студената у Паризу, што је уз неколико претходних акција (нпр. растурања Светосавске прославе у Паризу — казивање Боре Благојевића), и представљало почетак

* Брана Цончевић, Скица за више портрета академика Павла Савића. Дуга, 15. март 1980., Н. С. бр. 138, стр. 22.

** Момчило Стефановић, Тајни сусрет у Паризу. Политика, 25. III 1980.

* Н. Цветковић, Учесће лесковачких скопјенаца и младих комуниста у међународном радничком покрету у периоду између два рата. Лесковачки зборник, XX, 1989, стр. 65—67.

његове обнове у отежаним политичким условима. Јер, један број чланова претходне управе био је разјурен и похашен после атентата у Марсељу, Удружење скоро распуштено, тако да је било неопходно предузети одређене организационе мере у смислу његовог оживљавања. Тада је уз активно суделовање југословенске илегалне комунистичке групе, која је имала у виду важност тога да се на челу управе нађу партијски организовани студенти, скопјенци и симпатизери, договорено да се истакне кандидатска листа са Бором Благојевићем на челу. То је практично била народнофронтска опозициона листа под руководством комуниста на којој је био и Бора Барух као секретар Удружења, потом Љубиша Илић као члан управе, Сергије Димитријевић као потпредседник итд. У ствари организатор обнове Удружења била је југословенска комунистичка студентска група, коју је организовао С. Димитријевић заједно са свим другим студентима опозиционо усмереним. Може се рећи да су у ово настојање да се обнови Удружење биле укључене и све напредне народнофронтске снаге које су биле ангажоване и у ширим процесима рада и деловања симпатизерских и комунистичких група.

Повремено, на појединим организованим састанцима Удружења југословенских студената у Паризу, долазио је и узимао учешћа у раду и Љуба Илић који је такође имао и друга сложена и одговорна задужења и обавезе. Он је тако непосредније суделовао у раду Удружења, као и на скуповима и манифестацијама припреманим од стране Удружења. О многим акцијама и манифестацијама Удружења студената комунисти су се договорили у оквиру комунистичких и симпатизерских група, па су то касније спроводили у дело.

Задржимо се мало опширније на сачуваном Извештају Управе Југословенског студентског Удружења у Паризу о раду у 1935. год., као и на условима у којима је радило ово Удружење.

На самом почетку Извештаја говори се о неповољним околностима у којима је изабрана нова Управа чија је активност требало да се одвија после једног периода у коме је „нормални рад у Удружењу био онемогућен услед репресија које су наступиле после Марсељског атентата“. У тој политички сложеној атмосфери нова управа је од претходне примила „једино печат Удружења, непотпуна правила и дуг од 65 франака“, како дословце стоји у поменутом Извештају, а то значи да је морала практично да крене из почетка, у погледу организовања или окупљања, припреме програма, уз наполе око „одржавања“ независне материјалне ситуације и стварања основних услова за рад. Ситуација је била утолико деликатнија што су нове организационе мере и избор Управе извршени негде у пролеће 1935., па је радна периода, како пише у Извештају „била краћа него ли обично“. А што је још важније рад Управе, па и Удружења као целине, био је утолико више отежан што је број ранијих чланова сведен на минимум, па је ваљало организовано приступити њиховом активирању уз обухватање нових чланова и омасовљење Удружења. Осим тога, Удружење је испрва радило у условима када нису могле да се успоставе званичне везе са постојећим студентским удружењима у земљи, око чега је Управа била ангажована.

Нећемо погрешити ако кажемо да је С. Димитријевић, заједно са Б. Барухом, Б. Благојевићем и другима био обновилац Удружења југословенских студената у Паризу. Нова Управа са њима на челу

морала је да предузме опсежне мере у циљу оживљавања рада овог Удружења на више различитих подручја.

Из Извештаја се, поред осталог, види да су одржана три редовна састанка и да је на једном од њих, што је посебно значајно, вођена дебата о питању студентског уједињења, т. ј. о ликвидирању „Југословенског Академског националног студентског удружења“ које је тада створено од Посланства, у разбјачке сврхе. Сматрајући питање студентског уједињења прворазредним политичким питањем, С. Димитријевић који је својеручно писао Извештај, даље прецизније подвлачи да је цепање студентских редова услед деловања поменуте профашистичко-националистичке организације била опасност коју је требало отклонити. Наиме, тада је постојала тенденција да се створи и Правничко Удружење које би, како се прецизира у Извештају, „било потпуно одвојено од постојећег Удружења“, које је обухватало студенте свих струка, што је успешно спречено захваљујући по свој прилици деловању истакнутијих чланова нове Управе. Нова Управа удружења водила је борбу против реакционарног Југословенског Академског националног удружења када су, упркос отпору и потешкоћама, створени услови за његову ликвидацију. Ово је утолико значајније што је Академско студентско удружење било режимско и окупљало је националистички оријентисане студенте.

Насупрот Југословенском Академском националном студентском удружењу, које је настојало да на основама поднијања према структурама — развије јединство студентских редова — деловали су студенти правници, тежећи окупљању на народнофронтовским основама. Поменуто Академско удружење је углавном окупљало студенте медицине, технике и других углавном мање политизираних струка. Тако је, на пример, лекар Ј. Ј. који је касније прешао на позиције НОБ-а, био један од барјактара ове националистички расположене и усмерене групе. Међутим, тим релативно малобројним снагама врло успешно су се супротставили студенти правници, који су већ према природи својих студија били много више политички упућени, па је скоро природно што је највећи број опозиционо и антирежимски расположених младих људи потицао управо из тих редова.

Нагласимо да је, поред ових настојања, Управа удружења југословенских студената у Паризу, у врло кратком периоду од пролећа до лета 1935. године остварила више конкретних ангажовано-политичких акција. Једна од њих је: издавање прогласа којим се осуђује рад „депача студентских редова, ствараоца овог Удружења“, и у њему објављује искључивање седморнице актера тих реакционарно-секташких тенденција,* што је настао напред поменутих напора и борбе за очување јединства студентских редова на основама прогресивне и опозиционе народнофронтовске оријентације. Потом, Управа је према наводима из истог документа: протествовала против хапшења студената, што је супротно закону, као и поводом ограничења слободе школовања у иностранству. У томе је, без сумње, била садржана наглашена политичка компонента деловања нове Управе удружења.

* Понекади проглас, у виду летка, са именима седморнице искључених студената добио је С. Димитријевић из архиве Коминтерне и његову копију чува у својој збирци.

Саставни део садржаја рада овог Удружења чинило је одржавање разних предавања, као и активност на музичко-хорском пољу и сличним видовима културно-стваралачког деловања. Тако су, према овом Извештају, у оквиру редовних састанка одржана предавања на којима су С. Димитријевић и Н. Лалић говорили о томе „Да ли је задругарство начин за решавање данашњих друштвених проблема“, док је другом приликом Михајло Смирнов говорио „О друштву народа“. Уз то, захваљујући вероватно ангажовању Управе удружења, као и ширем интересовању чланства, за богатији музичко-стваралачки живот, створена је музичко-хорска секција, у којој су се, поред старих чланова „Јадрана“ окупили остали студенти.

Пошто је Удружење било у неповољном материјалном положају јер је, као што смо напред истакли, наследило и извесно дуговање, покренута је акција прикупљања добровољних прилога, потом је тражено од дужника да врате примљене позајмице, а наплаћен је и део чланских улога. Поред тога, Управа је у више махова организовано захтевала од одговарајућих установа југословенског Office scolaire-а и Посланства неопходну материјалну помоћ, и према истом документу „успела је да добије на име потпоре 100 фр. од прве установе (Office scolaire) и 300 фр. као помоћ за стварање хора од друге“ (Југословенско посланство у Паризу, Н. Ц.) — Та скромна средства, поред прилога и уплата чланарине, представљала су материјалну основу за рад Удружења југословенских студената у Паризу.

Припрмане су и различите културно-уметничке акције и манифестације од стране Управе и чланова Удружења. Једна од њих је била и изложба слика југословенских уметника који су се у то време налазили у овој метрополи модерне уметности. На изложби организоване 1937. године, која је окупљала најзначајнија имена наше савремене уметности, поред осталих, учествовала је и Ђубица Сокић са серијом драгоцених цртежа са буљве пијаци, потом Васа Поморишац, Бора Барух и Пеђа Милосављевић, који је радио као секретар Југословенског посланства у Француској. Занимљиво је да је С. Димитријевић сачувао две фотографије са изложбе која је за то време била репрезентативна и представљала својеврстан догађај за наше људе у Француској. Са тих фотографија се види да је на изложби учествовао и Васа Поморишац на пример, те тако оне представљају својеврсно сведочанство о њеном одржавању.

Од 1935. до почетка рата променило се неколико управа на челу Удружења југословенских студената у Паризу. Председник једне од њих био је Павле Савић, а друге Милодраг Ђорђевић Микица, из породице земљорадника десничара, који је истовремено био народнофронтски оријентисан и врло присно и непосредно сарађивао са студентима комунистима, чије је ставове у основи прихватао, а њихову демократску суштину чак и симпатисао. Активностима у Удружењу прикључили су се касније и Богдан Кризман, из групе студената Хрвата и Словенац Долафе Вогелник.

Удружење је иначе све време било под утицајем студентске партијске организације из које је потицало главно акционо језгро саме Управе. С. Димитријевић је непосредно утицао на креирање политике и основних смерница рада Удружења у време када је био секретар овог партијског руководства (1935—1937 и 1938—1939) дајући боју и тон свакој иницијативи.

шизма. У договору с Трајком Стаменковићем и Јоцом (секретар Земалског бироа КПЈ тзв. Зембиља, Борбе Митровић) решили смо да то буде Сергије.* Тако је С. Димитријевић представљао и студенте Београдског универзитета, као и цело југословенско и студентски покрет у овом значајном међународном форуму.

У то време је Светска студентска левицарска организација са седиштем у Паризу, односно Међународни студентски комитет против рата и фашизма, била у рукама напредних комунистичких снага. Ова у свему прогресивна светска студентска организација је у јесен 1935. године донела акциони план и програм борбе против рата и фашизма, а дала је и свој значајан допринос у припреми бриселске Међународне конференције омладине за мир, као и касније женевске конференције. У изради тог акционог програма борбе** неопредно је суделовао и поменути учесник у београдском илегалном студентском комунистичком покрету. Окосницу тог програма чинило је настојање усмерено у правцу уједињења свих прогресивних снага студентске омладине у одбрани и очувању мира.

Поменути Међународна студентска организација, као што смо напредно изаслали, била је један од иницијатора и организатора Међународне конференције омладине за мир, одржане 29. фебруара и 1. марта 1936. године у Брислу. У раду ове конференције активно су учествовале, осим комунистичких и неке друге народнофронтовске оријентисане, прокомунистичке, социјалистичке и напредно усмерене организације из више земаља; оне су биле не само званични учесници већ су се пред светским јавним мишњем показале као савизачи и непосредни организатори.

Овде треба подвући да је Удружење југословенских студената у Паризу делегирало свог председника С. Димитријевића. О свом легалном представнику из иностранства Удружење се званично изјаснило на пленарном састанку, када је за делегата предложен и Шемза Дервишевић, који је иначе тада био народнофронтовски оријентисан. У Брислу је председник Удружења југословенских студената у Паризу добио партијску везу са Ивом Лолом Рибаром, који је био једини делегат омладинског и студентског напредног покрета из земље. „Постоји могућност да је он био делегат не само београдских студената, већ и неке друге напредне омладинске организације из земље, као н. пр. загребачких студената...“, али је сасвим извесно да осим њега и поменутих делегата из Париза, југословенски омладински и студентски комунистички покрет није имао других представника на бриселској конференцији.*

Да би Лола Рибар и Сергије Димитријевић могли несметано да се припремају за своја иступања, да дотерују и усклађују своје реферате и да се међусобно консултују и договарају, они су другог поменутог представника Удружења југословенских студената у Паризу Ш. Дервишевића предложили за члана радног председништва у коме су биле заступљене све делегације. То им је омогућило да слободно раде на текстовима својих реферата које су заједнички усклађивали, уносећи одређена предизирања. Колико се С. Димитријевић сећа он је донео готов прекуцан текст свог реферата, а И. Л. Рибар га је написао у Брислу.

* Т. Вујасиновић, Мучне године. Светлост, Сарајево, стр. 116.

** Др С. Димитријевић, Сећања о Међународној конференцији за мир... Сећања уред. М. Васић, Заведено у Архиви радничког покрета Југославије фонд МГ II, 2Б, 88.

* Ибид., стр. 2.

При резимирању појединих резултата у оквиру рада Удружења југословенских студената у Паризу уочавају се и истичу у првом реду: моментат освајања Удружења од стране комунистичких и народнофронтовских снага, потом, формирање нове управе и усмеравање активности с њене стране, као и стварање југословенског студентског партијског руководства и више комунистичких симпатизерских студентских група. У том обухватном и разноврсном раду могло је бити и ситних пропуста, али је најважније да је оријентација овог Удружења била прогресивна.

Додајмо овде да је до првог сусрета и познанства између Бориса Кидрича и Сергија Димитријевића, које ће се после Кидричевог поновног доласка у Париз, на повратку из Москве, претворити у дубљи другарски и сараднички однос, дошло негде крајем 1935., или почетком 1936. године, у време када је Кидрич као секретар СКОЈ-а боравио у Паризу. Тај је сусрет био у свему радни и информативно-политички, јер је Димитријевић онда, поред остарог, био и секретар југословенске партијске студентске организације. У том својству, по директиви партије, Димитријевић се повезао са Кидричем, видимо из разговора који је вођен са Бибаром. „Чини ми се да нас је повезао члан Политбироа Хенри (Ловро Кужар), рекао је Димитријевић Д. Бибару. Тада сам изложио другу Кидричу стање наше студентске партијске организације и њен рад, примајући директиве за даљу активност на овом пољу.“

Том приликом дошло је до неколико састанака и разговора између ова два партијска радника и револуционара. На сваком од њих они су, поред питања о раду поменутих студентске организације* и Удружења југословенских студената у Паризу, додиривали и проблем леме рада и деловања Међународног студентског комитета против рата и фашизма, у коме је од пролећа 1935. Димитријевић био стални представник илегалног југословенског студентског комунистичког покрета, а за шта се Кидрич посебно интересовао. Уз то, свакако је било речи и о раду у оквиру југословенске подсекције која је истовремено била повезана са ЦК КП Југославије и Француске комунистичке партије. За све то, без сумње, било је потребно више сусрета и разговора између два револуционара у циљу узамјамног информисања и подробијег упознавања.

УЧЕШЋЕ НА БРИСЕЛСКОЈ МЕЂУНАРОДНОЈ КОНФЕРЕНЦИЈИ ОМЛАДИНЕ ЗА МИР

С. Димитријевић са Београдског универзитета је, као што смо напредно напоменули, постао стални представник илегалног југословенског студентског комунистичког покрета у Међународној студентској организацији против рата и фашизма и то од пролећа 1935. до септембра 1937. године. О томе на свој начин пише Тодор Вујасиновић истичући да је од Пекрајинског комитета тражено да се у Француску легално упути један студент који би тамо могао да се задржи дуже време. Он би, према његовом публикованом сведочењу, требало ваљано да познаје прилике у земљи, а у првом реду у омладинском и студентском покрету како би могао да уђе у руководство Међународне студентске организације за борбу против рата и фашизма.

* Ксероке копија Разговора са др Сергијем Димитријевићем (Историјски уписи о Кидричу као човеку и другу), у виду изјаве дане Бибару.

„На самој конференцији по првој тачци политички реферат одржао сам ја, а по другој тачци организациони реферат одржао је друг Лола Рибар“, стоји дословце у забележеним сећањима С. Димитријевића. Ово најбоље могу да потврде материјали са конференције уколико су сачувани, јер се међу њима по свој прилици могу пронаћи стенограми и два поменута реферата, што би отклонило неке недомумице и погрешна указивања на садржај тих реферата (Милица Дамјановић). На основу тих рефератских текстова које су Лола Рибар и С. Димитријевић заједнички ускладили, могла би се тачније прецизирати и појединачна улога и функција ових делегата. Једно је извесно да су ови реферати били врло запажени по критичкој смелости и одлучности са којом су указивали на растућу опасност од фашизма, на потребу уједињавања свих прогресивних снага на народнофронтонским основама, што је Димитријевић врло интензивно заговарао све време бављења у Паризу, а нарочито у време одржавања конференције. У те реферате била су уграђена и значајна борбена искуства и сазнање из тада већ врло развијеног револуционарног покрета београдских студената афирмисаног и у међународним релацијама. Димитријевић је у свом реферату у првом реду говорио о политичким приликама и студентским борбама у Југославији, користећи вероватно поједине елементе из своје студије „Искуства партијског покрета која су била врло драгоцена, користила су му и за оформљење реферата, појединих ставова и гледишта. Уосталом сва су та значајна и у пракси проверена искуства илегалног студентског комунистичког покрета на Београдском универзитету непосредно примењивана код свих студената који су активно политички радили и у Србији, Црној Гори и Босни и Херцеговини. При крају ове бриселске конференције догодила се једна мало необична незгода, јер је донета одлука да се радно председништво превори у стални Биро конференције; а то је значило да би онај трећи делегат кога су Рибар и Димитријевић на извештај начин удаљили од себе и изоловали, требало да уђе у састав тог врло важног међународног омладинског форума. Два поменута делегата комунистичке омладине и студената Београдског универзитета то нису никако могла прихватити, па су после донете одлуке одлучно интервенисали код председништва, те је извршена измена, „тако да је у стални Биро конференције у име југословенске омладине ушао Сергије Димитријевић“ — стоји дословце у изјави коју је у виду сећања забележио М. Васић.

Нагласимо да је Димитријевићев избор у стални Биро Међународне конференције омладине за мир представљао једну врсту легализације његовог чланства у међународним омладинским организацијама будући да је он још од 1935. године био делегиран као стални представник илегалне југословенске студентске комунистичке организације у Међународну студентску организацију против рата и фашизма у Паризу. А ко га је делегирао у ову Међународну организацију? Можда ЦК СКОЈ-а, илегална студентска комунистичка организација на Београдском универзитету, или ЦК КПЈ, Димитријевић то не зна. — „Ја сам добио директиву од члана Политбироа КПЈ Ловра Кухара, познатог књижевника Прежихова Воранца да се повежем са комунистом Андре Виктором, румунским студентом из Бесараби-

је, иначе руководиоцем ове организације“ — додаје С. Димитријевић у једном од каснијих разговора који смо водили са њим.

„Исто тако избор Акционог одбора стручних студентских удружења Београдског универзитета за члана Светске студентске организације за мир, слободу и културу, за време ове конференције, такође представља само легализацију тог чланства, јер је Акциони одбор илегално већ од пролећа 1935. године мојим делегирањем у ову организацију био приступио истој.“

Пошто смо навели горњи исказ у коме се помиње Акциони одбор стручних студентских удружења Београдског универзитета, забележен од стране М. Васића, тражимо да нам Димитријевић неке појединости у вези са тим мало појасни и прецизира.

Према његовом ауторизованом казивању Акциони одбор стручних студентских удружења Београдског универзитета, или Акциони одбор студената, не може се у свему тачно сетити званичног назива, био је легализован још 1934. године. (Тај Акциони одбор, у другој прилици, сазвао је велики састанак у Физичкој сали Филозофског факултета (Капетан Мишино здање) на коме су учествовали председници студентских удружења, на пример, медицинара, агронома, техничара и сл. као и Побратимства и др. На том састанку се, поред осталог, расправљало и о различитим студентским питањима и проблемима). „Ја сам тада на неки начин био илегални представник југословенског студентског комунистичког покрета у Међународној организацији против рата и фашизма у Паризу и то од пролећа 1935. године. Са мојим уласком у стални Биро Међународне омладинске конференције као представник југословенских студената — легализовало се чланство београдског студентског комунистичког покрета у поменутом међународном студентском форуму.“

Ту Димитријевић додаје да су илегалне студентске комунистичке организације из Немачке и Италије послале своје делегате на ову конференцију. На бриселској конференцији је договорено да се не објављују имена делегата из оних земаља и покрета који су били илегални или полулегални.

У вези са овим само по себи се наметнуло питање: како је дошло до тога да С. Димитријевић буде упућен у Париз и тамо по директиви Ловра Кухара буде укључен у Међународну студентску организацију против рата и фашизма?

О намери да се С. Димитријевић упути у Париз недвосмислено сведочи и писање Тодора Вујасиновића које смо напред цитирали. А како је до тога дошло за сада се може само претпостављати. Једно је извесно — половином тридесетих година илегални студентски комунистички покрет на Београдском универзитету био је најразвијенији у земљи. Имао је велики број организованих партијских и симпатизерских група, борбено се, још од почетка тридесетих година, потврђивао у бројним антирежимским демонстрацијама, а остава-ривао је и сваковрсне политичко-опозиционе и друге борбене ак-

* Мр Н. Шетковић, Ученике С. Димитријевића на Међународној конференцији омладине за мир. Наше сјећање, 1978, 5—6, стр. 116—118.

* Др С. Димитријевић, Сећања о Међународној конференцији за мир, одржаној 29. фебруара и 1. марта 1936. године у Брислу. Сећања узео М. Васић, април 1965, стр. 3. Каснијем разговору (Хвар, 9. II 1986.) С. Димитријевић напред наведени текст користиће и прецизира на следећи начин: „Исто тако Долазак делегата београдских студената за време ове конференције, такође представља неку врсту укључења југословенског студентског покрета у студентску међународну организацију, у којој сам илегално већ од пролећа 1935. представљао југословенски студентски револуционарни покрет“.

ције. У тој ситуацији је по свој прилици Политбиро ЦК КПЈ или руководство СКОЈ-а, или неки други виши форум, затражио од Добрајинског комитета за Србију да одабере и предложи једног делегата. А политички и организациони секретар ПК за Србију, који су лично познавали идејно-марксистичку и политичку изграђеност С. Димитријевића, поделили су се за њега, имајући у виду креативне могућности овог кандидата. Тако је он, вероватно, на њихов предлог и упућен у Француску.

Напомињући да на Међународној конференцији омладине за мир у Брислу нису присуствовали само представници комунистичких него и свих других прогресивних покрета и организација из низа земаља, Димитријевић овим речима оцењује учешће на самој конференцији: „Велики успех представљала је сама чињеница да су на ову конференцију дошла три легална делегата револуционарне Југословенске омладине. Мада сам на конференцији наступио под правим именом, што ће се сигурно наћи у материјалима конференције у Брислу, организатори конференције су се постарали да се имена представника студентских организација из земаља где је комунистички покрет био проглањан не објављују у штампи.“

О неким аспектима деловања Југословенског удружења студената у Паризу

Пошто сам више пута цитиран без велике заслуге, хтео бих да поменем једног свог друга који је уствари, највише заслужан што није дошло до цепања Удружења у Паризу. Он није био члан партије ни онда ни данас, али је својим енергичним држањем физички, а још више речју и деловањем, спречио иницијативу Амбасаде Краљевине Југославије. Реч је о професору Николи Степановићу, професору Правног факултета у Београду, који је, заиста, имао највише заслуга да смо успели да сачувамо јединство нашег Удружења студената у Паризу.

Хтео бих да подвучем да у свим нашим разговорима о историји студентског покрета не би требало да заборавимо и удео макар колико малог броја професора, наставника, асистената и административног особља на факултетима, који су пружали помоћ студентским акцијама. Једна од политичких акција нас у Паризу била је да су, на пример, у дуллом дну сајдука проесена Лењинова дела у Југославију. Била је то значајна политичка акција, мако данас то не изгледа тако. Онда је то нешто било. Онда када је Бата Увалић то чинио, када је то његова жена чинила. А она је то урадила јер је била велики активиста у Паризу, једна од најактивнијих људи у политичком раду. Ангажовала је и нас и уводила у тај рад. Мислим да то треба подвући, јер је то заиста био одређени партијски рад. Пре но што сам постао председник Удружења претходило је испитивање, политичка припрема. Мене је, уствари, друг Милован Ђилас, били смо школски другови, гурнуо у политику, јер ја за њу нисам био предодређен. Био сам из боље породице, добар ђак и гледао сам на време да завршим.

Припремала се прослана светог Саве у Паризу. Било је то 1935. године, а организовала ју је краљевска Амбасада. Ми смо смагнали да то треба да онемогућимо па смо прво издали летке, па смо их напољу раздавали и покушавали да спречимо французе да уђу у салу. Они су ипак улазили. И неки наши људи. Али, и ми смо ушли у салу, па смо онда мало викали, лупали и тако онемогућавали прославу. То је била политичка акција, политичка провера. Кад говоримо о светом Сави, да, успут, поменем да смо ми, у ослобођеној земљи, 27. јануара 1945. године, организовали прославу светог Саве у згради у којој смо јуче имали пријем, овде, у Београду.

* Текст редактирала редакција.